ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

“ГУМАНИТАР ” кафедраси

“Маънавият асослари” ва “Диншунослик” фанидан

<u>МАЪРУЗАЛАР МАТНИ</u>

(2007 йил, 5 сентябр, 2-сонли баённома) тасдикланган

Тошкент – 2007

АННОТАЦИЯ

“Маънавият асослари” ва “Диншунослик” фани бакалавр йуналиши II- бос^ич талабалари учун мулжалланган. Фан юзасидан ишчи дастур асосила 24 соатга мулжаллаб маъруза матни тайёрланди.

Маъруза матнида фаннинг предмети, ривожланиш конунлари, тушунчалари, таркибий кисмлари, баркамол инсон, миллий уз-узини англаш тушунчалар илмий жихдтдан тах,лил килинган. Маъруза матнини тайёрлашда изчиллик, кетма -кетлик, асослиликка алох,ида эътибор берилган.

Маъруза матнида айрим камчиликлар х,ам учрайди. Баъзи маърузалар ^ис^а берилган, фойдаланилган адабиётларда материаллардан кам фойдаланилган, граматик, лексик хатолар учрайди.

Ушбу хатолар ва камчиликларни кейинги та^рирда туатишга хдракат киламиз.

Маъруза матни педагогик сохднинг барча йуналишлари учун мулжалланган. Такризси И.М. Муминов номидаги Фалсафа ва ^укук институти профессори ф.ф.док. Х. Али^улов.

1-MAVZU; MA’NAVIYATNING РЯЕБМЕТ1, TUSHUNCHALARI, ULARNING O^RO MUNOSABATLARI VA RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Davlat ta’lim 81апиагИ

1пБОП уикБак ma’naviyat egasi. Ma’naviyat tushunchasi. ma’naviyat ка!е§опуа1ап. Ma’naviyatning rivojlanish qonuniyatari. Ma’naviyatning tarкibiy asosari. Ma’naviyat va ма’rifat. Ma’naviyatning iqtisod, siyosat, huquq va xoкімiyatdagi o’rni . Ma’naviyat va uning шБОП xayoti va jaмiyatdagi tu^n o’rni.

Dastur

«Ma’naviyat» tushunchasining мoxiyati. Ma’naviyat xar bir insonning ichri ruxiyatining ijobiy qirralari, aql zaкovati, uning o’z-o’zini anglashi, aniq masalalar sari faollik ko’rsatish salohiyati e^nigi.

Ma’naviyat asoslarining predmeti inson va jaмiyat ma’naviy xayoti, uning Maq^di komil inson, iyмon ,e’tiqodi butun ,irodasi baqubvat ,erкin fuqaro ma’naviyatini shaкantirish va jaмiyat ma’naviy salohiyatini rivojantirish eкanigi.

Inson shaxsining shaкanaishi ma’naviyatning paydo bo’ishi bilan uzviy bogiqigi , ma’naviyat, shaxs, millat va jaмiyat omillari o’zaro bogiq eкanigi. Ma’naviyat rivoj1anishidagi milliy ma’naviy Merosg^ uning taraq1qiyot tajrivaariga tayanish va milliy ma’naviy ta’sir ko’rsatish, o^аш boyitish va uмuinsoniy qirraami o’zashtirish qonuniyatari.

Ma’naviyat jaмiyatni rivojantirishning MuxiM omi11aridan biri eкanigi. Uning shaxs faoigini va мexnat unuмdorigini oshirsh,jaмiyatda totuvlik, yakdilliki ta’minlash va uMuMmilliy мanfaatarni uygunashtirishda qudrati ^cn eкanigi milliy istiqlol goyasining ma’naviy asosari.

Reja:

1. <u>Ma'naviyat asos1ari fanining predMeti, tushuncha1ari, ukming p^aro мunosabat1ari va xususiyat1ari.</u>
2. <u>Ma'naviyat tushunchasining мoxiyati va ta' rifi.</u>
3. <u>Ma'naviy-мa'rifiy is1oxat1ar dav1at siyosatining ustivor yo'na1ishi. Ma'naviy- мa'rifiy is1oxat1arning xuquqiy asos1ari.</u>
4. Ma'naviyatning shaxs, jaмiyat мi11at xayotidagi o' rni va ro1i.

Tayaпch so'z va tushuпchalar:

Ma 'naviyat - insonni jaMiKi boshm Mavjudotlardan ajratuvchi ijtiMoiy xodisa; ма 'naviyat - odaMning ruxiy va aqliy olaMining MajMui; Ma 'naviyat insonning zot belgisi; Ma 'naviyat inson Kalbidagi iloxiy nu r; Ma'naviyat insonning ichKi, botiniy dunyosi. Aqliy zaKovot va ruxiy- Ma 'naviy saloxiyat - Ma ' rifatli insonning iKKi Kanoti. OliM bulMa - odaM bul. Kuch biliM va tafaKKu rda.

Adabiyotlar

1. Ка riмov I. A. O'zbekiston buyo'q ке^ак sa ri. ^sh^nt. O'zbekiston, 1998 у.
2. Ка riмov I.A. Istiqlol va мa'naviyat. ^sh^nt: O'zbekiston, 1994 у.
3. Ка riмov I.A. O'zbekistonning ijtiмoiy-siyosiy va iкtisodiy istiкbo1ining asosiy taмoyi11a ri. T., O'zbekiston, 1995 у.
4. Ка пмоу I.A. Ta rixiy xo11 rasiz ке^ак yo'q. T., SHa гк, 1998 у.
5. Капмоу I.A. O'z ке1ajagiмizni o'z qo'limiz bi1an qurmoqdamiz. «Tu^iston» gazetasi мuxbirining savo11ariga javob1ari. Xalq so'zi 1999 у. 3 fev ral.
6. Ка riмov I.A. Ozod va obod Vatan, э rxin va fa rovon xayot - pi rova rd макsadiмiz. T., O'zbekiston 2000 у.
7. Ка riмov I.A. МПНу istiqlol Mafru rasi - xalq э'tiкodi va buyo'q ке1ajакка ishonchdi r. ^sh^nt, «O'zbekiston», 2000 yil.
8. Ja1o1ov A. Mustaкi11iк мas'uliyati. T., O'zbekiston, 1996 у.
9. Iмoмnaza rov M. ^4i11iy мa'naviyatiмiz naza riyasiga chizgi1a r. T., SИa гк, 1998 у.
10. Mustaкi11iк: izox1i i1мiy-оммавор 1ugat. T. SИa гк, 1998 у.

<u>1-</u> <u>мasa1a bayoni</u>: uratuvchi мa'naviyat tushunchasini bayon эtar экяп, oxi rgi уШя r мobaynida кupchi1iк ziyo1i1a riмiz мa'naviyat шма degan savo1ga javob iz1ab, razgin iz1anish ish1a ri o1ib Ьо rayotgan1iк1a rini aytish joiz buladi. Bunga sabab мa'naviyatning кup ri r гяН tushuncha экan1igidi r. U ^оп fao1iyatining ba rcha кi r rala rini, uning yaккo1 ко'zga tashlanuvchi zoxi riy va yashi rin, ichкi ruxiy - botiniy toмon1a rini хам кам rab o1gan1igidadir. Xozi rda мatbuotda ushbu мavzuga bagishlab шр1аЬ мако1а va мu1oxaza1a г э'1оп кi1inмокda, кitob1ar chop эti1мокda. Ochigini aytish ке гак, bu so'z, bu tushuncha «sovet1a r to'zuмi dav rida» кup хам tilga o1inмas, мuxoкaмa кi1inмas эdi. Albatta, bu xo1atning o'z sababla ri Mavjud bulgan. Bula r xa^a кeyingi ма' ro'zala riмizda atoxida tuxtayмiz.

Uкituvchi, avva1o, мa'naviyat - ^опш jaмiкi boshка мavjudot-1a rdan aj ratib tu rishini atoxida u^i rib utishi 1oziм. ^оп - tabiatning, ba rcha мах^оШ^ gu1toji deyi1ganda uning ushbu xislati, ya'ni yo^ак мa'naviyat эgasi bula o1ish iмкoniyati naza rda tutiladi. Bu iмкonni boshка jonzot1a rda ш гмауміz.

Moddiy na rsala r odaмga jisмoniy oziк va ^vvat bersa, мa'naviyat unga ruxiy oziк va кud rat bagishlaydi. Farat мoddiy jixatdan ta'мin1anish bilan кifoya1anish - ongsiz va ruxsiz мах1uкot1a rga xos.

Ma’naviyatga intilish эsa rux va ong эgasi bu1мish odaмzotgagina xos fazilatdi r. Ma’naviyat odaмning ruxiy va aqliy o1aмi мajмui кabi нu гаккаь ijtiмoiy xodisadi r.

Yo’qo rida aytganiмizdeк, Ma’naviyat juda кeng кaм ravli tushuncha bulib, uni bir juMlada ifodalash nixoyatda мushкu1.

Ma’naviyat кир гок inson кa1biga, ЬОЙШУ toмoniga кa ratilganligi bilan aj ralib tu radi. SHu Ma^da Ma’naviyat inson кa1bidagi i1oxiy bi r nu r sanaladm, bu itoxiy nu r xech bi r jonzotda yo’q. Ma’naviyat shunday sex rli ti1siмкi, uni tugal echishga basha r кud rati etмaydi. SHunday экяп, uкituvchi da rs davoмida «Ma’naviyat» tushunchasiga bi r yula MuraMMal ta’ rif be rishga u rinMasligini, Mavzuga мuкaddiмa ta rzida yondashib, uning ba’zi jixatla rini ara 3tti ruvchi ta’ rifla rni be rib utishini Maslaxat be raMiz.

Bu Ьo rada xaM P rezidentiмiz Is1oм Ка riмovning naza riy кa rash-la riga, Milliy rad riyatla riMizni, ta rixiy va Madaniy мe rosiмizni tklash Ьo rasidagi aMaliy fao1iyat1a riga tayanishiMiz, uni o’ziMiz uchun dastu rulaMal кi1ib o1ishiмiz мaкsadga мuvofiк. YU rtboshiмiz «Tu мston» gazetasi Muxbi rining savo11a riga javob1a rida, Ma’naviyat xaM Ьo гНк, tabiat, jaMiyat кabi o’z1uкsiz xa raratdagi ja rayon экan1igini, ^оп йк ri, tafaккu ri, xis-tuygusi tiniM bi1мaganideк, ula rning Maxsuli bulMish Ma’naviyat xaM doiмo o’zga rish va yangilanishda bulishini u^i rib: «Ma’naviyat avva1aмbo r odaмni ruxan poк1anishga, ralban ulgayishga Ло rlaydigan, inson ichкi dunyosini, i rodasini baкuvvat, iyмon-э’tiкodini butun riladigan, vijdonini uygotadigan ^ch...^» deb ta’ riflagan эdi1a r. Bu ta’ rifda ^оп fao1iyatining ba rcha Ma’naviy кi r rala ri кaм rab О1^яп bulib, biz bundan buyon Ma’naviyat xarida so’z yu ritganiMizda unga мetodo1ogiк asos sifatida tayanaMiz.

Keyingi paytla rda Ma’naviyatga oid э’1оп кi1inayotgan мaкo-1a1a rda, utкazi1ayotgan anjuManla rda «Ma’naviyat» tushunchasiga ta’ rif Ье rish, uning jaMiyat, ^оп va Millat ta raккiyotidagi u rniga кайа э’tibo г кa rati1мoкda. Xususan, taniк1i faylasuf A.Ja1o1ov «Mustaкi11iк Ma’suliyati» asa rida «Ma’naviyat - ^оπп^ zot be1gisi, uning fao1iyatining aj ra1мas ta rкibiy кisмi, ongi, aк1-zaкovatining мaxsu1i»[2], - deb ta’ riflagan. «Xayot fa1safasi va fa1safa xayoti» мaкo1asida bu ta’ rifni yanada кengayti rib, мuкaммa1 гок ta rzda кuyidagicha ta’ rif1aydi: «Ma’naviyat - inson fao1iyatining ruxiy мazмuni bulib, кishi1a r uning vositasida o’z1a rini ang1aydi1a r, jaмiyatni, tabiatni, u1a rning мavjud1igi xaмda ta raккiyoti xususiyat1a rini u ^^dik r, кonun1a rini ^shf эtadi1a r va u1a ^a tayanib, o’z tu rMush sha roit1a ri, aмa1iy fao1iyat1a ri м^ммo1a rini xa1 эtadi1a r»[3]. Mua11if o’z fiк rini davoм э111 rib, мa’naviyatsiz xayotni кo rangi bi r xonaga uxshatadi.

Ku rinadiкi, bi r M^llifiing o’zi мa’naviyatni ta’ riflashga tu гНЛа yondashadiкi, bu xaм мa’naviyatning кир кaм rov1i tushuncha зкаи^ш кu rsatadi.

«Vatan tuygusi» ^tobining мua11if1a ri «Ma’naviyat - jaмiyatning, мi11atning va yoкi ay riM bi r кishining ichкi xayoti, ruxiy кechinмa1a ri, aqliy ^bi^ari, id roкini мujassaм1ashti ruvchi tushuncha»[4], - deb ta’ rif1agan1a r.

Bundan tashкa ri bi r каШ r o1iм1a riMiz аи^маЫа rda кi1gan мa’ ro’za1a rida «мa’naviyat - insondagi ax1oк, odob, biliM, ilM, iyмon, ix1os va insoniyat кaмo1oti uchun ijobiy ta’si r кi1uvchi tiziM yoкi мa’naviyat - insonning aqliy, ax1oкiy, ilMiy, aмa1iy, мafкu raviy кa rashк r yigindisi xisob1anib, diniy va dunyoviy кa rash1a rining a^ эtish da rajasidi r», deb ta’ rif be rib кe1мo^a1a r. A. Э гкaevning fк richa, «Ma’naviyat - insonning ijtiмoiy-мadaniy мavjudot sifatidagi мoxiyatidi r, ya’ni ^опп^ Mex r-Mu ruvvat, ado1at, tug ri1iк, sofdi11iк, vijdon, o r- ncMus, vatanpa rva rlк, go’za11iкni sevish, zavк1anish, yovo’z1iкка nf rat, i roda, мatonat va shu кabi кup1ab as1 ^ошу xis1at1a ri va fazi1at1a rining o’zviy bi rlк, мushta гакНк кasb эtgan мajмuidi r»[5].

Ma’naviyat мuaммosi bi1an anchadan buyon shugulкnib кe1ayotgan o1iм1a riмizdan bi ri M. Iмoмnaza rov мazкu r мasa1aga bagish1ab iккita кitob chira rdi. Mua11if bi rinchi кitobida «Ma’naviyat inson кa1bidagi i1oxiy nu r...»[6], - deb yozgan buls^ iккinchi кitobida «Ma’naviyat - ^оп кa1bida, кungi1 кo’zgusida aкs эtgan xaкiкat nu ridi r, deyi^n ta’ rif da rxaкiкat, sufiyo^ raмziy ta’ rifdi r, zotan boshкacha ta’ rif bu che^iz мoxiyatni cheк1ab ^yado^, - deb yozadi.

Э. YUsupov insonda мay^ bu1adigan xaммa xis1at1a r эмаs, ba1кi ijobiy1a rigina мa’naviyat bub o1ishini кu rsatib: «Ma’naviyat - ^оп ax1oкi va odobi, ЫНм1a ri, iste’dodi, кobi1iyati, aмa1iy мa1aкa1a ri, vijdoni, iyмoni, э’tiкodi, dunyora rashi, мafкu raviy кa rashк rining bi r-bi ri bikn o’zviy bog1angan, jaмiyat ta raккiyotiga ijobiy ta’si r эtadigan м^Ма raк tiziMdi r»[8], - deb ta’ riflaydi.

A1batta, yo’qo rida кe1ti ri1gan fiк r1a rning xaммasida xaм мa’naviyatning кupgina к r ra1a ri o’z

ifodasini topgan va u1a rda м^ШПа r o’z1a rining nuктai naza r1a rini bildi rgan1a r, аммо u1a rda inson sa1oxiyatini usti rish маsa1asi э’tibo rd^ chetda ко1gan1igi кu rinadi. ХаН yana кup1ab о1iм1a riMiz ма’naviyat tushunchasiga o’z мunosabat1a rini bildi radik r va ana shu bildi ri^n tu rli fk r1a r asosida uMuMiy мiкамма1 ta’ rif shaк11anadi, degan uмiddaмiz.

Xa1iga кada r ма’naviyat tushunchasiga мiкамма1 ta’ rif shaк11anмagan1igi sabab uning кeng кам rov1i, мu шк^Ь va ayni vaкtda «sodda» tushuncha экan1igida. Ma’naviyat кup гок ^опп^ ichкi, botiniy, yashi rin dunyosini акs 3tti rishdi r. ^оп ichкi, botiniy dunyosi эsa gavxa r tu1a tubsiz dengiz singa ridi r. Bu dengizdan кancha gavxa r o1sangiz tugaмagani singa ri inson ichкi dunyosi хам tubsiz, rang^ rang ta rzda naмoyon bu1adi. Inson ^lbig^ botiniy dunyosiga кancha1iк chuкu r к rib Ьо rsangiz, shuncha1iк tu r1i-tuман1iк bi1an tob1anib, o’zining yangidan-yangi кi r ra1a rini naмoyon зtadi. Mana shuning uchun хам ма’naviyat tushunchasiga мiкамма1, xa r ta raf1ама tu1iк ta’ rif be rish мushкu1 гок.

Yo^ ridagi1a rdan кe1ib chkib, ма’naviyat - insoпiпg ruxiyatini, uning o’z-o’zini anglashi, didi, fn ю8a(:й adolat ЬПап razillikпi, yaxshiliK ЬПап уомопНкш, go’zallik ЬПап xunuKliKni, \тмшПк ЬПап joxillikni aj ra(a bilish кobiliyatiпi, акl-zaкovatiпi, yo’qsaк маksad ya goyala rni Kuya bilish, ute rni амalga oshi rish uchun xa rarat Kilish ya intilish saloxiyatidi r, - deb ta’ rif be rish u rinli deb xisob1ayмiz. A1batta, bu ta’ rif 3ng oxi rgi, кiyoмiga etgan, мiкамма1 deb, aytishiмiz MuM^n змas.

I. A. Ка riмov aytganideк, Ma’naviyat - ta^i rning эxsoni эмаs. Ma’naviyat inson ка1bida камо1 topishi uchun u ralban va vijdonan, ак1 va ку1 bilan мexnat Rilishi кe гак[191].

Ma’naviyat inson tugilishida опя suti, uning allasi, мex ri, ajdod1a r кad riyatla ri ta’si ri ostida sharilanadi. Uning shaк11anishida oi1adagi Muxit, jaMiyatdagi хамjixat1iк, davlat o1ib Ьо radigan siyosatdagi ado1atpa rva r1iк va ^опря rva r1iкning ray da rajada ама1 кi1inishi asosiy u rinni эga11aydi.

Ma’naviyatning мoddiy ^chga aylanishi xa r bi г ^оппп^ xatti-xa гакat1a rida, o’z oi1asi, Millati va Vataniga bulgan мunosabat1a rida naмoyon buladi. Yo^ rida aytganiмizdeк, uning shaк11anishida ota-ona, inson yashayotgan at rof-мuxit, Milliy, diniy кad riyatla r, jaMiyatdagi ^опря rva r1iк va ado1atpa rva r1iк siyosati MuxiM axaMiyatga эga.

OdaM ota-onadan tugiladi, аммо uning ax1oкi, odob Ьо rasidagi fazilatla ri, ya’ni Ma’naviy dunyosi jaMiyatda, ijtiмoiy, siyosiy, iкtisodiy мunosabat1a r ta’si rida shaк11anadi. Тшопп^ Ma’naviy o1амi asosan ijtiмoiy ta m^yot^ng Maxsuli bulsa xaM, u o’z navbatida, jaMiyat ta m^yo^a nixoyatda катта ta’si r ш rsatadi, uni be1gi1ab Ье radigan омШа rdan bi ri sanaladi. OdaMla rda ax1oк, odob, iyмon, vijdon, xa1o11iк, мexnatseva r1iк, bayna1мi1a1chi1iк, insonpa rva r1iк э’tiкodi, vatanpa rva гНк, Milliy va ^ошу gu ru r tuygusi, bu rch va Mas’uliyatni xis Rilishi кancha1iк кuch1i, yo’qo ri bulsa, jaMiyat ta raккiyotining zaMinla ri xaM ^ngayishiga, tinch1iк, osoyishta1iк, хамjixat1iк ba гка го r bulishiga oНЬ кe1adi.

Is1ом Ка riмov Oliy Maj1isning Bi rinchi chari riк, Bi rinchi sessiyasida so’zlagan nuteida: «Ta raккiyot taкdi rini Ma’naviy jixatdan eШк odaм1a r xal ^ladi. Texniкaviy biliM, мu raккaЬ texno1ogiyani эga11ash кobi1iyati Ma’naviy ba гкамоШк bilan, мustaкi1 tafa^u r bilan bi rga Ьо rishi кe гак. Aqliy za^vat va ruxiy-Ma’naviy sa1oxiyat - ма’ rifatli insonning iккi кanotidi r»^,
- deb кu rsatgan эdi.

JaMiyat ta raKKiyotining xa r bi r yangi bosKichi Kishila rning Ma'naviy KaMolatida *хам* yangi dav rning yo'zaga Kelishidi r. Ma'naviyatsiz adolatli, yo'qsalish iMKoniyatiga эga bulgan jaMiyat bulMaganideK, jaMiyatsiz Ma'naviyat xaM rivojlanishi MUMKin эmas.

JaMiyatning iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy soxala rida Mavjud bulgan MuaMMola rini Ma'naviyatni rivojlanti rish, unga tayanish o rKali xal эtish MuMKin.

Ma'naviyat Millatni ta raKKiyotga etaKlovchi, davlatning Kud ratini oshi ruvchi MuxiM oMil sanaladi. CHunKi Kae rda, Kaysi MaMlaKatda Ma'naviyat yo'qsaK da rajada bulsa, usha joyda, usha MaMlaKatda joxilliK, xasadguyliK, bepa rvoliK, xudbinliK, yalKovliK, ManManliK, teKinxu rliK, giybat KilishliK, кu rolMasliK, yovo'zliK, tuxMat Kilish Kabi salbiy illatla r, Ma'naviyatsizliK кu rinishla riga u rin KolMaydi.

Ma'naviyat xa r doiM Ma' rifat bilan uygun xolatda rivojlanib bo radi. Ma' rifat - bilish, biliM, tanish va Ma'IuMot, - degan Ma'noni anglatadi.

Insoniyatning bi r jaMiyatdan iKKinchi jaMiyatga, bi r ta rixiy dav rdan iKKinchi bi r yangi ta rixiy dav rga utishi Ma' rifatpa rva rliKdan boshlanadi. ZaMonaning, Millatning эng etuK, ongli, ок- ко rani tanigan, fidoyi, э^, yu rtiM deb yashovchi, o'zoKni Ko'zlovchi Ma'naviyatli Kishila ri Ma' rifatpa rva rliK bilan shugullanganla r. CHunKi, Ma' rifat - Ma'naviy Ka raMliK, кu rKuv va xadiKni ba rta raf эtadi, insonga beKiyos iloxiy Kud rat, Mislsiz saloxiyat baxsh эtadi. MaMlaKat, Millatning ozodligi - uning Ma' rifiy uygoKligidadi r. OdaMzod naslining ulugligi эsa biliMdan.

BilingKi, biliM va Ma'naviyat uylab кu rilsa, Misoli bi r jilov. U insonla rni ba rcha yoMon, ya raMas ishla rdan, ya'niKi Ma'naviyatsizliKla rdan tiyib tu radi. SHu tufayli ota-bobola riMiz, avlod- ajdodla riMiz doiMo Ma' rifat va Ma'naviyatga intilib yashaganla r. Ula r Ma'naviyat va Ma' rifat chi гок!a rini Mash'ala singa ri уоккап1а r. Yo'qsaK Ma'naviyat va ма' rifat tufayli Tu ron zaMin e r yo'zida shux rat Kozongan.

P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning MaMlaKatiMizda Ma'naviyat va Ma' rifatga Katta э'tibo r be rayotganliKla rining asosiy sababi xaM ana shu Ma'naviy zaMinla rni Kayta tiKlash o rKali ta raKKiyotga э rishish MuMKinligini кu rsatishidi r. Oliy Majlisning XIV sessiyasida Kilgan Ma' ro'zala rida ta'Kidlaganla rideK, 2005 yilga Kada r respubliKaMizda 1611 ta Kasb-xuna r Kolleji va 181 aKadeMiK !іцеydan ibo rat bulgan u rta маxsus va Kasb^una r ukuv yu rtla rining zaMonaviy ta rMoKla rini bunyod эtish rejalashti rilgan^.

UKituvchi ма' rifat va Ma'naviyatliliK, uning inson, jaMiyat xayotidagi axaмiyati ustida fiK r yu ritish ja rayonida, yana bi r na rsaga, chunonchi ма' rifat va Ma'naviyat, Ma'naviyatliliKning nisbati Masalasiga хам э'^Ьo r be rishi loziM.

Ma'naviyatli odaMla rning хаммаsi хам doiMo ма' rifatli, shu bilan bi rga ма' rifatli, ilMli Kishila rning хам хаммаsi yo'qsaK Ma'naviyatli bulave rMaganla r. SHunday Kishila rga ка rata хак!i ravishda oliM bulibti-yu, аммо odaM bulMapti ibo rasi ishlatiladi. BoshKacha aytganda insonla r bo rKi, oliM эмаs. BulMasa bulMas, аммо Ma'naviyati yo'qsaK. O!iм!a r bo rKi, inson zotiga loyiK эмаs. Bunisi ogi r. Ula rdan э^a, yu rtga foyda yo'q. SHuning uchun xalqiMiz: «OliM bulMa - odaM bu!», - ibo rasini ishlatib Kelgan. Bu Ma'naviyat va ма' rifat bi r-bi rini inKo r эtadi degani эмаs. AKsincha, Ma'naviyat va ма' rifat bi r-bi riga chaMba rchas bogliKdi r. Ula r bi r-bi rini Kuvvatlab, o'za ro ta'si rlanib rivojlanib bo radi.

ZaMiniMizda камо! topgan, э!-yu rtga tanilgan buyo'q zotla r, KoMil insonla r o'zla rida Ma'naviyat va ма' rifatni yo'qsaK da rajada MujassaM эtgan а!!ома!a r bulganla r. SHundan Kelib chiKib, aytish MuMKinKi, xozi rgi dav rda Milliy KaMolot yuli, KoMil insonni, sogloM avlodni voyaga etKazish yuli Mana shu yul, bundan boshKa yu! yo'q.

Ma'naviyat va ма' rifat xalqiMizning, MillatiMizning Kelajagi uchun suvday va xavoday za ru r.

Ma'naviy va ма' rifiy ta rbiyani bi rga olib bo rish ta raKKiyot taKozosi. Ula rni boshKa- boshKa olib bo rib bulMaydi...

2- Masa!aning bayoni. Ma'naviyat хам o'zining bi r Kato r Katego riyala riga - tushunchala riga va rivojlanish Konuniyatla riga эgadi r. Uning tushunchala riga shaxsning o'z-o'zini anglashi, biliMdonliK, кalbi tozaliK, saxiy!iк, saMiMiyliK, xay rixox!iк, iyMonliliK, xa!o!!iк, э'tiкodlilik, diyonatliliK, poKliK, мех r-shafKat!i!iK, vijdonliliK, rostguyliK, adolatpa rva rliK, ota-onaga xu rMat, oilaga sadoKat, vafodo rliK, tug riliK va boshKala r; Millatning vaKili sifatida: Milliy o'z-o'zini anglash, Milliy gu ru r, Millatpa rva rliK, vatanpa rva rliK, Millat taKdi riga nisbatan Mas'uliyatni, Milliy Manfaat ustivo rligini xis эtish, Milliy til, Milliy ta пх, adabiyot, san'at, u rf-odatla r, an'anala r, Kad riyatla r, davlat tiziMiga xu rMat, Konunla rga xu rMat va itoatKo rliK, vazMinliK, o'z Kasbining моxi r ustasi bulish, MaMlaKat ichKi va tashKi faoliyatidan xaba rdo r bulish va uni Kullab-Kuvvatlash, MaMlaKat ijtiMoiy, siyosiy, iKtisodiy, Ma'naviy

xayotida faollик va boshKala r Ki radi.

Ma'naviyatning yo'qo rida Kelti rilgan tushunchala ridan кu rinib tu ribdiKi, Ma'naviyat xa r bi r insonning Millat, jaMiyat, davlat xayoti, insonla ra ro buladigan va ijtiMoiy xayotga nisbatan buladigan Munosabatla rini o'z ichiga oladi.

Yo'qo ridagila rdan tashKa ri, Ma'naviyatning boshKa bi r Kato r tushunchala ri xaм bo r. Bu e rda gap ula rning xaммasi ustida tuxtash xa^a эмas, balKi Ma'naviyatning Kup Ki r rali, Keng KaM rovli э^п^, u inson ongi, ruxiyati, ichKi dunyosining saloxiyati, xatti-xa raKatla ri Kabi bi r Kato r Masalala rni o'z ichiga olishini tushunib etish xaKida bo rMoKda. Ma'naviyatni chuKu r taxlil Kilishda ana shu кu rsatilgan tushunchala rni uygun xolda taxlil Kilish MaKsadga MuvofiK buladi.

Ma'naviyat rivojlanishi xaM Ma'IuM Konuniyatla rga tayanadi. Ga rchand bunday Konuniyatla r bi r necha yunalish va ja rayonla rni o'z ichiga olsa xaM, ula rni yi riK gu ruxla rga aj ratish MuMKin.

Bi rinchi gu ruxga shaxs, Millat yoKi jaMiyatning ich Ki saloxiyati bilan bogliK bulgan Konuniyatla r Ki radi. YA'ni shaxs, Millat yoKi jaMiyatning ich Ki saloxiyati MustaxKaM, zaMinla ri chuKu r bulishi Ma'naviyat rivojlanishining asosini tashKil Kiladi. Aga r ich Ki saloxiyat nocho r bulsa, shaxs ba rKaMolliK da rajasiga, Millatning o'z bi r butunligini saKlashga va ayni paytda jaMiyatning yo'qsaK ta raKKiyot pogonasiga э rishishiga salbiy ta'si r Kiladi. YAna xaм aniK roK Kilib aytiladigan bulsa, ichKi saloxiyat asosiy tayanch va ob'eKtiv za ru riyatdi r. IchKi saloxiyatning da rajala ri эsa ob'eKtiv va sub'eKtiv oMilla r bilan bogliK buladi. Uning rivojlanishi ula rning uygun xolatda bulishini taKazo эtadi.

IchKi saloxiyatning MustaxKaM bulishi, ta rixiy ta raKKiyot bosKichi yoKi shaxs shaKllanish ja rayoni Kanday мu raKKab bulMasin, ba ribi r za ru riy sha roitla r yo'zaga Kelgan paytda shaxs Ma'naviy KaMolotini va Millatning yo'qsalishini ta'Minlashga xizMat Kilave radi.

IKKinchi gu rux Konuniyatla riga shaxsla r va Millatla rning o'za ro Munosabatla ri ja rayonida sodi r buladigan «o'za ro ta'si r» va «o'za ro boyitish» o rKali naMoyon buladigan ja rayonla r Ki radi. YA'ni shaxs Ma'naviy KaMoloti onadan tugilishi bilan yo'zaga KelMaydi. Xuddi shuningdeK Millat xaм ta rixiy ta raKKiyotning Ma'luM bosKichla rida boshKa xalqla r, Millatla r bilan xaмкo rliK natijasida yo'zaga Keladi. Xech Kachon shaxs, inson o'zgala rsiz yashay olMaganideK, Millat xaм boshKa Millatla r, xalqla r bilan aloKa KilMasdan ta raKKiy Kila olMaydi, boz ustiga bugungi Kunda dunyoda «sof» Millat bo rligiga xech KiM guvoxliK yoKi Kafolat be ra olMaydi. JaMiyat xaм xuddi ana shu Konuniyat asosida rivojlanadi.

Ma'naviyat ana shu o'za ro Munosabatla r va «ta'si rla r» asosida rivojlanib bo radi. Bu ja rayonda bi r toMon iKKinchisiga niManidi r «be radi» va niManidi r «Kabul» Kiladi. SHunday Kilib, Ma'naviyat rivojlanishidagi «ta'si r» va «aKs ta'si r» Konuniyati Mavjud bulib, u Ma'naviyatning rivojlanib bo rishini ta'Minlashga xizMat Kiladi.

Ma'naviyat tushunchala ri va uning rivojlanish Konuniyatla ri ushbu кu rsning boshKa Mavzula rida xaм u rganilishini э'^ьo rga olib, bu u rinda KisKa tuxtab utishni loziM topdiK.

3- Masalaning bayoni. Yo'qo rida Ma'naviyatning jaMiyat, shaxs va Millat xayotidagi MuxiM u rni xaKida fiK r yu ritildi. Aммo uni real xayotga KanchaliK tadbiK Kilish yo KilMasliK davlat olib bo rayotgan siyosat bilan bogliK. Tug ri, shaxs va Millat shaKllanishi yoKi jaMiyat ta raKKiyotining ba rcha bosKichla rida Ma'naviyatning roli va axaMiyatiga э'^ьo r be rib Kelingan.

Bugunga Kelib Ma'naviyatning jaMiyat ta raKKiyotidagi axaMiyatiga nisbatan Munosabat tobo ra Kuchayib bo rMoKda. SobiK ittifoKdosh, bugungi MustaKil davlatla rning Kupchiligida bi rida oldin roK, iKKinchisida Keyin roK Ma'naviyat oMilining roli va axaMiyatini oshi rishga iMKoniyat da rajasida э'tibo r be rilMoKda.

Bu bo rada O'zbekistonning ta rixan KisKa vaKt ichida P rezident IsloM Кa riMovning bevosita

tashabbusi asosida Ma'luM taj ribala rni tuplashga э rishganligini ta'Kidlash loziM buladi.
Ma'naviyatni Kuta rish davlat siyosatida ustivo r soxaga Kuta rildi va u o'zining ijobiy natijala rini Ku rsata boshladi.

P rezidentiMiz IsloM Ка riMovning iKKinchi chaKi ri к ОПу Majlisning bi rinchi sessiyasida Kilingan ма' ro'zasida хам Ma'naviyat Masalasi XXI as r busagasida iKKinchi ustivo r yunalish deb ка raldi. Xozi rda э rKin fuKa ro Ma'naviyatini, ozod shaxsni shaKllanti rish Masalasi oldiMizda tu rgan энг dolza rb vazifa экanligi Kayd этildi. BoshKacha aytganda, biz o'z xaK-xuKuKla rini taniydigan, o'z Kuchi va iMKoniyatla riga tayanadigan, at rofida sodi r bulayotgan voKea-xodisala rga MustaKil Munosabat bilan yondashadigan, ayni zaMonda shaxsiy Manfaatla rini MaMlaKat va xalq Manfaatla ri bilan uygun xolda кu radigan э rKin, xa r jixatdan ba rKaMol, sogloM avlodni ta rbiyalashiMiz ке raK экanligi uKdi riladi.

Aslini olganda, xozi rgi Kunda Ma'naviyatning ustivo r soxaga Kuta rilishining bi r Kato r sababla ri bo r. Biz bu u rinda ana shu sababla rning ba'zila rinigina кu rsatib utishni loziM topdiK.

Bi rinchidan, jaMiyatda aMalga oshi riladigan ba rcha vazifala rning taKdi ri, unda yashaydigan odaMla rning tafaKKu ri, ongi кау da rajada usishi bilan bogliKdi r. Ula rning ongi va tafaKKu rini aMalga oshi rMoKchi bulgan vazifala r Moxiyati va Manfaati yunalishidan Kelib chiKKan xolda o'zga rti rMasdan tu rib Ko'zlangan MaKsadga э rishib bulMaydi.

Ana shu Ma'noda хам Ma'naviyat jaMiyat xayotini o'zga rti rishning MuxiM MexanizMi xisoblanadi va xa r Kanday davlat o'z MaKsadla ri va Manfaatla ridan Kelib chiKKan xolda uni rivojlanti rishga ustivo rliK bilan ка raydi.

IKKinchidan, MustaKilliKning dastlabKi yilla rida sobiK Sovet MafKu rasidan voz Kechish bay rogi ostida uMuMan xa r Kanday MafKu raga ка rshi кu rash boshlandi. Bu o'z navbatida odaMla rning Ma'naviyatiga, shaKllangan Kad riyatla riga хам o'zining salbiy ta'si rini utKaza boshladi. Аут^а, Matbuotla rda ba'zi oliMla r, bi rinchi navbatda iKtisodiy tafaKKu rni shaKlla nti rish za ru r, Ma'naviyat эsa ana shu iKtisodiy tafaKKu r zaMinida yo'zaga Keladi degan fiK rla rni ilga ri su ra boshladila r. Окibatda odaMla r ruxiyatida yana bi r toMonlaMa Ketish tu rMush ta rzida etaKchi u rinni эgallay boshladi. Bu o'z navbatida, Milliy Manfaatla r yoKi vatanpa rva rliK xaKida KanchaliK gapi rMayliK, u o'zining biz Kutayotgan natijala rini be rMasdan, balKi odaMla rda shaxsiy Manfaatla rga ustivo rliK be rishga xizMat Kila boshladi. Bunday salbiy ja rayonning yo'zaga Kelishi yangi jaMiyat кu rish uchun xata rli.

Uchinchidan, MustaKilliKning dastlabKi yilla rida yo'zaga Kelgan iKtisodiy MuaMMola r oldida odaMla rning aKsa riyat KisMi dovdi rab Koldi, KupchiliK xolla rda yoshla rning ta'liM olish, Kasb u rganish, san'at va badiiy asa rla rga KiziKishdan кu ra bozo rga chiKish, pul topishga intilish xavfini yo'zaga Kelti rdi. Tug ri, pul topish, o'z xayotining iKtisodiy iMKoniyatini MustaxKaMlash xa r bi r inson uchun xayotiy эxtiyoj va za ru rat xisoblanadi. Аммо bu эxtiyoj shaxs va Millat KaMoloti Manfaatla riga zid bulMasligi, ula rning Ma'naviy KashshoKlashib Ketishiga xizMat KilMasligi loziM. Ana shu yo'zaga Kelayotgan xavfli ja rayonning oldini olish za ru r.

Tu rtinchidan, sobiK ittifoK sha roitida fan, texniKa, мао rif, oliy ta'liM, bi r Kato r sanoat ко rxonala rini vujudga Kelti rish va rivojla nti rishda Kupgina yutuKla r Kulga Ki ritilgan эdi. Аммо, ula r ма rKaz va Kolave rsa «Katta oga» Manfaatla riga xizMat Kilgan. Ana shu potenцial sobiK IttifoKdosh RespubliKala rga tu rli baxonala r bilan rus Millati vaKilla rini yubo rish, ula rni Maxalliy xalqni boshKa rish, ula rga rus tu rMush ta rzi, tili, u rf-odatla rini, xa raKte rini singdi rish xisobiga MaMlaKatda rus Millati Ma'naviyati ustivo rligiga tayanuvchi yagona til, Ma'naviyat va tu rMush ta rzini shaKllanti rishga xizмat Kilib Kelgan эdi. Bunday ayyo rona va zu ravonliK siyosati oKibatida Millatla rning o'zligini anglashga bulgan intilishiga Katta za rba be rildi. Bu sobiK ittifoKda uMuMMilliy inKi rozni yo'zaga Kelti rdi.

Bu inKi roz Millatning «yo'q» bulib Ketishi xavfini vujudga Kelti rdi. Bunday salbiy ja rayonning oldi olinMasdan, Millatning rivojlanishiga э rishib bulMaydi. Uni ba rta raf эtish faKat Milliy Ma'naviyatni tiKlash va rivojlanti rish o rKali aMalga oshi rilishi MuMKin.

Beshinchidan, Ma'naviyatning davlat siyosatida ustivo r bulishiga yana bi r sabab, Millat son jixatidan KattaMi yoKi KichiKMi bundan Kat'iy naza r, uning real sub'eKt, ма'1им Moddiy va Ma'naviy boyliKla rni ya ratuvchisi, iste'Molchisi, boshKala rda uch raMaydigan, o'ziga xos xususiyat!a ri Mavjudligini va o'zining MustaKil u rniga эga bulishi Kabi oMilla rni, ya'ni chinaKaM Millat sifatidagi MaKoMini tiKlash xayotiy эxtiyoj da rajasiga Kuta rilgan эdi. Uni xa! эtish Millat va davlatning Kelajagi uchun aMaliy axaмiyatga эgadi r.

Oltinchidan, o'zbeKla r jaxon цivi!izaцiyasiga ulKan xissa Kushgan xalqdi r. Uning Ma'naviyat, fan, Madaniyat soxasidagi э rishgan yutuKla ri jaxon xalqla riga as rla r osha xizмat Kilib KelMoKda. Аммо shu rola r to'zuMi dav rida ajdodla ri toMonidan ya ratilgan ana shu yutuKla rni o'zbeK xalqining ongi va Kalbidan «chiKa rish» bo rasida xaм Katta ishla r aMalga oshi rilgan эdi. MustaKilliK sha roitida эsa uni Kayta tiKlash, jaxon цivi!izaцiyasidagi Munosib va adolatli u rnini tiKlash za ru r эdi. Bunga эsa faKat Ma'naviyatni rivojlanti rish o rKali э rishish MuMKin.

Ettinchidan, Ma'naviyat Millatni va butun MaMlaKat axolisini ма'1им MaKsadla r sa ri davlat at rofiga uyushti ruvchi, ula rni faollashti ruvchi, yo rKin KelajaKKa ishonti ruvchi, inson zotini uluglovchi, uning Kad rini anglatuvchi ulKan «механизм» xaмdi r. Xuddi ana shu мuxiм «MexanizM»dan MustaKilliKni MustaxKaMlash, isloxotla rni aMalga oshi rish, MillatiMizning Kaddini Kuta rishda foydalanishga bulgan эxtiyoj davlatiMiz, эng avvalo P rezidentiMiz IsloM Ka riMov toMonidan o'z vaKtida anglab olindi.

Ana shu sababla r va эxtiyojla r MustaKilliKni Kulga Ki ritganiMizdan Keyin Ma'naviyatni rivojlanti rish va Milliy Me rosni Kayta tiKlashni davlatiMiz xayotida ustivo r siyosat da rajasiga Kuta rilishiga olib Keldi. SHu sababli RespubliKa P rezidenti 1994 yi! 23 ap relda «Ma'naviyat va ма' rifat» jaMoatchiliK ма rKazini tashKi! Kilish tug risida»; 1996 yi! 9 sentyab rda «Ma'naviyat va ма' rifat» ма rKazi faoliyatini yanada taKoMillashti rish va saMa rado rligini oshi rish tug risida»;
1999 yi! 3 sentyab rbda « RespubltKa Ma'naviyat va ма' rifat Kengashini Kullab-Kuvatlash tug risidap» fa rMonla rini chiKa rdi. 1996 yi! 9 sentyab rbdagi fa rMonda, «...Ma'naviy-Ma' rifiy isloxotla r davlat siyosatining asosiy, ustivo r yunalishi, deb xisoblansin»^, deb belgilandi.

1998 yilning 24 iyulida Vazi rla r MaxKaMasi «Ma'naviy-Ma' rifiy isloxotla rni yanada chuKu rlashti rish va uning saMa rado rligini oshi rish cho ra-tadbi rla ri tug risida» кa ro r Kabul Kildi. Yo'qo rida Kayd эtganiмizdeк, Oliy Majlisning iKKinchi chaKi ri к bi rinchi sessiyasida xaм jaMiyat Ma'naviyatini yanada yo'qsalti rish, isloxotla rni aMalga oshi rishda davlat siyosatining ustivo r yunalishi э^п^ yana bi r bo r Kayd эtildi. Bu soxadagi MuxiM vazifala r, oldiMizda tu rgan MuaMMola r va ula rni KechiKti rMay xa! эtish za ru rligiga xalqiMiz э'^Ьo ri кa ratildi.

Ana shu MuxiM xujjatla r MaMlaKatiMizda Ma'naviyatni rivojlanti rishga кa ratilgan davlat siyosatini aMalga oshi rishda Katta aMaliy axaMiyatga эga buldi. Ma'naviyatni rivojlanti rishdagi davlat siyosati P rezidentiMizning «FidoKo r» gazetasi Muxbi ri savolla riga javobla rida
«DonishMand xalqiMizning MustaxKaM i rodasiga ishonaMan» va «TafaKKu r» ju rnali bosh Muxa r ri ri bilan bulgan MuloKotida «Kuch - biliM va tafaKKu rda»[13], degan Kon^ptual axaMiyatga эga bulgan fiK rla riga Monand ravishda aMalga oshi rilMoKda.

2 -MAVZU; MA'NAVIYATNING TARKIBIY QISMLARI, ULARNING O'ZA RO MUNOSABATLARI VA RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI Davat ta'lim standarti

Ma'naviy Meros ,Madaniyat,qadriyatar,Ma'rifat va MafKura ma'naviyatning tarKibiy qisMi eKanigi. Ma'naviy Meros-ma'naviyat rivojlanishining uzoq dabrar daboMida tarKib topgan, abodan-abodga boyiK sifatida o'tib borubcni, inson aql zaKovatining Mevasi sifatida Keyingi abodarga xizMat qiubcni boyiK eKanigi. Ajdodar ma'naviy Merosining abodar xayotida naMayon bo'ishi vauning xususiyatari. Ma'naviy Meros idizarining MustaxKaMigiva cnuqurigi milliy taraqlqiyotning MuxiM oMii eKanigi.

Dastur

Ma'naviy Meros ,Madaniyat,qadriyatar,Ma'rifat va MafKura ma'naviyatning tarKibiy qisMi eKanigi.qadriyat tushunchasi . Uning jaMiyat xayotining ta rixiy taraqlqiyot jarayonida shaKanganva rivojangan ,o'tMishda,xozirgi Kunda va KeajaKda хам ijtiMoiy,iqtisodiy, ma'naviy taraqlqiyotga ijobiy ta'sir etadigan, Kishiarongigb singib, ijtiMoiy axaMiyat Kasb etadigan Moddiy va ma'naviy boyiK eKanigi Ajdodar ma'naviy Merosining abodar xayotida naMayon bo'ishi vauning xususiyatari. Ma'naviy Meros idizarining MustaxKaMigiva cnuqurigi milliy taraqlqiyotning MuxiM oMii eKanigi.

MafKura tushunchasi. Uning davat,jaMiyat, millat,sinf yoxud ijtiMoiy guruxar Manfaatini ifadoobcni, xiMoya qibcni ,siyosiy, huquqiy, fasafiy, diniy, vadiiy, goya, nazariya va qarashar tiziMi eKanigi.

Iqtisodiyot tushunchasi. Uning Muayyan ijtiMoiy tuzuMdagi ishab cniqarish Munosavatari MajMui eKanigi. Extiyojar, Manfaatar inson xayotiy faoiyatining xaraKtantirubcni Kucni

Reja:

1. Ma'naviyatning ta rKibiy qisMla ri, ula rning o'za ro Munosabatla ri.
2. Ma'naviyat va iqtisod, ula rning o'za ro bofliqligi.
3. Ma'naviyatning siyosat, xuquq va xoKiMiyatdagi o' rni.
4. Ma'naviyatda MilliyliK va uMuMinsoniyliK.

T ayanch so’ z va tushunchala r

Ma'naviyat inson faoliyatining jaMiyat iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy va Ma'naviy xayot soxasida ya ratgan Moddiy va Ma'naviy boyliKla r tiziMi; Madaniyat odaMzot aKl-id roKining Maxsuli; Moddiy va Ma'naviy Madaniyat; Madaniy va Ma'naviy Me ros; Ma'naviyat va MafKu ra; MafKu ra va jaMiyat ta raKKiyoti; Milliy istiqlol MafKu rasi.IKtisodiyot insonla rning Moddiy ishlab chiKa rish ja rayonla ri va bu bo rada yo'zaga Keladigan Munosabatla rni u rganadi; iKtisodiyot xujaliK yu ritish xaKidagi fan; bozo r iKtisodi - MuloKot, savdolashish, Kelishish, uMuMiy na rxni topish; bozo r iKtisodining asosiy sha rti va talabi; Siyosat; siyosat davlat va jaMoat ishla ri deMaKdi r; tashKi va ichKi siyosat; ta raKKiypa rva r adolatli siyosat va adolatsiz reason siyosat; XUKUK; O'zbekistonning asosiy Konuni; xuKuKiy savodxonliK; O'zbekiston RespubliKasi va davlat xoKiMiyatining bulinishi; xuKuKiy deMoK ratiK davlat; raxba r xodiM va uning asosiy xislatla ri. Milliy Ma'naviyat; MintaKaviy Ma'naviyat; uMuMinsoniy Ma'naviyat; o'zbeK xalqining Milliy Ma'naviyati va uning uMuMinsoniy jixatla ri; Milliy ta rbiya va uning asosiy yunalishla ri; uMuMinsoniy Ma'naviy boyliKla r;

Adabiyotlar:

1. Ka riMov IA Istiqlol va Ma'naviyat. T., O'zbekiston, 1994y.
2. Ka riMov I.A. Ta rixiy xoti rasiz KelajaK yo'q. T., SHa гк, 1998 y.
3. Ka riMov IA JaMiyatiMiz MafKu rasi xalqni-xalq, Millatni- Millat Kilishga xizMat эtsin. T., O'zbekiston, 1998 y.
4. Ka riMov IA. Milliy MafKu ra - KelajaK poydevo ri. Xalq so'zi, 2000 yil, 7-ap rel
5. Ka riMov IA DonishMand xalqiMizning MustaxKaM i rodasiga ishonaMan. «FidoKo r» gazetasi Muxbi ri savolla riga javobla ri. «FidoKo r», 2000 yil 8 iyunb.
6. Ka riMov I.A. O'zbekiston buyo'q KelajaK sa ri. T., O'zbekiston, 1998 y.
7. Ka riMov I.A. Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot- pi rova rd MaKsadiMiz. T., O'zbekiston, 2000 y.
8. Ka riMov IA. O'zbekiston: Milliy istiqlol, iKtisod, MafKu ra, siyosat. T., O'zbekiston, 1993 y.
9. Ka riMov I.A. IKtisodiyotni э rKinlashti rish - fa rovonliK poydevo ri. «O'zbekiston ovozi», 2000 yil 22 iyulb.
10.. Ma'naviyat yuldo'zla ri. T., 1999 y.
11. Abilov U. Milliy goya Ma'naviy oMilla r. T., «Ma'naviyat», 1999 y.

12. YAngi O'zbekistonning 7 zafa rli yili. T., SHa гк.1999.
13. JuMaboev Y.J. Tadbi гко rliK va Ma'naviy KaMolat. IKtisod va xisobot, № 6, 1996 y.
14. Azizxujaev A. DavlatchiliK va Ma'naviyat. T., SHa гк, 1997 y.
15. MustaKilliK: izoxli ilMiy-oMMabop lugat. T., SHa гк, 1998 y.
16. YAngi O’zbekistonning 7 zafa rli yili. T., SHa гк, 1999 y.
17. Ko raboev U. Millatning KaMoloti. MuloKot.№2, 1999 y.
18. OtaMu rotov S. Milliy Munosabatla rning siyosiy jixatla ri. T., 1996 y.
19. P riMova F. MilliyliK va uMuMinsoniyliK. MuloKot, №2, 1998 y.
20. Soifnaza rov I. Vatanpa rva rl^ning Milliy va uмuмinsoniy jixatla ri. T., Mexnat, 1997 y.

1- Masalaning bayoni. UKituvchi Mavzuni bayon эta r экаn, avvalgi ма' ro'zada Ma'naviyat tushunchasi va uning jaMiyat, Kishila r xayotidagi u rni xaKida tuxtalib utilganligini эslatib utish joiz. SHundan sung bugungi ма' ro'zada Ma'naviy Me ros, Madaniyat, Ma'naviy Madaniyat, MafKu ra, ula rning rivojlanish xususiyatla ri, bi r-bi ridan fa rKla ri va uxshashliKla ri tug risida fiK r yu ritish loziMligini aytib utish MaKsadga MuvofiK.

Aslini olganda, Ma'naviyat va Madaniyat bi r-bi riga yaKin tushunchala rdi r. Аммо ula r bitta na rsa эмаs, bi ri iKKinchisidan fa rK Kiladi. SHuning bilan bi rga ula r bi r-bi rini tuldi rib tu radila r.

Madaniy va Ma'naviy Me ros xaKida хам shunday deyish MuMKin. SHu sababdan da rsni avvalo Madaniyat va uning tu rla rini taxlil эtishdan boshlaMoK MaKsadga MuvofiK deb xisoblayMiz. CHunKi, Madaniyatni, xususan Ma'naviy Madaniyatni bilMasdan, u rganMasdan tu rib, Ma'naviy Me ros tug risida gapi rish ancha MushKul, inchunun Ma'naviy Me ros Ma'naviy Madaniyat doi rasiga Ki radi.

SHunday э^п Madaniyat niMa? Madaniyat tushunchasini izoxlashga bagishlangan Kup ilMiy adabiyotla r Mavjud. Madaniyat tushunchasiga be rilgan ta' rifla r soni 260 tadan oshib Ketgan. Muallifla r bu tushunchaga xa r bi ri o'z nuKtai-naza ridan yondashadila r. Bunga sabab, Madaniyatning Kup Ki r rali, мu raKKab, Ma'naviy-ijtiMoiy xodisa э^п^, uning inson va jaMiyat xayotining ba rcha Ki r rala rni кам rab olganligidi r. Madaniyatga be rilgan ta' rifla rda Muallifla rning fiк rla rini uMuMlashti ruvchi toMonla r Mavjud. SHu juMladan, ula rni uMuMlashti radigan bulsaK, Madaniyat - bu Kishila r faoliyatining jaMiyat iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy va Ma'naviy xayoti soxasida ya ratgan, o'zla rining эxtiyojla rini Kondi rish uchun ishlab chiKa rgan Moddiy va Ma'naviy boyliKla r tiziMini bildi radi^. Ku rinadiKi, Madaniyat insonning Moddiy va Ma'naviy boyliKla rni ya ratish va o'zlashti rishdagi faoliyatini ifodalaydi. U inson aKl-id roKi, iste'dodi va Mexnati Maxsulidi r. Yo'qo rida aytilganideK, Madaniyat juda мu raKKab Kup Ki r rali Ma'naviy-

ijtiMoiy xodisa bulib, ijtiMoiy xayotning Moddiy-texniK, iKtisod iy, ijtiMoiy-siyosiy va boshKa soxala rni, inson Mexnat faoliyatining ba rcha saMa rala rini o'zida кам rab oladi. Si rasini aytganda, xalq oMMasi toMonidan ya ratilgan хамма Moddiy va Madaniy-Ma'naviy boyliKla r Madaniyatga Ki radi. Madaniyat deyilganda, Mexnat KU rolla rini ya ratish va ula rdan foydalanish, fan-texniKa yutuKla ri va ula rni ishlab chiKa rishga jo riy Kilish, Kishila rning ishlab chiKa rish va ijtiMoiy KuniKMala ri, Mexnatni ijtiMoiy tashKil эШ^ saloMatliKni saKlash ishini yulga Kuyish, axoli u rtasida biliMla rning yoyilish da rajasi va Ma'luMot, uMuMiy, uMuMiy Majbu riy va oliy ta'IiMni aMalga oshi rish, adabiyot va san'at asa rla ri, ijtiMoiy, falsafiy, diniy goyala r va shu Kabila r naza rda tutiladi. Ku rinadiKi, Madaniyat odaMzod aKl-id roKining эng yo'qsaK chuKKila rigacha bulgan na rsala rning xaMMasini кам rab oladi. U inson faoliyatining faKat Moddiy natijala rinigina эмas, shu bilan bi rga Kishila rning Mexnat ja rayonida voKe' buladigan biliM boyliKla ri, taj riba la ri, Kobiliyatla ri, ishlab chiKa rish va Kasb ма!ака!a ri, o'za ro Munosabatla rini хам o'z ichiga oladi.

JaMiyat Moddiy ishlab chiKa rishining iKKi aMaliy tu ri - Moddiy va Ma'naviy ishlab chiKa rishga ка rab Madaniyat хам yi ri к iKKi tu rga Moddiy va Ma'naviy Madaniyatga bulinadi. Moddiy Madaniyat deganda Mexnat KU rolla rini, Mexnat KuniKMala rini, shuningdeK ishlab chiKa rish ja rayonida ya ratilgan va Moddiy xayot uchun xizMat Kiladigan inson toMonidan ya ratilgan ba rcha Moddiy boyliKla rni anglayMiz. Moddiy Madaniyatga Moddiy boyliKla rning butun MajMui, ula rni ishlab chiKa rish vositala ri: ishlab chiKa rish ja rayonida ya ratilgan texniKa, texnologiya, texniK inshootla r, ijtiMoiy Mexnatni uyushti rish shaKli, KU rilish va dexKonchiliKni yulga Kuyish va boshKala r Ki radi. SHula rga ка rab, Moddiy Madaniyatni bi r Kato r tu rla rga bulaMiz. CHunonchi, ishlab chiKa rish va texniKa Madaniyati, dexKonchiliK Madaniyati, Mexnatni tashKil эtish Madaniyati, injene rliK Madaniyati, pazandachiliK Madaniyati va boshKala r.

Madaniyatning iKKinchi tu ri - bu Ma'naviy Madaniyatdi r. Ma'naviy Madaniyatga insonning aKli va Ma'nan ya ratuvchanliK faoliyatla ri va ula rning natijala ri Ki radi. Ma'naviy Madaniyat fan, falsafa, san'at, adabiyot, axloK, din, XUKUK, siyosat, мао rif, ма' rifat va xaKozola r yigindisidan tashKil topadigan insonning tashKi va ichKi Ma'naviyati, ruxiyati olaMidi r.

Ma'naviy boyliKla r oliMla r, Musavvi rla r, bastaKo rla r, shoi r va yozuvchila r, naza riyotchila r, xullas, xalq toMonidan ya ratiladi. Ma'naviy Madaniyatni ya ratish, o'zlashti rish va rivojla nti rish ja rayonida jaMiyat ta raKKiy эtadi, Mexnat unuMdo rligi o rtadi, ishlab chiKa ruvchi Kuchla r rivojlanadi, Kishila rning Ma'naviy Kiyofasi shaKllanadi, axloK odobi, did va fa rosati, эstetiк zavKi, ijodiy Kuchi va Kobiliyatla ri ta raKKiy эtadi.

UMuMan KishiliK jaMiyatini Madaniyatsiz, xususan Ma'naviy Madaniyatsiz tasavvu r Kilish Kiyin. JaMiyat, inson bo r э^п u Ma'luM Madaniyatga эga, busiz bulishi MuMKin эмas.

Madaniyatning ba rcha tu rla ri dialeKtiK bi rliKda, o'za ro aloKado rliKdadi r. Moddiy Madaniyatni Ma'naviy Madaniyatdan bataMoM aj ratib ка rash MuMKin эмas. Moddiy boyliKla r ishlab chiKa rish ja rayonida Moddiy va Ma'naviy Madaniyat o rganiK ravishda bi riKadi. Bi ro rta Mexnat KU rolini, Moddiy boyliKning bi ro r tu rini inson aKl-id roKisiz, tafaKKu risiz, aqliy Mexnatisiz ya ratib va taKoMillashti rib bulMaydi. BoshKacha Kilib aytsaK, Moddiy Madaniyatni ba rpo эtish zaMi rida хам Ma'naviyat yotadi. Xa r Kanday Moddiy va Ma'naviy Madaniyat du rdonala ri inson aqliy va jisMoniy Mexnati sintezi asosida yo'zaga Keladi. Ma'naviy Madaniyat voKe'IiKni badiiy aKs эШ rish va o'zlashti rish vositasidi r.

Madaniyatni Moddiy va Ma'naviy Madaniyatga bulish bilan cheKlanib KolMasliK Ke гак. Madaniyatga Kishila rning bi r-bi riga Munosabatla ri, oila, MaKtab, oliygox, ко rxona, tashKilotla r, Muassasala rdagi o'za ro Munosabatla ri хам Ki radi.

UKituvchi Moddiy va Ma'naviy Madaniyat xaKida so'zla r эка^ talabala r diKKatini uMuMan

Madaniyat, xususan Ma'naviy Madaniyatni rivojlanish Konuniyatla riga to rtishi joizdi r.

Madaniy ta raKKiyotning uMuMiy Koidala ridan bi ri uning tuxtovsiz ravishda boyib bo rishi va rivojlanishidan ibo rat. JaMiyat rivojlanib bo rishi bilan Madaniyat хам sifat jixatidan o'zga radi. Bu degan so'z, jaMiyatning ta raKKiy э^ы Madaniyatning o'zga rishini talab Kiladi, Madaniyatning yangilanishi эsa o'z navbatida jaMiyatning ta raKKiy Kilishiga sabab buladi.

JaMiyat ta raKKiyotining xa r bi r yangi bosKichi oldingi jaMiyatning Madaniy yutuKla rini za ru riy ravishda Me ros Kilib oladi, uni Kayta ishlaydi, undan ijodiy foydalanadi, uni yangi yo'qo ri bosKichga Kuta radi. Insoniyat toMonidan ya ratilgan эng yaxshi va KiMMatli na rsala r, Moddiy va Ma'naviy boyliKla r yangi ta rixiy sha roitda o'zlashti riladi, Kayta ishlanadi va rivojlanti riladi. SHu u rinda uKituvchi talabala rga, xa r bi r avlod o'zi uchun Maxsus yangi Moddiy baza tashKil этмasligini, ilM-fan va Madaniyatni yangidan ya ratMasligini, balKi o'zidan oldingi avlodla r toMonidan ya ratilgan Moddiy va Ma'naviy Madaniyatdan Me ros sifatida foydalanishini aytib utishi loziM.

Madaniyat - uMuMinsoniy xodisa. U ba rchaga ba rava rdi r. Masalan, маком!а r, adabiyot, Me'Mo rchilік du rdonala ri, fan-texniKa yutuKla ri, t ranspo rt va aloKa vositala ri ba rchaga tegishlidi r. Xuddi shuningdeK Ma'naviy Madaniyat хам Milliy va uMuMinsoniy buladi.

Milliy Ma'naviyat, Madaniyat ta rixiy xodisa sifatida bi r Kunda, bi r yilda, balKi bi r as rda хам MuKaMMal shaKllanMaydi. U rta Osiyo xalqla ri Ma'naviy va Madaniyat ta rixining ibtidosi as rla r кa' riga singib Ketgan bulib, ula rning necha Ming yilliK Ma'naviy KaMolot pillapoyala rini bosib utganligini aniKlash bugun uchun anchayin мu raKKab MuaMMo.

BoshKacha Kilib aytganda, bugungi ay riM saltanatla r axli Kabila-Kabila bulib yashagan zaMonla rda bizning Mubo гак zaMiniMizda ilMu fan ba гк u rib yashnagani, tabiiy ilMla r, xususan, tibbiyot, MateMatiKa, ast ronoMiya Kabi fanla r Mad rasala rda uKitilgani, ilMiy aKadeMiyala r tashKil эtilib, Mag ribu Mash riKKa noM ta ratganini эslasaк va bundan xa r Kancha gu ru rlansaK a rziydi.

UtMishda xalqiMiz Ma'naviy Madaniyatning o'zviy KisMi bulgan dini isloMni rivojlanti rishga хам o'zining Munosib xissasini Kushgan. Dunyoda эng Mashxu r xadisshunosla r oltita bulsa, shula rdan tu rttasi bizning diyo riMizdan chiKKan. 1998 yilda эsa Імом a! Buxo riy tavalludining 1225 yilligi bizning yu rtda va butun isloM dunyosida Keng nishonlangan bulsa, 2000 yilda iMoM al-Motu rudiy tavalludining 1130 yilligi, Bu rxoniddin Ma rginoniy tavalludining 910 yilligi ni- shonlandi.

Эndi Ma'naviy Me ros va uning Ma'naviyat rivojlanishidagi ba'zi jixatla rini bayon этамiz. Ma'naviy Me rosni izoxlashdan oldin uMuMan ^viliza^ya, Me ros, xususan, Madaniy Me ros, Ma'naviy Me ros tushunchala rining nisbati, xususiyatla ri, fa rKla rini bilib olishiMiz loziM buladi. CHunKi Ma'naviy Me ros uMuMan Me rosning, xususan Madaniy Me rosning ta rKibiy KisMi sanaladi. Madaniy Me rosni tushunMasdan Ma'naviy Me rosni хам tushunish Kiyin. Bu tushunchala rda uMuMiyliK bulsa хам, ula r bi rday эмas, o'za ro Kaysi bi r jixatla ri, xususiyatla ri bilan fa rKlanadi. Ma' ro'zaning oldingi Masalasida кu rganiMizdeK xa r bi r jaMiyat va dav r o'z Madaniyat tipiga эga buladi. JaMiyat, dav r o'zga rishi bilan uning Madaniyat tipi va Ma'naviyatida o'zga rish, yangilanish buladi, аммо Madaniy ta raKKiyot o'zilib KolMaydi, ilga rigi Madaniyat, ^viliza^ya yo'q bulib KetMaydi, ba!Ki Madaniy Me ros sifatida saKlanib Koladi. Me ros - insoniyatning xa r bi r ta rixiy bosKichda yashagan avlodla ri toMonidan ya ratilgan va Keyingisiga etib Kelgan ba rcha Moddiy va Ma'naviy boyliKla ri MajMuidi r. Madaniy Me ros хам Me ros doi rasiga Ki radi, аммо undan bi roz fa rK Kiladi. UtMishdagi ba rcha Madaniyat yodgo rliKla ri Me ros sifatida saKlanib Kolishi MuMKin, leKin ula rni xaMMasi хам Madaniy Kad riyatga эga bulave rMaydi. Madaniy Me rosda KishiliKning Kelgusi ta raKKiyotiga, Ma'naviy yo'qsalishiga xizMat Kiladigan, unga ijobiy ta'si r Kiladigan Kad riyat axaMiyatiga эga bulgan toMonla r xisobga olinadi.

UtMish avlodla r ya ratgan Madaniy yodgo rliKla rning xaMMasi хам Madaniy Me ros bulave rMaydi, chunKi utMishdan Kolgan na rsala rning xaMMasi хам Kad riyat axaMiyatiga эga bulave rMasligi xaMMaMizga ма'1им. Masalan, SHu rola r dav rida ya ratilib, uning siyosati, MafKu rasini ta rgib эtgan, эndi!ікda o'z UM rini yashab utgan Kitobla rning bugun uchun хам, KelajaK uchun хам Kad riyati, axaMiyati yo'q. Tug ri, ula r Me ros, leKin Madaniy Me ros эмas, ula rni ta rixiy faKt sifatida saKlab Kuyish MuMKin.

Yo'qo ridagila rdan Kelib chiKib, Madaniy Me ros deb, utMish avloddan Keyingi avlodga vo risliK asosida Koldi rilgan, zaMonda ba rKa ro rliK sinovidan utgan, sa ralangan, insoniyatning xozi rgi va Kelgusi ta raKKiyotiga xizMat Kiladigan Moddiy va Ma'naviy Madaniyat MajMuiga aytishiMiz MuMKin.

KishiliKning xa r bi r avlodi ajdodla ri toMonidan ya ratilgan Madaniy boyliKla rni Me ros sifatida Kabul Kilib oladi. Ta rixiy vo risliK - jaMiyat va uning Madaniyati ravnaKi sha rtidi r. Ming afsusla r bulsinKiM, SHu rola r dav rida Madaniy Me rosga tug ri Munosabatda bulinMadi. «Boyu zaMindo rla rga, xoKiM sinf tabaKala riga xizMat Kilgan utMish Madaniyatining bizga Ke ragi yo'q, yangi p roleta r (yo'qsi!) Madaniyatni ya rataMiz» degan shio r ostida sobiK Sovet IttifoKi xalqla rining, juMladan o'zbeK xalqining Moddiy va Ma'naviy Madaniyatiga Ki ron Kelti rildi, sa royla r, Masjid va Mad rasala r bo'zib tashlandi, ка rovsiz xa roba xoliga Kelti rildi, nodi r asa rla r yondi rildi. Bu siyosat tufayli Madaniy Me ros toptaldi.

Madaniy va Ma'naviy Me ros o'za ro bi r-bi ridan fa гк Kilsa-da, ula rning u rtasiga utib bulMas «Xitoy» devo rini Kuyish хам MuMKin эмas, Madaniy Me rosni ba rpo эtishning zaMi rida хам Ma'naviyat - ya'ni insonning Ma'naviy - ruxiy biliMla ri, Kobiliyati, iste'dodi, aKli, эмpi riK va naza riy biliM taj ribala ri, Mexnat MalaKasi Kabi boshKa Ma'naviy faoliyatla ri yotadi. Madaniy va Ma'naviy Me ros u rtasida uMuMiyliK хам, fa rKli toMonla r хам Mavjud. Аут paytda ula r u rtasida yo'qo rida aytilgan aloKado rliK, bogliKliK, o'za ro Munosabat, ta'si r bo r. SHuningdeK, Madaniy Me ros o'z KulaMi jixatidan Ma'naviy Me ros tushunchasidan Keng гок.

Madaniy Me rosda Kup гок uMuMiyliK ustunliK Kilsa, Ma'naviy Me rosda xususiyliK ustunliK Kiladi. Madaniy Me ros uMuMan Madaniyat yutuKla rini o'z ichiga кам rab olsa, Ma'naviy Me ros Ma'naviy Madaniyat yutuKla rini o'z ichiga кам rab olishi bilan fa rKlanadi. Madaniy Me rosning Kad ri abadul-abad tushMaydigan KisMiga Milliy Kad riyat deyiladi. Ana эndi asta-seKin Ma'naviy Me ros tushunchasiga yaKinlashMoKdaMiz. Ma'naviy boyliKla r avloddan avlodga, bi r to'zuMdan iKKinchi to'zuMga Me ros sifatida utadi va jaMiyat, uning Ma'naviy ta raKKiyotiga Katta ta'si r KU rsatadi. Ma'naviy Me ros deb O'ZOK va yaKin utMishdagi, xozi rgi dav rdagi Ma'naviy jixatdan goyat KiMMatli, uchMas iz Koldi radigan, Mangu yashaydigan, butun ijtiMoiy Manfaati va эxtiyojiga, эzguliкка xizMat Kiladigan uMuMinsoniy Ma'naviy boyliKla rga aytiladi. Ma'naviy Me ros Ma'naviy Kad riyat sifatida naMoyon bulib, unga ilM-fan, juMladan falsafa, adabiyot, san'at, axloK, dindagi real, dunyoviy ta'IiMotla r, xu rfiк rliK va boshKala r Ki radi.

Ma'naviy Me ros zaMonla r utishi bilan o'z Kad rini yo'qotMaydi, balKi sifat jixatdan yangi axaMiyat Kasb эtadi. Ma'naviy Me ros Kishila r ongiga, ichKi dunyosiga, xis-tuygusiga ta'si r э^ь, ula r ongini boyitadi, axloK-odobini эzgulік sa ri etaKlaydi.

Ma'naviy Me ros bi ro r xalq, Millat, uning vaKilla ri toMonidan ya ratilib, sung uMuMinsoniyatning Ma'naviy boyligiga, Me rosiga aylanib Koladi. Ma rKaziy Osiyo xalqla rining utMish avlodla ri Koldi rgan Ma'naviy Me ros bunga Misol bula oladi. Ma'naviy Me rosiMiz jixatidan jaxondagi oldingi u rinla rdan bi rini эgallayмiz. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov Kayd эtganidек, «BeshafKat dav r sinovla ridan oMon Kolgan, эng qadimgi toshyozuvla r, bitiKla rdan to rtib, bugun Kutubxonala riMiz xazinasida saKlanayotgan 20 Mingdan o rtiK KulyozMa, ula rda MujassaMlashgan ta rix, adabiyot, san'at, siyosat, axloK, falsafa, tibbiyot, MateMatiKa, fiziKa, xiMiya, ast ronoMiya, Me'Mo rchiliK, dexKonchiliKKa oid un Minglab asa rla r bizning beKiyos Ma'naviy boyligiMiz, iftixo riMizdi r. BunchaliK Katta Me rosga эga bulgan xalq dunyoda кам

topiladi. SHuning uchun хам bu bo rada jaxonning sanoKli MaMlaKatla rigina biz bilan bellasha olishi MuMKin...»^. Bula rning xaMMasi Tu ron zaMinida yashagan ajdodla riMizning biz avlodla riga Koldi rgan Ma'naviy, ta rixiy Me rosidi rKiM, энdi bu nodi r Ma'naviy Me rosiMizni jiddiy u rganish, xalqiMizga etKazish dav ri Keldi. Buning uchun ba rcha iMKoniyatla r MustaKil davlatiMiz toMonidan, bevosita P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning tashabbusi bilan ya ratib be rilMoKda. Bu iMKoniyatla rni ruyobga chiKa rish uchun ta rixchi, oliM, adabiyotchi, san'atKo rla rMizdan, KuyingKi Milliy Ma'naviyatiMiz jonKuya rla ridan gay rat-shijoat, Kunt bilan ishlash, izlanish talab этiladi. P rezidentiMiz aytganla rideK, xalqiMizning tayanchi ajdodla riMiz Koldi rgan Ma'naviy Me rosning o'zi Katta bi r xazina. Bu xazinadan MustaKilligiMizni MustaxKaMlashda oKilona foydalanishiMiz loziM. KadiMiy yozuvla r, bitiKla r, xalq ogzaKi ijodi naMunala ri, ulug shoi r va MutafaKKi rla riMiz ya ratgan dunyoviy va badiiy asa rla r, Ku r'oni Ka riM, xadisla r, YAssaviy va BaKi rgoniyla r ya ratgan diniy-axloKiy ruxdagi asa rla r, Ахмad YUgnaKiy, YUsuf Xos Xojibla r ya ratgan axloKiy, pand-nasixat tipidagi asa rla r, NajMiddin Kub ro, Baxouddin NaKshbandiy ya ratgan, inson ichKi dunyosi, ruxiyatiga ка ratilgan ta'liMotla r, Navoiyning ulMas badiiy ijod xazinasi va boshKala r bizning boy Ma'naviy Me rosiMiz xisoblanadi. Ula r inson ichKi dunyosini, ruxiyatini, inchunun Ma'naviyatni sayKal topishiga ка ratilgan. Ula rda insonla r ма' rifatga, ilM- biliM olishga, yo'qsaK axloK-odobga, olijanob fazilatla rga, yaxshiliKKa da'vat этiladi, yoMonliK, yovo'zliK ко ralanib undan saKlanishga chaKi radigan pand-nasixatla r, ugitla r juda Kup. Ula r Kishila rni Ma'nan ta rbiyalaydi. Ma'naviyatsizliK, Ma'naviyatdan мах ruM bulish insonni ugi rliK, yulgichliK, po raxu rliK Kabi illatla r sa ri yullaydi. Bundan Olloxning o'zi as rasin! Madaniyat, Ma'naviy va Madaniy Me ros, Ma'naviyat rivoji insoniyat ^viliza^yasi bilan boglanib Ketadi. Аммо ula rni bi r-bi ri bilan a ralashti rib yubo rish хам tug ri bulMaydi. ^viliza^yaning o'zi insoniyatning Madaniyati va Ma'naviyati ta raKKiyoti bosKichla rida ruy be ruvchi sifat jixatidan yangi bosKichi bulib, KishiliK jaMiyati ta rixida chuKu r iz Koldi radi. Цivi!izaцiya - ма'1им bi r ta rixiy bosKichda insoniyatning Madaniyat ta raKKiyotida ya ratgan, э rishgan, Kulga Ki ritgan sifat jixatidan yangi, yo'qo ri yutuKla ri MajMui.

^viliza^yaning Madaniyatdan fa rKi shundaKi, u o'ziga xos bulgan, o'zgala rdan tubdan fa rK Kiladigan, аммо o'z dav ri ta raKKiyotida taK ro rlanMas iz Koldi radigan fan, Madaniyat, texniKa, ijtiMoiy ong, Ma'naviyat va boshKa soxala rdagi buyo'q, yo'qo ri кu rsatKich xisoblanadi. Uning xa raKte rli toMoni shundaKi, u o'zidan oldingisini Kabul KilMaydi, balKi sifat jixatidan yangi, unga uxshaMagan o'zga rish la rni vujudga Kelti ruvchi ja rayon xisoblanadi.

^viliza^ya xa r bi r xalqning yoxud jaMiyatning, ta rixiy bosKichning o'ziga xos ta rixiy- Madaniy rivojlanishi, shaKllangan Kad riyatla ri, tafaKKu r ta raKKiyoti xisoblanadi. Xozi rgi dav rda ilMiy adabiyotda uni «SHa гк» va «Ga rb» цivi!izaцiyasiga bulish Kabul Kilingan. Insoniyat ta rixidagi bu ^viliza^yala r xind, конfuцiу!ік, buddaviyliK, MusulMon yoKi KatoliK, p ravoslav va xoKazola rning paydo bulishi shaKlida naMoyon bulgan.

Bugungi цivi!izaцiya insoniyatning olaMni bilishi, undan uMuM-basha riy Manfaatla ri yulida foydalana bilishi, xa r bi r xalqning uMuMinsoniyat ta raKKiyotiga xizMat Kiluvchi Ma'naviyati va ма' rifati shaKlida naMoyon bulMoKda.

SHunday Kilib, Madaniyat, Ma'naviy Me ros, ^viliza^yala r yutugi jaMiyat va inson Ma'naviyatining rivojlanishida, Ma'naviy ba rKaMo! avlodni voyaga etKazishda Katta axaMiyatga эga. SHuning uchun MustaKilliKning dastlabKi Kunla ridanoK utMishda toptalgan Ma'naviy Me rosiMizni tiKlashga Kat'iyan Ki rishildi.

Ma'naviyat va MafKu ra bi r-bi rla ri bilan MustaxKaM boglangandi r. Ma'naviyat insonning ruxiyati, o'zini-o'zi anglashi, yo'qsaKliKKa intilishidagi saloxiyati bulsa, MafKu ra - ма'1им bi r davlat, jaMiyat, Millat,

sinf va ijtiMoiy gu ruxla r xuKuKiy, falsafiy, badiiy, diniy goya, naza riya va кa rashla r tiziMi xisoblanadi.

MafKu raning Ma'naviyatda tutgan u rni shundaKi, u inson, jaMiyat, yoxud Millat yoKi gu ruxla rning intilishla ri, ruxiyatla ri va Kayfiyatla rini o'zida MujassaMlashti radi. Ma'naviyat singa ri MafKu raning davlat va jaMiyat ta raKKiyotidagi roli nixoyatda Kattadi r. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov ta'KidlaganideK, «MafKu ra faKat bugun эмаs, balKi хамма zaMonla rda хам эng dolza rb siyosiy-ijtiMoiy Masala, xa r Kanday jaMiyatni sogloM, эzgu MaKsadla r sa ri bi rlashti rib, uning o'z Muddaola riga э rishishi uchun Ma'naviy- ruxiy Kuch-Kuvvat be radigan poydevo r bulib Kelgan»^. MafKu ra jaMiyat ta raKKiyotida Kuyidagi vazifala rni baja radi: <u>bi rinchidan,</u> davlat rivojlanishining iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy va Ma'naviy-Ma' rifiy soxala ridagi vazifala rni o'zida MujassaMlashti radi; <u>iKKinchidan,</u> bi r davlat, bi r MaMlaKat MiKyosida ba rcha fuKa rola rni, tu rli
Millat, э!а^ sinfla r va ijtiMoiy gu ruxla rni bi r goya va MaKsad sa ri bi rlashti rishga xizMat Kiladi; <u>uchinchidan,</u> davlat olib bo radigan ichKi va tashKi siyosat goyala rini o'zida MujassaMlashti rib, uni fuKa rola rga ta rgib эtadi; <u>tu rtinchidan,</u> davlat doi rasida yashayotgan fuKa rola rni ya ratuvchiliK, bunyodKo rliK, ijodKo rliK faoliyatla rini faollashti radi va ula rni jaMiyat MaKsadla riga yunalti radi; <u>beshinchidan,</u> xalqning o rzu-uMidla rini o'zida ifoda эШ radi, jaMiyatda Mavjud bulgan MuaMMola rni xal Kilish uchun butun jaMiyat va fuKa rola rni xa raKatga Kelti radi; <u>oltinchidan,</u> MafKu ra jaMiyatda Ma'luM siyosiy, iKtisodiy va Ma'naviy-Ma' rifiy кa rashla rni shaKllanti radi.

MafKu raning jaMiyat, Millat, shaxs va fuKa ro xayotidagi ana shunday roliga кa гaмay, MustaKilliKning dastlabKi yilla rida respubliKaMizda uMuMan MafKu raga uning Moxiyatini tushunganla r хам, tushunMaganla r хам кa rshi кu rash boshlab yubo rgan эdila r. YA'ni xech Kanday MafKu raga эga bulMagan, MafKu raviy bushliKKa asoslangan, o'z goyasiga эga bulMagan jaMiyat кu rish Kabi кa rashla rni ilga ri su ra boshladila r. Bu ja rayon respubliKaMiz P rezidentining 1993 yil 23 ap relidagi respubliKaning bi r gu rux adibla ri bilan uch rashuvida «Milliy istiqlol MafKu rasi»ni ya ratish vazifasini Kun ta rtibiga Kuygunicha davoM э^ь Keldi.

O'zbekiston RespubliKasi P rezidenti IsloM Ka riMov «TafaKKu r» ju rnali bosh Muxa r ri ri va «FidoKo r» gazetasi Muxbi rining savolla riga javobla rida Milliy goya, Milliy MafKu raning O'zbekistonda deMoK ratiK jaMiyat кu rishdagi tutgan u rni, axaMiyati bayon Kilib be rganligini aloxida ta'Kidlash joiz: «MafKu ra xa r Kanday jaMiyat xayotida za ru r. MafKu ra bulMasa odaM, jaMiyat, davlat o'z yulini yo'qotishi MuKa r ra r. IKKinchidan, Kae rdaKi MafKu raviy bushliK vujudga Kelsa, usha e rda begona MafKu ra хукм ronliK Kilishi tayin»^. Buni xa r bi r inson, O'zbekiston fuKa rosi chuKu r anglashi, Magzi-Magziga etib olishi Ke гaк. NegaKi, jaMiyatning, jaMiyat a'zola rining MustaxKaM va ravshan MafKu rasi, goyasi, MaKsadi bulMasa, inKi rozga yo'z tutadi. Insoniyat ta rixida davlatla r va jaMiyatla r paydo bulibdiKi, ula rga эgizaк xolda MafKu raviy кa rashla r хам shaKllangan. Boisi - MafKu rasiz davlat yoKi jaMiyat baMisoli xech bi r MaKsad-rejasiz, tavaKKal Kilib yulga chiKKan odaMga uxshaydi. Yulga chiKdingMi - Manzil, MaKsad aniK bulMogi Ke гaк. SHuning uchun хам P rezidentiMiz I. Ka riMov MustaKilliKning dastlabKi yilla ridan boshlab MafKu ra MuaMMosiga aloxida э'^Ьо r кa ratib KelMoKdala r. «TafaKKu r» ju rnali bosh Muxa r ri ri savolla riga javobla rida MafKu rani Milliy goya xalqni-xalq, Millatni-Millat Kiladigan, uning istiKbol yulla rini yo'qsaK MaKsad va э'tiкod nu rla ri bilan yo ritadigan Kud ratli Ma'naviy oMil, deb ta' rifladila r^. «Tu rKiston» va «FidoKo r» gazetala ri Muxbi rla ri savolla riga javobla rida bu goyala r yanada rivojlanti rildi, MafKu ra MuaMMosi Kun ta rtibiga p rezidentiMish toMonidan yanada jiddiy Kuyildi. Bunga sabab «... xozi rgi zaMondagi эng Katta xavf insonla rning Kalbi va ongini эgallash uchun o'zluKsiz davoM эtayotgan MafKu raviy кu rashdi r. Эndilikda yad ro Maydonla rida эмаs, MafKu ra Maydonla rida bulayotgan кu rashla r Kup na rsani xal Kiladi^. Mana shuning uchun хам IsloM Ka riMov MuntazaM ravishda MafKu ra dunyosida

bushliKKa yul Kuyib bulMasligiga, shunday xolat yo'z be rgan taKdi rda bush Kolgan MafKu ra Maydonida bizga begona, o rzu-intilishiMizga MutlaKo yot goyala r u rin эgallashga u rinishi shubxasiz экanligiga xaMMaMizning diKKatiMizni taK ro r-taK ro r кa ratib KelayotganliKla ri bejiz эмas»[7^.

P rezidentiMiz MafKu ra - uMuMMilliy, uMuMxalq axaMiyatiga эga goya bulib, u xalqni, Millatni bi rlashti ruvchi, uMuMsafa rba rliKKa da'vat эtuvchi Kuch экanligini ta'Kidladila r. Inson, uning Kad r-KiMMati, fa rovonligi, VataniMizning yo rKin Kelajagi bizning Milliy goyaMiz, Milliy MustaKilliK MafKu raMizning negizini tashKil эtadi.

P rezidentiMiz I. Ka riMov Milliy istiqlol MafKu raMiz, avvalo xalqiMizning azaliy an'anala riga, uduMla riga, tiliga, diliga, ruxiyatiga asoslanib, KelajaKKa ishonch, Mex r-oKibat, insof, sab r- toKat, adolat, мa' rifat tuygula rini ongiMizga singdi rishi loziMligini ta'Kidladila r.

SHu bilan bi rga, bu MafKu ra xalqiMizda, o'zining Kud rati va xiMoyasiga suyangan xolda, uMuMinsoniy Kad riyatla rga asoslanib, jaxon xaMjaMiyatidagi Muta raKKiy davlatla r o rasida teng XUKUKN ula roK Munosib u rin эga!!ashiga doiMiy intilish xissini ta rbiyalaMogi Ke raK[8].

YU rtboshiMiz Milliy goya, Milliy MafKu ra niMala rni o'zida MujassaMlashti rishi va Kanday talabla rga javob be rishi Ke raKligini ta'Kidlab, Kuyidagi dastu riy axaMiyatga MoliK fiK r- Muloxazala rni bildi rgan эdila r:

Milliy MafKu ra, avvalaMbo r, o'zligiMizni, MuKaddas an'anala ri-Mizni anglash tuygula rini, xalqiMizning Kup as rla r davoMida shaKllangan эzgu o rzula rini, jaMiyatiMiz oldiga Kuyilgan oliy MaKsad va vazifala rni кaм rab olishi sha rt[9].

IKKinchidan, jaMiyatiMizda bugun Mavjud bulgan xilMa-xil fiK rla r va goyala r, э rKin кa rashla rdan, xa r Kanday toifala r va gu ruxla rning intilish la ri va uMidla ridan, xa r Kanday insonning э'tiкodi va dunyoKa rashidan Kat'iy naza r, ula rning ba rchasini yagona Milliy bay roK at rofida bi rlashti radigan, xalqiMiz va davlatiMizning daxlsizligini uMuMsafa rba rliKKa da'vat э^^ Kuch экan!igini ta'Kidladila r.

Uchinchidan, Milliy goya bi rinchi navbatda yosh avlodiMizni vatanpa rva rliK, э!^ rtga sadoKat ruxida ta rbiyalash, ula rning Kalbiga insonpa rva rliK va odaMiyliK fazilatla rini payvand KilishdeK olijanob ishla rida MadadKo r bulishi za ru r.

Tu rtinchidan, u VataniMiznig shonli utMishi va buyo'q Kelajagini o'zviy boglab tu rishga o'ziMizni ulug ajdodla riMiz boKiy Me rosining Munosib vo risla ri deb xis Kilishi, shu bilan bi rga, jaxon va zaMonning uMuMbasha riy yutuKla riga э rishMoKKa yu! ochib be radigan va shu MaKsadla rga Muttasil da'vat Kiladigan goya bulishi Ke raK[10].

MustaKilliK bizni po rloK rivojlanish iMKoniyatla riga эga Kildi. XalqiMiz Katta o rzu- MaKsadla r va intilishla r bilan yashayapti. XuKuKiy davlat, adolatli fuKa roliK jaMiyati - oldiMizda tu rgan nu rafshon Manzildi r. Aммo bu Manzilla r o'z-o'zidan dunyoga KelMaydi, uni o'z-o'zidan MashaKKatsiz, izlanishla rsiz, ya ratuvchiliK, ijodKo rliK ishla risiz эgallanмaydi. YAngi jaMiyat yo'qsaK da rajada rivojlangan ongni, Ma'naviy KaMolotni yanada baland bosKichga Kuta rilishini taKazo эtadi. Ilgo r deMoK ratiK Koida va tushunchala r bilan boyigan Milliy MustaKilliK MafKu raMiz ana shu yangi Ma'naviyatning xa! Kiluvchi Mezonla ridan bi ridi r.

Yo'qo ridagila rdan Kelib chiKadigan bulsaK, Ma'naviyat MafKu rasiz rivojlana olMasligini KU raMiz. CHunKi, inson ruxiyatini shaKllanti rish, Milliy Kad riyatla rni tiKlash va jaMiyat MaKsadla rini aMalga oshi rishda MafKu ra xa raKatga Kelti ruvchi Kuch sifatida Katta axaMiyat Kasb эtave radi.

Xullas, MafKu ra - uMuMMillatga, uMuMxalqKa, butun jaMiyatga taalluKli ulKan goyala r bi rligidi r. Aммo uning ildizla ri xa r bi r insonning Kalbida, vijdonida, iyMonida, aKl-id roKi va tafaKKu rida. SHu bois, xaKiKiy, xayotiy, chuKu r insoniy MafKu rasi bo r xalq, MaMlaKat va jaMiyat Kud ratlidi r.

2- Masala bayoni: MazKu r Mavzuning bi rinchi Masalasi bayonida asosiy э'^Ьо rni MustaKi! O'zbekistonning iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy, Ma'naviy ta raKKiyot bo rasida tanlab olgan bozo r iKtisodiyoti yulining tug riligi, xayotiyligi Masalasiga, bu bo rada э rishilgan yutuKla r va xa! э^^Ы loziM bulgan MuaMMola rga ка ratish loziM.

Inson oziK-ovKat, KiyiM-KechaK, yashash joyga Muxtoj. Xayvonot dunyosi хам oziK-ovKatga MuxtojliK sezadi. Inson ishlab chiKa rish о гкali o'z эxtiyojla rini Kondi radi, xayvonla r эsa xech niMa ishlab chiKa rMaydila r. Insonla rning Moddiy ishlab chiKa rish ja rayonla ri va bu bo rada yo'zaga Keladigan Munosabatla rni iKtisodiyot fani u rganadi. Abu АП ibn Sino fanla rni tasnif Kila r эка^ iKtisodiyotni xujaliK yu ritish soxasidagi aMaliy fanla r Kato riga Ki ritadi. U rta as rla rda ilMla r tasnifi bilan shugullangan Abu Abdullox al Xo razMiy хам iKtisodiyotni xujaliK yu ritish soxasidagi aMaliy falsafiy fan doi rasiga Ki ritadi.

Ishlab chiKa rishning usishi va Kishila r, MaMlaKatla r u rtasidagi aloKala r bozo r Munosabatla rini Kelti rib chiKa rgan. U rta Osiyoda bozo r Munosabatla ri KadiM zaMonla rdan boshlab shaKllangan. Ta rixiy xujjatla rning guvoxliK be rishicha, bundan Ming yilla r MuKaddaM Buxo ro va Xiva savdoga rla ri odaMla r Ko'zini Kuvnatib, xay ron Koldi rgan tova rla r va buyuMla rni Xindiston va Xitoyga, Rossiya va ga rbiy Ov rupa MaMlaKatla riga etKazib bo rganla r. U rta Osiyoda bozo r Munosabatla rining KadiMdan rivoj topganiga «Buyo'q IpaK yuli» yaKKol Misol bula oladi. SHunday эка^ xozi rgi zaMon tilida ishlatilayotgan bozo r iKtisodi va uning Moxiyati niMa? Uni KisKacha ifodalaydigan bulsaK, u Kuyidagila rni anglatadi:

Bozo r iKtisodi degan so'z bi rinchi navbatda MuloKot, gaplashish, Kelishish, savdolashish, iKKi toMonga tug ri Keladigan uMuMiy na rxni, raKaMni, xulosani topish deMaKdi r.

Bozo r iKtisodining asosiy sha rti va talabi - MuMKin Kada r Kup гок va MuMKin Kada r sifatli гок, raKobatba rdosh Maxsulot ishlab chiKa rishdi r. Xuddi shu talabla rni aMalga oshi rishning эng Kulay sha roitla rini KapitalizM dav ri yo'zaga Kelti rdi. Natijada insoniyat Keyingi besh as r ichida undan oldingi хамма ta rixdagidan Kup Moddiy va Ma'naviy Kad riyatla r ya rata oldi. Bozo r iKtisodi ХUКМ ron MaMlaKatla r Moddiy va Ma'naviy boyliKla r ishlab chiKa rishning xaKiKiy Kayna r bulogiga aylandi. Bu dav rda insoniyatning xaKiKiy aqliy saloxiyati, ya ratuvchiliK iMKoniyatla ri naMoyon buldi.

Jaxon taj ribasi, shu juMladan o'ziMizning MaMlaKatiMiz taj ribasi хам iKtisodiyot faKat uning o'zigagina xos bulgan Konunla r asosida rivojlanib bo rganligini КU rsatadi. Bozo r Munosabatla rining Konunla rini naza r-pisand KilMasliK, bo'zish iKtisodiyotni ogi r oKibatla rga olib Kelishi MuMKin. CHunonchi, sobiK IttifoKda 70 yildan о rtiK гок dav r Mobaynida bozo r iKtisodiyotiga aloKasi bulMagan iKtisodiyotni ya ratishga u rinib КU rildi. Bu sobiK Mustabid to'zuMga va uning xalqiga juda KiMMatga tushdi.

IKtisodiyotning хам o'z ob'eKtiv Konun-Koidala ri, si r-as ro rla ri bo rKi, ula r bilan xisoblashMasliKning xech bi r iloji yo'q. Xa r doiM iKtisod o'z yulidan bo rave radi, uni tuxtatish MuMKin эмаs. KiMKi iKtisod Konunla rini naza r-pisand KilMasa, uning Kosasi ока rMaydi.

O'zbekiston MustaKilliKKa э rishgandan sung, u Kaysi yuldan bo rishi Ke гак, degan Masala oldiMizda Kundalang bulib tu rdi. YU rtboshiMiz IsloM Ka riMov MustaKilliKKa э rishishiMizning bi rinchi Kunla ridanoK jaxondagi tu rli MaMlaKatla rning taj ribala rini chuKu r va xa r toMonlaMa u rganib, MustaKil O'zbekistonning bundan buyongi ta raKKiyot yuli bozo r iKtisodiyoti Munosabatla ri yulidan bo rish эkanligiga Kat'iy ishonch xosil эtdi.

Аммо bozo r Munosabatla rining Kaysi yuli, Kaysi shaKli biz uchun MaKbul, Kaysi bi rini o'ziMizning bundan buyongi ta raKKiyotiMiz uchun tanlab olishiMiz Ke raKligi Masalasi oldiMizda tu rgan MuaMMo эdi. Bozo r Munosabatla riga utish Angliyada 200 yil, boshKa MaMlaKatla rda 100-150 yil Mobaynida, YAponiya, Ku riya MaMlaKatla rida 20-30 yil davoMida aMalga oshgan, shaKllangan.

Yo'qo rida aytganiMizdeK, bozo r Munosabatla riga utish dav r talabi. Biz uchun bundan boshKa yul yo'q. Buni respubliKaMiz axli tug ri anglab etdi. Аммо Kutib uti rishga vaKt yo'q. VaKt, dav r nixoyatda tigiz. TezKo rliK bilan MustaKil RespubliKaMizning bozo r Munosabatla riga Kanday Kilib, Kaysi usulda utishini tanlab olish, bunda jaxonning ba rcha ilgo r taj ribala rini uMuMlashti rish va foydalanishni xal этish loziM эdi. Buning uddasidan chiKdiK. Bunda P rezidentiMiz IsloM Ka riMov Katta shijoat KU rsatdi. Bozo r Munosabatla riga utishning jaxonda o rtti rilgan ba rcha ijobiy taj ribala rini u rganib, xalqiMizning ta rixiy ta raKKiyotiga, ruxiyatiga, Milliy xususiyati, iKliM sha rt-sha roitla riga, MaMlaKatiMizning jug rofiy MavKeiga asoslangan o'ziMizga xos va MOS yulni belgilab oldiK.

Ushbu yulning, Kon^p^yaning Koidala ri P rezidentiMiz Kitobla rida, макоЫа rida va nutKla rida, MaMlaKat pa rlaMenti Kabul Kilgan Konunla rda, xususan IsloM Ka riMovning «O'zbekistonning bozo r Munosabatla riga utishining o'ziga xos yuli» asa rida xa r toMonlaMa asoslanib, bayon Kilib be rilgan. Bu «O'zbekiston yuli»-«IsloM Ka riMov yuli» sifatida jaxon buyicha yo'qsaK baxolanib KelinMoKda. Ushbu tanlangan yulning Moxiyati O'zbekiston RespubliKasining P rezidenti IsloM Ka riMov ishlab chiKKan va ilga ri su rgan besh taMoyilda o'z ifodasini topgan. Bu taMoyilla r faKat bizning MaMlaKatiMizda эмas, эndiliкda boshKa MaMlaKatla rda хам tan olindi.

Bu taMoyilla r Kuyidagila r:

Bi rinchidan, iKtisodiyot siyosatdan ustuvo r bulishi Ke гак va buning uchun iKtisodiyot MafKu radan xoli bulishi;

iKKinchidan, davlat asosiy isloxotchi bulishi;

uchinchidan, Konun va Konunla rga rioya Kilishning хамма na rsadan ustunligi;

tu rtinchidan, Kuchli ijtiMoiy siyosat;

beshinchidan, bozo r Munosabatla riga utish bosKichMa-bosKich aMalga oshi rilishi.

Yo'qo ridagi besh taMoyilni KisKa izoxlaydigan bulsaK, ula r Kuyidagila rni anglatadi:

Bi rinchidan, iKtisodiyot siyosiy Manfaatla rga buysundi rilganda, u ba rbod buladi. Buni SHu rola r Misolida KU rishiMiz MuMKin. Na siyosat, na MafKu ra iKtisodiyotni nazo rat Kilishi, unga tazyiK utKazish da rajasiga Kuta rilMasligi Ke гак. Хам ichKi, хам tashKi iKtisodiy Munosabatla r xa r Kanday MafKu radan xoli bulishi loziM. Bozo rning Koidasi shunday: KiMning Maxsuloti yaxshi гок va a rzon гок bulsa, usha Maxsulotga talab xaMMadan KU ra Kup гок buladi. Bu e rda xech Kanday siyosat yoKi MafKu ra o'z ta'si rini utKaza olMaydi.

IKKinchidan, IsloM Ka riMovning «Davlat asosiy isloxotchi bulishi za ru r. U isloxotla rning ustivo r yunalishla rini belgilab be rishi, o'zga rti rishla r siyosatini ishlab chiKishi va uni izchil aMalga oshi rishi, jaxolatpa rastla r (ret rog radla r) va Konse rvato rla rning ка rshiligini ba rta raf э^Ы sha rt»^ - degan fiк ri uta axaMiyatlidi r. MustaKil O'zbekiston boshKa riladigan ма' rifatli bozo r iKtisodiyotiga utayoti r. Unga faKat davlatning boshKa ruvchiliK Kuchiga tayanib utish MuMKin.

Uchinchidan, IsloM Ka riMov o'zining «YAngi uy KU гмау tu rib, эsкisini bo'zMang» risolasida xaMManing Konunga itoatKo r bulishi, Konunning хамма na rsadan ustun tu rishini ta'Kidlab utgan. Biz deMoK ratiK jaMiyat sa ri bo ra r экаnмiz, u e rda Konun ustivo rligini unutMasligiMiz, Konun oldida хамма teng, uni bo'zishga xech KiM xaKli эмasligini bilishiMiz loziM.

Konunning ustivo rligi xuKuKiy davlat ba rpo эtish za ru riyatidan хам Kelib chiKadi.

Ma' rifiy dunyodagi bozo r - bu эng avvalo Konunga xu rMat deMaKdi r.

Tu rtinchidan, respubliKaMizda Kup sonli Kishila r tu rMush da rajasining pastligi totalita r iKtisodiy to'zuMdan Kolgan Me ros. Biz tanlagan yulning o'ziga xosligi shundaKi, faKat axoli nocho r KatlaMla rini ijtiMoiy xiMoya Kilish o rKali bozo r Munosabatla riga utilishidi r.

Oliy Majlisning XIV sessiyasida P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning «O'zbekiston XXI as rga intilMoKda» ма' ro'zala rida хам XXI as r a rafasi va uning dastlabKi yilla rida axolining ijtiMoiy xiMoyasini ta'Minlash isloxatla rning ba rcha bosKichida asosiy yunalish bulib xizMat Kilishi aloxida ta'Kidlanganligi diKKatga MoliKdi r. Unda Kelgusida хам davlat toMonidan axolini ijtiMoiy Kullab-Kuvvatlash xajMi va MiKdo rini Kupayti rish bilan bi r vaKtda xaKiKatda yo rdaMga Muxtoj bulgan Kishila r va oilala r ijtiMoiy yo rdaM olishla ri loziMligi кu rsatib utilgan.

Beshinchidan, davlatiMiz raxba ri IsloM Ka riMov doiMo isloxat utKazishda shoshKaloKliKKa yu! Kuyib bulMasligi, uni эxtiyot!iк bilan seKin-asta utKazish za ru rligini ta'Kidlab KelMoKdala r. SHuni aytish Ke raKKi, isloxat biz uchun MutlaKo yangi iKtisodiy tiziMni, bozo r tiziMini ya ratishi Ke raK. YAngiliK xech Kachon bi rdaniga yo'zaga KelMaydi, xa r doiM iKtisodga bosKichMa-bosKich bo rilgan. O'zbekistondagi bozo r iKtisodiga utish хам shu na rsadan xoli эмas.

Xullas, uKituvchi ма' ro'za rejasidagi bi rinchi Masala yo'zasidan yo'qo ridagila rni bayon Kila r эка^ bu soxada xozi rgacha э rishilgan yutuKla r va echiMini Kutayotgan dolza rb MuaMMola r tug risida хам tuxtab utishi loziM. Bu Masalala r эsa davlat raxba riMiz IsloM Ka riMovning «O'zbekiston XXI as r busagasida: xavfsizliKKa taxdid, ba rKa ro rliK sha rtla ri va ta raKKiyot Kafolatla ri» va «O'zbekiston XXI as rga intilMoKda», «Ozod va obod Vatan, э rKin va fa ravon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz» Kitobla rida bayon Kilib be rilganligiga talabala r diKKatini кa ratishi loziM.

IKtisod va Ma'naviyat o'za ro chaMba rchas bogliK. Ma'naviyatsiz iKtisod va iKtisodiyotsiz Ma'naviyat yo'qsaK bosKichga Kuta rila olMaydi.

Oldin iKtisodiy Masalala rni, vazifala rni xa! Kilib, sung Ma'naviyat bilan shugullanish loziM deguvchila r KattiK adashadi va aldanadila r. Bunday yul, usu! xato va notug ridi r.

IKtisodiyotning siyosatdan ustivo rligini yu rtboshiMiz IsloM Ka riMov bozo r Munosabatla riga utishning asosiy taMoyilla ridan bi ri э^п^ш Kayta-Kayta uKti rib KelMoKdala r. Bundan ay riM Kishila r bizga MafKu ra, siyosat Ke raK эмas, degan notug ri xulosaga Kelib ijtiMoiy fanla rga nisbatan notug ri Munosabat bildi ra boshlagan dav rla r хам buldi. Bu nunoK, o'zoKni кu ra bilMaydigan odaMla r fiK ri. Oldingi ма' ro'zala riMizda aytganiMizdeK, Ma'naviyatsiz jaMiyat bulishi MuMKin эмas. Xa r Kanday iKtisodiy Masalala rni ма'1им Ma'naviyat va ма' rifat soxibla ri xa! эtadila r. MaMlaKat KanchaliK iKtisodiy rivojlangan bulsa, bu MaMlaKatda Ma'naviyat va ма' rifat shuncha yo'qsaK buladi. Yo'qsaK Ma'naviyat va ма' rifatga эga bulgan MaMlaKatning iKtisodiy Kuch-Kud rati хам yo'qo ri buladi. DeMaKKi, Ma'naviyati va ма' rifati yo'qsaK inson yu rt, MaMlaKat, xalqi oldida o'ziga yo'qlatilgan Mas'uliyatni chuKu r xis эtadi. SHu yu rt, MaMlaKat, xalq uchun xalol, fidoKo rona ya ratuvchiliK, bunyodKo rliK Mexnati bilan uning yo'qsaKliKKa pa rvozi uchun o'z xissasini Kushishi Ke raKligini te ran xis эtadi. SHunday Kilib, yo'qsaK Ma'naviyat va ма' rifat yo'qsaK iKtisod, yo'qsaK iKtisod эsa yo'qsaK Ma'naviyat va ма' rifat bilan boglanib Ketadi.

Ау riM Kishila r э rKin bozo r iKtisodi sha roitida Ma'naviy-Ma' rifiy va axloKiy Kad riyatla rning KiyMati tushib Ketadi, Madaniyat iKKinchi da rajali na rsaga aylanadi, Ma'naviy KashshoKliK avj oladi, deb da'vo Kiladila r. Э rKin bozo r iKtisodiyoti bilan Ma'naviyatni bunday кa raMa-Ka rshi Kuyish MutlaKo u rinsiz, aKsincha yo'qo rida aytganiMizdeK ula r bi r-bi rla rini tuldi radi, chunKi faKat Ma'naviy sogloM, Kuchli jaMiyatgina isloxatla rga tayyo r bulishi MuMKin.

Э rKin bozo r iKtisodiyoti sha roitida iKtisodiy unglanish, iKtisodiy tiKlanish, iKtisodiy rivojlanish Ma'naviy unglanish, Ma'naviy poKlanish, Ma'naviy yo'qsalish xa raKatla ri bilan taMoMila uygun xolda bo radi.

Mana shuning uchun хам jaMiyat Ma'naviyatini yanada yo'qsalti rish XXI as r a rafasi va uning

dastlabKi yilla ridagi ustivo r yunalishla rdan bi ri э^п^ iKKinchi chaKi riK O'zbekiston RespubliKasi Oliy Majlisining bi rinchi sessiyasida belgilab Kuyildi. YU rtboshiMiz IA Ka riMov «Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz» Kitobida ta'KidlaganideK, xa r Kaysi ijtiMoiy toifa va KatlaMning o'ziga xos xususiyatla rini inobatga olgan xolda, uMuMiy gapla r bilan эмas, aMaliy ishla r bilan Ma'naviyatni yo'qsalti rish diKKatiMiz мa rKazida bulishi sha rt^.

DeMaK, Ma'naviyat va iKtisod bi r-bi rini inKo r этмaydi, balKi bi r-bi rini Kuvvatlab, o'za ro ta'si rlanib, rivojlanib bo radi. Xozi rda iKtisodiy isloxotla rning yangi, yo'qo ri bosKichiga utayotgan экanмiz, deMaK ishlab chiKa rish ta гмoк!a ri ishga tushib, iKtisodiy yo'qsalish yo'z be radi. Bu эsa fan, Madaniyat va Ma'naviyat ta raKKiyotiga ijobiy ta'si r Kiladi. Xususan, bunga Kad rla r tayyo rlash Milliy dastu ri va uni aMalga oshi rish bo rasidagi ishla r yaKKol Misol bula oladi.

Keyingi yilla rda P rezidentiMiz IsloM Ka riMov Ma'naviyat - iKtisodiy rivojlanishning xaм asosidi r, degan yangi fiK rni u rtaga tashladi. SHu rola r zaMonida Ma'naviyatning roliga bunchaliK Katta э'^Ьo r be rilMagan эdi. UMuMan, biz o'zoк yilla r davoMida Ma'naviyat, Madaniyatni iKtisoddan Keyingi u rinla rga Kuyishga odatlanib Kolgan эdiк. Эndiliкda Ma'naviyat bi rinchi u ringa chiKdi.

Ma'naviyatning bi rinchi u ringa Kuyilishiga iKKita sabab bo r: Bi rinchidan, biz YAponiya Kabi yo'qsaK rivojlangan MaMlaKatla rning ta raKKiyot oMilla rini u rganib, faKat yo'qsaK Ma'naviyatgina yo'qsaK iKtisodiy rivojlanishni ta'Minlashi MuMKinligiga aMin buldiK.

IKKinchidan, respubliKaMizda iKtisodiy rivojlanishni o rKaga su rayotgan, unga tusiK bulayotgan sababla rdan эng MuxiMi - Ma'naviyatsizliK экашш anglab etdiK. Bu xaKiKat achchiK bulsa xaм, аммо uni tan olMasdan ilojiMiz yo'q.

IKtisod, Ma'naviyat va мa' rifatning o'za ro chaMba rchas bogliK эодп^ш bizning ota- bobola riMiz tug ri tushunib etganla r. SHunga tayangan xolda ula r комM, Ma'naviyati yo'qsaK inson xaKida butun bi r axloKiy talabla r MajMuasini, boshKacha aytganda axloK KodeKsini ishlab chiKKanla r. Undagi asosiy o'zaK, jixat Kishi Kalbida xa roMdan xaza r, nopoKliKKa, adolatsizliKKa nisbatan мu rosasiz isyon bulishi, bozo r Munosabatla rida insof va diyonat, xa rido rga Munosabatda saMiMiyliK, yuMshoK MuoMala, xa rido r Kunglini topishga intilish asos Kilib olingan.

Ma'naviyati yo'qsaK Kishi bi rovning xaKiga, davlat, jaMoa MulKiga xiyonat KilMaydi, sadoKatli buladi, Vatani, эli, yu rti, xalqi uchun jonini fido эtishga o'zini ayaMaydi. Buning aKsi ula гoк, Ma'naviyati KashshoK Kishila r nopoK, fi ribga r, po raxu r, ug ri, Kallob, Vatan va Millat Manfaatla riga befa гк кa raydi. Siz bulajaK Mutaxassisla r bunday Kishila rdan yi гoк buling, ula rga nisbatan naf ratli buling, ula rdan u rnaK olMang.

KelajaKda O'zbekiston yo'qsaK da rajada rivojlangan iKtisod iyoti bilangina эмas, balKi biliMdon, Ma'naviyati etuK fa rzandla ri bilan xaм jaxonni xay ratga solishi va unga yo'z tutishi loziM. Bunga эsa iKtisod va Ma'naviyat, мa' rifatni bi rga, o'za ro Mutanosib, Mushta гaк rivojlanishiga axaMiyat be rganiMizdagina э rishishiMiz MuMKin.

Biz MaKsad Kilib olgan ^viliza^yalashgan bozo r Munosabatla ri faKat yo'qsaK Ma'naviyat va мa' rifat negizida, yo'qsaK axloKiyliK va vatanpa rva rliK negizla rida bunyod э^^Ы MuMKin. Buni xaMMaMiz te ran anglab olishiMiz Ke raK.

Ma'naviyat va мa' rifatli, iyMonli Kishila rgina o'zining xalol-poK Mexnati bilan boyliK ya ratuvchi, izlanuvchi, insofli, Mexnatseva r, tadbi гкo r, э!^ rt da rdiga мa!xaм buluvchi xaKiKiy vatanpa rva r buladi. SHunday fuKa rola rga эga bulgan MaMlaKat, jaMiyat iKtisodiy ta raKKiyot pogonala ridan o'zluKsiz yo'qo riga Kuta rilib bo radi.

Ma'naviyatli va мa' rifatli Kishila rda yaxshiliKKa MoyilliK va yoMonliKdan tiyilish xissi Kuchli buladi.

DeMaKKi, tu rli yoMonliKla rdan tiyilish xissi jaMiyatda osoyishtaliK va fa rovonliKKa olib Keladi.

KelajaK yoshla rniKi bulgani uchun хам MaMlaKatiMizda ula rning ма' rifatli, tadbi гко r, zuKKo va o'z Kasbining ustasi, iyMon^'tiKodli, zaMon talabla ri da rajasida etuK, Ma'naviy ba гкамо! bulishla ri uchun P rezidentiMiz boshliK xuKuMatiMiz va Keng jaMoatchiliK ba rcha iMKoniyatla rni ya ratib be rMoKda. IlM-fan, ta'IiM-ta rbiya, xuna r эgallashni izchilliK bilan aMalga oshi rish iKtido rli yoshla rga ochilgan Keng iMKoniyatdi r. Bu bo radagi olib bo rilgan ish Oliy Majlisning IX sessiyasida Kad rla r tayyo rlash Milliy dastu ri va O'zbekiston RespubliKasining «Ta'IiM tug risidagi» Konunini Kabul Kilinganligida xaMda bu Masala iKKinchi chaKi riK Oliy Majlis bi rinchi sessiyasida ustivo r yunalishla rdan bi ri Kilib belgilanganligida o'z ifodasini topgan. YU rtboshiMiz ta'Kidlaganla rideK, bizning KelajagiMiz, MaMlaKatiMiz Kelajagi u rniMizga KiM Kelishiga bogliK.

SHunday Kilib, Ma'naviy ba гкамо!, ма' rifatli, Madaniyatli, tadbi гко r, fozi! inson эng oliy faoliyat - Mexnat, ya ratuvchanliK, bunyodKo rliK bilan Mashgul bulishi uchun, uning yashashi va sha roitini tubdan yaxshilash ta raKKiyotiMizning ob'eKtiv Konuniyati bulib KolMoKda.

Bozo r Munosabatla riga utish va uning rivoji tadbi гко rliK bilan chaMba rchas boglanib Ketadi. Zotan bozo r iKtisodiyotining talabi tadbi гко rliK va ishbila rMonliKdi r. Tadbi гко r хам Ma'naviy poK, ма' rifatli bulishi Ke гак.

Tadbi гко r xalol va xa roMni aj rata bilishi, xa roMdan xaza r Kilishi loziM; tadbi гко r ма' rifatli, dunyoKa rashi Keng кам rovli, bi r - yoKlaMaliKdan xoli bulishi loziM; tadbi гко r o'zi boshlagan ishga Kat'iy ishongan bulishi, aniK MaKsadni o'z oldiga Kuygan va uning natijala rini aniK tasavvu r эta bilgan bulishi loziM;

tadbi гко r o'z xatola rini tan ola bilishi va uni o'z vaKtida tug rilashga intilishi Ke гак;

tadbi гко r tavaKKalchasiga хам ish yu ritishi, unga bo rishi Ke гак;

tadbi гко r fa rosatli, insofli, Mexnatseva r bulishi Ke гак va boshKala r.

Xullas, MustaKil O'zbekiston tanlab olgan bozo r iKtisodiyoti yuli shuning uchun хам istiKbolliKi, u xa r bi r Kishidan uta tadbi гко rliKni, xozi rjavobliKni, tejaMKo rliKni, uddabu ronliKni, vaKti-soati Kelganda sab r-toKatliliKni, sovuKKonliKni, xa r bi r vaziyatda ishning Ko'zini bilishni, MuoMalada nixoyatda эxtiyoтко rliKni, xa r bi r so'zning shaKli va MazMunini aj ratishni va fa гк Kilishni talab эtadi.

Yo'qo rida tadbi гко r xislatla ri Kanday bulishi xaKida KisKa fiK r yu ritdiK. Bu xislat va xususiyatla r o'zbeK xalqida azaldan Mavjud. Afsuski, ula rning Kupchiligi tu rli sababla r ta'si rida Kishila riMizning yodidan chiKib, xayolidan ozMi-KupMi Kuta rilgan, yoKi Mustabid to'zuM va uning MafKu rasiga yot na rsala r sifatida o'z o rasidan xaydab chiKa rilgan. Эndi ula r tiKlanishi va xayotiMizda o'zla riga xos u rin эgallashi Ke гак. Bozo r iKtisodi - deMaKKiM zaMon talabi, MustaKilliK Konuni. MaMlaKatiMizda Kishila rning, ayniKsa yoshla rning tadbi гко rliK ishi bilan shugullanishla riga ba rcha iMKoniyatla r ya ratilgan va u Konun bilan MustaxKaMlangan. Vazifa ana shu Konun doi rasida tadbi гко rliKni xa r toMonlaMa rivojlanti rib, O'zbekistonni jaxonning rivojlangan MaMlaKatla ri Kato ridan u rin olishiga olib chiKishdi r. SHuning uchun хам yoshla r bizning, MaMlaKatiMizning Kelajagi deyMiz. Zotan buyo'q KelajaK Ma'nan yo'qsaK, ма' rifatli yoshla riMiz Kulidadi r.

Bu bo rada yu rtboshiMiz IsloM Ka riMovning «O'zbekiston - ulKan iMKoniyatla r MaMlaKati», «O'zbekiston XXI as r busagasida: xavfsizliKKa taxdid, ba гка ro rliK sha rtla ri va ta raKKiyot Kafolatla ri» asa rla ridan tuliK javob topishiMiz MuMKin. O'zbekiston Milliy MustaKilligining iKtisodiy asosla ri tug risida so'z Ketganda uning noyob tabiiy-хом ashyo iMKoniyatla ri xaKida aloxida aytib utish loziM. O'zbekiston Kelajagi buyo'q davlat deyilganda xuddi shu iMKoniyatla r хам naza rda tutilganligini yoddan chiKa rMasligiMiz Ke гак.

YU rtboshiMiz IsloM Ka riMov xaKli 5aae0aa aytganideK, O'zbekiston o'z e r osti boyliKla ri bilan xaKli su ratda fax rlanadi. Bu e rda Mashxu r Mendeleev dav riy sisteMasining deya rli ba rcha элементla ri

topilgan. Xozi rga Kada r 2700 dan ziyod tu rli foydali KazilMa Konla ri istiKbolli joyla r aniKlangan. Ula rning bi rgaliKdagi KiyMati MaMlaKatiMiz va xo rijiy Mutaxassisla r baxosiga кu ra 3,3 t rillion AKSH dolla ridan o rtiK гок baxolanayoti r.

Xa r yili respubliKa Konla ridan taxMinan 5,5 Millia rd dolla rliK MiKdo rda foydali KazilMala r olinMoKda.

Bi r Kato r foydali KazilMala r, chunonchi, oltin, u ran, Mis, tabiiy gaz, volbf гaм, кaliy to'zla ri, fosfo ritla r, Kaolinla r buyicha O'zbekiston dunyoda etaKchi u rinla rdan bi rini эgallaydi. Masalan, oltin zaxi rala ri buyicha O'zbekiston dunyoda 4-u rinda, Kazib olish buyicha 7-u rinda, Mis zaxi rala ri buyicha 10-11-u rinda, u ran zaxi rasi buyicha 7-8-u rinda tu radi.

O'zbekiston noyob yoKilgi^ne rgetiKa resu rsla riga эga экanligi bilan хaм aj ralib tu radi. Kidi rib topilgan gaz zaxi rala ri 2 t rillion Kub Met rga yaKin, KuMi r - 2 Millia rd tonnadan o rtiK, 350 Million tonnaga yaKin neft zaxi rala ri Mavjud.

O'zbekistonning yi riK sanoati 200 ta гмокт o'z ichiga oladi. 2000 dan ziyod zavod va fab ri кa la rda juda Kup soxada Kullaniladigan Maxsulotla r ishlab chiKa riladi.

RespubliKa rivojlangan ichKi t ranspo rt va aloKa tiziMiga эgaligi bilan хaм aj ralib tu radi. CHunonchi, teMi r yulla r ta rMogi o'zunligi 6700 км, avtoMobilb yulla rining o'zunligi 80 Ming KiloMet r.

O'zbekiston Kud ratli ilMiy-Ma'naviy poten^alga хaм эgadi r. RespubliKa xududida Fanla r aKadeMiyasi, 120 dan ziyod ilMiy tadKiKot institutla ri, 60 dan o rtiK Oliy uкuv yu rtla ri Mavjud. IlMiy xodiMla r soni 100 Mingdan o rtiK bulib, ula r o rasida 200 dan o rtiK aKadeMiK, 2200 ga yaKin fan doKto rla ri va p rofesso rla r, 14600 dan ziyod fan noMzodla ri va do^ntla r bo r.

O'zbekiston rivojlangan, Kup ta гмокП KishloK xujaligiga эgadi r. O'zbekiston KiMMatbaxo хoм ashyo - paxta etishti radigan jaxondagi эng yi riK ulKala rdan bi ri xisoblanadi. O'zbekiston bu эктт etishti radigan MaMlaKatla r o rasida jaxonda tu rtinchi u rinni va paxta Maxsulotla rini э^o rt Kiladigan MaMlaKatla r ichida iKKinchi u rinni эgallaydi. Xa r yili MaMlaKat dalala rida, bogla rida 5 Million tonnagacha Meva va sabzavotla r etishti riladi.

O'zbekistonning Mexnatseva r, iste'dodli va MexMondust xalqi RespubliKaning chinaKaM boyligidi r. U rta Osiyodagi ba rcha Mexnat resu rsla rining 40% ga yaKini O'zbekiston xissasiga tug ri Keladi.

MustaKilliK yilla ri O'zbekistonda ba гка ro rliK va tinchliK, fuKa rola r osoyishtaligi va Millatla ra ro totuvliK saKlanib tu ribdi. YAxshi KushnichiliK va insonpa rva rliK o'zbeKla r tabiatidagi tugMa Milliy va diniy fazilat xisoblanadi. Ba rcha zaMonla rda O'zbekiston Kup Millatli davlat bulib Kelgan va KelajaKda хaм shunday davlat bulib Koladi. O'zbekistonda 100 dan ziyod Millat va э^ vaKilla ri bulgan 24 Million Kishi yashaydi. TinchliK, ijtiMoiy totuvliK va adolat goyala ri bizning ajdodla riMiz Koldi rib Ketgan Ma'naviy Me ros xisoblanadi.

Xullas, yo'qo rida кu rganiMizdeK juda Katta boyliKla r Mavjudligi, Kud ratli sanoat bazasi, ilMiy va intelleKtua! saloxiyat, davlat suve reniteti yangi jaMiyat ba rpo эШ^ O'zbekistonni rivojlangan, gullab yashnayotgan davlatga aylanti rish uchun za ru r bulgan iKtisodiy, ijtiMoiy, Ma'naviy, ма' rifiy asos bulib Koladi.

<u>3-</u> <u>Masala bayoni</u>. Ma'naviyat ta raKKiyotida davlat toMonidan olib bo riladigan siyosatning roli nixoyatda Kattadi r. Kaysi MaMlaKatda Ma'naviyat va ма' rifatni Kuta rish, u xaKida gaMxu rliK Kilish davlat siyosati da rajasiga Kuta rilgan bulsa, usha MaMlaKatda tinchliK, ba гка ro rliK vujudga Keladi, ilM-fan, ма' rifat va Madaniyat rivojlanadi. Bu o'z navbatida MaMlaKat oldida tu rgan tu rli эng мu raKKab MuaMMola rni хaм xa! эtish iMKonini ya ratadi. Davlat o'z faoliyatida Ma'naviyat va ма' rifatni rivojlanti rishni ustivo r vazifa sifatida кa ragandagina uning ba гка ro r ta raKKiy эШЫ uchun iMKoniyatla r Kengayib

bo radi. Bu xolatni tug ri anglagan MaMlaKatiMiz raxba riyati, xususan P rezidentiMiz IA Ka riMov MustaKilliKning dastlabKi Kunla ridanoK Ma'naviyat va ма' rifatni rivojlanti rishga aloxida axaMiyat be rib, unga raxnaMoliK Kilib Kelayoti rla r. YU rtboshiMizning bi ro r nutKi, asa ri yo'qKi ula rda u yoKi bu jixatdan Ma'naviyat va ма' rifat Masalala riga yondashMagan bulsinla r.

Ma'naviyat va ма' rifatni rivojlanti rish davlat siyosati da rajasiga Kuta rilganligining yaKKol Misoli Kilib 1994 yi! 23 ap relda «Ma'naviyat va ма' rifat» jaMoatchiliK ма rKazini tashKil этish tug risida»gi; 1996 yi! 9 sentyab rdagi «Ma'naviyat va ма' rifat» jaMoatchiliK ма rKazi faoliyatini yanada taKoMillashti rish va saMa rado rligini oshi rish tug risida» P rezidentiMiz fa rMonla rini; O'zbekiston RespubliKasi Vazi rla r MaxKaMasining 1998 yi! 25 iyuldagi «Ma'naviy - ма' rifiy isloxotla rni yanada chuKu rlashti rish va uning saMa rado rligini oshi rish cho ra tadbi rla ri tug risida» ка ro ri; RespubliKa Oliy Majlisi bi rinchi chaKi ri к tuKKizinchi sessiyasida Kabul Kilingan «Kad rla r tayyo rlashning Milliy dastu ri va uMuMiy u rta ta'liMni islox Kilish tug risida» Kabul Kilingan Konunni va boshKala rni кu rsatishiMiz MuMKin. Keyingi utgan dav r Maboynida yo'qo rida Kabul Kilingan fa гмоп va Konunla rni baja rish yo'zasidan bi r Kato r ijobiy ishla r aMalga oshi rildi. SHu u rinda uKituvchi bu bo rada aMalga oshi rilayotgan va oshi rilgan, o'z echiMini topgan Masalala r buyicha Misolla r Kelti rishi MaKsadga MuvofiK.

Ma'naviyat, ма' rifat va siyosatning o'za ro bogliKligi Masalasi ustida tuxtalishdan oldin siyosatning Moxiyatini ochib be rish loziM.

Siyosat - yunoncha so'z bulib, MazMuni davlat yoKi jaMoat ishla rini anglatadi. Siyosat - Katta ijtiMoiy gu ruxla r, Millatla r, davlatla r ichKi va tashKi Munosabatla ri soxasidagi faoliyatni anglatadi.

Siyosat - bu Muayyan davlatla r xoKiMiyati, siyosiy pa rtiyala r, ijtiMoiy-siyosiy xa raKatla r, jaMoat tashKilotla rining MaMlaKat ichKi xayotida va xalqa ro Maydonda xalqla r, Millatla r, ijtiMoiy gu ruxla rning MaKsad va Manfaatla rini xiMoya Kilishga ка ratilgan faoliyatidi r.

Siyosat xa r Kanday jaMiyatda хам davlat faoliyatini ifoda этadi. CHunKi jaMiyatdagi ba rcha ja rayonla r va MuaMMola rning Kuyilishi xaMda ula rning xa! э^^ы davlat olib bo radigan siyosat bilan bogliK buladi.

Siyosat эng yi riK iKKi yunalishga - tashKi va ichKi siyosatga bulinadi. O'z navbatida ula r хам o'zining bi r necha ta гмок!a riga bulinadila r. Bu e rda gap uning ta гмок!a ri xaKida эмаs, balKi siyosatning Ma'naviyat bilan Munosabatla ri xaKida bo rMoKda.

Siyosat MaMlaKat ichKi xayotida iKKi yunalishda olib bo rilishi MuMKin. Ula rning bi ri ta raKKiypa rva r, insonpa rva r, adolatli siyosat bulsa, iKKinchisi adolatsiz, reason siyosatdi r.

MaMlaKatda faKat tu rli gu ruxla r va xa raKatla r хuкм ronligini ta'Minlashga, MexnatKashla r, xalq oMMasi Manfaatla riga zid bulgan, ula rni bi r-bi riga ка гама-ка rshi Kuyishga va shu asosida to r doi radagi gu ruxla r Manfaatla rini xiMoya Kiluvchi to'zuMni saKlab Kolishga ка ratilgan siyosat - adolatsiz, reason siyosatdi r. Bu siyosatning jaMiyat va MaMlaKat MiKiyosida хuкм ronligi inson xuKuKla rining poyMol эtilishiga, MaMlaKat Moddiy va Ma'naviy boyliKla rining talon-ta roj Kilinishiga, MaMlaKatda zu ravonliK, joxilliK, teKinxu rliK, Ma'naviy va Moddiy KashshoKliKning vujudga Kelishiga olib Keladi.

MaMlaKatda olib bo riladigan bunday adolatsiz, reason siyosat nafaKat uning ichdan eMi rilishiga, balKi xalqa ro Munosabatla rda хам ob ru^'tibo rining tushishiga olib Keladi. Xullas, bunday siyosatning olib bo rilishi MaMlaKatni xaloKatga olib Keladi.

Adolatsiz, reason siyosatga ка гама-ка rshi ula гок ta raKKiypa rva r, insonpa rva r, ма' rifatpa rva r siyosat MaMlaKat va uning xalqi Manfaatla riga xizMat Kiladi. Bunday siyosat эng avvalo inson zotini uluglashni, uning Moddiy va Ma'naviy Manfaatla rini xiMoya Kilishni, MaMlaKatda tinchliK, ba гка ro rliKni ta'Minlashni MaKsad Kilib oladi. IIм, ма' rifat, Madaniyatni, texniKa, texnologiyani rivojla nti rish, fuKa rola

rning zaMonaviy biliMni эgallashla riga Keng yul ochish va gaMxu rliK Kilish ta raKKiypa rva r, insonpa rva r, мa' rifatpa rva r siyosatning MuxiM yunalishini tashKil эtadi.

Bunday siyosatning ustivo rligi va Ma'naviyatli toMoni shundaKi, u MaMlaKatda Mavjud MuaMMola rni xal Kilishda vazMinliK vaziyatini vujudga Kelti radi, xa r Kanday tupalon va beboshliKning oldini olishga, эng MU raKKab Munoza rali MuaMMola rni хам MO'ZOKO rala r, baxsla r yuli bilan xal Kilishga yo rdaM be radi.

Davlat ta raKKiyotpa rva r, insonpa rva r, мa' rifatpa rva r siyosat olib bo rishni MaKsad Kilib olgan va unga ама1 Kilgan bulsa, u albatta tashKi siyosatda хам o'zga xalqla rning e rla rini to rtib olish, ula rni aso ratga solish, talonchiliK Kilish Kabi tajovo'zKo r siyosatni эмas, balKi ba rcha davlatla r bilan tinch-totuv yashash, o'za ro хамкo rliK Kilish siyosatini olib bo radi. TashKi siyosatda bunday yulni tutgan davlatla r KU rollanish uchun Ketadigan xa rajatla rni MaMlaKatning Ma'naviy va мa' rifiy rivojlanishiga sa rflaydi. MustaKil O'zbekistonda P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning bevosita raxnaMoligida хам ichKi хам tashKi siyosatda ta raKKiyotpa rva r, insonpa rva r va мa' rifatpa rva r siyosat olib bo rilMoKda. Buning natijasida O'zbekistonning xalqa ro Maydonda ob ru^'tibo ri tobo ra oshib bo rMoKda. U tanlagan yul jaxondagi MaMlaKatla r toMonidan tan olinMoKda. 1997 yil MaMlaKatiMizda «Inson Manfaatla ri» yili, 1998 yil «Oila» yili, 1999 yil «Ayolla r yili» sifatida iz Koldi rdi. 2000 yil эsa «SogloM avlod» yili sifatida utMoKda. Siyosatning Ma'naviy xayotga real ta'si ri MaMlaKatda мa' rifatni, ilM-fan, adabiyot va san'atni rivojla nti rish tug risida KU rsatadigan aMaliy ishla rda naMoyon buladi.

O'z navbatida fuKa rola rning yo'qsaK Ma'naviyatga va мa' rifatga эga bulishla ri MaMlaKatning xa r toMonlaMa rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'si rini KU rsatadi.

Ma'naviyat va мa' rifatga tayangan MaMlaKatda tinchliK, ba гкa ro rliK XUKM roan buladi va u ta raKKiy Kilib bo rave radi. Ma'naviyati va мa' rifati yo'qsaK xalqning davlati хам xa r toMonlaMa yo'qsalib bo rave radi. Unday davlat, MaMlaKat va xalqni zu ravonliK siyosati va KU ro! yo rdaMi bilan o'ziga кa ratishi MuMKin, аммo Ma'naviy jixatdan bataMoM кa гам Kila olMaydi. Bunga Kuyidagi fiK r Misol bula oladi. CHo r Rossiyasi Tu rKistonni istilo эtgach, sha rKshunos oliM V.V.Ba rtolbd (1869-1930) bu ulKaga bi r necha bo r tash rif buyu rib, sung SanKt-Pete rbu rg fanla r aKadeMiyasi Madaniy Kengashida xisob be radi. U o'z xisobotida shunday ta'Kidlaydi: «Biz shu paytgacha Madaniy saviyasi o'ziMizdan ancha past bulgan xalqla rning e rla rini bosib oldiK. Эndi bulsa, Tu rKiston Misolida taMoMan tesKa ri axvolga duch Kelib tu ribMiz... Tu rKistonliKla r bizning xa rbiy ustunligiMizga tan be rishdi, аммo Ma'naviy ustunliKla riMizni tan olishganla ri yo'q. Vazifa shuni tan oldi rishdan ibo ratdi r... To shuni tan olinMas эка^ biz o'zil- Kesil galaba KozondiK deb ayta olMayMiz»^. Buni izoxlashga xojat bulMasa Ke гак. Ma'naviyat o'zining saloxiyati bilan xalq va MaMlaKat xayotida siyosatni tug ri, adolatli, insonpa rva rliK yunalishida olib bo rishda Katta axaMiyatga эgadi r. Davlatning Kuch-Kud rati, uning ba rKaMolligini ta'Minlashning MuxiM oMilla ridan bi ri siyosatni ana shu yunalishda olib bo rish sanaladi. АУп vaKtda Ma'naviyat davlat siyosatini oMMaga etKazib tu rishga yaKindan yo rdaM be radi.

Ma'naviyat va XUKUK bi r-bi ri bilan bogliKdi r. JaMiyat, davlat doi rasida XUKUK no гмa!a rining belgila nishi odaMla rning Kaysi da rajada Ma'naviyatga эga bulish la riga bogliKdi r. MaMlaKat MiKyosida Kabul Kilinadigan Konstitu^on Konunla r va boshKa no rMativ xujjatla rning da rajala ri shu MaMlaKat fuKa rola rining Ma'naviyati va siyosiy Madaniyatini ifoda эtadi. Bu Masalaning bi r toMoni.

IKKinchidan, конституцiоn Konunla r va boshKa no rMativ xujjatla r fuKa rola rning XUKUK va э rKinliKla ri, bu rchla rini va davlat siyosatining yunalishla rini fuKa rola rning Ma'naviyati rivojlanishi da rajala riga MOS ravishda rasMan belgilab be radi. Аммo shuni aloxida ta'Kidlash loziMKi, yo'qo ridan tu rib Konun Kabul Kilish xa r Kanday yo'qsaK da rajadagi Konun va no rMativ xujjatla r faKat fuKa rola rning

Ma'naviy saloxiyati va siyosiy ongi da rajasidagina ама! Kiladi, undan na riga uta olMaydi. Aslini olganda, odaMla rning Ma'naviyati va siyosiy ongi Kabul Kilinadigan Konunla r va boshKa xujjatla rda belgilanadigan rasMan no гма!a rdan yo'qo ri bulishi Ke гак. Ana shundagina fuKa rola r jaMiyatning ta raKKiy Kilishida fao! ishti гок этadila r.

Aga r fuKa rola rning Ma'naviyati va siyosiy ongi Kabul Kilingan Konunla r va boshKa xujjatla rning da rajala ridan o rKada Koladigan bulsa, u Konunla r va xujjatla r KanchaliK fuKa rola r Manfaatla rini ifoda этмasin, ula r Kogozda Kolib Ketave radi. Bunday xolatda jaMiyat xayotida iKKi salbiy xolat XUKM su radi. Bi rinchidan, fuKa rola r bilan davlat u rtasida, Masofa o'zoKlashib bo radi; iKKinchidan, ta raKKiyot xaKida aytiladigan so'zla r bilan real xayot bi r-bi riga tug ri KelMay Koladi. Bu эsa jaMiyat ta raKKiyotiga salbiy ta'si r KU rsatadi, bunga yu! KuyMasliK uchun davlat o'z fuKa rola rining Ma'naviyatini rivojlanti rishi va siyosiy ongini usti rish tug risida gaMxu rliK Kilishi talab э^ык

MustaKil O'zbekiston davlati P rezidentiMiz IsloM Ka riMov rax-ba rligida fuKa rola rning Ma'naviyati, siyosiy va xuKuKiy ongini usti rish soxasida doiMiy gaMxu rliK Kilib KelMoKda. Buni MustaKil VataniMizning bi rinchi asosiy Konuni xisoblangan Konstitu^yaMizda yaKKol KU rishiMiz MuMKin.

Bu Konstitu^yada MaMlaKatiMizda KU rilMoKchi bulgan adolatli, deMoK ratiK, XUKUK ustivo rligiga asoslangan jaMiyat KU rishning yunalishla ri belgilab be rilgan. MustaKilligiMizning
Moxiyati va iMKoniyatidan Kelib chiKib fuKa rola riMizning xuKuKla ri, э rKinliKla ri, bu rchla rining no rMala ri belgilab Kuyilgan.

Konstituцiyaмizda Milliy xususiyatla riMiz va Kad riyatla riMizdan Kelib chiKib, bi r Kato r xuKuKiy no rMala r belgilanganKi, u xalqiMiz Ma'naviyati, Kalbi va ruxiyati Ki r rala rini o'zida ifoda этgan. JuMladan, «Voyaga etMaganla r, Mexnatga layoKatsizla r va yolgiz KeKsala rning xuKuKla ri davlat xiMoyasidadi r» (45-Modda), «Xotin-Kizla r va э гкак1а r teng xuKuKlidi rla r» (46-Modda), «Oila jaMiyatning asosiy buginidi r, xaMda jaMiyat va davlat Muxofazasida bulish xuKuKiga эга» (63-Modda), «Davlat va jaMiyat etiM bolala rni boKish, ta rbiyalash va uKitishni ta'Minlaydi, bolala rga bagishlangan xay riya faoliyatini ragbatlanti radi» (64-Moddaning 2- KisMi), «OnaliK va bolaliK davlat toMonidan Muxofaza Kilinadi» (65-Moddaning iKKinchi KisMi).

Ku rinib tu ribdiKi, Konstituцiyadan Kelti rilgan xa r bi r Moddada davlatiMizning fuKa rola ri xuKuKla ri, э rKinliKla rini ta'Minlash, ula rni Moddiy va Ma'naviy jixatdan usti rish tug risida KU rsatayotgan gaMxu rligi o'z ifodasini topgan. MaMlaKatiMizda fuKa rola riMizning xuKuKiy biliMla rini oshi rish tug risida izchilliK bilan siyosat olib bo rilMoKda. JuMladan, 1996 yil 11-13 sentyab rda ToshKentda inson xuKuKla rini ta'Minlovchi Milliy Muassasala rning faoliyatiga bagishlangan xalqa ro seMina r utKazildi. Bu seMina rda inson xuKuKla rini ta'MinlashdeK эng dolza rb Masala MuxoKaMa этildi. P rezidentiMiz fa rMoni bilan inson xuKuKla ri buyicha O'zbekiston RespubliKasi Milliy Ma rKazi tashKil этildi. Bu davlatiMizning uMuMinsoniy Ma'naviy Kad riyatla rni ta'Minlash yulidagi dadil KadaMidi r.

Xa r bi r fuKa roning o'z XUKUK va bu rchla rini bilishla ri, unga ама1 Kilishla ri jaMiyat xayoti uchun, MaMlaKatda ba гка ro rliKni va Konunla rning ustivo rligini ta'Minlashda Katta aMaliy axaMiyatga эга.

MaMlaKatiMizda Ma'naviyatiMizning MuxiM oMili sifatida Milliy tiliMizning yoshla riMiz toMonidan chuKu r o'zlashti rilishi, uning chinaKaM davlat MaKoMini olishi za ru rligi MuntazaM ta'Kidlanib KelinMoKda. XaKiKatda bu bo rada juda Katta ishla r aMalga oshi rildi.

Davlat tili tug risida Konun Kabul Kilinganligiga (1989 yil 21 oKtyab гь) 10 yildan oshdi. TiliMizga be riladigan bunday iMKoniyat uchun Kanchadan-Kancha Millatpa rva r odaMla riMiz KU rash olib bo rdila r. LeKin vaKt utishi bilan «xis-xayajonla riMiz» sunib bo rMoKda. Аммо bi r Kato r joyla rda davlat tilini jo riy Kilish KoniKa rsiz axvolda экaniga achinasan Kishi. Xususan, xujjatla r rus tilida tuldi riladi, xisobotla r rus

tilida talab Kilinadi, Majlis bayonla ri rus tilida olib bo riladi.

Bugungi Kunda Kuchala rning noMla rini MillatiMizning fan, Madaniyat va davlat a rbobla ri noMla riga alMashti rish xaм KoniKa rsiz xolatdaligi xaKiKatdi r.

Aslida davlat tilini ba rcha jabxala rda jo riy эtish buyicha respubliKa, viloyatla r va shaxa rla rda Maxsus xay'at to'zilgan. Bunday xay'atla rning ishi xaм sust, talab da rajasida эмas. Bu xol albatta Ma'naviyatiMiz rivojiga o'zining salbiy ta'si rini utKazadi.

Konunla rni bilish, ula rga itoat эШ^ o'z xuKuKla rini, э rKinliKla rini va bu rchla rini tushunib etish xa r bi r fuKa roning yo'qsaK Ma'naviy fazilati. Bu adolatli, deMoK ratiK, xukuk ustivo rligiga asoslangan yangi jaMiyat кu rishning xaм Kafolatidi r. Xuddi shu Ma'noda yoshla riMiz, talabala riMiz xuKuKiy biliMla rni chuKu r o'zlashti rishla ri va siyosiy ongla rini rivojlanti rishla ri bugungi KuniMizning эng dolza rb MuaMMosi xisoblanadi.

XoKiMiyat o'z Moxiyati va MaKoMiga кu ra raxba rliK va xuкм ronliK Kilish Munosabatla rini ifoda э^^ tushunchadi r. XoKiMiyat aloxida shaxs, gu rux, odaMla r, tashKilot, siyosiy pa rtiya, davlatning ijtiMoiy xaмкo rliKning boshKa ishti roKchila riga Kuch ishlatish yoKi Kuch ishlatMasliK vositala ri va uslubla ri yo rdaMida o'z i rodasini utKazish va ula rning xa raKatla rini boshKa rishni anglatadi.

O'zbekiston RespubliKasi MustaKilliKKa э rishgach, davlat xoKiMiyat va boshKa ruv ido rala rini yangitdan tashKil эtdi. Natijada yangi davlat o rgani - viloyat, shaxa r va tuMan xoKiMligi boshKa ruvi vujudga Kelti rildi. XoKiMliKla r o'z faoliyat doi rasida O'zbekiston RespubliKasi Konunla rini, P rezident fa rMonla rini, davlat xoKiMiyati yo'qo ri o rganla rining xuKuKiy xujjatla rini aMalga oshi radila r, respubliKa va Maxalliy axaMiyatga MoliK Masalala rni MuxoKaMa эtish, xayotga jo riy эtishda bevosita ishti гoк эtadila r. SHu juMladan, xoKiMliKla r davlatning Ma'naviyat va мa' rifat soxasidagi siyosatini aMalga oshi rishda xaм Mas'uldi rla r.

Ma'naviyat xoKiMiyat tiziMida tu rli tabaKa, tu rli toifadagi axolining uMuMiy Manfaatla rini o'zida MujassaM э^ь, ula rning bi r MaMlaKat fuKa rosi sifatida uMuMiy эxtiyojla rini Kondi rishning MuxiM oMili sanaladi.

MustaKil O'zbekiston xalqi o'z oldiga xuKuKiy deMoK ratiK davlatni ba rpo эtishni MaKsad Kilib Kuygan. Bu MaKsadning saMa rali aMalga oshishi davlat boshligi va joyla rdagi xoKiMla rning dunyoKa rashi, ogi r paytla rda эng MaKbu! va эng tug ri yunalishni tez anglab olish Kobiliyati bilan bogliK. Da rxaKiKat, jaMiyat va insoniyat ta raKKiyotida shaxsning roli benixoya Katta. Raxba r - shaxsning Ma'naviy, ijtiMoiy-siyosiy ba rKaMolligi, Kanday MaKsad va goyala r bilan yashayotganligi MuxiM axaMiyatga эga. SHuning uchun xaм SHa гк donishMandla ri xoKiMiyat tepasida tu rgan Kishi KanchaliK dono, aKlli va sezgi r bulsa, bu usha davlat, uning xalqi uchun xaм shunchaliK Katta baxt deyishgan. YA'ni SHa гк MutafaKKi rla ri davlat va jaMiyat, podsho va raiyat xaKida yozganda, nufo'zli insonning Ma'naviy etuKligiga, poKligiga asosiy э'^ьo rini кa ratib, adolat, rostliK, Mex r-shafKat, saxovat va Kanoat Kabi sifatla rni xiMoya Kilganla r.

Buyo'q MutafaKKi r Abu Nas r Fa robiy «Fozi! Kishila r shax ri» noMli asa rida davlatni boshKa ruvchi raxba r shaxsning un iKKi fazilatini sanab utadi. Uning fiK riga кu ra, raxba r avvalo sogloM, aKlli, xushyo r, zaKovatli odaM bulishi, Kalbida adolat tuygusi jush u rib tu rishi, dustu dushManni, rost va yolgonni aj ratadigan bulishi Ke гaк. Davlatni fozi! Kishila r boshKa rishi loziM. Fozi! Kishila r Kupaygan shaxa rla rda osoyishtaliK, fa rovonliK xaм buladi, deb кu rsatadi.

Yo'qo ridagila rdan Kelib chiKadigan bulsaK, xozi rgi MustaKilliK dav rida davlat raxba ridan, xoKiMiyat tiziMida ishlayotganla rdan juda Katta Mas'uliyat va fidoiyliK talab эtiladi. XoKiMiyat tiziMidagi xa r bi r raxba r shaxs butun xayot zavKini MashaKKatga alMashti rgan, o'z xayoti va jonini MaMlaKat va xalq xayoti yuliga tiKKan vatanpa rva r, xalqpa rva r, xalol, poK, tug ri - Kuyingchi xa r toMonlaMa yo'qsaK

Ma'naviyatli, ba гкамо! inson bulishi Ke гак.

P rezidentiMiz IsloM Ka riMov xalq deputatla ri SaMa rKand va Navoiy viloyatla ri Kengashla rining navbatdan tashKa ri sessiyala rida so'zlagan nutKla rida ta'KidlaganideK, lavoziM Kishiga Kib ru xavo, boyliK tuplash va Kayfu safo uchun be rilMaydi. A^т^a, u yo'qsaK Mas'uliyatni, xayotning butun roxat-fa rogatidan Kechishni, Ke гак bulib Kolganda o'zidan Kechishni talab Kiladi. Bunday ка rash xa r bi riMiz uchun, shu juMladan, ayniKsa xoKiMiyat tiziMida ishlayotganla r uchun odatga aylanishi, xayotiMizga singib Ketishi Ke гак.

Raxba r xodiMla r o'z xayot faoliyatla rida davlatchiliK, э^^т boshKa rishda adolat, vatan, xalq Manfaatini xa r na rsadan ustun Kuyish taMoyilla riga ама! Kilishla ri yo'qsaK Ma'naviyliK Mezonla riga MOS tushadi. Aga r raxba r xodiM ayshu-ish ratga be rilib, o'zining talabchanliK, tashKilotchiliK va raxba rliK bu rchini unutib Kuysa, usha joyda Konunga rioya Kilish, ta rtib-intizoM Masalala ri Kolipdan chiKib Ketishi tabiiy xol. Raxba r o'z faoliyatida
MaxalliychiliK, oshna-ogayniga rchiliK, ка rindosh-u rugchiliK Kabila rga yul Kuysa, bu ta raKKiyotiMiz va tinch-fa rovon xayotiMizga xavf soladigan taxdidga aylanadi. XoKiMiyat tiziMidagi raxba r xodiMla rning Ma'naviy Kiyofasidagi bunday salbiy illatla r jaMiyatiMiz, MustaKilligiMiz uchun Katta xavf э^п^ IsloM Ka riMovning «O'zbekiston XXI as r busagasida: xavfsizliKKa taxdid, ba гка ro rliK sha rtla ri va ta raKKiyot Kafolatla ri» asa rida Keng, at roflicha bayon Kilib be rilgan. Gap shundaKi, xoKiMiyatning boshKa ruv tiziMida ishlayotgan raxba r xodiMla r aMaldan Mag ru rlanib, boshi aylanib, o'z faoliyatida MaxalliychiliK, oshna ogaynichiliK, u rug- ayMoKchiliK illatiga yul Kuysa, bunday raxba r xudbinliK Kasaliga ducho r bulib, oyogi e rdan o'ziladi. Э1^^ naza ridan Koladi. P rezidentiMiz aytganideK, raxba rla r Kelib Ketadi, э1, xalq Koladi. LeKin ana shu raxba r xalq Kunglidan o'ziga joy topa oldiMi? Эsda Koladigan bi ro r xay rli ish Kila oldiMi?

KiMdan bog Koldiyu, yaxshi noM, yaxshi xoti ra Kolayaptiyu, KiMdan yoMon noM, dog, isnod Kolayapti, buni odaMla rning o'zla ri aj ratib oladi^.

Xulosa shuKi, MustaKilligiMizni MustaxKaMlash, xalq ishonchini Kozonish uchun xoKiMiyatni boshKa ruv tiziMiga Ma'naviy ba гкамо1 shaxsla rni ja lb Kilish ta raKKiyotiMizning MuxiM sha rti xisoblanadi.

<u>4-</u> <u>Masala.</u> Milliy Ma'naviyat xaKida fiк r yu rita r экапмiz, bu tushunchani bilib olishni «Millat» tushunchasini izoxlashdan boshlash MaKsadga MuvofiK.

«Millat» so'zi «o'zaK», «tub Moxiyat», «negiz» degan Ma'noni bildi radi. «Millat» so'zi a rab tilida Kuyidagi uch Ma'noni anglatadi: bi rinchi - din, Mazxab; iKKinchi - uMMat; uchinchi - xalq, KavM. Millat so'zi KU r'oni Ka riMda хам Kullanilgan. Ku r'onda xa r bi r Millat vaKili o'z Milliy Kad riyatla rini rivojlanti rishi savobli ish, o'z Millatidan, KavMidan Kechib, boshKa Millatga utib olishi эsa gunox deb ta' riflangan.

Ev ropa adabiyotida Kullaniladigan «націya» so'zi эsa Kabila, xalq degan Ma'noni bildi radi.

Binoba rin, bu iKKi tushunchada хам asosan Muayyan э^к bi rliKla rning o'ziga xosligini bildi ruvchi Ma'no yotadi.

Oldingi ма' ro'zala rda ta'KidlanganideK, insonla r, jaMiyat rivojlanib bo rgan sa ri Ma'naviy Munosabat, aloKala r rivojlanib bo rave radi va ula r jaMiyat ta raKKiyotida Katta rolb uynab Kelgan.

Ma'naviyatni uch gu ruxga bulish MuMKin:

Bi rinchisi - Milliy Ma'naviyat, iKKinchisi - MintaKaviy Ma'naviyat, uchinchisi - uMuMinsoniy Ma'naviyat.

Milliy Ma'naviyat- Muayyan э!а^ Millatga, uning ajdodla riga xos bulgan goyat KiMMatli Ma'naviy boyliKla rdi r.

MintaKaviy (regional) Ma'naviyat- Muayyan jug rofiy MintaKa Millatla riga xos, ula r uchun uMuMiy

bulgan Ma'naviy boyliKla rdi r. Masalan, U rta Osiyo xalqla rining Ma'naviyatidagi; yoKi yanada Keng гок doi rada oladigan bulsaK, SHa гк va Ga rb Ma'naviyatidagi Mushta raKliK, uxshashliKni olishiMiz MuMKin.

MintaKaviy Ma'naviyatda tu rli э1а^а rning uMuMiy bi rligi, bi r-bi riga yaKinligi, tu rMush ta rzi va Moddiy xayot sha roitla riga xos Mushta гак jixatla r naMoyon buladi.

UMuMinsoniy Ma'naviyat - butun insoniyatga, jaxon xalqla riga tegishli bulgan Ma'naviy- axloKiy boyliKla rdi r.

Milliy Ma'naviyat - boshKa Millat Ma'naviyatidan tubdan fa гк Kilinadigan Ma'naviyat degani эмas. CHunKi bizdagi Milliy Ma'naviyat boshKa xalqla rda Muayyan ta rzda bo r, Mavjuddi r. Аммо Milliy Ma'naviyatda boshKa xalqla rning Ma'naviyati aynan taK ro rlanMaydi. SHunday bulganda эdi Milliy Ma'naviyat bulMas эdi va biz bu xaKda so'zlaMas хам эdiк.

Milliy Ma'naviyat, avvalo ta rixiy xodisa э^п^ bilan aj ra lib tu radi. U bi r Kunda, bi r yilda, balKi bi r as rda хам MuKaMMal shaKllanMaydi. Milliy Ma'naviyat ta rixi Millatning Ma'naviy taKoMil ja rayoni bilan bogliK. Unda ba'zan as rla r Kunla rga va aKsincha, Kunla r as rla rga teng bulishi MuMKin. Milliy Ma'naviy KaMolot zaMonda, ya'ni Millatning butun ta rixi davoMida yo'z be radi. Bunda эsa u ba'zan shiddat bilan yo'qsalib bo rsa, ba'zan эsa ма'1им da rajada tanazzulga yo'z tutishi хам MuMKin. Insoniyat ta rixiy ja rayoni uchun bi r na rsa ayonKi, ta rix xodisala ri, shaxsla r, voKeala r utib Ketadi, Moddiy Madaniyat unsu rla ri eMi riladi, аммо Ma'naviyat yo'qsalib, boyib, tobo ra Keng гок KulaM va te ran гок MazMun Kasb э^Ь bo rave radi. Millatning aKsa riyat KisMi Ma'naviy tanazzulga yo'z tutgan fojiaviy sha roitla rda хам Milliy Ma'naviyat yo'qolMaydi, KulaMi va MazMuni jixatdan o'zi etishgan KaMolot bosKichini yo'qotMaydi. Milliy Ma'naviyat э rishgan KaMolot bosKichini yo'qotish uchun (shu juMladan, uMuMan Milliy Ma'naviyatni хам) ajdodla r ya ratgan ba rcha Ma'naviy Me rosni Maxv э^^ insonla r xoti rasini taMoMila uchi rib tashlash, ula rdan xatto i rsiy xoti rani хам ba rbod Kilib - ManKu rtga aylanti rish Ke гак buladi. Bunday xoldan Sizu Bizni Olloxning o'zi as rasin!

Millat Mavjud эка^ Milliy Ma'naviyat buladi. Milliy Ma'naviyatni yo'qotish MuMKin эмas. Milliy Ma'naviyatni yo'qotish uchun KanchaliK xa raKat Kilinsa, shunchaliK MilliyliKni, Milliy Ma'naviyatni saKlash uchun кu rash Kuchayadi. Xulosa shuKi, inson Kalbidagi MilliyliKni yo'qotish MuMKin эмas.

Ku rinadiKi, Milliy Ma'naviyat xodisasi хам ta rixiy, хам bugungi Kunda Mavjudligini saKlab tu rgan Kup ulchaMli voKe'liKdi r. Inson Ma'naviy olaMi ulchaMla ri cheKsiz bulib, uni xech bi r na rsa bilan ulchash, Kiyoslash MuMKin эмas. Milliy Ma'naviyat avvalo Milliy ongda rivojlanishi bilan xa raKte rlanadi. SHuning uchun хам MustaKilliKKa э rishganiMizdan buyon Milliy ongni rivojlanti rishni ta rbiyaviy ishning MuxiM bugiMi sifatida olib ка raMoKdaMiz. Milliy ongning rivojlanishi pi rova rd Milliy o'zliKni anglash sa ri etaKlaydi.

Milliy Ma'naviyatning asosiy belgi va o'zagi - Milliy ax!ок sanaladi. Bizning Milliy axloKiMizdagi belgila r boshKa xalqla r axloKiy ка rashla rida Muayyan ta rzda naMoyon buladi.

Milliy Ma'naviyatda - Milliy xis, tuygu, ruxiyat хам MuxiM u rin эgallaydi. CHunonchi, zaMona taKozosi bilan boshKa yu rtga safa rga bo rgudeK bulsaK va usha e rda Milliy Kuy, KushiKni эshitgudeк bulsaK, bizning vujudiMizni ajib bi r xis, tuygu кам rab oladi va undan ruxiy xo'zu r olaMiz, Kanoat xosi! эtaмiz. YA'ni Ma'naviy ozuKalanaMiz.

Milliy Ma'naviyatda - Milliy Manfaat хам MuxiM го!ь uynaydi. SobiK SHu rola r dav rida Milliy Manfaatni MillatchiliKKa yuyganla r va Milliy Manfaat yo'zasidan xa raKat Kilgan Kishila rni, raxba rla r va yozuvchila rni Millatchi deb badnoM эtganla r.

O'zbeK xalqi uchun uMuMinsoniy Ma'naviyat bilan bi rga Milliy Ma'naviyat va uning boyliKla ri хам goyat KiMMatlidi r. Bula rga o'zbeK xalqining o'zi ya ratgan, boyitgan, saKlab Kelayotgan, avloddan-avlodga

utib, boyib, sayKal topib, rivojlanib bo rayotgan Milliy-Ma'naviy boyliKla r, ajdodla rdan Kolgan axloKiy an'ana, ма rosiMla r, axloKiy pand-nasixatla r va xoKazola r Ki radi.

U rta OsiyoliK MutafaKKi rla rning ilMiy Me rosida, Manbala rda o'zbeKla rda Kad rlangan, o'zbeKona ax!ок, odobga oid Ma'naviy fazilatla r xaKida Kuplab KiMMatli fiK r, Ma'IuMotla r
Mavjuddi r. Zaxi riddin MuxaMMad Bobu r o'zining «Bobu rnoMa» asa rida o'zbeKla rga xos bulgan Kuplab Ma'naviy-axloKiy sifatla rni tasvi rlaydi. Bula r iyMon va э'tiкodlilik, a ndisha liliK, oilaga Muxabbat, bolajonliK, xalollік, bi rovning xaKiga xiyonat KilMasliK, fa rzandla rning ota- onala riga, aKa-uKa, opa-singil, ка rindosh-u rugla riga Mex ribonligi, diniy Kad riyatla rga rioya Kilish, savodxonliK, saxovatliliK, xushfe'lliK, shi rinso'zliK, ма rdlік, odilliK, xayoliliK, saxiyliK, odaMiyliK, ок KungilliliK, Mexnatseva rliK va boshKala rdi r.

U rta Osiyoga sayoxatga Kelgan Ge rMan VaMbe ri «Buxo ro yoxud Mavo rounnax r ta rixi» asa rida Oltin U rdadagi o'zbeKla rning MusulMoncha ta rbiyalanganini, savdo-sotiKda ogi r vazMinligini, ок KungilliliK va saMiMiyligini, KaMgapligini, sadoKatliligini, dovyu raKligini, shinavandligini, oilaviy Munosabatla rda poKligini, Muloxazaliligi, andisha bilan tug ri so'zlashishini, ota-onaga xu rMati va э'tiкodi Kuchliligini, bi rinchi bulib uti rMasliK va bi rinchi bulib so'zlashMasligini, MugoMbi rliKni bilMasligini, dinga э'tiкodi Kuchli bulib, bu jixatdan anatoliyali tu гк1а rga uxshashligini кu rsatgan.

O'zbeK xalqining xozi rgi Milliy Ma'naviyati va Kad riyatla ri utMish Milliy Ma'naviyatining davoMi bulib ula rga dustliK, u rtoKliK, MexMondustliK, odaMga rchilік, insonpa rva rliK, axloKiy te ranliK, tadbi гко rliK, fazilatliliK, saxiyliK, xushMuoMalaliliK, jaMoa ichida o'zini tuta bilishliK, xayoliliK, sizlab MuoMala Kilish, ozodaliK, xushchaKchaKliK, xushfe'lliK, ма rdliK, saMiMiyliK, lutfi ка гамlilік, ro'zgo rpa rva rliK, shi rinso'zliK, tashabbusKo rliK, ona-yu rt va xalqiga MuxabbatliliK, insofliliK, diyonatliliK, rostguyliK, xa l o lli к, o ru-noMusliliK, tug riliK, rejaliliK, poKliK, sab r- andishaliK, vazMinliK, xojatba ro rliK, ota-ona va Kattala rni xu rMat Kilish, Mexnatseva rliK, utMishga xu rMat, insofliliK, iyMonliliK, Milliy gu ru r, MustaKilliKni Kad rlash, vatanpa rva rliK, Millatpa rva rliK va boshKa Milliy, Ma'naviy - axloKiy fazilatla r Ki radi.

Millat, xalq bo r э^п uning Ma'naviy dunyosida Milliy jixatla r doiM saKlanib Koladi. O'zbeKla rning Milliy Ma'naviyati, э ргак va ayolla rning o'ziga xos sha rKona axloKiy fazilatla ri, ota-ona, fa rzandla r, Kuni-Kushnila r, Maxalla-Kuy aloKala ri, xalolliK, iyMon, vijdon bilan bogliK Ma'naviyati faKat utMish sadosi эмas, balKi xozi rgi Kun uchun хам xosdi r.

O'zga Millatla rning Ma'naviy Kad riyatla ri KanchaliK ta'si r кu rsatMasin Kattala rga, ota- onaga xu rMat, KaMta rliK, xalolliK, iyMon, Mexnatseva rliK, MexMondustliK singa ri Milliy Ma'naviy fazilatla riMiz ba гка ro rdi r. CHunKi bu Ma'naviy xislatla r avloddan-avlodga utib Kon-KoniMizga singib Ketgan. Ayolla riMiz KanchaliK zaMonaviylashMasinla r, ula r xayo, ibo, noMus bobida, oila, ка rindosh-u rugla rga nisbatan Munosabat bobida sha rKona, o'zbeKona fazilatla rni ta гк этмaydila r. Millat bo r эка^ uning Ma'naviyati saKlanib Koladi va rivojlanave radi.

Yo'qo rida ta'KidlaganiMizdeK, ota-onani, yoshi ulugla rni va KichiKla rning izzatini o'z u rniga Kuyish, xu rMat Kilish хам Milliy Ma'naviyatiMizga Ki radi. Bu yul istiqlol va istiKbol MuaMMola rini utMishning boy taj ribasi bilan boglashga yaKindan yo rdaM be radi.

Odatda Kishila r Kupincha iKKi ishda Katta xatoga yul Kuyadila r. Bi rinchisi - yoshla rni xali yosh deb, ula rga ishonMaganida, iKKinchisi - KeKsala rni ка riya deb chetga su rib Kuyganida. YOshla rda KelajaKKa intilish bilan bogliK bulgan Katta tashabbus, Kuch va gay rat buladi. KeKsala r эsa xayot yulida Kup issiK va sovuK Kunla rni boshdan Kechi rib, boy taj riba o rtti rgani uchun ula rda o'zoKni uylab, bosiKliK bilan ish Kilish, etti ulchab bi r Kesish singa ri Ma'naviy boyliK va etuK tafaKKu r saloxiyati bo r. O'zbeKla rning «ка ri bilganni pa ri bilMas», degan xiKMatida Kup Ma'no bo r. YOshla rning tashabbusi, Kuchi, gay rati KeKsala rning boy xayotiy taj ribasi bilan boglangandagina yaxshi ijobiy saMa ra be radi. KeKsa avlodning biliMi,

xayot taj ribasi yoshla r uchun Ma'naviy KaMolot va ib rat MaKtabidi r. KeKsa avlodning xayot taj ribasini MensiMasliK хамма dav rla rda хам jaMiyat uchun faloKatli oKibatla rga olib Kelgan. CHunonchi, 1920-30 yilla rda xali xayotda bi ro r ogi r saboKni кu rMagan, baland-pastni bilMagan 15-17 yoshliK KoMsoMolla r Kuplab ishbila гмоп, Mexnatseva r dexKonla rni кuIок Kilish, Molu-MulKini Musoda ra этib, O'ZOK e rla rga bada rga Kilish vazifasini o'z ziMMasiga olgani хам Katta iKtisodiy, ijtiMoiy, Ma'naviy bux ronla rga sabab buldi. Xozi r хам KeKsala rning Kad riga etMaydigan, ula rni MensiMaydigan yoshla r oz эмаs. Bu o'zbeK Milliy Ma'naviyatidagi salbiy bi r xol, кu rinish. Uning oldini olish za ru r.

Sovet totalita r to'zuMi sha roitida Ma'naviy-axloKiy fazilatla rning Milliy jixatla ri, an'anala rini inKo r этish yoKi KaMsitish Kuchaydi. Ula rni Ma'naviy ко!окПк ifodasi sifatida talKin эti!di. SHa гк xalqla rining, juMladan o'zbeK xalqining Ming yilliK Ma'naviy boyliKla rini o'zida MujassaMlashti rgan xadisla r, sha riat xuKMla ri diniy xu rofat sifatida ко ralandi.

XalqiMizning ax!ок, andisha, sha rMu-xayo, xa!ollik va poKizaliK, inson Kad r-KiMMati tug risidagi Ma'naviy Kad riyatla riga zid bulgan ev ropacha an'anala r yoshla r Ma'naviyatiga salbiy ta'si r utKazdi. SHu tufayli Ma'naviy tubanliK yo'zaga Keldi. YOshla rda as riy Milliy Ma'naviyatiMizga zid bulgan bag ritoshliK (fa rzandni, ota-onani tashlab Ketish singa ri), KotilliK (o'z fa rzandini uldi rib yashi rish), xudbinliK, Maishiy bo'zuKliK, giyoxvandliK Kabi Ma'naviy Kiyofa yo'zaga Kelib, ildiz ota boshladi.

Abdulla Av!oniy va boshKa ма' rifatpa rva r fidoiyla r XIX as rning oxi ri va XX as rning boshla rida Tu rKistonda хuкм ron bulgan Ma'naviy inKi roz xaKida gapi rib, bu ogi r vaziyatdan ta'liM-ta rbiya ishla rini yaxshilash, axloKni yo'qsalti rish o rKaligina chiKish MuMKinligini Kayd Kilgan эdila r. «Ta rbiya, - degan эdi Abdulla Avloniy, - bizla r uchun yo xayot - yo MaMot, yo najot - yo xaloKat, yo saodat - yo faloKat Masalasidi r».

Bu fiK rla rning axaMiyati xozi rda хам KaMaygani yo'q. O'zbeK Millati faKat Milliy Ma'naviy KaMolat o rKaligina yo'zaga Kela boshlagan Milliy-Ma'naviy aynishning oldini olishi MuMKin.

Sovet totalita r to'zuMi ba rbod bulishi, O'zbekistonning o'z MustaKilligini Kulga Ki ritishi jaMiyatiMiz Ma'naviyatida chuKu rlashib bo rayotgan inKi rozning oldini olish uchun tang rining inoyati, xalqiMizning baxti buldi. Milliy MustaKilliK tufayli jaMiyatiMizda Milliy Ma'naviy poKlanish, unglanish, tiKlanish ja rayoni yo'z be rdi. YOsh avlodni, Siz Kabi talaba yoshla rni vatanpa rva rliK, insonpa rva rliK, Millatpa rva rliK ruxida ta rbiyalash, Milliy gu ru r tuygusini Kuchayti rish, iyMon, vijdon, xalolliK, poKliK, Mexnatseva rliK, ishbila rMonliK singa ri xislatla rni shaKllanti rish, MustaKilliKning ongli fidoyisiga aylanti rish xozi rgi Kundagi Milliy-Ma'naviy ta rbiya ishining asosiy MaKsadidi r. SHu u rinda Milliy-Ma'naviy ta rbiya va uning asosiy yunalishla ri va Moxiyatini aniKlab olish za ru r.

Milliy ta rbiya - u yoKi bu Millatni, э!a^ tashKil Kiluvchi Kishila rning Milliy Madaniyatni, Me rosni, Kad riyatla rni, u rf-odatla rni, an'anala rni o'zlashti rishdagi faoliyatini rivojlanti rish bulib, u Milliy ong va Milliy o'zliKni anglashning sub'eKtidi r.

Milliy ta rbiyaning asosiy yunalishla rini Millatpa rva rliKni, xalqpa rva rliKni, vatanpa rva rliKni, Mexnatseva r-liKni, yo'qsaK insoniyliKni rivojlanti rish, Me rosni, u rf-odatni, Kad riyatla rni, fan, texniKa, texnologiyala rni o'zlashti rishga intilishni rivojlanti rish, Mex r-oKibat, iyMon- э'tiкod, o r-noMus, insof-diyonat, Milliy va uMuMinsoniy Kad riyatla rning Moxiyatini tushunib etish va unga ама! Kilish ruxiyatini shaKllanti rish Kabila r tashKil этadi.

Milliy ta rbiyaning yana bi r yunalishi - ota-ona, ка rindosh-u rugla rning xu rMatini joyiga Kuyish, oilaning MuKaddasligi tuygula rining ba гкамо1 bulishiga э rishish, o'za ro Munosabatla rda yonMa-yon yashayotgan o'zga Millatla r va э1а^а r vaKilla rining Manfaatla rini xisobga olish Kabila r tashKil этadi.

Xullas, P rezidentiMiz IsloM Ka riMov ta'KidlaganideK, Milliy tabiatiMizga xos bulgan Mex r- oKibat,

мu ruvvat, andisha, o r-noMus, sha rMu-xayo, ibo-iffat Kabi betaK ro r fazilatla r va xalqiMizning Kup jixatdan aj ratib tu radigan bag riKengliK, MexMondustliK, oKKungilliliK xususiyatla ri xaKida o'zoк gapi rish MuMKin^.

Xech bi riMizni xalqiMizga xos ana shunday fazilatla r ta гк этishga yul Kuyib bulMaydi.

Yo'qo rida Kayd этganiмizdeк, uMuMinsoniy Ma'naviyat - butun insoniyatga, jaxon xalqla riga tegishli bulgan Ma'naviy boyliKla rdi r. UMuMinsoniy Ma'naviyat o'zoк va yaKin utMishdagi xozi rda эsa Ma'naviy jixatdan juda KiMMatli, inson Kalbida uchMas iz Koldi radigan, Mangu yashaydigan, insoniyat ijtiMoiy Manfaati, эxtiyoji uchun xizMat Kiladigan, ula rni эzguliкка yullaydigan Ma'naviy boyliKla rdi r. UMuMinsoniy Ma'naviy boyliKla riga эsa ilM-fan, juMladan falsafiy tafaKKu r yutuKla ri, adabiyot va san'at asa rla ri, Kashfiyot va ixti rola r, Ma'naviy Madaniyat du rdonala ri, xu rfiк rliK, uMuMinsoniy axloKiy Me'yo rla r va boshKala r Ki radi.

UMuMinsoniy Ma'naviyat o'z ijobiy axaMiyatini xech Kachon yo'qotMaydi. Oltin zanglaMas, Kuyosh ко rayMas deganla rideK, uMuMinsoniy Ma'naviyat хам doiM KadiMiy va navKi ron bulib tu rave radi. Ula r uMuMbasha riy Ma'naviyat deb хам yu ritiladi. Inson ozodligi, saloMatligi, xa r bi r shaxsning yashash, biliM olish, KeKsayganda ijtiMoiy xiMoyalanish iMKoniyatla ri va u xaKda gaMxu rliK Kilish Kabi Ma'naviy Mas'uliyat o'z axaMiyatini doiM saKlab Kolave radi. Adolat, tengliK, axil KushnichiliK Kabi Ma'naviy Kad riyatla r as rla r osha yashab KelMoKda, uni butun insoniyat avaylab-as rab KelMoKda. Mexnatseva rliK, эzguliк, yaxshiliK Kilish, tinchliK, dustliK, xalolliK, vatanpa rva rliK va boshKala r хам uMuMinsoniy Ma'naviyat sanalib, u xa r bi r xalq, Millatda o'ziga xos ravishda naMoyon buladi.

O'zidan Kattala rni, ota va onani xu rMat Kilish, fa rzandla r xaKida gaMxu rliK Kilish хам uMuMinsoniy Ma'naviy jixatla ri bilan aj ralib tu rishini yoddan chiKa rMasliK Ke гак. Vijdon, bu rch, baynaiMilalchiliK хам uMuMinsoniy Ma'naviyat tiziMidan u rin olgandi r.

Yo'qo ridagi Ma'naviyat tushunchala rining Millati yo'q. U хамма Millat, xalq uchun bab-ba roba r tegishlidi r. Аммо ula rning xaMMasi faKat Muyayan Milliy shaKlda naMoyon buladi. UMuMinsoniy Ma'naviyatda biz Milliy Ma'naviyatning эng olijanob, эng yo'qsaK кu rsatKichla rining uMuMjaxon MiKiyosida MujassaMlashgan bi rligini кu raMiz.

O'z ta raKKiyoti uchun xa r bi r Millat uMuMinsoniy Ma'naviyat boyliKla ridan, xazinasidan foydalanishi, unga suyanishi ta rixiy za ru ratdi r. Buningsiz zaMonaviy ilgo r Millat xaKida o rzu Kilish MuMKinMas. UMuMinsoniy Ma'naviyat boyliKla ridan foydalanish Milliy cheKlanganliK Kobigidan chetga chiKishga, olaMni Keng гок кu rish va Ko'zatishga undaydi.

Aga r Milliy Ma'naviyat bulMasa uMuMinsoniy Ma'naviyat yo'q, uMuMinsoniy Ma'naviyatla rsiz эsa xozi rgi zaMon ilgo r Millatla ri yo'q. Millatla r uMuMjaxon, uMuMbasha riy Ma'naviyatning ya ratuvchila ridi r. IsloM Ka riMov aytganideK: «Bizning Milliy xususiyatla riMiz uMuMinsoniy Kad riyatla r bilan boglanib Ketgan. As rla r davoMida xalqiMiz uMuMbasha riy, uMuMinsoniy Kad riyatla r taKoMiliga ulKan xissa Kushgan. Tu rli Millat vaKilla riga xu rMat, ula r bilan baxaMjixat yashash, diniy bag riKengliK, dunyoviy biliMla rga intilish, o'zga xalqla rning ilgo r taj ribala ri va Madaniyatini u rganish Kabi xususiyatla r хам xalqiMizda azaldan MujassaM»^. UMuMjaxon, uMuMinsoniy Ma'naviyat эsa xozi rgi zaMon ilgo r Millatla ri ta raKKiyotining zaMini, tayanchi va negizidi r.

MustaKil O'zbekiston ta raKKiyotida эsa Milliy va uMuMinsoniy Ma'naviyatning ana shu dialeKtiK bogliKligini xisobga olishiMiz dav r talabi. Buni эsa P rezidentiMiz IsloM Ka riMov Ma'naviyat tug risidagi siyosatni ishlab chiKish va aMalga oshi rishda xisobga olganligining guvoxiMiz. Xususan, P rezidentiMiz «O'zbekistonning o'z istiqlol va ta raKKiyot yuli» asa rida «Milliy Madaniyatning o'ziga xosligini tiKlashga aloxida э'^Ьо r be rilishi Ke гак. SHu bilan bi rga Milliy o'z-o'zini anglashning tiKlanishi jaxon insonpa rva rliK

Madaniyati va uMuMbasha riy Kad riyatla ri, idea lla ridan bizning Kup Millatli jaMiyatiMiz an'anala ridan aj ra lib Kolishi MuMKin эмаs»[3^, - deb ta'Kidlagan эdi. MustaKilliKni MustaxKaMlash, sogloM avlodni ta rbiyalash, KoMil insonni voyaga etKazish bo rasidagi ta rbiyaviy ishla rni Milliy Ma'naviyatiMiz boyliKla ri bilan bi rga uMuMinsoniy Ma'naviyat boyliKla ridan foydalanish negiziga кu rMogiMiz loziM.

Bozo r Munosabatla riga utish dav rida Kup Millatli davlatla r uchun Milliy siyosatni tug ri, aniK Ko'zlangan MaKsad asosida olib bo rish juda MuxiMdi r. Bu эsa ta raKKiyotning jadallashuviga yo rdaM be radi. Millatla rning va ula r Madaniyatla rining bi r-bi riga ta'si r кu rsatishi Kup Millatli davlatla rda yashayotgan xalqla rning Ma'naviy-aqliy boyishi uchun yaxshi Manba bulib xizMat Kilib Kelgan.

Millatla r u rtasidagi tu rli Munosabatla rni uygunlashti rish sobiK Sovet IttifoKi xududida yangi MustaKil Milliy davlatla r ка ro r topayotgan dav rda, ayniKsa, MuxiM axaMiyat Kasb этмокda. Bu Masalaga ziy raKliK va noziKliK bilan yondashishni talab Kiladigan dolza rb Masaladi r. Kup Millatli davlatla rda Milliy Masalani ba rcha Millat va xalqla r Manfaatla rini xisobga olMasdan xa! эtishga u rinish yoMon, salbiy oKibatla rga olib Kelishi MuMKin. SHu nuKtai naza rdan ка raydigan bulsaK, Kup э!а^ davlatla r juMlasiga Ki ruvchi O'zbekiston RespubliKasi uchun хам Millatla ra ro Munosabat juda MuxiMdi r. Bu xududda asosiy Millat - o'zbeKla r bilan bi r Kato rda o'z Madaniyati, an'anala ri va Ma'naviyatiga эga bulgan yo'zdan o rtiK Millat vaKilla ri istiKoMat Kiladila r. Ula rning MaMlaKat axolisi uMuMiy ta rKibidagi ulushi 20 foizdan oshiKni tashKil эtadi. Bozo r Munosabatla riga utish dav rining dastlabKi bosKichla rida deMoK ratiK va siyosiy isloxatla rning bo rishini uMuMiy baxolab, aytish MuMKinKi, O'zbekistonda Millatla ra ro Munosabatla r Masalasiga aloxida, эxtiyotко rliK bilan yondashilMoKda.

O'zining ta rKibi va MazMuni jixatidan xilMa-xil xalqla r bi rligidan tashKil topgan bizning jaMiyatiMizda Millatla ra ro totuvliKni saKlab Kolishda bizning Konun bazaMiz yaKindan yo rdaM be rMoKda.

O'zbekiston RespubliKasining Konstituцiyasida: «O'zbekiston xalqini Millatidan Kat'iy naza r O'zbekiston RespubliKasining fuKa rola ri tashKil эtadi», -deb ta'Kidlanadi. O'zbekiston RespubliKasining «FuKa rola r saylov xuKuKla rining Kafolatla ri tug risida»gi Konuni O'zbekiston RespubliKasining хамма fuKa rola riga «...ijtiMoiy Kelib chiKishidan, ijtiMoiy va MulKiy MavKei, i rKiy va Millatga Mansub!igidan...Kat'iy naza r» teng saylov xuKuKini be radi.

O'zbekiston xududida yashaydigan эык ozchiliKning xuKuKla rini xiMoya Kilish davlat Kon^p^yasi O'zbekiston Konstituцiyasida yaKKo! belgilab be rilgan. Unda aytilganideK, «O'zbekiston RespubliKasi o'z xududida istiKoMat Kiluvchi ba rcha Millat va э!а^а rning tilla ri, u rf-odatla ri va an'anala rini xu rMat Kilinishini ta'Minlaydi, ula rning rivojlanishi uchun sha roit ya ratadi». MustaKilliK yilla ri Millatla ra ro Ma'naviy va Madaniy-Ma' rifiy Munosabatla rning Kengayishi va chuKu rlashuvi ana shu Konun doi rasida rivojlanti rilib KelinMoKda. SHu yilla r

Maboynida Milliy uygonish ja rayoni faKat o'zbeKla r o rasidagina Kechib KelMayoti r. O'zbekistonda yashayotgan boshKa Millatla rning vaKilla ri o rasida хам э^к - Madaniy, Ma'naviy asosla rda jipslashish ja rayonla ri faol yo'z be rMoKda. 1989 yildayoK jaMoat tashKilotla ri - Milliy-Madaniy ма rKazla r tashKil эtila boshlagan эdi. Xozi r RespubliKada 80 dan o rtiK Milliy- Madaniy ма rKaz Mavjud. Bula rdan ba'zila rining ruyxatini Kelti raMiz:

O'zbekiston RespubliKasining ко reys Madaniy ма rKazla ri asso^a^yasi (1993 y); кozoк Madaniy ма rKazi (1995 y); Ki rgiz Madaniy ма rKazi (1995 y); O'zbekiston neMisla rining «Videge rbu rt» Madaniy ма rKazi (1994 y); rus Madaniy ма rKazi (1994 y); O'zbekiston «^xisxa» tu гк Madaniy ма rKazi (1997 y) va boshKala r. O'zbekistonning Kup Millatli jaMiyatini siyosiy, iKtisodiy, Madaniy-Ma'naviy jixatdan Kayta кu rish ja rayonida ijobiy rol uynaMoKda.

Bizning jaMiyatiMiz эык gu ruxla r va Millatla r u rtasida shu xududda yashaydigan xa r Kanday odaMga o'zini э rKin va teng XUKUKN deb xis Kilishi iMKonini be radigan o'za ro Munosabatla r u rnatishga intilMoKda. YU rtiMizda Milliy ayi rMachiliKning xa r Kanday KU rinishla ri ко ralab KelinMoKda. Milliy KalondiMogliK goyat za ra rli, biz ula rdan yi гок bulishiMiz Ке гак... CHunonchi Milliy KalondiMogliK Kasaliga yuliKKan Kishila r o'z Milliy Ma'naviyatini bilib, boshKa Millat Ma'naviyatini tan olMaydila r. Bunday Munosabat taMoMila notug ri. Ula r jaxon xalqla ri Ma'naviy Me rosi u rtasidagi aloKado rliKni, bi r-bi rini boyitishini bilMaydila r.

Milliy MaxdudliK, xudbinliK Kasaliga chalingan KiMsala r эsa - Mening MillatiM Ma'naviyati, Madaniyati bulMaganda jaxon Madaniyati, Ma'naviyati bulMas эdi, degan goyat za ra rli ка rashni, goyani ilga ri su rib, xiMoya эtadila r. MustaKilliK sha roitida bunday za ra rli goyala rni ilga ri su rish va xiMoya эtishga intilish Millatla ra ro Munosabatla rning negiziga putu r etKazadi, Milliy totuvliKKa raxna soladi. Biz KanchaliK o'z MadaniyatiMiz, Ma'naviyatiMizni xu rMat KilMayliK, shu bilan bi rga boshKa Millatla r, jaxon xalqla ri Ma'naviyatiga хам xu rMat bilan ка rashiMiz loziM.

Bizning MaKsadiMiz «YU rtiMizda istiKoMat Kiluvchi ba rcha insonla r uchun Millati, tili va dinidan Kat'iy naza r, Munosib xayot sha roiti ya ratib be rish, rivojlangan deMoK ratiK MaMlaKatla rdagi Kafolatlanadigan tu rMush da rajasi va э rKinliKla rini ta'Minlash»*^.

3-MAVZU; MA'NAVIYATNING TA RIXIY, NAZA RIY- ILMIY VA AMALIY ZAMINLA RI

Davat ta'lim standarti

IsoMga milliy ma'naviyatiMiz taraqlqiyoti. Xaql ogzaKiijodiyotiva axaMiyati. Qadimgi yozMa yodgoriKar. «Abesto» ZardushtiyiK dinining Muqaddas Kitobi, unda Kutarigan ma'naviy - Ma'rifiy masalalarva uarning axaMiyati. MoniyiK ta'limoti. MazdaKizM. Qadimgi turKiy bitiKarning ma'naviy - Ma'rifiy Moxiyati.

IsoMning Moxiyati. «Kur'oni-KariM» ibratKitobi. Xadisar xaql MuKi. Tasabbuf ta'limoti. Bijdon erKinigiva uning axaMiyati. Renessans. SHarqva garb uygonish dabrida ma'naviy vaMa'rifiy masalalar rivoji. IMda ajdodar o'rnagi :A- XorazMiy, A- Forgoniy, A- Beruniy, IbnSino, At-Termiziy, iMoM Gazzoiy,M. Koshgariy, YUsuf Xos xojib va boshqaar. Uarning jaxon fani va adaniyatiga qo'shgan xissasi .

Dastur

Qadimgi xaql ogzaKi ijodiyoti vayozMa yodgoriKarida MarKaziy Osiyo xaqlarining ma'naviy xayoti, urf-odatari va axoqiy faziata rining yoritiishi.

MarKaziy Osiyodagi eng qadiMgM dinar va uarda ma'naviyat bilan bogiq bo'gan goyaar .Zardo'shtiyiK. «^besto»- zardo'shtiyiK dinining Muqaddas Kitobi.

MoniyiK ta'limotida ma'naviyat masalalarining taqlini. Kadigi qo'yozMa va ogzaKi ijod Manvaaari ma'naviyat idizariva uarni urganishning ma'naviy tiKanishda tutgan o'rni.

ISOM va ma'naviyat. Kur'oni-KariM MusuMonarning Muqaddas Kitobi. Unda ma'naviyat tushunchasi va shaxsning ma'naviy qiyofasining Mezonari. SHariatda huquq va axoq Me'yorarining birigi . ISOM dinida xao va хагом, farz, sunnat, макшх ,yaxshiiK va yoMoniK tushuncnaari.

Reja:

1. Qadimgi O' rta Osiyo xalqla ri Ma'naviyatining shaKllanish ja rayonla ri.

2.Islom dinida Ma'naviyat va shaxs Ma'naviy qiyofasining talqini.
3. Aмi r TeMu r va teMu riyla r sulolasi dav rida Ma'naviyat.
4. JadidchiliK Foyala ri va ula rning xalq Ma'naviyatini Ko'ta rishda tutgan o' rni.

Tayanch so'z va tushunchalar:

Qadimgi xalq ogzaKi ijodi: afsona, rivoyat, э rtaK, doston; TuMa ris, SHi гок, Alpoмish; qadimgi yozMa bitiKla r - U rxun, Enisey; za rdushtiyliK; «^vesto»; yaxshi fiK r, yaxshi so'z, yaxshi ish; MoniyliK; MazdaKizM va ijtiMoiy adolat.

Islom; MusulMon; MuxaMMad; MaKKa; Madina; Ku r'on; Xadis; iMoM Buxo riy; iMoM at-Te rMiziy; iyMon; diniy va dunyoviy iyMon; xalol va xa гом; beshiKdan to Kab rgacha ilM izla; ilM ibodatdan afzaldi r; sufiy; tasavvuf; tasavvuf va nafs; tasavvuf inson Kalbiga sayKal be rish ilMi; yassaviychiliK; Kub roviyliK; naKshbandiyliK; MustaKilliK va isloM; diniy aKidapa rastlік va te r ro rchiliK.

Aмi r TeMu r davlat a rbobi; Aмi r TeMu r buyo'q sa гка rda; Aмi r TeMu r yo'qsaK Ma'naviyat soxibi; «TeMu r to'zuKla ri»; «Kuch - adolatda»; UlugbeK, Navoiy, JoMiy, Ali Kushchi, Mi rxond.; KaMoliddin Bexzod; «SHa гк Rafaэli»; «Ziji Ku ragoniy»; « Tu rt ulus ta rixi»; «XaMsa»; «Lisonut-tay r»; «OdaMi э rsang deMagil odaMi. OniKi yo'q xalq gaMidin gaMi»; «Xaft av rang» (Etti taxt).

Jadid; jadidchiliK; ма' rifat; ма' rifatpa rva rliK; yangi MaKtab; najot - ilMda; MaxMudxuja Bexbudiy; Munavva гко ri; Abdulla Avloniy; CHulpon; Fit rat; Abdulla Kodi riy; «Oyna»; «Kecha va Kundo'z»; «Utgan Kunla r»; «Ta rbiya biz uchun yo xayot - yo MaMot».

Adabiyotlar

1. Ka riMov I.A. Istiqlol va Ma'naviyat. T., O'zbekiston, 1994 y.
2. Ka riMov IA O'zbekistonning ijtiMoiy-siyosiy va iKtisodiy istiKbolining asosiy taMoyilla ri. T., O'zbekiston, 1995 y.
3. Ka riMov I.A. O'zbekiston buyo'q KelajaK sa ri. T., O'zbekiston, 1998 y.
4. Ka riMov I.A. Ollox KalbiMizda, yu ragiMizda, Xalq so'zi, 1999 yil, 4 ма rt.
5. Ka riMov I.A. Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz, T. O'zbekiston, 2000 y.
6. Ka riMov I.A. AMi r TeMu r - fax riMiz, gu ru riMiz. T., 1998 y.
7. Ka riMov I.A. Ta rixiy xoti rasiz KelajaK yo'q. T., SHa гк, 1998 y.
8. Ka riMov I.A. «AlpoMish» dostonining ya ratilganligining 1000 yilligiga bagishlangan tantanali ма rosiMda so'zlagan nutKi. Xalq so'zi, 1999 yil, 9 noyab гь.

9. Ku r'oni Ka riM. T., CHulpon, 1992 y.
10. Al-Buxo riy. Xadis. 1-4-Kitobla r. T., 1993-1998 y.
8. KoMilov N. Tasavvuf. T., 1997 y.
9. Xoja AxMad YAssaviy. XiKMatla r. T., 1991 y.
10. Islom: Bag ri KengliK va MutaassibliK.T, 1998 y.
11. Dunyoviy davlat va din. Kungildagi bo'zilish.T., 1998 y.
12. Fev ralb voKeala ri. 1999 yil. 16 fev га!ь. T., O'zbekiston, 1999 y.

13. «TeMu r to'zuKla ri» (fo rschadan Kuchi гма). T., 1991 y.
14. AMi r TeMu r ugitla ri. T., CHulpon, 1992 y.
15. MuMinov I.M. AMi r TeMu rning U rta Osiyo ta rixida tutgan u rni va roli. T., Fan, 1993 y.
16. AMi r TeMu r va TeMu riyla r dav rida Madaniyat va san'at (мако!а!а r). T.,1996 y.
17. AxMedov B. Buyo'q TeMu r. T., 1996 y.
18. MaxMudxuja Bexbudiy. Tanlangan asa rla r. T., 1996 y.
19. Abdulla Avloniy. Asa rla r. IKKi jild. T., 1996 y.
20. Abdulla Kodi riy. Tula asa rla r tuplaMi. 1-jild. T., 1996 y.
21. O'zbekistonda ijtiMoiy-fa Isafiy fiK rla r ta rixidan.T., O'zbekiston,1995 y.
22. Avesto. - San'at, № 3,11, 1993 y.
23. U rMonov M. MuKaddas «Avesto». Xalq so'zi, 1998 yil, 4 deKab гь.

1- **Masalaning bayoni.** MazKu r Masala bayonini uKituvchi, avvalo, Milliy Ma'naviyatiMiz taKoMili bosKichla rini bayon этishdan boshlashini Maslaxat be raMiz.

Ma rKaziy Osiyo xalqla ri Milliy Ma'naviyati taKoMil bosKichla ri bu ulKa xalqla ri Madaniy ta raKKiyot ja rayoni bilan bevosita bogliK bulib, ushbu saxnda yo'z be ruvchi xodisa sanaladi. XalqiMiz Madaniy ta raKKiyoti uta мu raKKab ta rixiy xodisala r MajMuini tashKil э^ь, o'z ichiga bi r necha Ming yilliKla rni кам rab oladi. Ana shu мu raKKab va Kup Ming yilliK Ma'naviy taKoMiliMiz ja rayonidan asosiy buginla rni aj ratib olishiMiz loziM. Busiz Milliy Ma'naviyatiMiz rivojlanishi bosKichla ri xaKida fiK r yu ritib bulMaydi. Kupgina tadKiKotchila rning, shu juMladan M. IMoMnaza rovning bu bo radagi fiK rini Kullab, unga Kushilib Milliy Ma'naviyatiMizning necha Ming yilliK ta rixini uch yi riK dav rga (balKiM tu rt dav rga) aj ratib Ko'zdan Kechi rishni Kup jixatdan MaKbul
bildiK:

1. IsloMgacha Milliy Ma'naviyatiMiz ta raKKiyoti.
2. IsloM MintaKa Madaniyati taKoMilida Milliy Ma'naviyatiMizning u rni va MavKei.
3. YAngi dav r jaxon Madaniyati va Milliy Ma'naviyatiMiz taKoMili Masalala ri. (Biz naza rda tutgan tu rtinchi dav rga balKiM TeMu r va TeMu riyla r dav ri Ma'naviyatini aloxida dav r sifatida izoxlash MaKsadga MuvofiK гок bula rMiKin).

Bu dav rla r o'z ichiga olgan ta rixiy dav rla r Muddatiga кu ra aslo teng эмas. Bi rinchi dav r bi r necha Ming yilla rni кам rab olsa, iKKinchi dav r 11-12 as rni (1000-1200 yilni) o'z ichiga oladi. Uchinchi dav r эsa bizning ulKaMiz - Tu rKiston uchun deya rli 100-150 yilni tashKil эtadi.

Biz MazKu r ма' ro'za Matnida IsloMgacha Ma'naviyatiMiz taKoMili, MazMuni va Moxiyati xaKida fiK r yu ritaMiz. IsloMgacha bulgan Milliy Ma'naviyatiMiz va uning taKoMillashishi xaKidagi эng MuxiM Manbala r gu ruxini tu rtga bulish MuMKin. 1. Za rdushtiyliKning «^vesto» Kitobi va tu rKiy bitiKla r (yozuvla r). 2. KadiM SHuMe r, Bobil, Ashshu r, KadiM Mis r, YUnon, Xind, Xitoy Manbala ri va Э ron shaxanshoxla ridan Kolgan toshbitiKla r. 3. A rxeologiK yodgo rliKla r - Moddiy ashyola r va tu rli inshootla r. 4. Xalq ogzaKi va yozMa adabiyot naMunala ri, u rf-odat va ма rosiMla r, uyinla r, bay raMla r va boshKala r.

Bizning эng KadiMiy ajdodla riMiz Ma'naviyat va ма' rifati xaKidagi Ma'luMotla r as rla rdan as rla rga utib xozi rgacha saKlanib Kolgan Mif, afsonala r va KadiMiy yozuvla rda saKlanib Kelayoti r. U rta Osiyo xalqla rining KadiMiy Mif va afsonala ri tu rli Mavzula rda bulgan. CHunonchi KosMogoniK Mifla r, xayvonla r va Kushla r xaKidagi Mifla r, xudola r va afsonaviy ках raMonla r xaKidagi Mifla r bulib, ula rda yaxshiliK,

baxt-saodat, Kuyosh nu ri va issiKliK yoMonliK, baxtsizliK, zulMat va daxshatli sovuKKa ка гама-ка rshi Kuyilgan. SHu asosda baxt ulKasi va baxtsizliK ulKasi degan Mifla r yo'zaga Kelgan. YAxshiliK va yoMonliK Kuchla ri u rtasidagi KU rash MifologiK ob razla r Mit ra, Anaxita, KayuMa rs, YiMa (JaMshid), Элiквек va boshKala r ob razida MujassaMlashti rilgan. Bula r xaKidagi Mifla r biz Keyingi Masalada KU rib utadigan za rdushtiyliKning «^vesto» Kitobiga хам Ki rgan.

Mit ra - Kuyosh xudosi. U Kishila rga nu r, issiKliK, baxt-saodat baxsh этadi. SHu bilan bi rga u yaxshi KU rollangan bulib, dushManla rga ка rshi daxshat soladi, Kishila rni ofatdan KutKa radi. Mit ra bitMas-tuganMas Kuchga эga bulgan paxlavon sifatida tasvi rlangan. U dushManga ка rshi shafKatsizliK bilan jang Kiladi va uni Maxv этadi. Mit ra - utda KuyMas, suvda chuKMas, UK utMas ках raMon.

KayuMa rs xaKidagi Mif хам «^vesto)^ Ki rgan. Mifologiyaga KU ra KayuMa rs e r yo'zida paydo bulgan bi rinchi odaM bulib, guyo u Axu ra Mazda (Xu rMo'z) toMonidan ya ratilgan va iKKi vujuddan: xuKiz va odaMdan tashKil topgan. Insoniyatning ashaddiy dushMani bulgan Ax riMan KayuMa rsni uldi radi. KayuMa rs tanasining xuKiz KisMidan 55 xil don, 12 xil usiMliK, sigi r va xuKiz, ula rdan эsa 272 xil foydali xayvonla r paydo buladi; tananing odaM KisMidan эsa э гкак va ayol jinsi xaMda Metall vujudga Kelgan deb tasvi rlanadi.

YiMa (JaMshid) xaKidagi Mifda Kishila r uchun najotKo r XUKM ron ob razi tasvi rlangan.

SHunday Kilib, yo'qo ridagi Kabi xalq ogzaKi ijodi - Mifla rda xalq najotKo ri va xalosKo ri tasvi rlanadi, Kishila rning Ma'naviy galabasi va o'z Kelajagiga ishonchi tasvi rlangan.

Xalq ogzaKi ijodida MifologiK ob razla r bilan bi rga afsonaviy ках raMonla r ob razi хам yo'zaga Kelgan. Bu ках raMonla r Kishila rning osoyishtaligi va baxt-saodati uchun KU rashib, fidoKo rliK KU rsatadila r. CHunonchi, Ge rshasp va Элiквек xaKidagi afsonala rda ajda r va jinla rni enggan, uliMdan KU rKMas, ма rd, baxodi r, Kishila rni xaloKatdan KutKa ruvchi ках raMonla r ob razla ri tasvi rlangan.

KadiM U rta Osiyo axolisi ya ratgan ogzaKi adabiyot yodgo rliKla ri o rasida ках raMonliK эposi Katta va MuxiM u rin tutadi. Ula rda xalqiMizning chet э! bosKinchila riga ка rshi vatanpa rva rliK KU rashi asosiy u rinni эgallagan. CHunonchi TuMa ris, SHi гок, Za rina, RustaM, Siyovush xaKidagi xalq ogzaKi эpos!a rida vatanpa rva r va fidoKo r baxodi rla rning MonuMental ob razla ri ya ratilgan.

«TuMa ris» эposida U rta Osiyo axolisining chet э! bosKinchila riga, xususan э raMizdan avvalgi VI as rda bu ulKaga bosti rib Ki rgan э ron axMoniyla ri shoxi Ki rga ка rshi Massaget Kabilala rining ках raMonona KU rashi aKs этgan. Ki r Kushini to r-мо r этilib, uning o'zi э.a. 529 yilda jang Maydonida uldi riladi, каllasi tanasidan judo этilib, Kon bilan tuldi rilgan Meshga solinadi.

«SHi гок» эposi хам U rta Osiyo xalqla rining chet э! bosKinchila riga ка rshi ках raMonona KU rashini aKs э^ radi. Vatanpa rva rliK va jaso rat, vatan va o'z xalqi baxti-saodati yulida fidoyiliK Kilishga shay, tayyo r tu rish Kabi yo'qsaK Ma'naviyliK saK Kabilasining chuponi SHi гок tiMsolida gavdalangan.

Yo'qo ridagi xa r iKKala xalq ogzaKi ijodi naMunala ri zaMinida xaKiKiy ta rixiy faKtla r yotadi.

TuMa ris va SHi гок xalq ках raMoni bulib, o'z xalqi, Vatani uchun jonini хам ayaMaydigan buyo'q va betiMsol ма rdliK va jaso rat naMunasi sanaladi. Ula rga хам Koyil Kolib xavas KilaMiz.

KadiMiy tu rKiy tilda ya ratilgan yozMa yodgo rliKla rdan bizgacha U rxun - Enisey va uygu r tilidagi yodgo rliKla r saKlanib Kolgan. U rxun - Enisey yodgo rliKla ri V-VIII as rla rga Mansub bulib, ula rdan Kul-Tagin, BilKa-Koon, Tunyo'quK Kab r toshla riga uyib yozilgan teKstla r ayniKsa axaMiyatlidi r. Bu yozuvla rni tu rKiy- run yozuvi хам deb yu ritiladi. Run yozuvi - «yashi rin», «si rli» yozuv deMaKdi r. CHunKi ula rni ancha vaKtgacha uKishning iloji bulMagan.

Kul-Tagin BilKa-Koon (ulug xoKon deMaKdi r) ning uKasi bulib 732 yili vafot этgan. U u rushla rda zu r ках raMonliKla r KU rsatgan. Kul-Tagin Kab r toshida BilKa-Koonning tilidan aytilgan judoliK Kaygusi ма

rsiyasi badiiy til vositasida ifodalangan. U o'z uKasining vafotidan juda Kayguga tushadi. CHunonchi: Aga r Kul-Tagin bulMasa эdi, xaMMangiz xa!ок bulu r эdingla r. Mening iniM Kul-Tagin uldi, Men KattiK Kaygu rdiM, кu ra r Ko'zla riM ojiz buldi, aKl-faxMiM utMas bulib Koldi, o'ziM Kaygu rdiM. KisMatni кuк saMo (xudo) taKsiM Kiladi, odaM bolasi ulish uchun tugilgan.... Kabi so'zla r yozilgan.

Kul-Tagin Kab r toshi yozuvi tu гк xoKonligi davlatining ijtiMoiy-siyosiy xayoti, Kabila va xalqla rning u rf-odatla ri, tili va MafKu rasi bilan tanishti ruvchi Manbadi r.

Ma rKaziy Osiyoda Ma'naviyat bilan bi rga ма' rifat хам rivojlangan. Ma' rifat rivojining isboti sifatida bu ulKa xalqla rining yozuvini кu rsatish MuMKin. Э raMizdan avvalgi bi rinchi Ming yilliK u rtala rida o roMiy, g reK yozuvla ri, fo rsiy Mixxat Mavjud bulgan. Keyin гок avesto, xo razM, sugd, Kushon, run (U rxun - Enisey), uygu r yozuvi Kelib chiKKan.

KadiM U rta Osiyoda ast ronoMiya, geoMet riya, geodeziya, MateMatiKa, fiziKa, Medi^na fanla ri rivoj topgan. Bizga Kada r saKlanib Kolgan sugd Kalenda ri va Be runiy asa rla ridagi Ma'IuMotla r bu ulKada, ayniKsa ast ronoMiya fani rivojlanganidan da гак be radi.

U rta Osiyo xalqla ri juda KadiM zaMonla rdayoK sugo rish inshootla ri кu rganla r, Kanalla r ochganla r, chigi r va ко riz usuli bilan suvsiz e rla rga suv chiKa rganla r. Albatta bula r Kishila rdan Ma'IuM taj riba va biliMni talab эtgan.

SHunday Kilib, bizgacha etib Kelgan Ma'luMotla rga asoslanib, Ma rKaziy Osiyo KadiMiy Madaniyat, Ma'naviyat va ма' rifat uchoKla ridan bi ri bulgan degan xulosa chiKa ra olaMiz. Biz yosh avlod bu bilan fax rlanishiMiz loziM.

«Avesto» za rdushtiyliK dinining MuKaddas Kitobi. Za rdusht э raMizdan avvalgi 660 yilda Xo razMda dunyoga Kelgan. Otasi savodli bulib, ка roMatguy bulgan экат Za rdusht 20 yoshidan boshlab yaKKa xudoliKni ta rgib Kilgan. 28 yoshida shux rat Kozonadi, leKin uning ta rgibotla ri Maxalliy xuKMdo rla rga yoKMaydi. Uni osishga xuкм эtadila r. Za rdusht o'zi bilan 300 ga yaKin safdoshla rini olib xozi rgi Afgoniston toMonga yul oladi va o'z goyala rini ta rgib эtadi. U 77 yil uм r кu rgan.

Za rdushtiyliKning paydo bulishi э raMizdan oldingi X as rga tug ri Keladi. Uning MuKaddas Kitobi «Avesto» хам bi rdan yo'zaga Kelgan эмas. U bi r necha as rla r Mobaynida ya ratilgan. Za rdusht «Avesto»ning KadiMiy nusxala rini u rganib, tuplab bi r Kitob xoliga Kelti rgan. U 30 ta Koxin bilan uch yil davoMida «Avesto»ning biliMla rini yigib, bi r tiziMga solgan va 12 Ming xuKiz te risiga za rxal xa rfla r bilan yozdi rgan.

Avesto Kuyidagi besh KisMdan ibo rat:

1. Vendidod - 22 bobdan ibo rat bulib, unda Axu ra Mazda E rdagi ba rcha Mavjudotning ya ratuvchisi экanligi bayon эtiladi.

2. Vispa rad - 24 bobdan ibo rat bulib, ibodat KushiKla ridan tashKil topgan. ZulMat Kuchla riga ка rshi Kuchla r Kuylanadi.

3. YAsna - 72 bobdan ibo rat bulib, кu rbonliK vaKtida, ма rosiMida aytiladigan KushiKla rdan tashKil topgan.

4. YAsht - 22 KushiKdan ibo rat bulib, za rdushtiyliK Ma'budala ri Madxi Kuylangan.

5. Xu rda Avesto - KichiK Avesto - Kuyosh, oy va boshKa xudo xaMda Ma'budala r sha rafiga aytilgan KichiK ibodat Matnla ridan ibo rat.

Za rdushtiyliK va uning MuKaddas Kitobi «Avesto» xaKida KisKa Ma'luMot be rdiK. Bu Kitobning Kup KisMi IsKanda r ZulKa rnayn va a rabla r istilosi dav rida yo'qolib Ketgan. Bizgacha etib Kelgan nusxasi 1374 yilda Kuchi rilgan bulib, xozi rda Kopengagendagi Kutubxonada saKlanib KelinMoKda.

Za rdushtning o'zi ta rixiy shaxs э^п^ хам Munoza rali, baxsli Masala. Biz ay riM Muallifla r fiK riga

Kushilib, unga ta rixiy shaxs sifatida yondoshdiK.

Za rdusht sa riK tuya Mingan, degan Ma'noni anglatadi. «Avesto» ta'liMotiga кu ra, olaMda iKKita Kuch, yaxshiliK va yoMonliK, yo rugliK va zulMat, issiKliK va sovuKliK Kabi ка гама-ка rshi Kuchla r Mavjud bulib, ula r abadiy мu rosasiz кu rashib Keladila r. YAxshiliK va yo rugliK Kuchla riga Axu ra Mazda boshchiliK Kiladi. Bu кu rashda yo rugliKning zulMat, yaxshiliKning yoMonliK ustidan galabasiga ishonch bildi riladi.

Эndi za rdushtiyliKda va uning MuKaddas Kitobi «Avesto»da Ma'naviyat va ма' rifat Masalala ri va ula rning bizning bugungi Kun uchun axaMiyati xaKida fiK r yu ritaMiz.

«Avesto»da Mexnat nixoyatda uluglanadi. Mexnatni yaxshiliK, Moddiy noz-ne'Matla r Manbai deb biladi. Inson saxovatli bulishi uchun avvalo Mexnat Kilishi, o'z Kuli bilan noz-ne'Matla r ya ratishi za ru rligi uKti riladi. «Avesto»da: «Don эк^п Kishi taKvodo rliK u rugini экadi, u Mazdaga ixlosMandliK э'tiкodini olga su radi, iMonni oziKlanti rib tu radi..», deyiladi. Bunga ама1 Kilish un Ming ма rta ibodat Kilish bilan ba roba r, yo'zlab кu rbonliK Kilishga teng. Экт э^^ Mexnat Kilish - e rdagi yovo'zliKni yo'qotishdi r, deb ка raladi. «GaIIa e rdan unib chiKKanda, - deyiladi «Avesto»da, devla r la rzaga Keladi, galla u rib olinayotganda devla r nola-fa ryod cheKadi, galla yanchib un Kilinayotganda ula r Maxv buladi...» deb Mexnat uluglanadi.

«Avesto»da inson axloK-odobi, Ma'naviyati Kuyidagi uchliKda: GuMata - yaxshi fiK r, Gugta- yaxshi so'z, Gva rshta-yaxshi ishda ifodalanadi. «Men yaxshi fiK r, yaxshi so'z, yaxshi ishga shon- shavKat baxsh этамап», -deb ta'Kidlaydi Axu ra Mazda.

YAxshi fiK r deganda yaKin Kishila rga Mex ribonliK, MuxtojliK va xavf-xata r ostida Kolganda yo rdaM be rishga shayliK, Kishila r baxt va saodati uchun fao! кu rashishga doiM tayyo r tu rish, хамма bilan axil va totuv yashash va boshKala r tushuniladi.

YAxshi so'zla r deganda эsa o'z va'dasiga rioya Kilish, so'zining ustidan chiKish, savdo-sotiK ishla rida xalol bulishga, ка rzini o'z vaKtida tulash, ug riliK va talonchiliK KilMasliK, bo'zuKliKdan o'zini tiyish va xaKozola r tushunilgan.

YAxshi ishla r deganda insonning o'z xatti-xa raKatida yaxshi fiK r va yaxshi so'zla rda ilga ri su rilgan ba rcha ijobiy yul-yu riк!a rga ogishMay ама! Kilish naza rda tutiladi.

Za rdushtiyliK axloK-odobi xayvonla rga nisbatan хам beshafKat bulishni Kat'iyan Man эtadi. Xayvonla rni KaltaKlash va Kiynash - gunox deb xisoblanadi. Kishila rni foydali xayvonla r xaKida gaMxu rliK Kilishga, ula rga o'z vaKtida ovKat be rib tu rishga, yi rtKich xayvonla rdan кu riKlashga da'vat эtadi. «Avesto»da tozaliK, poKliKKa aloxida э'tibo r ка ratilgan. Xovo'zdan yuvilMagan, iflos Ko'zada suv olgan Kishi besh da r ra bilan jazolangan. Inson yashaydigan xonada yuvinish, poKlanish Kat'iyan ко ralangan.

«Avesto»da naslning poKligi, tozaligiga хам aloxida э'^Ьо r be rilgan, KattiK nazo rat Kilingan, ка rindosh-u rug, aKa-uKaning Kuda-anda bulishi ко ralangan.

Xozi rgi Medi^na fani aKa-uKa, yaKin ка rindoshla r u rtasidagi KudachiliK Munosabatla ri KelajaK avlodning sogloM, tula-tuKis bulib tugilishiga salbiy ta'si r кu rsatishini tuliK aniKlagan. Buni эsa bizning ajdodla riMiz allaKachon aniKlaganla ri xozi rgi zaMon Kishisini lol Koldi radi. Kolave rsa, yaKin Kishila rning niKox Masalala rida Ma'naviy jixatla r хам bo rKi, bunga inson Kalbi yu! be rMasligi Ke гак.

Ku rinadiKi, U rta Osiyoda Keng ta rKalgan KadiMiy Za rdushtiyliKda oila va niKox Masalala ri, inson MuaMMosiga MuxiM axaMiyat be rilgan.

Insonning jisMoniy va Ma'naviy poKligi za rdushtiyliK axloKi-ning эng KadiMiy talabla ridandi r. Oila va niKox ya ratguvchining talabiga мos Kelganligi bois uni bo'zish taKiKlangan. Aga rda oilada э r yoKi xotin axloKsizliK, ya'ni bo'zuKchiliK gunoxi sodi r эtsa, unday Kishila r tayoK bilan jazolangan. SHu o rKali oila MustaxKaMligi uchun кu rashganla r.

Za rdushtiyliK ta'liMotidan KU rinib tu ribdiKi, SHa rKda KadiMdan oila MuKaddas xisoblangan. Uni MustaxKaMlab, da rz Ketishiga yu! KuyMaganla r. Za rdushtiyliKda Kab ristonla r axoli tu ra r joyidan chetda, tepaliK joyda bulishi Ke raKligi, u e rga Mevali da raxt utKazish, usti rish MuMKin эмasligi, a rcha, Kay ragoch Kabi Mevasiz da raxt usti rish Ke raKligi ta'Kidlanadi. «Avesto»da axolining Kupayishiga хам axaMiyat be rilgan. Kasddan э rga chiKMaydigan Kiz Kopga solinib, 50 da r ra u rilgan. Kasddan uylanMagan yigitga хам 50 da r ra u rilgan va beliga teMi r кама r boglab yu rish buyu rilgan.

«Avesto»da qadimgi tabibla rning KasaMyodi va tabobat raMzi Ilon va joM be rilgan. DeMaK, tabib KasaMyodi va raMzi GippoK ratdan эмas, ba!Ki bizdan boshlangan. Bu хам bizning Ma'naviyatiMiz KadiMiyligini KU rsatuvchi dalilla rdan bi ridi r. Kitobda ма' rifatga, ilM va xuna rni boshKala rga u rgatish Ke raKligi хам uKti rilgan.

Xulosa shuKi, «Avesto» Kitobida ajdodla riMizning necha Ming yilliK Ma'naviy Me rosi izla ri o'z aKsini topgan. Unda joxilliK, zu ravonliK, tuxMat Kabi yoMon xislatla r ко ralanadi. Sof Kungilli bulish, xiyonat KilMasliK, savdoda bi r-bi rini aldaMasliK, хако rat KilMasliK Kabi Ma'naviy xislatla r ta rgib этiladi.

2- **Masalaning bayoni.** Ma rKaziy Osiyoda Kuldo rliK jaMiyati э raMizning II-III as rla riga Kelib in Ki rozga yo'z tutdi va o'z u rnini feodal Munosabatla riga bushatib be ra boshladi. Bu xolat za rdushtiyliK ichida yangi oKiM MoniyliK ta'liMotining yo'zaga Kelishi va Kuchayishiga olib Keladi. Ushbu oKiMning asoschisi Moniy (216-276 y) bulib, u ta rixiy shaxsdi r. Uning ta'liMoti XUKM ron tabaKala r Manfaatiga zid bulgani uchun 276 yilda vaxshiyla rcha uldi rildi. Moniy boy adabiy Me ros ya ratgan bulsa хам, leKin uning ba'zi asa rla ridan pa rchala rgina bizgacha etib Kelgan, xolos. Uning Ma'naviy-axloKiy ка rashla ri «Si r ul as ro r» (Si ru as ro r Kitobi), «Kitob-ul-xudo- vost-tadbi r» (Raxba rliK va boshKa ruv Kitobi), «SHabu rKan» va boshKala rda bayon этilgan.

Moniy ta'liMoti za rdushtiyliKning yaxshiliK va yoMonliK ta'liMotiga asoslangan bulib, Keng xalq oMMasining Manfaatiga MOS Kela r эdi. MoniyliK ta'liMotida dunyo - ziyo (yo rugliK) va zulMat (ко rnguliK) ning abadiy KU rash Maydonidan ibo rat, Mana shu KU rash Maydonida insonning asosiy vazifasi yovo'zliKni yo'q Kilish uchun yaxshiliK, эzguliкка KuMaKlashishdan ibo rat degan Ma'naviy-axloKiy ta'liMot ilga ri su riladi.

Moniy ta'liMotiga KU ra, inson sof MusaffoliKKa, o'z gunox-la ridan xoliliKKa faKat ta rKidunyo Kilib xayot Kechi rishi o rKaligina э rishishi MuMKin, deb ка raladi. MoniyliK axloKi dindo rla rdan iMKoni bo richa кам ovKat eyishni, ro'za tutishni (deMaK ro'za tutish odati isloMdan avvval хам bulgan), o'z tu rMushi, xayoti uchun Ke raKligidan o rtiKcha мо1-мШкка, boyliKKa yul KuyMasliKni, Mutadil, u rtacha, dabdabasiz xayot Kechi rishni ta rgib этadi. Moniy o'z MU ridla ri, izdoshla rini dunyoviy ishla rda «su rbet» bulMasliKKa va dunyoda Kup na rsala rga intilMasliKKa da'vat Kiladi. «Ze ro uliMdan Keyin xech KiMsada ro'zgo r asbobla ri bilan xovli хам, uy хам KolMaydi». BoshKacha aytganda, inson xayoti davoMida o rtti rgan boyliKla rini o'zi bilan olib Keta olMaydi, ula rning xaMMasi undan Keyin Kolib Ketadi. Moniy aytadi: «Men o'z UM riMda Kup xoKiMla rni KU rdiM, ula r dunyoda axloKsizliK Kilib, ManManliKKa be rilib yu rdila r, аммо oxi rida gaM-alaMla rga, tubanliKKa ducho r buldila r». DeMaK, Moniyning bu so'zla ridan biz хам ib rat olishiMiz foydadan xoli эмas.

Э raMizning V as r oxi ri VI as r boshla rida Э ronda «MazdaKizM» deb atalgan boshKa diniy- falsafiy ta'liMot yo'zaga Kelib, u Ma rKaziy Osiyoda хам Keng yoyildi. MazdaKizM feodal Munosabatla rning rivoji va u bilan bogliK xolda xalq axvolining ogi rlashuvi va iKKi u rtada ziddiyatla r va KU rashning Kuchayishi oKibatida yo'zaga Kelgan.

MazdaKizMning MoniyliK ta'liMoti bilan Kup uxshash toMonla ri bo r. U MoniyliK ta'liMotini tuldi rib, uning zoxidliK - nouMidliK goyala rini dunyoga uMid bilan ка rash goyala riga alMashti radi.

MazdaK Э ronning Nishopu r shax rida tugilgan. DexKonla r Ko'zgoloniga yu Iboshch iliK Kilganligi uchun 529 yilda Anushu rvon toMonidan Katl эtilgan. MazdaK feodal Mol-MulKini uMuMiylashti rishni, feodalla r XUKM ronligini yo'qotishni talab эtadi.

MoniyliKdagi Kabi MazdaKizMda хам dunyoni tushunish negizida bi r-bi riga ка гама-ка rshi iKKi Kuch: yaxshiliK va yoMonliK, yo rugliK va zulMat KU rashi yotadi deb ка raladi. Bu KU rashda yaxshiliK yoMonliK ustidan, yo rugliK zulMat ustidan galaba Kiladi, deb ishonch bildi riladi.

MazdaKning aytishicha, yoMonliK va zulMat Kuchla ri XUKM ronliK Kila r эка^ Kishila r ula rga nisbatan befa гк bulishla ri Ке гак эмаs, balKi yaxshiliK Kuchla riga yo rdaM be rishla ri Ке гак.

MazdaKning fiK riga KU ra, ijtiMoiy tengsizliK Kishila r u rtasida ziKnaliK, ug riliK, yoMonliK, макко rliK, shafKatsizliK, u rushla r, tu rli-tuMan faloKat va baxtsizliKla r Kabi illatla rni Kelti rib chiKa radi. SHu boisdan bunday yovo'zliKla rni Kelti rib chiKa ruvchi asosning o'zini tugatish Ке гак, deb xisoblaydi. Ollox xaMMaga мо! MulKni teng bulgan, аммо boyla r xudbinliK yulla riga utib (o'ziM bulay), ba rcha boyliKni o'ziniKi Kilib olish yuliga utgan. KaMbagalla r хам мо!-мыкка эga!ік Kilish xuKuKiga эga, shuning uchun boy-badavlat Kishila r Mol-MulKining bi r KisMini ula r u rtasida taKsiMlab be rish odilona ish buladi degan goya ilga ri su riladi. Albatta MazdaKning bunday ка rashla ri XUKM ron tabaKa Manfaatla riga zid эdi. Mana shuning uchun хам MazdaK va uning ta rafdo rla ri ta'Kib ostiga olindi va ula r shafKatsizla rcha jazolandila r.

MazdaKizM Ma'naviy-axloKiy ta'liMotida хам xuddi Za rdushtiyliK ta'liMotidagi Kabi xayvonla rga nisbatan shafKatsizliK Kilish, u rish Man эtiladi.

Xulosa shuKi, MoniyliK va MazdaKizM Ma rKaziy Osiyo xalqla ri Ma'naviy yo'qsalishida, ayniKsa ula rning adolatsizliK, zulM, zu rliK, shafKatsizliKKa ка rshi KU rashiga o'z ta'si rini utKazgan.

MazKu r Mavzu bi r jixatdan ка raganda хамма uchun, shu juMladan talabala rga хам tushuna rlideK KU rinadi, bunga sabab KundaliK tu rMushda, tu rli yiginla rda, ма' raKala rda diniy suxbatla rning tinglanishidi r. IKKinchidan, MustaKilliK tufayli din va diniy u rf-odatla r, an'anala r, ма rosiMla rga oid bulgan Kitobla rni э rKin chop эtila boshlaganligi, sotuvda bulishidan Keng Kitobxonla r oMMasining bax raMand bulishidi r. Uchinchidan, radio, televidenie эshitti rishla rida MuntazaM su ratda diniy-axloKiy Mavzula rda tu rli suxbatla rning be rib bo rilishi. MazKu r Mavzuni bayon эtishda yo'qo ridagi xolatni xisobga olish loziM buladi. Ga rchi talabala r KeyinchaliK dinshunosliK KU rsini tinglasala r хам, Mavzuni IsloMni yo'zaga Kelishi, KU r'oni Ka riM va xadisla r xaKida KisKa Ma'luMot be rishdan boshlash MaKsadga MuvofiK deb xisoblayMiz.

IsloM dini Kup xalqla r o rasida Keng ta rKalgan dinla rdan bi ridi r. Bu dinga э'tікоd э^^Па r - MusulMonla r jaxonda ка riyib 1 Millia rd 400 Million Kishini tashKil эtadi.

«IsloM» so'zi a rabcha bulib «xudoga o'zini topshi rish», «Itoat», «Buysunish» Ma'nosini be radi. SHundan bu dinga ishonuvchila r -«MusliM» deb ataladi. Uning KupchiliK shaKli «MusliMun» bulib, o'zbeKla rda «MusulMon», Ki rgiz va KozoKla rda «Musu гмоп» deb ataladi.

IsloM dini A rabiston ya riM o ro lid a VI as rning oxi ri va VII as rning boshla rida Kelib chiKKan. Uning asoschisi paygaMba r MuxaMMad (570-632) MaKKada KU raysh Kabilasiga Mansub bulgan XoshiMiyla r xonadonida tugilgan. U 609-610 yilla rda MaKKada yaKKa xudoga э'tікоd Kilish tug risida ta rgibot boshlagan. Аммо zodagonla rning ка rshiligiga uch ragach, 622 yilda o'z ta rafdo rla ri bilan Madina (YAs rib) ga Kuchadi (a rabcha xij rat Kiladi). SHu yildan MusulMonla rning xij riy yi! xisobi boshlanadi.

630 yilga Kelib, MaKKa хам MusulMonla r Kuliga utadi va MusulMon davlati shaKllanadi. MuxaMMad vafotidan Keyin bu davlatni uning u rinbosa rla ri, ya'ni noibla ri (xalifala r) boshKa radila r. SHu Munosabat bilan MusulMonla r davlati ta rixda «A rab xalifaligi» deb noM olgan. Dastlab a rab

xalifaligi Katta te r rito riyani эgallagan эdi. U rta Osiyo e rla ri - Mova rounnax r (da ryo o rtidagi e rla r) VIII as r boshla ridan VIII as r u rtala rigacha a rabla r toMonidan istilo Kilinib, ula r bilan bi rga IsloM dini Ki rib Keldi. Ana shu dav rdan boshlab Ma rKaziy Osiyoda IsloM
MintaKa Madaniyati, Ma'naviyati va ма' rifati o'ziga xos ravishda shaKlIandi va ta raKKiyot bosKichini boshdan Kechi rdi.

IsloM diniy ta'liMotining asosla ri - Ku r'on va xadis tuplaMla rida, shuningdeK, VIII-XII as rla r davoMida vujudga Kelgan iloxiyot adabiyotla rida o'z ifodasini topgan.

Ku r'oni Ka riM iloxiy Kitob bulib, u fa rishta Jab roil alayxissaloM toMonidan MuxaMMadga nozil эtilgan. Bu MuKaddas Kitob E r yo'zi MusulMonla rining dastu rulaMali, diniy ахком1а r Manbaidi r. Ku r'oni Ka riM saxifala rini bi r Kitobga jaMlash xalifa Abu BaK r dav rida boshlanib xalifa xaz rati UsMon dav rida yaKunlangan va tu rt nusxada Kuchi rilgan. Ana shu Kuchi rilgan dastlabKi nusxala rdan bi ri Mova rounnax r MusulMonla ri diniy ido rasida saKlab Kelingan, xozi rda эsa buyo'q boboKaloniMiz noMi bilan bogliK ToshKentdagi TeMu riyla r dav ri Mo'zeyida saKlanMoKda. Bunday MuKaddas Kitobning yu rtiMizda bulishi Olloxning bizning yu rtiMizga bulgan inoyati deb bilMoK loziM. Ku r'oni Ka riMda 114 su ra, 6236 ta oyat bo r. MustaKilliK sha rofati bilan tu rli ма rosiMla riMiz Ku r'oni Ka riM Ki roatla ridan boshlanMoKda. Bu utMishda bi r o rzu эdi, xolos.

Iloxiyotda IsloM dini uch элементdan - iyMon, IsloM, эxsondan ibo rat deb э'^ rof эtilgan. IyMon talabla ri 7ta aKidani - olloxga, fa rishtala rga, MuKaddas Kitobla rga, paygaMba rla rga, oxi rat Kuniga, taKdi rning iloxiyligiga va ulgandan Keyin ti rilishga ishonish talabla rini o'z ichiga oladi. IsloM talabla riga, ya'ni din asosla ri - a гкоп ad-din deb noM olgan 5 ta aMaliy ма rosiMchiliK talabla ri Ki radi. Bula r - KaliMa Kelti rish, naMoz uKish, ro'za tutish, zaKot be rish va iMKoniyati topilsa Xaj Kilish talabla ri. Эxson aKidala rga sidKidildan ishonish va ма rosiMla rni ado эtishdi r.

IsloMning Kishila r ongi va tu rMush ta rziga ta'si r э^ы, ula r xayotidan MustaxKaM u rin olishini ta'Minlovchi diniy ма rosiMchiliK -xatna, ro'za xayiti, кu rbonliK va кu rbon xayiti, Movlid, ashu ro va boshKala r хам shaKllangan. Bundan tashKa ri, Maxalliy xalqla rda isloMgacha Mavjud bulgan u rf-odatla r, juMladan Kinna soldi rish, fol ochi rish, daM soldi rish, MuKaddas joyla rga, avliyola rga siginish Kabi odatla r хам isloM ма rosiMla riga Moslashib Ketgan.

Xadisla r IsloM dinida Ku r'ondan Keyingi MuKaddas Manba. Xadisla r tuplaMi sunnat deb ataladi. Xadisi sha rifla rda MuxaMMad alayxissaloMning so'zla ri, Kilgan ish faoliyatla ri va saxobala r toMonidan aMalga oshi rilgan ishla rga Munosabatla ri bayon э^ rilgan.

Xadisi sha rifla rni yigib Kitob shaKliga Kelti rish, asosan paygaMba riMiz alayxissaloMning vafotla ridan Keyin aMalga oshi rilgan.

Bu sha rafli ish xij ratning uchinchi as riga Kelib Keng Kuloch yozdi va u xadisshunosliKning oltin dav ri deb ataladi. IsloM olaMining usha dav rdagi Madaniy ма rKazla ridan sanalgan Bogdod, Kufa, Bas ra, DaMashK, Buxo ro, SaMa rKand, U rgench, Te rMiz Kabi shaxa rla rda xadis ilMi bilan shugullanuvchi Muxaddisla r Kup bulgan. Ula r ichida эng ishonchli Manba sanalganla ri oltita bulib, bula rni iMoM Buxo riy, iMoM MusliM, iMoM Abu Davud, iMoM At-Te rMiziy, iMoM An-Nasoiy va iMoM ibn Mojja to'zishgan. Bu buyo'q Muxaddisla rning tu rt nafa ri tu ronzaMinliK bulgani bizning fax riMizdi r. 1998 yilda Iмом Al-Buxo riy tavalludining 1225 yilligi butun MusulMon dunyosi, shu juMladan yu rtiMizda Keng nishonlandi. MustaKil O'zbekistonda bu Munosabat bilan xalqa ro anjuMan utKazildi. MuxaddisliK shu Kada r sha rafli va se rMashaKKat ish bulganKi u Muxaddisdan aKl-zaKovatni, Kuch-Kuvvat, fidoyiliK, yo'qsaK iKtido r va xofizani talab Kiladi. Masalan, iMoM Buxo riy jaMi 600 Ming xadis tuplab, shula rdan 100 Ming «Saxix» va 200 Ming «gay ri saxix» xadisla rini yod bilganliKla ri aytiladi.

IsloMda axloKiy-xuKuKiy Konun-Koidala r MajMui sha riat XI-XII as rla rda tuga! shaKllangan. SHa riat Konun-Koidala ri Ku r'on va sunnat asosida ishlab chiKilgan. Unda MusulMonla rning ijtiMoiy-iKtisodiy, diniy, xuKuKiy va axloKiy xayotini ta rtibga soluvchi Konun-Koidala r belgilab be rilgan. Bunday ta rtib-Koidala r «Xidoyat», «ViKoya», «Muxtasa ri xidoya», «Muxtasa ri viKoya» noMli Kitobla rda jaMlangan.

SHa riatda Konunla r MuKaddas xisoblanib, unga xa r bi r MuMin-MusulMon ijtiMoiy xolatidan Kat'iy naza r Olloxning bandasi sifatida bi rday ама! Kilishi talab эti!gan.

Yo'qo rida IsloM, uning MuKaddas iloxiy Kitobi ĸu r'oni Ka riM, xadisla r va sha riat xaKida ba'zi Ma'luMotla rni Kelti rdiK. Эndi uMuMan isloM dinida, xususan ĸu r'oni Ka riM, xadisla r va sha riatda axloK-odob, ма' rifat xaKidagi ка rashla rning ba'zi jixatla ri tug risida fiK r yu ritaMiz.

Ku r'oni ка riM, xadisla r va sha riat ĸu rsatMala ri inson Ma'naviy-Ma' rifiy KaMolotining asosi bulgan axloK-odob ta rbiyasining ba rcha Ki r rala rini o'z ichiga olgan. Si rasini aytganda, xadisla r Ma'naviy-axloKiy ta rbiyaga oid bulgan fiK rla rning MuKaMMMal tuplaMidi r. Ku r'oni ка riM, xadisla rni, sha riat ĸu rsatMala rini u rgana r экапмiz, ula rda axloKiy KaMolot, xalolliK va poKliK, iyMon va vijdon bilan bogliK bulgan bi ro rta хам MuxiM Masala э'^ьо rdan chetda KolMaganini ĸu raMiz. AyniKsa isloM xa гом va xalol Masalasiga MusulMonla r э'^ьо rini ка ratadi. SHa riatda Ollox toMonidan Kilinishiga ruxsat эtilgan ама!!a r, ishla r xalol deyiladi. Xa гом эsa aKsincha, Kilinishiga ruxsat эtilмagan ishla r va ама!!a rdi r. Odatda, xalqiMiz xalol va xa roMni eyiladigan va ichiladigan na rsala rga ishlatib Kelgan. SHa riatda ijozat эtilgan хамма na rsala r, eyiladigan oziK-ovKatla r, Kilinadigan ishla r xalol deb xisoblangan. Ijozat эtilмagan na rsala r, ishla r va ама!!a r эsa xa roMdi r. Ollox xa гом эtilgan ishla rni Kiluvchila rga bu dunyoda yoKi KiyoMat Kunida jazosini albatta be rishi aytilgan.

Xalol Kilingan na rsala r va ishla r KupchiliKKa Ma'luM, u xaKda Kup эshitganмiz. Xa гом Kilingan ishla rni эslatib utish va эslatib tu rish joizdi r. Bula rdan ay riMla rga Kuyidagila r: sog bula tu rib ishsiz yu rish, zinoKo rliK, ota-onaga ок bulish, savdo-sotiKda gi r roMliK Kilish, bi rovning xaKKiga, oMonatiga xiyonat Kilish, KasaMxu rliK, sudxu rliK, ugi rliK, ка roKchiliK, Mayxu rliK, giybat, tuxMat, buxton, josusliK, KotilliK, po raxu rliK va boshKala r Ki radi. Xullas, xa гом inson va jaMiyatga za ra r Kelti radigan ish va ама!!a rdan ibo rat.

IsloMda ota-onaga Mex r-Muxabbat, gaMxu rliK, fa rzand ta rbiyasi va oilaga sadoKat Masalala riga aloxida э'^ьо r be rilgan. Kishila rni yaxshiliK Kilish, savob ishla rga ĸu! u rish, insofli-diyonatli, vijdonli bulish, Mex r-shafKatliliK, tug riliK, rostguyliK, sofdi! bulish, bi roda rga yo rdaM be rish, KaMta rliKKa chaKi rish goyala ri ilga ri su rilgan.

Yo'qo ridagi inson Ma'naviyati xususiyatla ri Kabi Masalala rni MazKu r ĸu rsning uchinchi bobida aloxida Mavzula rda ĸu rib chiKish naza rda tutilgani sababli ula r xaKida ushbu ма' ro'za davoMida batafsi! tuxtab utishni loziM topMadiK. Xadisla rda axloKiy KaMolot Masalala rida aytilgan ba'zi fiK rla rdan naMuna Kelti rish bilangina cheKlandiK xolos.

MunofiKliK belgisi uchtadi r: YOlgon so'zlash, va'dasining ustidan chiKMasliK va oMonatga xiyonat Kilishdi r;

OMonat Kuygan Kishining oMonatini o'z vaKtida ado эting;

XaKKingizga xiyonat Kilgan Kishiga siz xiyonat KilMang;

KachonKi bi r gunox Kilib Kuysangiz, uni yuvish uchun o rKasidan bi r savobli ish Kiling.

O'ziMdan Keyin Koladigan uMMatla riM uchun uch na rsadan ĸu rKaMan:

1. Nafsu xavoga be rilib, yuldan ozishdan;
2. Nafsoniy va shaxvoniy xissiyotga be rilib Ketishidan;
3. IIмu ма' rifatga эga bula tu rib gofilla rning ishini tutishidan;

Beshta na rsadan oldin beshta na rsani ganiMat biling:

UliMdan avval ti riKliKni, betobliKdan avval saloMatliKni, bandliKdan avval bush vaKtni, KeKsaliKdan avval yoshliKni, faKi rliKdan oldin boyliKni.

Avvalo onangga, yana onangga va yana onangga, sung эsa otangga yaxshiliK Kil.

Ota-onala rning KeKsaliK vaKtida xa r iKKisini, yoKi bi ri bulMaganda boshKasini rozi Kilib jannatiy bulib olMagan fa rzand xo r bulsin, xo r bulsin va yana xo r bulsin.

Po ra be ruvchi xaм, uni oluvchi xaм do'zaxga MaxKuMdi r. Xadisi Mubo raKdan Kelti rilgan ushbu Mis rala rning Ma'naviy jixatla riga izox be rishning xech bi r xojati yo'q.

IsloMda ilM-fanni эgallash, мa' rifatli bulish juda Katta savobli ish экат Kayta-Kayta ta'Kidlanadi. BeshiKdan to Kab rgacha ilM izlash loziMligini Kayd Kilinishining o'zi Katta ta rbiyaviy axaMiyatga эga. Xadisla rdagi «SadaKaning afzali MuMin Kishi ilM u rganib, sung boshKa MuMinla rga xaм u rgatishdi r», «Ilм ibodatdan afzaldi r» Kabi fiK rla r xaм taxlilga Muxtoj эмas.

Ku r'oni кa riMda «Ilм» so'zi asosida «AliMa» - bilMoK fe'l negiziga tayangan KaliMala r 750 мa rotaba uch rashi ilMiy tadKiKotla rda Kayd эtilgan. PaygaMba riMiz MuxaMMad alayxissaloMga ilк nozil bulgan oyat xaм «Iк ra...» «UKi» so'zidan boshlanadi. Ushbu oyat shunday: «UKi! Sening uta кa raMli Pa rva rdigo ring кa1aм vositasi bilan ta'liM be rdi. Insonga u bilMagan na rsala rni u rgatadi» deb nozil Kilingan. Ku rinadiKi, isloM э'tiкodi avval boshdanoK insonni uKib-u rganishga, ilM vositasi bilan dunyoni anglab etishiga ta rgib эtadi.

IsloM Ma'naviyatida insonning e r yo'zida xalifa Kilib belgilanishi uning yana bi r MuxiM jixati xisoblanadi. Ku r'oni кa riMning juda Kup oyatla rida insonning aziz va MuKa r гaм Kilib ya ratilgani, unga e r va osMondagi ba rcha na rsala r buysundi rib Kuyilganligi aloxida uKti rib utiladi.

Inson Olloxning xalifasi sifatida biliM эgasi, yo rug dunyoning ba rcha biliMla riga uning id roKi etadi. FaKat Kib rga be rilib KetMasa, o'zini xaMMadan o rtiK Kuya boshlaMasa bas. Pa rva rdigo r bizni inson Kilib ya ratgan эка^ aKl-xush, ilMu-aMal be rgan эка^ deMaK, biz inson sifatida tafaKKu r Kilib, dunyoviy ilMla rni - dunyoni u rganib, dunyo o rKali Olloxning zotini, ilMla rini Kashf э^Ь yashashiMiz Ke гак. Din - ruxiyatiMiz ta rbiyachisi, ilM-dunyoni va oxi ratni bilish кu roli, inson unisini xaм, bunisini xaм эgaIlaмogi Ke гак. Bizning bobola riMizning yuli ana shunday bulgan. Bi r Misol Kelti raMiz. Rivoyat Kilishla richa, Abu Ali Ibn Sino bilan Mashxu r shayx Abusaid Abulxay r uch rashibdila r. Ula r bi r Kecha bi r-bi rla riga xech na rsa deMay «suxbatlashib» chiKibdila r. Э rtalab SHayxning shogi rdla ri undan Ibn Sino xaKida niMa deysiz, deb su raganla rida, Abusaid Abulxay r: «Men niMaiKi vajd (intui^ya) bilan bilgan bulsaM, u aк1 bilan bilib olgan», debdi. Ibn Sino эsa o'z shogi rdla riga: «Men niMaiKi aк1 bilan bilgan bulsaM, u Kungnil bilan id roк эtadi», deb aytgan экат Ku rinadiKi, Ibn Sino dunyoviy ilMla r oliMi, Abusaid Abulxay r эsa - tasavvuf shayxi, iloxiyot oliMi. Aммo ula r bi r-bi rini tushungan va xa r iKKi ilM xaм Ke raKligini anglaganla r.

YOKi olayliK, Mi rzo UlugbeK bilan Xuja Ax ro r Valiyni. Ula r zaMondosh, bi r shaxa rda yashaganla r. UlugbeK - MunajjiM va shox, uning shogi rdla ri aniK fanla r vaKilla ri. Xuja Ax ro r эsa Mu'taba r din a rbobi, ruxoniy zot. Aммo ula r bi r-bi rla riga xalaKit be rgan эмasla r, aKsincha, bi ri ilMiy мa' rifatni, iKKinchisi bulsa ruxoniy мa' rifatni rivojla nti rib, bi r-bi riga KuMaK be rganla r.

Al-Xo razMiy, A!-Fa rgoniy, A!-Be runiy, Al-Buxo riy, Gazzoliy, XaMadoniy, Gijduvoniy va boshKa ulug zotla rning xayot ta rzi, ilM uchun fidoyiligi, э'tiкod-iyмonining poKligi bilan bizla rga ib ratdi r. Bula rning xaMMasi кu rsatadiKi, dindo rliK xaм мa' rifatni, yo'qsaK Ma'naviyatni talab Kiladi. Kishi Kancha chuKu r ilM эgasi bulsa, o!aм va odaM Moxiyatini anglasa, uning Olloxni anglashi, iyMoni xaм shuncha MustaxKaM buladi.

Gap xox diniy, xox dunyoviy мa' rifatni tug ri va chuKu r anglashda, xa r iKKovini xaм эgallaмay

nodon, joxil bulib KolMasliKdadi r.

Xa r iKKi ilMni эgallagan Kishi iKKi dunyosini obod Kiladi.

IsloM bu faKat aKida эмas, avvalo, мa' rifat, ilMdi r. IsloM ta rixiga naza r tashlasaK, MuxaMMad paygaMba riMizgacha bulgan dav r a rabla rda «joxiliya» dav ri deb ataladi. «Joxiliya» nodonliK dav ri degani. IsloM ana shu nodonliK dav ri u rniga Keng Ma'noda мa' rifat, Madaniyat vujudga Kelti rdi, ilM-fan, falsafa, adabiyot va san'atni rivojlanti rdi, o'ziga xos Ma'naviyat va мa' rifatni ya ratdi. Bizning ulug bobola riMiz isloM Ma'naviyati va мa' rifati ta raKKiyotiga ulKan xissa Kushib, кa!ом ilMi, fiKx, tasavvuf ta'liMotini rivojlanti rdila r.

YAKin utMishning yoMon aso ratla ridan bi ri shuKi, sobiK shu ro to'zuMida dunyoviy ilM va diniy-falsafiy ta'liMot bi r-bi riga кa гама-кa rshi Kuyildi. Ula r bi r-bi rini inKo r эtadigan xodisala r ta rzida ta!Kin эtildi. Diniy tafaKKu r dunyoviy ilM rivojiga MoneliK кu rsatadigan chi rKin bid'at sifatida кo ralandi.

Biz bugun bunday кa rashla rning tubdan za ra rli va ta rixan asossiz эодп^ш ochiK aytishiMiz MuMKin. Dunyoviy va diniy ilM yo'qo rida кu rsatganiMizdeK, utMish as rla rda doiMo хамкo r va xaMnafas bulib Kelganligini ta rixning o'zi tasdi Klaydi.

MustaKilliK tufayli fa rzandla riMizni dunyoviy biliMla r bilan bi r Kato rda IмoM Buxo riy tuplagan xadisla r, NaKshbandiy ta'liMoti, Te rMiziy ugitla ri, YAssaviy xiKMatla ri asosida ta rbiya Kilish iMKoniga эga buldiK.

Ku r'oni Ka riM va paygaMba riMiz xadisla rining эng MuxiM va salMoKli KisMi Kishila rda yo'qsaK insoniy fazilatla rni shaKllanti rishga кa ratilganligidi r. Ula rdagi ota-onaga, ilMga Munosabat, sab r-ba rdosh, shuK ronaliKKa da'vat, o'za ro Mex r, MexMondustliK, etiMpa rva rliK, vafo va sadoKat, xalol luKMani sha raflash, KaMta rliK, KaMsuKuMliliK, saMiMiyat, rostguyliK va boshKa chin insoniyliK xislatla rining bi rinchi u ringa Kuyilishi ba rcha insoniyat uchun bebaxo uMuMinsoniy Ma'naviy boyliK tiziMini tashKil эtadi.

JisMoniy va Ma'naviy poKliKKa intilish isloM axloKining, Rasulullox xadisla rining yana bi r MuxiM Mavzu yunalishidi r. Taxo rat, gus! Masalala ri tashKi ozodaliK talabla ri bulsa, xa roMdan, yolgon so'z, giybat, tuxMat, zinoKo rliK, o'zga xaKiga xiyonat, noxaKliK va zulMga yu! KuyMasliK, ula rdan Kat'iy saKlanish ichKi, Ma'naviy poKliKKa oid talabla rdi r. Bula rning xaMMasi кu r'oni Ka riM xaMda Rasulullox xadisla rida va ula rga asoslangan sha riatda juda Kat'iy Kilib Kuyilgan.

Xullas, isloM ba rcha MuMinla rni tug ri yulga cho rlovchi, insonpa rva r din э^п^ш anglab etishiMiz za ru r. SHundagina dindan Ma'naviy va мa' rifiy ta rbiyada foydalanish za ru ratiga tug ri yondoshaMiz.

SHa гк xalqla ri tafaKKu rini as rla r davoMida nu rafshon э^ь, Ma'naviyatiMiz va мa' rifatiMizga chuKu r ta'si r utKazgan tasavvuf (sufizM) ta'liMoti VIII as r u rtala rida paydo bulgan. Dastlab u zoxidliK (ta rKidunyochiliK - bu dunyo xoyu-xavasidan voz Kechish) xa raKati кu rinishida bulib Bagdod, Bas ra, Kufa, DaMashK shaxa rla rida Keng yoyilgan.

Asli tasavvuf so'zi «Sufiy» so'zidan, «Sufiy» so'zi эsa a rabcha «Suf» so'zidan yasalgan. Suf deb a rabla r jundan bulgan Matoni aytadila r. DastlabKi dav rla rda sufiyliK yulini tutgan Kishila r, boshKa oddiy Kishila rdan aj ralib tu rish uchun jundan tiKilgan chaKMon (u xi гкa deb хам aytilgan) yoKi pustin Kiyib yu rishni odat Kilganla r. SHuning uchun ula rni jun chaKMon Kiyib yu ruvchila r, ya'ni sufiyla r deb ataganla r. Sufiy boshKa odaMla rdan o'zini poK va ga ribona tu rMush Kechi rishi, doiMiy toat-ibodatda bulishi va faKat iloxiy ruxga Kushilishni MaKsad Kilib Kuyishi bilan tubdan fa гк Kiladi. Sufiy uchun na dunyodan, na oxi ratdan ta'Ma bulMasligi Ke гак. YAgona istaK bu Olloxning diydo riga etishishdan ibo rat. FaKi rliK tuygusiga эga inson na bi rovga banda-yu, na bi rovga xoja, u yolgiz Olloxga banda, u yolgiz Olloxga эxtiyoj sezadi. XaMMa na rsadan voz Kechish, oxi r oKibatda o'zliKdan Kechish - sufiyliK ta'liMotining Ma'nisi Mana shu.

Buyo'q sufiy Boyazid BistoMiy aytadila rKi: o'zingdan utding, Olloxga etding. Xaz rat xoja Baxouddin aytadila rKi: Bizning xech na rsaMiz yo'q, leKin xech na rsadan KaMiMiz yo'q. Usha «xech»... na rsa Ketidan yugu rib gaM tashvishda хам эмасмiz. Эgniмizda janda, o rKaMizda gu riston, aga r ulsaK xech bi r MotaM Ke гак эмаs.

Tasavvuf - sufiyliK insonni u rgana r эка^ avvalo, Kishining Kungliga, diliga tayanadi, Kungilni, Kalbni ta rbiyalashga, Kungil Kishisini voyaga etKazishga intiladi, chunKi Ollox faKat Kishining poKiza Kalbidagina jilva Kiladi.

Tasavvufda insondagi jaMiKi xudbinlKla r, illatla r, razolat dunyosiga xi rs Kuyish jisM эxtiyoji va nafs ta'Masidan Kelib chiKadi, deb u rgatiladi. KoMil inson bulish uchun avvalo, jisM va nafs эxtiyoji va ta'Masini engish Ke гак. Dunyoga, boyliKKa Mex r Kuyish Kishini nafsiga кuI Kilib Kuyadi. Da rvesh, sufiy nafsni rad эtadi. Nafs ba rcha faloKatla r sababchisi, insonni tubanlashti ruvchi na rsa. Insonni faloKat botKogidan, tubanliK ja ridan KutKa rib, uni poKlashning bi rdan-bi r yuli nafsning эxtiyojini engishdi r. Buning uchun dunyo Muxabbatidan voz Kechish va Ollox Muxabbatiga Kungil boglash da гко r. SufiyliKda buni dunyo Moxiyatini va o'zligini, insoniyliKni anglash yuli deb ка ralgan. O'zligini anglagan Kishi эsa dunyo va uning boyliKla ri utKinchi э^п^ш anglaydi. Xoja Baxouddin aytadila r: «o'z nafsining yoMonligini tanish o'zligini tanishdi r».

DeMaK, tasavvuf ilMi - inson xaKidagi ilMdi r. U inson Kalbiga sayKal be rish ilMi. Biz bu ilMdan 70 yil davoMida bexaba r эdiк. Inchunun, biz necha zaMonla r insondan bexaba r KoldiK va ne zaMonla r KalbiMizdan fayz Ketdi. UtMishdagi Xoja AxMad YAssaviy, Xoja Baxouddin NaKshbandiyla r yu rtiMiz va xalqiMizning fayzi KaMoli эdila r. Istiqlol tufayli shu nu r, shu fayz bizga Kaytdi.

SHuni iftixo r bilan Kayd эtishiмiz loziMKi, tasavvuf ta'liMoti ta raKKiyotida Tu rKiston fa rzandla rining xizMati beKiyos bulgan. Xoja xaKiM at-Te rMiziy, SHayx Abu Mansu r al-Matu ridiy as-SaMa rKandiy, Xoja AbduxoliK Gijduvoniy, Xoja AxMad YAssaviy, SulayMon BoKi rgoniy, SHayx NajMiddin Kub ro, Xoja Ali RoMitaniy, Abu Ali al-Fa rMadiy, YUsuf XaMadoniy, Baxouddin NaKshband Kabi siyMola r iloxiy ма' rifat yulining raxnaMola ri buldila r. Ula r ya ratgan ta'liMot va ilga ri su rgan Ma'naviy-axloKiy goyala r xozi rgi Kunda хам o'z axaMiyatini yo'qotgan эмаs. CHunonchi, AxMad YAssaviy xiKMatla rida ilga ri su rilgan axloKiy pand-nasixatla rdan Molpa rastliKni fosh э^^ Kishila rni insofli, diyonatli, iyMonli bulishga chaKi rishda foydalanish u rinli. YAssaviy inson xayotidagi Katta кu rash - nafsni tasliM эtishga xizMat Kiladigan кu rash deb xisoblagan. Nafsga Maglub shox - кuI, nafsdan ustunliKKa э rishgan ga rib - shoxdi r, deb aytadi. Nafs inson uchun Katta yovdi r. SHu yovning boshini yanchgan, uni enggan, nafsga tasliM bulMagan Kishining gu ru ri va insoniy Kad r-KiMMatini xech KiM poyMo! Kila olMaydi, deb bilgan. O'z xiKMatla ridan bi rida shunday deydi:

Nafs yuliga Ki rgan Kishi rasvo bulu r,
Yuldan ozib, toyib, to'zib guM rox bulu r.
YOtsa - tu rsa shayton bilan хам rox bulu r....

U nafs bandala riga ка rata «Nafsni tebgil, nafsni tebgi! эу badKi rdo r» deb мu rojaat эtadi, va

«NafsiM Meni yuldan u rib xo r ayladi,

Te rMulti rib xaloyiKKa zo r ayladi», - deb nafs bandala rini tanKid эtadi. Nafs insondagi butunliKni, iyMonni sindi radi, Ma'naviy jixatdan ja rliKKa Kulatadi. SHu bois «Nafsni tanib Mexnat etsa roxat», - deb xitob Kiladi. Bu goyala r bizning xozi rgi KuniMiz, ta rbiyaMiz uchun goyat MuxiM.

Mova rounnax r tasavvuf ta'liMotida Xoja Baxouddin NaKshband-ning u rni aloxida axaMiyatga эga экаn!igini хам Kayd эtishiмiz loziM. NaKshbandiya ta'liMoti xay ratlana rli da rajada ijtiMoiy-iKtisodiy, Ma'naviy-Ma' rifiy Ma'no va Moxiyatga, xayotiy MazMunga эga.

NaKshbandiya Ma'naviy-axloKiy ta'liMotida xu r fiK rliKKa Keng u rin be rilgan. Bu suluKdagila r Mexnat Kilish, ilM olish, o'z Mexnati эvaziga xalol yashash, noz-ne'Matla rni KupchiliK bilan baxaM кu rish, faKi rona xayot Kechi rish, xaMMaga yaxshiliKni ravo кu rishni afza! bilganla r.

Baxouddin NaKshband - aybsiz odaM yo'q, shuning uchun aga r aybsiz dust axta rsaK dustsiz KolaMiz, - de r эdila r.

OdaMla rga yaxshiliK Kilish эng yo'qsaK insoniy bu rch э^п^ш ta'Kidlab, shaM Kabi bulgin va odaMla rga yo rugliK be r, o'zing эsa ко ronguda bul, degan экаЫа r.

Xoja Baxouddinning «Kungil Olloxda bulsinu, Kuling эsa ishda» xiKMatla rining inson Ma'naviy dunyosi taKoMilidagi axaMiyati beKiyosdi r.

Tasavvuf ta riKatla ri xaKida so'zlaganda NajMiddin Kub ro asos solgan Kub roviya xaKida хам tuxtab utishni Maslaxat be raMiz. Biz NajMiddin Kub ro siyMosida faKat ta riKat boshchisini эмаs, balKi o'z vatanini, xalqini dildan sevgan ingsonni хам кu raMiz. 1221 yilda bosKinchi Mugul galala ri KadaMi Xo razMga etib bo radi. MuxaMMad Xo razMshox MaMlaKatni, fuKa roni o'z xoliga tashlab Kochadi. SHu ка!tis daMla rda U rganchni xiMoya Kilishga 76 yoshliK NajMiddin Kub ro boshchiliк Kiladi va jangda ках raMonla rcha shaxid buladi. Uning siyMosi xalq ках raMoni sifatida as rla r osha yashab KelMoKda.

NajMiddin Kub ro asos solgan Kub roviya ta riKatining Koidala ri unta bulib, ula rda bu ta riKat yulini tutgan sufiyning ichKi Ma'naviy dunyosi Kanday bulishi кu rsatilgan. Insonning sab r- toKatli bulishi, boyliK va мо!-мШкка MuKKasidan KetMasliK, xa r Kanday pastKashliK, riyo, мак r va xiyla-nay rangga bo rMasliK, xayvoniy xususiyat - shaxvoniy xi rsla rga be rilMasliK goyala ri ilga ri su riladi.

Xulosa Kilib aytganda, tasavvuf ilMi - inson xaKidagi ilMdi r. Inson Kalbiga sayKa! be rish ilMi. U inson odobini - ya'ni Ma'naviyatini yanada Kuchayti rgan butun isloM axloKining эng MuxiM Kad riyatla rini bi r nuKtaga jaMladi. SHu ta riKa tasavvuf KoMil inson naza riyasi va aMaliyotini ishlab chiKdi.

SHunday Kilib, O'zbekiston RespubliKasi P rezidentining ToshKent IsloM Unive rsitetini tashKil эtish tug risidagi fa rMoni va shu fa rMonga sha rxda ta'KidlanganideK: «IsloM oMMalashuvi va rivoji sifatida vujudga Kelgan tasavvuf хам U rta Osiyo sha roitida YAssaviya, Kub roviya, NaKshbandiya ta riKatla rini vujudga Kelti rdiKi, ula r butun u rta SHa гк va Janubiy Osiyo MaMlaKatla rining as rla r davoMida Ma'naviy, Madaniy rivojlanishida MuxiM rolb uynadi»*^.

Ushbu Masalaning bayonini, yaKin utMishda, SHu rola r zaMonida dinga va diniy Kad riyatla rga, diniy Kitobla rga, ulaMola rga bulgan salbiy Munosabatla rdan boshlashni Maslaxat be raMiz. SHunda talabala r MustaKilliKning bizga be rgan oliy ne'Mati Ma'naviy va ма' rifiy Me rosiMizni Kayta rib be rganligi экатт tushunib etadila r. YAKin utMishda naMoz uKish, diniy ма rosiMla rni utash taKiKlangan эdi. Masjidla r, aziz-avliyola rning ziyo ratgoxla riga Kulf u rilgan эdi. OdaMla rning uyla ridagi Ku r'on, Xadis, tu rli diniy adabiyotla r, xatto a rab yozuvidagi boshKa Kitobla r te rib olinib, yoKib yubo rilgan эdi. Mana buni «joxiliya», nodonliK desa buladi. Kanchadan- Kancha odaMla riMiz xozi rgi эмт-э rKin Kunla rni KuMsab, аммо кu rolMay, а гмоп bilan utib Ketdila r. SHu bois biz MustaKilliK Kelti rgan ne'Matla rga xa r Kancha shuK ronaliK aytsaK a rziydi. MustaKilliK dav rida isloMiy Kad riyatla r tiKlandi, iyMon^'tiKodiMiz o'ziMizga Kaytdi. Bu savobli, эzgu ishla rga ка rvonboshi xu rMatli P rezidentiMiz IsloM Ka riMov экатт xa r daKiKada эslab tu rishiMiz loziM. P rezidentiMiz Ma'naviyat va ма' rifatga oid nutK, ма' ro'za va asa rla rida isloMning Ma'naviy-axloKiy, ма' rifiy ta rbiyadagi yo'qsaK roli, u rni, axaMiyatini MuntazaM uKti rib KelMoKdala r.

Xususan, bu Masalala rga P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning «Istiqlol va Ma'naviyat» tuplaMi, «O'zbekistonning siyosiy-ijtiMoiy va iKtisodiy istiKbolining asosiy taMoyilla ri», «O'zbekiston iKtisodiy isloxatla rni chuKu rlashti rish yulida», «O'zbekiston XXI as r busagasida: xavfsizliKKa taxdid, ba гка ro rliK

sha rtla ri va ta raKKiyot Kafolatla ri», «Ollox KalbiMizda, yu ragiMizda», «Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz» Kabi asa r va risolala rda javob topishiMiz MuMKin.

«IsloM dini, - deb ta'Kidlaydi IsloM Ka riMov «FidoKo r» gazetasi Muxbi ri savolla riga javobida, - xayotiMizning tub zaMi riga chuKu r singib Ketgan. Bu - inKo r этib bulMaydigan xaKiKat. Milliy Kad riyatla riMizning zaMonla r osha bezavol yashab Kelishiga sabab - avvalo MuKaddas diniMiz xisobidan»^. Bu xolat xalqiMizga, xususan yoshla riMizga Milliy goyani singdi rishda IslolM oMilidan oKilona foydalanishni taKozo этadi.

Ana shula rni xisobga olgan xolda MustaKil MaMlaKatiMizda isloM dini oMilidan, uning boy Ma'naviy va Madaniy Kad riyat sifatidagi Katta iMKoniyatla ridan foydalanish MaKsadida ulKan ishla r aMalga oshi rilMoKda. Avvalo, Masjidla rga, aziz-avliyola r yotgan MaKba rala rga solingan Kulfla r olib tashlandi. Ka rovsiz Kolgan Masjidla r ta'Mi rlandi, yangila ri ba rpo этildi. Aziz-avliyola r yotgan, utMishda ка rovsiz xolga Kelgan joyla r obodonlashti rildi, ziyo ratchila r uchun Kulay sha roitla r yo'zaga Kelti rildi. RaMazon va кu rbon xayitla ri daM olish Kuni deb э'1оп Kilindi. Xa r yili Minglab fuKa rola riMizning xaj va uм raga bo rib Kelishla ri uchun iMKoniyat va sha roit ya ratib be rildi. Bu utMishda faKat xayoliy o rzu va a гмоп эdi. Ulug alloMala r - Iso Te rMiziy, xaKiM Te rMiziy, Baxouddin NaKshband, AxMad YAssaviy, ZaMaxsha riy, AbduxoliK Gijduvoniy, NajMiddin Kub ro, Abu Mansu r Mat rudiy, al-Ma rginoniy va boshKa ulug zotla rning yubileyla ri bulib utdi, 1998 yilda эsa Iмом al-Buxo riyning 1225 yilligi nishonlandi. Ku r'oni Ka riM, Xadisla r va boshKa diniy Kitobla r nash r Kilindi, KilinMoKda. UtMishda bi ro rta хам diniy ulaMoning yubileyi utKazilMas эdi, diniy Kitobla rni nash r этish taKiKlangan эdi, yo'qo rida aytganiMizdeK, bo rla ri хам yo'q Kilingan эdi. 1999 yilda ToshKent IsloM Unive rsiteti tashKil этildi. MustaKilliK yilla ri isloM dini va isloMiy Kad riyatla rni tiKlash bo rasida as rla rga teng aMaliy ishla r baja rildi. IsloM va isloMiy Kad riyatla r Ma'naviy va ма' rifiy xayotiMizning ta rKibiy KisMiga aylanib Koldi. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov so'zla ri bilan aytganda: «Biz isloM dini ota-bobola riMiz dini экат, u biz uchun хам iyMon, хам ах!ок, хам diyonat, хам ма' rifat экатт doiMo yo'qsaK Kad rlayMiz...Dinga xu rMat va э'тiкod - biz uchun ulMas Kad riyatdi r»^.

Sunggi yilla rda bizning diyo riMizda хам ta raKKiyotiMiz, osoyishtaligiMizni кu rolMaydigan «vaxobiyliK» va «xizbut-tax ri r» Kabi oKiMla rning gu rux va tudala ri paydo bulib Koldi. Bunday tudala r o'zla richa Masjidla rda gavgo Kuta rib, utish dav rining KiyinchiliKla ridan foydalanib, ay riM yoshla rning ongini zaxa rlaMoKdala r. MustaKilliKning be rgan э rKinligini suiiste'Mol KilMoKdala r. Bu Mutaassib dindo rla r o'zla rini «vaxobiy» yoKi «dinni tozalovchila r», «fundaMentalistla r» deb yu ritib, aslida эsa bi rinchi navbatda isloMning o'ziga za rba be rMoKdala r. Vaxobiyla r bi r ya riM Ming yilliK ilM-fan, Madaniyat ta rixidan voz Kechish, Iмом Buxo riy, Iмом Gazzoliy, Iмом Abu Xanifa, Bu rxoniddin Ma rginoniy, AxMad al-Fa rgoniy, Navoiy, JoMiy, UlugbeK, Baxouddin NaKshband va boshKa unlab MutafaKKi rla r, sufiyla r, oliMla r Me rosidan voz Kechish, ula rning asa rla rini yoKib yubo rishni, MaKba rala rini bo'zib tashlashni tavsiya KilMoKdala r. Ula r, uMuMan, inson aKli, inson кaIbi bilan ya ratilgan jaMiKi Ma'naviy boyliKla rni uloKti rib tashlashga da'vat этмокdala r. Axi r bu vaxshiyliK, nodonliK, joxilliKning o'ziKu. Ma'naviyatli va ма' rifatli Kishi, buni MutlaKo Kabul KilMaydi.

VaxobiyliK bizni o rKaga, jaxolatga to rtadigan, isloMni, isloM axlini bo'zadigan xavfli oKiM. «Dinni tozalash», «sof dinga Kaytish» niKobi ostida tashviKotla r olib bo rib, odaMla rni taxliKaga solish, Konli jinoyatla r Kilish, otani bolaga, aKani uKaga dushMan Kilib, jaMiyatiMizni xavf ostiga Kuyayotganla rdan Milliy Kad riyatla riMizni avaylab - as rashiMiz loziM.

Diyo riMizda din niKobi ostida ish кu rayotgan э^ reMistla r, aKidapa rastla r Mavjud конституцiyaviy to'zuMga ка rshi bo rib, xoKiMiyatni эга!!ash va O'zbekistonda IsloM davlati кu rish, xalqni кu rKuvga solib, xuKuMatga ishonchsizliK uygotish uchun tu rli jinoyatla r va te r ro ristiK xa raKatla r sodi r этish yuli bilan э!

tinchligini bo'zishga u rinMoKdala r. Ula rning as! MaKsadi xuKuMatpa rastliK, ya'ni davlatni Kulga olishdan ibo rat. MustaKil yu rtiMizda ula rga o'z vaKtida za rba be rildi va ula rning payi Ki rKildi.

XalqiMiz эndi - э rKinligini Kulga Ki ritgan, o'zligini angalb etgan bi r zaMonda allaKanday KiMsala rga э rgashib yana jaxolat va KulliK to'zogiga KaytadiMi? Albatta yo'q.Аммо хамма gap xa r Kanday taxdid yoKi taxliKa oldida vaxiMaga tushMasdan, ana shu кu rash va sinovla rga doiMo tayyo r tu rishda, ogox va se rgaK bulishda. AyniKsa yoshla riMizni ula rning za ra rli ta'si ridan as rab Kolish xozi rgi ta rbiya ishiMizning asosiy yunalishi bulib Kolishi loziM. YOshla riMiz doiMo va xa r on ogox va yana ogox, se rgaK bulishla ri zaMon talabi. Buning yoshla riMiz ongiga MustaKilliK goyasini chuKu r singdi rishiMiz loziM. ToKi ula r Milliy ildizla ri baKuvvat, dunyoni chuKu r anglaydigan, zaMon ta raKKiyoti bilan ba roba r KadaM tashlaydigan insonla r bulib etishsin. Ana shunda joxil aKidapa rastning «da'vati» хам, axloKni rad эtadigan, biz uchun MutlaKo begona goyala r хам ula rga o'z ta'si rini utKaza olMaydi.

Muxta гам P rezidentiMizning «Tu rKiston-p ress» axbo rot agentligi Muxbi rining savolla riga javobla rida ta'Kidlaganla rideK: «Biz o'z diniMiz va э'tiкodiмizdan xech Kachon voz KechMayMiz. SHu bilan bi rga MuKaddas diniMiz sha'niga dog tushi rMoKchi bulgan KiMsala r bilan xech Kachon мu rosa KilolMayMiz. Men O'zbekiston raxba ri sifatida Kandaydi r yovo'z Kuchla r isloM diniMizni, ota-bobola riMiz э'tiкodini, MusulMon fuKa rola riMizni taxKi rlashiga, jaMiyatiMizga xavf tugdi rishiga xech Kachon yul KuyMayMan»*[4]*.

P rezidentiMiz aytganideK, xa r bi riMiz xaMisha, xa r soniyada ogox bulishiMiz loziM. Bu MustaKil yu rt xa r bi r fuKa rosining MuKaddas bu rchi bulMogi loziM. «.. MuKaddas diniMiz sha'niga dog tushi rMoKchi bulgan, undan ga razli siyosiy MaKsadla rda foydalanishni istaydigan KiMsala r va Kuchla r bilan xech Kachon мu rosa KilolMayMiz»*[5]*.

YU rtiMizda Keyingi vaKtla rda ruy be rayotgan ay riM salbiy xodisala r, nojuya xatti-xa raKatla r, yozuv ishla r, avvalo, MafKu raviy bushliK tufayli sodi r bulMoKda*[6]*.

Xa r bi r fuKa ro shuni anglab etishi Ke raKKi, O'zbekistonning iKtisodiy-ijtiMoiy ta raKKiyotida o'ziga xos va моs yuli bulgani Kabi Madaniy-Ma'naviy rivojlanishida хам o'z yuli bo r. Bu o'ziga xosliKni dinga, diniy Kad riyatla rga MunosabatiMizda, ula rdan Ma'naviy ta rbiyada foydalanishiMizda хам кu rishiMiz MuMKin. Bu yul P rezidentiMiz asa rla rida bayon Kilib be rilgan. Uning Moxiyati, Mu'tadil dindo rliK, isloM ма' rifatini rivojla nti rish, ichKi-botiniy olaMni poKlab, Olloxni dilda saKlab, aKlu tafaKKu r, ilMu i rfon bilan KaMolot sa ri bo rish, o'z Me rosiy Kad riyatla riMiz va dunyo ilMini эgallab, zaMon bilan xaMKadaM olga bo rish.

Xulosa shuKi, MustaKilliK be rgan xidoyat yulini tu rli unsu rla rdan as rash, ula rga be rilMasliK loziM.

<u>3-</u> **<u>Masalaning bayoni</u>.** AMi r TeMu r - buyo'q shaxs, ku ragi e rga tegMagan sa гка rda, yi riK davlat a rbobi, Konunshunos, talantli Me'Mo r, notiK, ruxshunos, shu bilan bi rga э!^ rtini, xalqini sevgan va uni Mashxu ri jaxon Kilgan inson. AMi r TeMu rning ta rixi Kup jildliк Kitobla r yozishga a rziydi. MustaKilliKKa э rishguniMizga Kada r buni aMalga oshi rish iMKoniga эга эмаs эdiк. CHunKi KoMMunistiK goya bunga yul be rMadi. AMi r TeMu rning o'zi taxKi rlanib tuxMatu MaloMatla rga Koldi.

SHuк rla r bulsinKi, MustaKilliK tufayli Kup Ming yilliK boy ta rixiMizni, shu juMladan ulug boboMiz AMi r TeMu rni u rganish iMKoniga эga buldiK.

AMi r TeMu r 1336 yilning 9 ap relida SHax risabzning Xuja Ilgo r Kishlogida tavallud topdi. TeMu rning yoshligi va yigitliK yilla ri MaMlaKat ogi r ijtiMoiy-siyosiy bux ron isKanjasiga tushib Kolgan bi r

dav rda Kechdi.

O'zoк va MashaKKatli кu rashla rdan sung AMi r TeMu r o'z raKibla rini engib, xoKiMiyatni Kulga Ki ritdi. Mayda, ta гкок feodalla rni bi rlashti rib, ма rKazlashgan davlat bunyod этdi, MaMlaKatda iKtisodiy va Madaniy o'zga rishla r Kildi.

AMi r TeMu rning ta rix oldidagi xizMati benixoyat Katta. Bi rinchidan u MaMlaKatda yo'qo rida aytganiMizdeK Kuchayib Ketgan feodal ta гкокПкка ba гхам be rib, эl-yu rtni o'z tugi ostiga bi rlashti ra oldi, ма rKazlashgan yi riK feodal davlatini ya ratdi. Bu bilan xuna rMandchiliK, savdo- sotiK va Madaniyat rivojiga MustaxKaM zaMin ya ratib be rdi. Bugun «TeMu r va TeMu riyla r Madaniyati», «TeMu riyla r davlati», «TeMu riyla r Madaniyati», «UlugbeK va SaMa rKand ast ranoMiya MaKtabi», «Navoiy» va «Bobu r» Kabi Kutlug so'zla rni nafaKat o'zbeKning, balKi jaxon xalqla ri asa rla ri saxifala rida uch rata r экапмiz, bu gapla rning zaMinida albatta AMi r TeMu rning ulKan xizMatla ri yotadi. IKKinchidan, AMi r TeMu r, o'zi bilibMi-bilMasdanMi, leKin bi r Kato r xalqla r va yu rtla rni MustaMlaKachila r zulMidan ozod bulishiga yo rdaM be rdi. Masalan, usha dav rning эng Kud ratli xuKMdo rla ridan xisoblangan Boyazid Yildi riMni to r-мо r Kelti rib, BolKon ya riM o roli va Ev ropa xalqla riga ozodliK bagishladi; Oltin U rda xoni TuxtaMishni iKKi ма rta to r-мо r э^ь, Rossiyani Mugulla r xuкм ronligidan Kutulishini ка riyb 300 yilga tezlashti rdi.

AMi r TeMu r zaMonida yozilgan asa rla rni Kunt bilan uKisaK, u rgansaK, uning Kup yaxshi xislatla ri: tug riliK, мu ruvvatliliK, э!-yu rtga Mex r-Muxabbat va boshKala rni bilib olishiMiz MuMKin. AMi r TeMu rning «TeMu r to'zuKla ri», NizoMiddin SHoMiy, SHa rofiddin Ali YAzdiyla rning «Zafa rnoMa»!a ri, Ibn A rabshoxning «TeMu r xaKidagi xaba rla rda taKdi r ajoyibotla ri» va boshKa asa rla rda Kelti rilgan soxibKi ronning ib ratli ishla ri, pand-nasixatla ri va ugitla ridan хам uning KiMligini bilib olsa buladi. Bula r э!^ rt va fuKa rola rning tashvishi, raiyatpa rva rliK, Mex г-мu ruvvat, KushnichiliKKa rioya Kilish va nixoyat, ма rdliK va ках raMonliK xaKidagi ugitla rdi r.

SoxibKi ronning bunyodKo rliK soxasidagi ta rixiy xizMatla ri beKiyos. AMi r TeMu r va uning avlodla ri sa'yi-xa raKatla ri bilan кu rilgan Mad rasala r, Masjidla r, xanoKoxla r, sa royla r, bozo rla r, Kal'ala r, Kanalla r va boshKa inshootla rning son-sanogi yo'q. AMi r TeMu rning bevosita raxnaMoligida bunyod эtilgan BibixoniM joMe Masjidi, Gu ri AMi r, AxMad YAssaviy, Zangi Ota MaKba rala ri, OKsa roy va SHoxi Zinda Me'Mo riy Mujizala ri, Bogi CHino r, Bogi DilKusho, Bogi Bexisht, Bogi Baland singa ri unlab go'za! sa roy-bogla r va shu Kabi boshKa inshootla r shula r juMlasiga Ki radi.

Ta rixchi SHa rofiddin Ali YAzdiyning guvoxliK be rishicha, AMi r TeMu r «ObodonliKKa ya raydigan bi ro r ка rich e rning хам zoe bulishini ravo кu rMasdi».

Ta rix bu Kuxna dunyoda juda Kup jaxongi rla rni кu rgan. AMi r TeMu rning ula rdan fa rKi shundaKi, u uм r buyi bunyodKo rliK bilan Mashgul bulgan. Uning «Kay bi r joydan bi r gisht olsaM, u rniga un gisht Kuydi rdiM, bi r da raxt Kesti rsaM, u rniga unta Kuchat эк^ rdiM», degan so'zla ri bunyodKo rliK, ya ratuvchanliK faoliyatining tasdigidi r. «Aga r bizning Kud ratiMizni bilMoKchi bulsangiz, кu rgan binola riMizga boKing» deganda AMi r TeMu r, avvalo, o'z xalqiga, KelajaK avlodla riga мu rojaat Kilgan, desaK yanglishMayMiz.

Xa r Kanday jaMiyat ta raKKiyotini Мм-ма' rifatsiz tasavvu r Kilib bulMaydi. Buni te ran anglagan soxibKi ron xoKiMiyatga Kelishi bilan chiKa rgan dastlabKi fa rMonla rini Mad rasala r ba rpo эtishga, ilM tolibla riga nafaKala r tayinlash bilan boshlagan. Kaysi bi r shaxa rga tash rif buyu rMasin AMi r TeMu r avvalo usha e rliK oliMu fozilla r bilan uch rasha r, ula r bilan suxbat кu ra r, tu rli Mavzula rda baxslasha r эdi.

Ta rix, tibbiyot, MateMatiKa, ast ronoMiya, Me'Mo rchiliK soxala rida yo'qsaK saloxiyatga эga

AMi r TeMu r uchun bu tabiiy xo! эdi. MazKu r fazilat soxibKi ronning nabi rasi Mi rzo UlugbeKKa utgani shubxasiz. Mi rzo UlugbeKning davlat a rbobi bulish bilan bi rga buyo'q oliM da rajasiga etishishida bobosi AMi r TeMu rning xizMati benixoya Katta bulgan. U UlugbeKdagi noyob Kobiliyatni boshdanoK payKab, safa rla rda хaм yonida olib yu rib, dunyoning Mashxu r oliMla ri ta rbiyasidan bax raMand эtgan. AMi r TeMu r Ma'naviyatini belgilovchi bosh Mezon uning butun UM r buyi aмa! Kilgan «Kuch - adolatda!» degan shio ridi r. Bu shio rda AMi r TeMu r xayoti va faoliyatining butun MazMuni MujassaMlashgan, desaK yanglishMayMiz. AMi r TeMu rning Ma'naviy va мa' rifiy кa rashla ri uning o'z fa rzandla ri, nabi rala ri, taxt vo risla riga Koldi rgan ugitla ri «TeMu r to'zuKla ri»da MujassaMlashgan. Bu bebaxo ta rixiy asa rda, xoKiMla r va vazi rla rning vazifala ri, o'z ishiga Munosabati, axoli tu rli KatlaMi - raiyatning xaK-xuKuKini xiMoya Kilish, sipoxla rga Munosabat Kabi xayotiy Ma'naviy-axloKiy Konun-Koidala r o'z ifodasini topgan.

SoxibKi ronning «TeMu r to'zuKla ri»dan Kuyidagi sat rla rni MaMnuniyat bilan uKish MuMKin:

«YO'z Ming otliK asKa r Kila olMagan ishni bi r tug ri tadbi r bilan aMalga oshi rish MuMKin».

«ZoliMla rdan MazluMla r xaKKini oldiM. ZoliMla r etKazgan ashyoviy va jisMoniy za ra rla rni isbotlaganiMdan Keyin, ula rni sha riatga MuvofiK odaMla r u rtasida MuxoKaMa KildiM va bi r gunoxKo rning u rniga boshKasiga jab r-zulM utKazMadiM».

«KiMKi bi rovning Molini zu rliK bilan to rtib olgan bulsa, MazluMning Molini zoliMdan Kayta rib olib, эgasiga topshi rsinla r. Aga r KiMda-KiM tish sindi rsa, Ko'zini KU r Kilsa, KUlOK va bu run Kessa, sha rob ichsa, zino Kilsa, devondagi sha riat Kozisi yoKi axdos Kozisiga olib bo rib topshi rsinla r».

Kuyidagi to'zuKla rda AMi r TeMu rning Kechi riMli xislatla ri naMoyon bulgan. Buni u boshKala rdan хaм talab Kilgan. Kechi riMli bulish inson uchun эng yaxshi fazilat sanaladi:

«Menga yoMonliK Kilib, boshiM o'z ra shaMshi r Kuta rib, ishiMga Kup ziyon etKazganla rni хaм, iltijo bilan tavba-taza r ru Kilib Kelgach, xu rMatlab yoMon KilMishla rini xoti raMdan uchi rdiM. Ma rtabala rini oshi rdiM. Ula r bilan MuoMalada shunday yul tutdiMKi, aga r xoti rala rida Menga nisbatan shubxayu KU rKuv bulsa, unut bula rdi».

«Menga xasad Kilib, uldi rishga Kasd Kilgan Kishila rga shunchaliK sovga-in'oMla r be rib, MU ruvvatu эxson KU rsatdiMKi, bu yaxshiliKla rni KU rib, xijolat te riga ga гк buldila r. XaMisha Mening roziligiMni olib ish tutgan dustla riM oldiMga panox tilab Kelganla rida, ula rni o'ziMning taxtu davlatiMga she riK Kilib, xech Kachon ula rdan MOl-MUlK va ti riKchiliK ashyola rini a ya Ma diM».

«Xech KiMdan uch olish payida bulMadiM. To'ziMni totib, Menga yoMonliK Kilganla rni pa rva rdigo ri olaMga topshi rdiM...»

«Aga r dushManing bosh u rib panoxingga Kelsa, гахм Kilib yaxshiliK va MU ruvvat KU rsat».

AMi r TeMu rning dustliK xaKidagi pandu-nasixatla ri хaм xali-xano'z biz uchun ib ratdi r.

«SodiK va vafodo r dust ulKiM, o'z dustidan ranjiMaydi, dustining dushManini o'z dushMani deb biladi. Aga r Ke гaк bulsa, dusti uchun jonini хaм ayaMaydi».

AMi r TeMu rning UM r buyi obodonchiliK, KU rilish ishla riga Katta axaMiyat be rganligi, KaMbagalpa rva rligini uning Kuyidagi ugitla ridan хaм bilish MuMKin:

«KiMKi bi ron sax roni obod Kilsa, yoKi кo riz KU rsa yo bi ro r bog KuKa rti rsa, yoxud bi ro r xa rob bulib yotgan e rni obod Kilsa, bi rinchi yili undan xech na rsa olMasinla r, uchinchi yili Konun-Koidaga MuvofiK xi roj yigsinla r».

«Katta-KichiK xa r bi r shaxa r, xa r bi r KishloKda Masjid, Mad rasa va xonaKoxla r bino Kilsinla r, faKi ru MisKinla rga langa rxona solsinla r, Kasalla r uchun shifoxona KU rdi rsinla r va ula rda ishlash uchun tabibla r tayinlasinla r...».

AMi r TeMu rning Kuyidagi so'zla ri as rla r osha xalqiMizning asl fa rzandla rini э!^ rt, Vatan xaKida Kaygu rishga cho rlab Keldi:

«Millatning da rdla riga da гмоп bulMoK vazifangizdi r. Zaifla rni ки ring, yo'qsilla rni boyla r zulMiga tashlaMang. Adolat va ozodliK dastu ringiz, raxba ringiz bulsin». Bu juMlala rda AMi r TeMu r Ma'naviyati jaMul-jaM bulgan bulsa ne ajab*4

TeMu r va TeMu riyla r dav ri, uMuMan SHa гк, xususan U rta Osiyo ilM-fani, Madaniyati, Ma'naviyati, adabiyot va san'ati rivojida MuxiM bosKich, yangi ta rixiy dav r, tub bu rilishdi r. Bu dav rdagi Ma'naviy-Ma' rifiy xayotdagi Kuta rilish va yo'qsalishining Manbai, boshlanishi IX-XII as rla rga bo rib taKaladi. XIV as rning iKKinchi ya rMi va XV as rdagi U rta Osiyoning Madaniy, Ma'naviy va ма' rifiy KaMoloti IX-XII as r Madaniyati, Ma'naviyati va ма' rifatining davoMidi r. U rta Osiyo xalqla ri o rasida etishib chiKKan buyo'q tafaKKu r эgala rining butun bi r avlodi xuddi shu dav rda shaKlIandi va ijod эtdi. Butun dunyoga noMla ri Mashxu r ta rixchila r SHa rofiddin Ali YAzdiy, Mi rxond, XondaMi r, Davlatshox SaMa rKandiy; oliMla r - UlugbeK, Ali Kushchi, Kozizoda RuMiy; faylasuf shoi rla r - Abdu raxMon JoMiy, Alishe r Navoiy, Lutfiy, SaKKoKiy, Atoiy; Musavvi rla r - KaMoliddin Bexzod, KosiM Ali, Mi гак NaKKosh; xattotla r - Sulton Ali Mashxadiy, Sulton MuxaMMad Xandon, MuxaMMad bin Nu r va boshKala r shula r juMlasidandi r. Ula rning xaMMasi usha dav r va o'zla rigacha bulgan insoniyat Ma'naviyati, ма' rifati va Madaniyati yutugining ba rcha soxala rini MuKaMMal bilib va o'zlashti rib olgan, o'zla ri tanlagan soxala rning xali xech KiM toMonidan zabt эtilмagan chuKKila rini эgallagan ulug siyMola r, KoMusiy ilM, ак! эgala ri bulganla r.

SHuning uchun хам ula rning boy, se rKi r ra ijodla ri, tengi yo'q va taK ro rlanMas ilMiy- falsafiy, badiiy, ta rixiy asa rla ri as rla rdan as rla rga, dav rla rdan dav rla rga эson-омоn utib, ba rcha algov-dalgovla rga ba rdosh be rib bizla rgacha etib Keldi.

KaMoliddin Bexzod va uning shogi rdla ri ijodida yo'qsaK bosKichga Kuta rilgan Musavvi rliK san'ati SHa гк uygonish dav rining yutuKla ridan bi ridi r. Bexzod o'zining taK ro rlanMas ijodi, go'za! Miniatyu ra san'ati va ajoyib махо rati bilan nafaKat SHa rKda, ba I Ki butun dunyoda хам uchMas iz Koldi rgandi r. «IKKinchi Moniy», «SHa гк Rafaэli» deb yo'qsaK da rajada э'zozIangan Bexzod Mashxu r so'z san'atKo rla ri - JoMiy, Xusayn BoyKa ro, SHayboniyxon va boshKala rning siyMola rini ya ratgan yo'qsaK Ma'naviyat эgasidi r.

TeMu riyla r dav ri ilM-fan, Madaniyat, ма' rifat rivoji Mi rzo UlugbeK (1394-1449) ning noMi bilan chaMba rchas boglanib Ketgan. U davlat a rbobi, fan, ма' rifat xoMiysi, buyo'q oliM va MunajjiM.

U o'zi bunyod эШ rgan rasadxona va Пм-ма' rifat ма rKaziga tu rli soxala rda ish olib bo ruvchi 100 dan o rtiK ilM axlla rini tuplab, Keng jabxada ilMiy Ko'zatish ishla rini olib bo rgan. Bula r Kozizoda RuMiy, Giyosiddin JaMshid, Ali Kushchi, Mavlono AxMad, MuxaMMad Xavofiy, Abu! Ali Bi rjondiy, Mi riM CHalabiy, Muiniddin Koshiy Kabi zaMonaning zaba rdast oliMla ri bulgan.

Mi rzo UlugbeK shu asosda SaMa rKandda «SaMa rKand aKadeMiyasi» -«UlugbeK aKadeMiyasi»ga asos solgan эdi. «Ziji jadidi Ku ragoniy» («Ku ragoniyning yangi ast ronoMiK jadvali») va «Tu rt ulus ta rixi» noMli asa rla rning Muallifidi r.

Ta rixchi oliM Davlatshox SaMa rKandiyning yozishicha «UlugbeK geoMet riya bo rasida Эвклidga, ast ronoMiya soxasida PtoloMeyga uxsha rdi».

Mi rzo UlugbeK fan xoMiysi bulishi bilan bi rga, MaMlaKatda ма' rifat rivojiga хам Katta axaMiyat be rgan alloMadi r. U Mova rounnax rda bi r эмаs uch Mad rasa ки rdi rdi. Bula rdan bi ri SaMa rKandda (1417-1420); iKKinchisi Buxo roda (1417) va uchinchisi Gijduvonda (1433) di r. Xatto, Buxo rodagi Mad rasa peshtoKiga xadisdan: «IIм olish xa r bi r MuMin va MusliMa uchun fa rzdi r», -

deb yozdi rib Kuydi.

UlugbeK Kup гoк buyo'q oliM, ilM-fan, мa' rifat xoMiysi bulgani uchun xaм yanada Kad rlidi r. U geoMet riya, MateMatiKa, ast ronoMiya, ta rix, adabiyot, MantiK, MusiKa ilMla rini bilgan. Ku r'on, xadis va fiKx ilMla ridan xaм yaxshi xaba rdo r bulgan alloMadi r. XV as rda aniK fanla rning, xususan ast ronoMiyaning rivojida UlugbeKning xizMatla ri beKiyosdi r. Uning daxosi bugun xaм insoniyatga xizMat KilMoKda.

TeMu riyla r dav ri Ma'naviyati va мa' rifati rivoji o'zla rining ongli xayoti va faoliyatini insonning baxt-saodati, xalqla r osoyishtaligi, obodonliK ishla ri, ilM-fan, adabiyot va san'at rivojiga bagishlagan iKKi buyo'q MutafaKKi r Abdu raxMon JoMiy (1414-1492) va Mi r Alishe r Navoiy (1441-1501) la rning noMi bilan chaMba rchas bogliKdi r.

Abdu raxMon JoMiy U rta Osiyo xalqla ri Ma'naviy olaMida, badiiy tafaKKu r osMonida yo rKin nu r sochib, uchMas iz Koldi rgan MutafaKKi rla rdan bi ridi r.

Abdu raxMon JoMiy teMu riyla r dav ri dunyoKa rashi, MafKu rasi bulMish naKshbandiychiliKKa ixlos Kuygan, uni Kabul Kilgan, o'zi shu yuldan bo rgan va uning goyala rini ta rgib эtgan. NaKshbandiychiliK adolatni, o'z Mexnati asosida bunyod эtilgan xalol luKMani Ma'Kullagan, dabdabali xayotni rad эtgan, gi r гoм yulla r bilan мoI-мuIк tuplashni кo ralagan. Bu ta'liMot insonpa rva rliK, rostguyliK, xalolliK, Mexnatseva rliK, Ma'naviy poKliK, KaMta rliK, saMiMiyliK Kabi chin insoniy fazilatla rni uluglagan. Uning «Dil ba yo ru, dast ba кo r» - «Kungil Olloxdayu, кuI Mexnatda» shio ri JoMiy va Navoiy Kabi MutafaKKi rla rni o'ziga jalb эtgan. SHu sababli bu iKKi ulug siyMo, so'z san'atKo rla ri naKshbandiychiliK yulini Kabul Kilganla r va o'z ijodla rida uning goyala rini ta rannuM эtganla r.

Abdu raxMon JoMiy «Xi radnoMai IsKanda r» («IsKanda r aKlnoMasi») asa rida э!^^ da rdi bilan yashovchi, uning a rzu-dodiga кuIoк tutuvchi xuKMdo r siyMosini ya ratadi. XuKMdo r adolatli va odil bulishi loziM deb, odilliK va adolatni nu rga uxshatadi.

Aga r chiKsa adolatning Kuyoshi,
Ta ralgay xa r toMon nu ri ziyosi.
Aga r zuIм эtsa zoliM, bu sitaMdan
Jaxon bulgay кa ro, yo'q intixosi

- deb xitob Kiladi.

JoMiy эl-ulusga, insonga yaxshiliK Kilish, ula rga nisbatan мu ruvvat кu rsatish inson noMini uluglaydi, deb shoxla rni, xuKMdo rla rni shunga chaKi radi:

Эy toju мux rga Kungil boglagan,
Kachongacha toju мux r Koladi?
MuIкu boyliK ba ri Ketadi bi r Kun
Na zaMon, na zaMin, na nax r Koladi.
Kulingdan Kelgancha yaxshiliK Kilgil
Jaxonda senga shul Mex r Koladi...
- deb yozgan JoMiy nechogliK xaк э^п^ш anglab etMogiMiz da гкo r.

O'zbeK xalqining buyo'q fa rzandi, MutafaKKi r, davlat a rbobi, o'zbeK adabiyoti va tilining asoschisi Alishe r Navoiy U rta Osiyoning Ma'naviy va мa' rifiy fiK r ta raKKiyotida aloxida u rin tutadi. U adabiyot, san'atning tu rli soxala riga oid Ki rKdan o rtiK asa r ya ratdi. «CHo r devon», «XaMsa»,

«Maxbubul-Kulub», «MuxoKaMatul-lugatayn», «Majolisun-nafis», «Lisonut-tay r» va boshKala r shula r juMlasidandi r.

Navoiy o'z asa rla rida zoliM, Mustabid, nodon, Maishatpa rast shox va xuKMdo rla rni ко ralab, ula rga ка rshi insonpa rva r, xalqpa rva r, odil, adolatli xuKMdo r ob razini Kuyadi.

OdaMi э rsang deMagil odaMi,
OniKi yo'q xalq gaMidin gaMi, - bayti

Navoiy Ma'naviyati va insonpa rva rligining ма rKaziy nuKtasi desaK, xech yanglishMayMiz. Navoiy butun UM ri buyicha insonpa rva rliKni, odaMiyliKni Kuylab, uni uluglab utgan. Kishila r gaMida bulish, yaxshiliK Kilish, MU ruvvat KU rsatish bu buyo'q zot xayotining MazMuni bulgan. Uning Kab rida Mana bu so'zla r bitib Kuyilgan: «SHoxi ga ribon», ya'ni ga ribla r, yolgizla r, faKi rla r shoxi.

Navoiy saxovat va MU ruvvatda benazi r inson bulgan. O'zining joyla rdagi e r-suvla ri, MOl-MulKla ridan Kelgan da roMadla rini tulaligicha xay riya ishla riga sa rflagan.

Bi rgina Xi rot shax rida o'zining jaMga rMasi xisobidan Kanchadan-Kancha binola r, inshootla r ba rpo эtgan. Injil Kanalining janub toMonida Katta tibbiyot UKUV yu rti va shifoxona ba rpo эШ rgan, ula rga taniKli tabib va do rishunosla rni ja lb эtgan. Ixlosiya Mad rasasi yonida Katta sa roy KU rdi rib, undagi MexMonxonada KaMbagal beva-becho rala rni teKin ovKat bilan ta'Minlagan. Muxtoj Kishila rga xa r yili iKKi Ming pustin va KiyiM-KechaK ta rKatgan. Bundan tashKa ri Kanal Kazdi rib, Mashxad shax riga suv Kelti rgan.

Navoiyning bundan ка riyb 550 yil avval ilga ri su rgan goyala ri as rla r osha axaMiyatini, xayotiyligini yo'qotgani yo'q, P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning insonpa rva rliK, xalqla r tinchligi uchun olib bo rayotgan KU rashi bilan xaMoxang bulib yang raMoKda.

Xulosa Kilib aytganda, TeMu riyla r dav ri ilM-fan, ма' rifat, Ma'naviyat va Madaniyati jaxon ^viliza^yasi rivojiga ulKan xissa bulib Kushildi. Bunda ulug boboMiz, davlat a rbobi, sa гка rda soxibKi ron AMi r TeMu rning xizMatla ri beKiyos va benazi rdi r. Buni xaMMaMiz, ayniKsa Siz talaba yoshla r tug ri anglaMogingiz loziM, ul ulug zot ila fax rlanishiMiz ba rchaMizning bu rchiMiz.

<u>4-</u> <u>Masalaning bayoni</u>. Milliy MustaKilliK tufayli jaxon Ma'naviyati va ма' rifati saxnida o'z u rinla riga эga bulgan pi ru-комМ ajdodla riMizni va ula r Koldi rgan boy Ma'naviy-Ma' rifiy Me rosni te ran anglash, u rganish va uluglash iMKoniyati yo'zaga Keldi. Inchunun, ota-bobola riMiz, xususan buyo'q davlat a rbobi, ма' rifat xoMiysi, yo'qsaK Ma'naviyat эgasi AMi r TeMu r va uning avlodla ri Koldi rgan, abadiyliKKa daxldo r Me rosi bugungi Kunda xalqiMiz, Siz Kabi talaba yoshla rning ruxiy-Ma'naviy poKlanishi va Milliy o'zligini anglashning bitMas-tuganMas chashMasidi r.

Biz bugun yashatayotgan MustaKil O'zbekiston davlatidagi ta rixiy shaxa rla r, go'zal MaKonla rning Kupchiligi AMi r TeMu r va teMu riyla r dav rida vujudga Keldi. TeMu riyla r dav ri xa r soxada chinaKaM uygonish dav ri buldi. 150 yilliK MustaMlaKachiliK, 70 yilliK ка raMliK va tobeliK yilla rida shunday buyo'q zot, dunyoga Mashxu r davlat a rbobi, ulug bunyodKo r AMi r TeMu r shaxsiyatining asl Moxiyatiga xolis va xaKKoniy baxo be rish iMKonidan мах ruM bulib yashadiK. SHu ro to'zuMi soxibKi ron xaKidagi xaKiKatni xalqdan yashi rib Keldi. BoboKaloniMiz tug risida iKKi ogiz iliK so'z aytilgan ba rcha Manbala r Ko'zdan yashi rildi, taKiKlandi yoKi soxtalashti rildi. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov aytganideK: «AMi r TeMu r noMi ta rixiMiz saxifala ridan ко ra buyoK bilan uchi rildi, unutishga MaxKuM эtildi. MaKsad xalqiMizning yu ragidan Milliy ong, Milliy gu ru r tuygusini yo'qotish, uni ка гамПкка, tobe'liKKa Kundi rish эdi». YOKi P rezidentiMizning yana Kuyidagi so'zla rini эslaylик: «SHu ro dav rida bizga AMi r TeMu rni bosKinchi, zoliM, Konxu r jallod,

bo rib tu rgan joxil, deb uKti rib Kelishdi .... AMi r TeMu r xaKidagi bu uydi гма - sof siyosiy MaKsadla rni Ko'zlagan tuxMatdan ibo rat. BilasizMi, bu ishla rning tagidagi MaKsad bitta bulgan: ya'ni, bizning o'zligiMizni, ta rixiMizni unutti rish, bizni ManKu rtga aylanti rish. SHuning uchun хaм biz AMi r TeMu rning xu rMatini joyiga Kuya r экaпмiz, bi rinchi galda shu savobli ish o rKali xalqiMizning, MillatiMizning izzat-xu rMatini joyiga Kuygan bulaMiz. Buni xech Kachon unutMasliK za ru r. O'zligiMizni anglashiMiz, Milliy Kad riyatla riMizni tiKlashiMiz хaм кa rz, хaм fa rz».

O'zbekiston MustaKilliKKa э rishishi bilanoK P rezidentiMiz IsloM Ka riMov boy Ma'naviy Me rosiMiz, dinu-iyMoniMiz, Kad riyatla riMiz, shu juMladan ulug boboMiz soxibKi ron AMi r TeMu r noMini, u xaKdagi ta rixiy xaKiKatni tiKlashga shaxsan raxnaMoliK Kilib KelMoKda. O'zbekiston MustaKilligi bizga buyo'q soxibKi ronni хaм Kayta rib be rgani bilan aloxida Kad rlidi r. Xo rijda siyMosi yilla r davoMida teat r saxnala ridan tushMay Kelgan, Ev ropa tilla rida 500 dan ziyod, SHa гк tilla rida эsa 900 ga yaKin Kitobla r yozilgan, Kupdan-Kup suv ratla ri ishlangan, KisKasi, dunyoga Mashxu r bulgan ulug zot AMi r TeMu r yana xalqiMiz Kalbidan Munosib u rin oldi.

IstiqloliMiz эndi кu rtaK otayotgan dav rda ToshKentning кок мa rKazidagi xiyobonda soxibKi ronga u rnatilgan MuxtashaM xayKal MustaKilliK poydevo riga Kuyilgan oltin gisht buldi.

O radan sa! utib, 1994 yilda Mi rzo UlugbeK tavalludining 600 yilligi, 1996 yilda эsa soxibKi ron tavalludining 660 yilligi Munosabati bilan dunyo MiKyosida ulKan tadbi rla r utKazildi. Pa rijdagi YUNESKO кa ro rgoxida utKazilgan yubiley tantanala ri jaxon MiKyosida, ayniKsa MuxiM axaMiyat Kasb эtdi. O'zbekiston RespubliKasi Vazi rla r MaxKaMasining кa ro riga кu ra «AMi r TeMu r» xay riya jaMga rMasi tashKil эtildi. Dunyoning taniKli siyosat a rbobla ri, oliMla ri, yozuvchila ri, ta rixchila ri ishti roKida ilMiy-aMaliy anjuManla r utKazildi. P rezident fa rMoni bilan yo'qsaK MuKofot - «AMi r TeMu r» o rdeni ta'sis эtildi. TeMu riyla r ta rixi davlat Mo'zeyinig ba rpo э^^Ы respubliKaMiz, xalqiMiz xayotida MuxiM voKea buldi. YUbiley Munosabati bilan Kuplab ta rixiy-ilMiy asa rla r, risolala r, albboMla r va boshKala r nash r эtildi. SHu u rinda AMi r TeMu rning o'zi ya ratgan «TeMu r to'zuKla ri» risolasini, aKadeMiK Bu riboy AxMedovning «AMi r TeMu r» ta rixiy roManini, Э rKin AziMovning «AMi r TeMu r saltanati» risolasini, Abdulla O ripovning «SoxibKi ron» she' riy d raMasini SHa rafiddin Ali YAzdiy va NizoMiddin SHoMiyla rning «Zafa rnoMa» asa rla rini, F. Ash rafiyning «TeMu riyla r dav ri Miniatyu rasi» Kabi nash rla rni aloxida Kayd эtish MuMKin. Bula rning xaMMasiga MustaKilliK tufayli э rishdiк. Yo'qo rida aytganiMizdeK, o'zoк yilla r davoMida MustaMlaKa va кa raMliK isKanjasi ostida Kun Kechi rgan xalqiMiz AMi r TeMu r Kabi o'z vatandoshini Kad rlash, uning ta rixiy MavKeini Munosib u ringa Kuyish iMKonidan мax ruM эdi. Bunga intilgan va bu yulda ti rnoK Konatgan oliM, faylasuf, tadKiKotchiga Millatchi, utMishni ideallashti ruvchi degan taMga bosila r эdi. Olloxga shuKu rla r bulsinKiM, MustaKilliK tufayli bula rning xaMMasiga ba rхaм be rildi. MustaKilliKning Mana shu nu rafshon Kunla rida yu rtiMiz o'z ra AMi r TeMu rning ruxi bizdan rozi bulib Kezib yu rgan bulsa ne ajab!

Bula rning xaMMasi P rezidentiMiz IsloM Ka riMov raxnaMoligida MustaKilliK tufayli o'zbeK xalqining Ma'naviy tiKlanishi bo rasida olib bo rilayotgan Keng jabxadagi xay rli ishla rdan bi r nishona xolos.

JadidchiliK aslida мa' rifatpa rva rliK xa raKatining кu rinishidi r. SHuning uchun biz bu u rinda Masala bayonini мa' rifat va мa' rifatpa rva rliK tushunchala ri va uning axaMiyatini izoxlashdan boshlashni loziM topdiK.

Ma' rifatning lugaviy Ma'nosi bilish, tanish, biliM deMaKdi r. BoshKacha aytganda мa' rifat

bilMoK, Kishila rning ong-biliMini, Madaniyatini oshi rishga кa ratilgan ta'liM-ta rbiya ja rayonidi r. Ma' rifat so'zining KupchiliKdagi Ma'nosi мao rifdi r. Ma' rifat ataMa sifatida - tabiat, jaMiyat va inson Moxiyati xaKidagi tu rli-tuMan biliMla r, Ma'luMotla r MajMuasini bildi radi. Ma' rifatli degani - biliMli, Muayyan soxada Ma'luMoti bo r, deMaKdi r. Fanla r chuKu r va Keng rivojlanib bo rayotgan xozi rgi dav rda biliM va ilMga intilgan xa r bi r Kishi, talaba, fan naMoyondasi ilMning, ya'ni мa' rifatning Ma'luM soxasinigina эgallashga э risha oladi. Masalan, KiMyoning Ma'luM soxasini, xuddi shuningdeK MateMatiKa, fiziKa, biologiya, мediцina va boshKala rning xaм Ma'luM yunalishla rini эgallaydila r.

Ma' rifatni xayotga singdi rish мao rif tiziMi o rKali aMalga oshi riladi. DeMaK мa' rifat - biliM va Madaniyatning KushMa MazMuni bulib, мao rif эsa ana shu MazMunni yoyish кu roli, vositasidi r.

Ma' rifat asosan uMuMiy va u rta Maxsus biliM be ruvchi MaKtab va ukuv yu rtla rida ta rKatiladi. Ma' rifat tushunchasi мao rif tushunchasidan Keng bulib, biliM va Madaniyatni yoyish va yo'qsalti rishning xaммa tu rla ri, shaKlla ri va soxala rini o'z ichiga oladi.

JaMiyatda мa' rifat, ya'ni biliM мa' rifatpa rva rla r o rKali yoyiladi. Ma' rifatpa rva r - мa' rifat uchun кu rashuvchi; ilM, biliM chi rogini yoKuvchi; мa' rifat xoMiysi va ta rafdo ri deMaKdi r.

Insoniyatning bi r jaMiyatdan iKKinchi jaMiyatga bi r ta rixiy dav rdan iKKinchi bi r ta rixiy dav rga utishi мa' rifatpa rva rliKdan boshlanadi. ZaMonaning эng etuK, ongli, oк-кo rani tanigan, fidoyi, эПм, yu rtiM deb yashovchi, o'zoKni Ko'zlovchi Ma'naviyatli Kishila ri мa' rifatpa rva rliK bilan shugullanadila r. Ma' rifatpa rva rla r odatda dav r uchun, jaMiyatninng, MaMlaKatning, xalqning buguni va Kelajagi uchun MuxiM goyala rni ilga ri su radila r, shu goyala rni aMalga oshi rish uchun кu rash olib bo radila r.

Ma' rifat Ma'naviy кa raMliK, кu rKuv va xadiKni ba rta raf эtadi, insonga beKiyos iloxiy Kud rat, Mislsiz saloxiyat baxsh эtadi. SHuning uchun ozodliK uchun кu rashchila r MaMlaKat, Millat ozodligini xalqning мa' rifiy uygoKligida deb biladila r va мa' rifat uchun кu rashadila r. Bizning xalqiMiz azal-azaldan мa' rifatga intilib yashagan. Bu ulKadan dunyo ilMi rivojiga ulKan xissa Kushgan alloMala r etishib chiKKan. Ula r xaм dunyoviy, xaм diniy ilMla r soxasida dunyo ilMi axlini xay ratga solganla r. Bunga 1998 yilda AxMad al Fa rgoniy tavalludining 1200 yilligi va xadis ilMi sultoni Iмoм al Buxo riy tavalludining 1225 yilligi Keng nishonlanganligini Misol Kilib кu rsatishiMiz MuMKin.

UtMishda ijod эtgan alloMala riMiz al Fa robiy, al Xo razMiy, Be runiy, Ibn Sino, Mi rzo UlugbeK va boshKala r nafaKat ilM chuKKila rini эgallab кo!мay, uni - ya'ni мa' rifatni Keng ta rgib эtganla r, shogi rdla rni ta rbiyalaganla r.

Tu rKiston мa' rifatchiliK MaKtabi boy utMish va ulKan Me rosga эga. MaxMudxuja Bexbudiy, Munavva r кo ri Abdu rashidxon ugli, AbdulKodi r SHaKu riy, Ashu rali Zoxi riy, Said rasul Saidaziziy, IsxoKxon Ib rat va AxMad Donishla r XIX as r oxi rla rida faoliyat boshlab, MaMlaKatni, xalqni Milliy zulм va KoloKliKdan xalos эtishning yagona yuli мa' rifatda deb bildila r. Bu fidoyi zotla r Mustabid to'zuM va jaxolatga, Ma'naviy KulliK va zulM-zu ravonliKKa кa rshi bo r Kuchla ri bilan кu rash olib bo rdila r. Bu мa' rifatpa rva r bobola riMiz dunyo Kezib, dunyo xalqla rining ilMu u rfoni, Madaniyati bilan tanishib, MustaMlaKa ulKani, uning Kishanla rini ilM chi rogi bilangina ozodliK sa ri boshlaMoK, pa rchalaMoK MuMKin экaтт chuKu r xis эtdila r. SHu sababli xaм эng avvalo yu rtiMizda MaKtab-Mao rif ishla rini rivojla nti rishda xaм aMaliy, xaм naza riy jixatdan azMu shijoat naMunasini кu rsatdila r.

Ku rinadiKi, jadidchiliK, мa' rifatchiliK xaм Millatni мa' rifatli Kilish, Ma'naviyatini yo'qsalti rish MaKsadla rida yo'zaga Kelgan buyo'q ta rixiy xa raKatdi r.

JadidchiliK - yangilanish, yangi usu! Ma'nosini anglatadi. U yangi zaMonaviy MaKtab, Matbaa, Milliy ta raKKiyot usulla ri, yulla ri ta rafdo rla rining uMuMiy noMi.

JadidchiliKning asosiy goya va MaKsadla ri: Tu rKistonni u rta as rchilик, feoda! KoloKliK, xu rofotla rdan ozod Kilish, «Usuli KadiM»ni inKo r этgan xolda ulKani, xalqni, Millatni zaMonaviy ta raKKiyot yuliga olib chiKish, Milliy davlat bunyod э^^ конstituцion, pa rlaMent va p rezident ido ra usulidagi ozod va fa rovon jaMiyat кu rish, tu rKiy tilla rga davlat tili MaKoMini be rish, Milliy Kushin to'zish va boshKala rdan ibo rat.

Tu rKistonda jadidchilик Milliy-ozodliK кu rashi ja rayonida yo'zaga Kelgan, o'zbeK xalqi ta rixida yangi saxifani ocha boshlagan ijtiMoiy xa raKat bulga nligi bilan aj ra lib tu radi. Ula rning dunyoKa rashida vatanpa rva rliK, Millatpa rva rliK, ма' rifatpa rva rliK, ta raKKiypa rva rliK Kabi goyala r etaKchiliK Kilgan. UlKani MustaMlaKa zulMidan ozod Kilishni jadidla r хамма na rsadan ustun Kuydila r. Jadid ziyolila ri э гк, istiqlolga э rishish uchun Milliy ongni usti rish za ru rligini payKadila r. SHu o rKali Milliy uygonish yasaMoKchi buldila r. Buni эsa ta'liM va ta rbiyada - ма' rifatda deb bildila r. Mana shuning uchun хам jadidla r yangicha ta'liM va ta rbiya tiziMini ка ro r topti rish yulida xo rMay-tolMay ishladila r.

XIX as r oxi ri va XX as r boshla rida bu xa raKatning ta rixiy axaMiyati nixoyatda Katta bulgan. Bu dav rla rda jaMiyatning Ma'naviy inKi rozi chuKu rlashgan bulib, Milliy Madaniyatni Kuta rMay, uMuMinsoniy Kad riyatla rdan bax raMand bulMay ма' rifat, ta rbiyaviy ishla rni Keng yulga Kuygan ijtiMoiy-siyosiy, iKtisodiy ta raKKiyotga iMKoniyat ya ratib bulMas эdi. Jadidla r, ya'ni ма' rifatchila r Millatning Ma'naviy KaMoloti yulida o'zining butun Kuchi va iste'dodini safa rba r эtishga tayyo r bulgan fidoyila r эdi.

Jadidla r Millatni KoloKliK, xu rofot botKogidan olib chiKish uchun xa raKat Kila r экаЫа r, bunda sha riatga Kat'iy rioya Kilish o rKali MaKtab va Mad rasala rda ta'liM be rish tiziMini dunyoviy ilMla rni be rish asosida islox Kilish goyasini ilga ri su rganla r va bu bo rada o'zla ri aMaliy xa raKat naMunasini кu rsatganla r.

Xullas, jadidchiliK XIX as r oxi ri va XX as r boshla rida Milliy uygonish va Milliy ong yo'qsalishida Katta го!ь uynagan.

JadidchiliK goyala rini uning yo rKin vaKilla ridan Bexbudiy, Fit rat, CHulpon, Abdulla Kodi riy, Abdulla Avloniy, Munavva гко ri, Fayzullo Xujaev, Sufizoda, Tavallo, IsxoKjon Ib rat Kabila r goyat ogi r sha roitla rda ta rgib этishga xa raKat Kilganla r. Ula r Millatning KaMolotini yo'qsalti rish, uning Kad r-KiMMatini e rga u rishga yu! KuyMasliK bo rasida Katta ishla r Kilganla r. Ma' rifatchi jadidchila r ogi r Moddiy KiyinchiliKla r, goyaviy-siyosiy tazyiKla rga ка raMay, Millatning Ma'naviy yo'qsalishi uchun iMKoniyatla r ya ratishga xa raKat Kildila r. Ta rixning мu raKKab, Mas'uliyatli bu rilish dav rla rida Millatning Milliy ongini yo'qsalti rish, Milliy iftixo r tuygusini Kuchayti rish bi rinchi da rajali vazifala rdan э^п^ш anglab etganliKla ri uchun хам bu bo radagi ba rcha ishla rni o'z ziMMala riga oldila r. Bexbudiy, Fit rat, Munavva гко ri va boshKa Millat uchun jonKuya r jadidla r MaKtabla r ocha r, ula rda o'zla ri da rs be ra r, ukuv KullanMala ri yoza r, nash r эта r va bu yulda jonbozliK кu rsata r эdila r. Bu yulda xatto o'z Mablagla rini ayaMaganla r. Bunday saxovatpeshaliK, savobtalabliK Kabi эzgu ishla r bizning xozi rgi MustaKil rivojlanishiMiz uchun хам nixoyatda za ru r. Biz э rKin fuKa roliK jaMiyatini кu rishni, ba rpo этishni o rzu KilMoKdaMiz va shunga intilMoKdaMiz. Bu ulugvo r vazifala rni xa! эШ^ P rezidentiMiz IsloM Ka riMov «Tu rKiston» gazetasi Muxbi rining savolla riga javobla ri, ya'ni «O'z KelajagiMizni o'z qo'limiz bilan кu rMoKdaMiz»da: «Bugun jaMiyatiMiz oldida tu rgan bu ulugvo r va мu raKKab vazifala rni xal Kilish, эng avvvalo, ta'liM ta rbiya, ма' rifat Masalasiga bo rib taKaladi. Bu Masalaga Keng jaMoatchiliK diKKatini ja lb этish Ke гак. Matbuot o rKali, televidenie o rKali odaMla rda ма' rifatpa rva rliK goyala rini ta rbiyalash, MaKtab-Mao rif ta гмок!а riga xoMiyliK,

saxovatpeshaliK, savobtalabliK Kabi эzgu xususiyatla rni Kuchayti rish za ru r»*[1]*, -deb ta'Kidlaganla rida yo'qo rida biz KalaMga olgan fidoyi, saxiy, Millatpa rva r insonla r Kabi bulishga bizni cho rlayotgan bulsala r, ne ajab!

Jadidla r xa raKatining Tu rKistondagi naMoyandasi, uning naza riy asoschila ridan bi ri MaxMudxuja Bexbudiydi r (1879-1919).

Bexbudiy SaMa rKand shax rida ruxoniy oilasida tugilgan. YOshligidan ilM-fanga KiziKadi, xisob, XUKUK, din, a rab va fo rs tilla ridan chuKu r saboK oladi.

U xaj ziyo ratini ado э^Ь, MaKKa va Madinaga bo radi. Mis r va Tu rKiya shaxa rla rida buladi. Pete rbu rg, MinsK, Kozon, Ufa va O renbu rg Kabi Rossiya shaxa rla rida bulib yangi dav r Madaniyati bilan yaKindan tanishadi.

MaxMudxuja Bexbudiy, bolala rga diniy va dunyoviy ilM be rish bilan bi rga, Millat fa rzandla rini zaMonaviy ilM olish uchun ta raKKiy topgan MaMlaKatla rdagi UKUV yu rtla riga yubo rish Ke гак, degan Masalani u rtaga tashladi. U Kuyidagi uch Koidani olga su rdi: 1) zaMon talabla ridan Kelib chiKib ish KU rish; 2) Millat taKdi ri va istiKbolini belgilovchi Milliy Kad rla rni etishti rish; 3) Milliy biKiKliKdan chiKib, dunyo MiKyosida fiK rlay oladigan, chet э!1a r bilan siyosiy, iKtisodiy, Madaniy-Ma'naviy Munosabatla rda jaxon andozala ri da rajasida ish yu ritadigan Millatga aylanish. As riMiz boshla rida ilga ri su rilgan bu ка rashla r xozi rgi dav riMiz uchun Mosligi bilan хам axaMiyatlidi r. Uning bunday ilgo r fiK rla ri MustaKil RespubliKaMiz P rezidenti IsloM Ka riMovning zaMonaviy Kad rla r tayyo rlash bo rasida olib bo rayotgan siyosati bilan xaMoxangdi r. Bunga Bexbudiy o rzu-uMidla rining ruyobga chiKishi, deb ка гамок loziM. Bexbudiy ма' rifatning ozodliKKa olib bo rishdagi rolini yaxshi tushundi. U shunday yozadi: «Mao rif buliMida ishlaytu rgon MusulMonla rning boshini silangiz... u rtadan niKobni Kuta ringiz, Tu rKiston bolala rini ilMsiz KuyMangizla r. XaMMaga ozodliK yulini KU rsatingizla r...»*[2] MaxMudxuja Bexbudiy э rKseva rliK, Millatpa rva rliK, ма' rifatpa rva rliK goyala ri uchun ta'Kib ostiga olindi va uldi rildi.

JadidchiliK xa raKatining Ko'zga KU ringan vaKilla ridan yana bi ri Munavva гко ri Abdu rashid ugli (1878-1931). U ToshKentda tugilgan. Munavva гко ri хам boshKa jadidchila r Kabi Vatan ravnaKi va Millat ta raKKiyotining asosiy oMili deb xalqni savodli va ма' rifatli Kilishni tushunadi. U ana shu fiK rdan Kelib chiKib, ToshKentda 1901 yilda yangi uslubdagi MaKtabni ochadi, unga raxba rliK Kilib, MusulMon bolala rni uKitadi. O'z zaMonasi uchun MaKbul bulgan «Adibi avval», «Adibi Soniy», «E r yo'zi» Kabi da rsliKla r yozadi. U Kup гок etiMla rni, beva-becho rala rning bolala rini uKitishga axaMiyat be radi.

Munavva гко ri ta'liM-ta rbiya ishla rini islox KilMay, xalqning ongini oshi гмay, Madaniy saviyasini Kuta гмay jaMiyatda Katta o'zga rishla r Kilish aslo MuMKin эмasligini tushunib etadi.

Munavva гко rining Millat ta raKKiyoti uchun olib bo rgan goyala ri tufayli sobiK zu ravon SHu rola r xuKuMati uni ta'Kib ostiga oldi. 1931 yil 25 ap relda эsa otib tashlandi.

Milliy uygonishga cho rlovchi goyala rni ilga ri su rgan jadid xa raKatining yana bi r yi riK vaKili Abdulla Avloniydi r. U Millatning Ma'naviy inKi rozda bulishini tanKid Kildi, ba rchani savodli bulish, zaMonaviy fan, Madaniy yutuKla rni эgallashga chaKi rdi. Abdulla Avloniyning «IIм insonla rning Mado ri, xayoti, raxba ri, najotidi r» degan goyasi ма' rifatpa rva rliK, jadidchiliK xa raKatining dastu rini tashKil эtadi. U ма' rifatpa rva r safdoshla ri singa ri MazluM Tu rKiston axlini Пм-ма' rifat ziyosidan bax raMand Kilishda unitilMas xizMatla r KU rsatdi. «Tu rKiy Guliston yoxud ax!ок» Kitobida ма' rifat, ilM-fanning jaMiyat ta raKKyotida tutgan u rni xaKida KiMMatli fiK rla rni bayon Kilgan. AIloManing ка rashla rini u rganish - bugun o'zligiMizga Kaytish ja rayoni Kechayotgan bi r paytda aloxida axaMiyat

Kasb этadi. Biz shu u rinda alloManing asa ridan Kuyidagila rni Kayd эtishni loziM topdiK. «Ilм inson uchun goyat oliy va MuKaddas bi r fazilatdi r. Ze roKi ilM bizga o'z axvoliMizni, xa raKatla riMizni oyna Kabi кu rsatu r. ZexniMizni, fiK riMizni Kilich Kabi utKi r Kilu r, savobni gunoxdan, xalolni xa roMdan, tozani мu rdo rdan ayu rub be ru r. Tug ri yulga raxnaMoliK Kilib, dunyo va oxi ratda Mas'ul bulishiMizga sabab bulu r. Bizla rni ilM jaxolat кo ronguligidan KutKa ru r. Madaniyat, insoniyat, мa' rifat dunyosiga chiKa ru r. Allox taologa Muxabbat va э'tiкodiмizni o rtti ru r...

Alxosil, butun xayotiMiz, saloMatiMiz, xiMMatiMiz, gay ratiMiz, dunyo va oxi ratiMiz ilMga bogliKdu r»^.

Jadidchila rning KisMati cho r xuKuMati, VaKtli xoKiMiyat va ayniKsa, sobiK SHu rola r to'zuMi dav rida nixoyatda fojiali buldi. Ula rning Kupchiligiga yo'qo rida bayon Kilingan talabla ri uchun Millatchi, «pantu rKist» degan taMga bosilib, Katagon Kilindi, jadidla r goyala ri va xa raKatiga кo ra chiziK to rtildi. JadidchiliKning to r-мo r Kilinishi tu rKiy Millatla rning jaxon MiKyosida tanilishini yana bi r as rga o rKaga su rdi. JadidchiliK bi r as r davoMida avva! KoMMunistiK goyaning tazyiKida, KeyinchaliK эsa isKanjasida bulib, tula ravishda naMoyon bula olMadi. Uning zaMinla ri shaKllanishi ta rzini u rganishga intilganla r хaм tazyiK ostiga olindi. Uni u rganishga intilganla r хaм ta'Kib Kilindi. MustaKilliK sha rofati bilan Tu rKiston xalqla rining э rKi, MustaKilligi, Milliy davlatchiliK goyala ri, мa' rifati uchun кu rashgan vatanpa rva rla rning Mubo гaк noMla ri tiKlandi, asa rla ri chop эtildi. Jadidla rning goyala ri ulMas goyala r bulgani uchun хaм MustaKilliK bilan bi rga xayotiMizga Kayta Ki rib Keldi.

Mavzu мa' rifatga, ya'ni ilM-biliMga хaм tegishli bulgani uchun мa' ro'za Matni nixoyasida bi r Kato r xadis va xiKMatla rni Kelti rib utishni loziM topdiK, ze ro u foydadan xoli bulMas, degan uMiddaMiz.

xxx

-BeshiKdan to Kab rgacha ilM izlang!

xxx

-Ilм - fansiz davlat кu rib bulMaydi.

xxx

-Di! va aKlning ta rbiyasi ilM bilan rivojlanib, кaмo! topadi.

xxx

-Ilм tufayli odaMla r nodonliK, jaxolat botKogidan chiKib, o'z iMKonla rini KaMolga etKazadila r.

xxx

-Ga rchi Xitoyda bulsa хaм ilM talab Kilingla r.

xxx

-IlMning tiKanli va zaxMatli yulla riga ba rdosh be rib uta olgan odaMgina iyMoni KoMil inson bula oladi, Ollloxning rizoligiga э rishib, ulugliK tulpo riga Minadi.

xxx

-Ilм u rganish xa r bi r MuMin fa rzidi r.

xxx

-Bi r soatgina ilM u rganish bi r KechaliK ibodatdan yaxshi, bi r KunliK da rs эsa uch oy tutilgan nafl ro'zasidan afzal.

xxx

-Ilм aKlning chi rogi va jilovidi r.

xxx

-SadaKaning afzali MuMin Kishi avval ilM u rganib, Keyin boshKala rga хам u rgatishidi r.

xxx

-Ku rinadiKi, odaMzod naslining ulugligi biliMdan. U aKl-id гок tufayli ne-ne tugunla rni echishga Kodi r.

xxx

-BilingKi, biliM, uylab ku rilsa, Misoli bi r jilov. U ba rcha yoMon, ya raMas ishla rdan insonni tiyib tu radi. BiliM эgasi o'z tilaKla riga etadi, o rzu - MaKsadiga э rishadi.

Ilм эgala rining foydasi xa r doiM KupchiliKKa tegib tu radi. Ula r эИa aziz bulib, xu rMatga sazovo r buladila r. SHu tufayli ota-bobola riMiz doiMo biliMga intilib yashaganla r. Ula r ма' rifat chi гок!a rini Mash'ala singa ri yoKKanla r. Yo'qsaK Ma'naviyat va ilM-Ma' rifat tufayli Tu ronzaMin e r yo'zida shux rat Kozongan.

4. MUSTAMLAKACHILIK VA QARAMLIK SHAROITIDA MA'NAVIYAT

Davlat ta'IiM standa rti.

MustaqilliK uchun ku rash azaliy Me' ros.Aso ratga solish usulla ri.MustaMlaKachiliK MafKu rasi. BolsheviKla rining bosqinchiliK siyosati.

Dastur.

CHo rizM bosqinchila rining MaMlaKatni va xalqni MustaMlaKaga aylanti rishda uni o'z Ma'naviyatidan мах ruM qilish to'F risidagi Foyala ri, aMaliy ishla ri va ula rining Moxiyati. OKtyab r to'nta rishi va yagona MafKu ra xuкм ronligining vujudga Kelishi xaMda uni xalq ongiga zo' ravonliK bilan singdi rilishi.

Sobiq tatalita r sovet to'zuMining o'zbeK xalqi Milliy-Ma'naviy zaMinla riga etKazgan za ra rla ri va uning oqibatla ri. MustaMlaKayailiK va qa raMliK yilla rida Milliy Ma'naviyatga etKazilgan za ra r va uning oqibatla rini tugatishning MustaqilliK sha roitidagi MuaMMola ri xaMda xal qilish iMKoniyatla ri.

Reja;

1. CHorizMning Milliy Ma'naviyatiMizga nisbatan MustaMlaKachiliK siyosatining Moxiyati.
2. O rta Osiyoning Rossiya toMonidan bosib olinishi sha roitida Mintaqa xalqla ri Ma'naviyatiga etKazgan za ra rla ri va ula rning oqibatla ri..
3. OKtyabr to'ntarishi va yagona MafKura xuKMronligini vujudga Kelishi xaMda uning Milliy Ma'naviyatga salbiy ta'sIri.
4. MustaMlaKachiliK va sovet qaraMligi sha roitida o'zbeK xalqining Milliy ozodliK, ta rixiy va Milliy qadriyatlarni tiKlash uchun olib borgan Kurashla ri va ula rning axaMiyati.

T ayanch so'z va tushunchalar:

MustaMlaKachiliK, QaraMliK. tobeliK; MustaMlaKachiliK siyosatining MaKsadi; zu ravonliK; tazyiK utKazish; xalqni ta rixidan, Madaniyatidan, Kad riyatla ridan, dinidan, tilidan, u rf-odatla ridan, Ma'naviyatidan мах ruM Kilish; CHo r Rossiyasi MustaMlaKachiliK siyosatining MaKsadi va oKibatla ri; ruslashti rish siyosati; ка raMliK va MuteliK yilla rida Ma'naviy Me rosning toptalishi; MustaKilliK va Ma'naviy Kad riyatla riMizni tiKlanish ja rayoni; IsloM Ka riMov Ma'naviy poKlanish va tiKlanishning tashabbusKo ri.

Adabiyotlar:

1. Ka riMov I.A. O'zbekiston: Milliy istiqlol, iKtisod, siyosat, MafKu ra. T., O'zbekiston, 1993 y.
2. Ka riMov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan Kolsin. T., O'zbekiston, 1994y.
3. Ka riMov I.A. XalqiMizning yuli MustaKilliK, ozodliK va tub isloxotla r yulidi r. T., O'zbekiston, 1996 y.
4. Ka riMov I.A. Ta rixiy xoti rasiz KelajaK yo'q. T., SHa гк,1998 y.
5. Ib roxiMov A., Sultonov X., Ju raev N. Vatan tuygusi. T., O'zbekiston,1996 y.
6. O'zbekiston: ка raMliK va MustaKilliK yilla rida.T., UKituvchi, 1996 y.
7. MustaKilliK: izoxli ilMiy-oMMabop lugat.T., SHa гк, 1998 y.

1- Masalaning bayoni. Ta rixdan Ma'luMKi, bi r xalqni o'ziga tobe Kilishni istagan Kuchlar avvalo uni o'zligidan, ta rixidan, Madaniyatidan judo Kilishga intiladi. Bosib olingan MaMlaKat xalqla ri Madaniy-Ma'naviy ta raKKiyotini bugib Kuyish istilochi, bosKinchi MaMlaKatlar toMonidan MustaMlaKachiliK ta rtibla rini saKlab tu rish va MustaxKaMlashning azaliy, ta rix sinovidan utgan an'anaviy yulla ridan bi ri bulib xisoblanadi. Istilochi MaMlaKat itoat Kildi rilgan xalqla rni bo ra- bo ra o'ziga singdi rib yubo rishni, buning uchun o'z MafKu rasi va goyala rini ula rga Majbu ran jo riy э^^ Madaniyatiga shiKast etKazish, Milliy tili, Milliy u rf-odatla ri va Milliy Kad riyatla ri rivojiga yu! be rMasliKni o'z siyosatining asosiy MaKsadi deb biladi. Xitoy donishMandi Konfu^y bundan 2700 yi! oldin o'z iMpe rato riga shunday Maslaxat be rgan экат «XoKoniM, aga r bi ro r MaMlaKtni bosib olib, u e rda O'ZOK XUKM ronliK KilMoKchi bulsangiz, dastavva! usha e rda yashayotgan xalqni o'z ta rixiy Madaniyatidan мах ruM эting, Ma'naviy bux ronni Kuchayti ring. O'z Madaniyatidan bebax ra bulib, Ma'naviy KashshoKliK xolatiga uch ragan xalq uyushMaydi, ichKi nizola r gi rdobiga u raladi, sizga ка rshiliK KU rsata olMaydi. Bunday xolga Kelgan xalqni, MaMlaKatni ido ra Kilish Kiyin bulMaydi»^. Madaniyat va Ma'naviyatni ba rbod эШ^ Milliy til, u rf-odatla r KaMolotiga yu! be rMasliK itoat эШ rilgan xalqni jilovda ushlab tu rishning эng za ru r va

noziK yulla ridan bi ri э^п^ш istilochi va bosKinchila r doiMo juda yaxshi bilgan. SHuning uchun хам MustaMlaKachi va bosKinchila r Xitoy donishMandi aytgan gapla rni oldindan rejalashti rib Kuyishadi.

Madaniyat, Ma'naviyat va ма' rifat za rbaga uch rab, xalqning, MaMlaKatning Ma'naviyati va ма' rifati ba rbod bulave rsa, odaMla r o'z-o'zidan э'tiкodsiz bulib Ketadi. Unday ulKada, MaMlaKatda oMManing oloMonlashuvi, siyosiy ManKu rtliK, bepa rvoliK boshlanadi. Oxi r-oKibatda Milliy gu ru r, iftixo r, Milliy Kad riyatla r asta-seKin zaiflasha boshlaydi. Ana shunday ulKani, MaMlaKatni, uning xalqini MustaMlaKachiliK Kishanla rida ushlab tu rish, itoatKo r Kulga aylanti rish MuMKin.

CHingizxon хам U rta Osiyo zaMinini istilo Kilayotganida o'z sa гка rdala riga: SHaxa rla rga nodon, i rodasiz, ахмок Kishila rni boshliK э^Ь tayinlangla r, ula rni Kullab-Kuvvatlangla r va KuKla rga Kuta rib MaKtay be ringla r, Maxalliy xalqla rning aKlli, biliMli, ob ru^'tibo rli Kishila rini yo'q Kilingla r, deb topshi riK be ra r экап. Bu siyosatning хам chuKu r uylangan sababla ri bulgan. O'z Madaniyatidan, ob ru^'tibo rli, dono vaKilla ridan judo bulgan xalq Ma'naviy raxnaMosiz Kolib Kovusha va uyusha olMaydi.

Ta rix shundan guvoxliK be radiKi, хамма vaKt, хамма e rda bosKinchi xuKMdo rla r bosib olingan MaMlaKatla r xududla rida Xitoy donishMandi va CHingizxon aytgan ta rzda siyosat yu rgizdila r. Bundan U rta Osiyo xalqla ri хам Mustasno эмas. IlM-fan va Madaniyat, Ma'naviyatning эng rivojlangan ма rKazla ridan bulgan Tu rKistonni zu ravonliK yuli bilan bosib olgan cho r xuKuMati e rli axolini ка raMliK va KulliK, siyosiy ка raxtliK va ruxiy KashshoKliK xolatida ushlab tu rishni MustaMlaKachiliK siyosatining ма rKaziy Masalala ridan bi ri deb xisobladi. Ana shu yovo'z va макко rona siyosatni aMalga oshi rishning asosiy yul-yu riKla rini ishlab chiKish uchun ishni niMadan boshlash Ke raKligi xaKida taKlif-Muloxaza va xulosala r be rish topshi rigi bilan cho r xuKuMati KupchiliK oliMla r va boshKa soxa Kishila rini Rossiyadan Tu rKistonga yubo rdi.

Bosib olingan MaMlaKatda ilM-fan, Ma'na-viyat, Madaniyat istilochi MaMlaKatga nisbatan bi r necha bo r ustun bulsa, unday joyla rda MustaMlaKichiliK ta rtibini saKlab tu rish oson KechMaydi. Bizning ulKa эsa bosKinchi cho r Rossiyasiga nisbatan Ma'naviy-Ma' rifiy va Madaniy ta raKKiyot jixatidan ancha ustun tu ra rdi. CHo r xuKuMati oliMla r Maslaxatiga ама! Kilib, bizning ulKada Kanday Kilib bulMasin, o'zla rining e rli xalqdan ustunliKla rini isbotlashga va shu ta riKa «o'zil-Kesil» galabaga э rishishga astoydil Ki rishdila r.

UtMishdagi bosKinchila r singa ri cho r bosKinchila ri хам bu soxadagi aMaliy ishni Tu rKiston xalqini bi r necha Ming yilliK ta rixi, Madaniyati, u rf-odatla ridan мах ruM Kilish, ruxan, Ma'nan Mayib-Maj rux Kilishdan boshladila r. Bu chuKu r uylab, o'zoKni Ko'zlab va rejalashti rib Kuyilgan Mash'uM siyosat эdi. Bu siyosatning zaMi rida cho r xuKuMatining Manfaatini xa r toMonlaMa xiMoya Kilish va Tu rKiston xalqla rini, shu juMladan o'zbeK xalqini Milliy o'zligini anglashdan butKul мах ruM Kilib utMishini unutgan, vatanpa rva rliK tuygusidan judo bulgan, istiKbolini кu rolMaydigan odaMla r gu ruxiga aylanti rish Muddaosi tu rgan.

Ma'naviyat va ма' rifat xalqning o'z utMishini bilishi va istiKbolini tushunib etishiga yo rdaM be radi, Vatanni sevish va u bilan fax rlanishga da'vat эtadi, dushManla rga, bosKinchi va MustaMlaKachila rga ка rshi мu rosasiz кu rash olib bo rishga, э гк va adolat uchun jaso rat кu rsatishga undaydi.

Ma'naviyat va ма' rifatdan мах ruM xalq Milliy jixatdan o'zini anglab ololMaydi, taKdi rga tan be rib yashashni o'ziga эр кu radi. CHo r aMaldo rla ri buni yaxshi anglagan xolda o'z MustaMlaKa aso

ratiga solgan Tu rKiston xalqla rini Ma'naviyat, ма' rifat va Madaniyatdan bebax ra Koldi rish Masalasiga aloxida axaMiyat be rdila r, bu yulda xech tap to rtMay insofu diyonatni, raxM-shafKatni butunlay unutdila r.

CHo r Rossiyasining Tu rKistondagi siyosati Milliy tuyguni poyMol эtishga, Milliy Kad riyatla rni toptashga, butKul yo'qotib yubo rishga кa ratilgan эdi. CHo rizM bu ulKada savodsizliK, biliMsizliK xolatini vujudga Kelti rish va uni MustaxKaMlashdan Manfaatdo r эdi.

CHo rizM MustaMlaKachiliK siyosatini SHa rKda Kon va Kilich bilan jo riy Kilgan gene ralla rdan bi ri M. D. SKobelev: «Millatni yo'q Kilish uchun uni Ki rish sha rt эмas, uning Madaniyatini, tilini, san'atini yo'q Kilsang bas, tez o rada o'zi tanazzulga uch raydi», - deb «basho rat» Kilgan эdi[2]. Uning ana shu «dono» кu rsatMasi Tu rKistondagi Ma'naviyat, ма' rifat va Madaniyatga nisbatan aMalga oshi rilgan jaxolat va yovo'zliKla r uchun KullanMa bulib xizMat Kildi. CHo rizM Tu rKiston xalqla rini savodsizliK, biliMsizliK xolatida ushlab tu rishdan Manfaatdo r эdi. Uning MaKsadi gaflat uyKusida yotgan, zaMonaviy fan-texniKa, ма' rifat yutuKla ridan bexaba r, Milliy ongi past, Milliy gu ru ri toptalgan xalqni talash, эzishdan ibo rat эdi. CHo r xuKuMatining MustaMlaKa ulKala rdagi guMashtala ri «ya riM podsho» KaufMan, gene ral-gube rnato r Ku ropatKin, jallod Golovanovga uxshaganla r SaMa rKand, Buxo ro, Xiva, KuKon, ToshKentdagi buyo'q aso ri-atiKala rni, Masjidu-Mad rasala rni, a гк!a ru ta rixiy-Madaniy yodgo rliKla rni tupga tutib e r bilan yaKson Kildila r. Axi r Kanday Kilib кuI ostidagi MazluM xalqla r Madaniyati, Ma'naviyati, ма' rifati, ta rixi bosKinchi-jallodla rniKidan baland bulishi Ke гак?! Bunga ula r toKat Kila olMas эdi! Ula rning usuli yo'q Kilish, Madaniyatni, til va ta rixni, Tu rKiston xalqla ri, shu juMladan o'zbeK xalqi gu ru rlanadigan, iftixo r Kiladigan niMaiKi bulsa, xaMMa-xaMMasini, tag- tugi bilan ayaMay yaKson Kilish эdi.

CHo r xuKuMatining Tu rKistondagi MustaMlaKachiliK siyosatining tub Moxiyatida Kanday MaKsad va Muddao yotganligini xalqiMizning biliMli, Madaniyatli, ziy гак, oKilu dono fa rzandla ri allKachon tushunib etgan эdila r. CHo r xuKuMati MustaMlaKachiliK siyosatini fosh эtgan, xalqni э гк va ozodliKKa, biliM va Madaniyatga cho rlagan, Milliy Kad riyatla riMizni Kullab Kuvvatlagan, shu yulda jafo cheKib xaloK bulgan buyo'q Kalb эgasi Abdu rauf Fit rat o'zining «Tu rKistonda rusla r» risolasida: «Ku rdiM, KezdiM, эshitdiм, uKidiM. MaMlaKatla r o rasida Tu rKistoniMiz Kabi baxtsiz bi r MaMlaKat yo'qdi r... Rus Kapitalistla ri bilan rus popla rining sodiK ishonchli кo rovulla ri bulgon эsкi Rusiya xuKuMati эllик yil o rasida Tu rKistondagi tu гк bolala rining foydala riga bi ro r ish кu rdiMi, кu rMoKchi buldiMi? Mana shu savolga - «Yo'q!»dan boshKa bi r javobiMiz yo'qdi r. YU rtiMiz эШк bi r yil ido rai asKa riy ostida tu rdigi uchun biz Ov ruponing Madaniy Millatla ri bilan кu risholMadiK, ula rning ijtiMoiy va iKtisodiy fiK rla ridan istifoda KilolMadiK. Bizning Ko'zla riMizni ochi rMasliK fiK ri uchun fiK ri ochiK tata r кa rindoshla riMizning daxi Tu rKistondan e r олмок va Tu rKistonda MaKtab ochMoKla ri Man эtildi.

Bizning diniy va Milliy xissiyotla riMizni uldi гмок tilagi bilan Ust routov Kabi Mutaasib popla rning ido rasinda gazeta chiKa rildi, MaKtab ochildi, leKin o'z MillatiMiz va diyonatiMizni anglaMoK uchun o'z ta rafiMizdan ochilgan MaKtabla r va gazitala r boglandi, sha' riy махкама!a riMizning хукук va saloxiyatla ridan buyo'q bi r Kisti gasb эtildi. MaxKaMala rda, uyla rda, yulla rda, tijo riy ishla rda, xatto vagon a rbala rinda Tu rKiston e rlisining xuKuKi Tu rKiston Musofi ri bulgon rus va a rManidan tubanda tutildi»*[3]*, - deb yozgan эdi. Abdu rauf Fit ratning Kalb nidosi bulgan ushbu so'zla rda MustaMlaKachiliK siyosatining ba rcha toMonla ri fosh эtilgandi.

SHunday Kilib, cho r xuKuMatining Tu rKiston xalqla riga nisbatan tutgan MustaMlaKachiliK siyosati bu xalqla r u rtasidagi xa r Kanday davlat кu rtaKla rini yo'q Kilish, ula rning ijtiMoiy- iKtisodiy,

siyosiy-Madaniy ta raKKiyotini bugish, ula rga э rKinliK be rMasliK, Milliy Kad riyatla rini e rga u rish, KaMsitish, Milliy gu ru rla rini, Ma'naviyatini poyMol э^^ кu rKuvda ushlashdan ibo rat эdi.

2- Masalaning bayoni. Rossiyada OKtyab гь tunta rishidan Keyin, sovet xoKiMiyatining dastlabKi yilla rida boshKa juMxu riyatla rda bulganideK, O'zbekistonda хам, albatta Madaniy, ма' rifiy ta raKKiyot buldi, tabiiy va ijtiMoiy fanla r anchagina usdi, Milliy ziyolila r safi Kengaydi, iKtisodda, ijtiMoiy, siyosiy xayotda ijobiy o'zga rishla r buldi. Bundan кo'z yuMish MuMKin эмas. LeKin O'zbekiston MustaKilligiga Kada r bulgan etMish tu rt yil ichida Madaniy-Ma' rifiy ta raKKiyotiMiz iMKoniyatla ridan tula foydalana olMadiK. Ma rKaz toMonidan yu rgizilgan davlat siyosati tufayli Milliy ongiMiz, Milliy tiliMiz, ta rixiMiz, u rf-odatla riMiz rivojlanishiga yul be rMaydigan govla r paydo buldi. Aga r CHo r Rossiyasi bizning Ma'naviyatiMizni tu rgunliKda, KoloKliKda tutishga u ringan bulsa, bolbsheviK-shovinistla r Maxalliy xalqla rni o'z Milliy Madaniyatidan butKul begonalashti rish siyosatini tutdila r. O'zbeK xalqining Madaniyati va Ma'naviyatiga, Milliy ongi rivojlanishiga tusKinliK Kilish sobiK Sovet jaMiyati dav rida cho rizM zaMonidagidan кu ra Kuchaysa-Kuchaydiyu, аммо KaMayMadi. SHu ro davlati Milliy cheKKa ulKa xalqla rini эzish, boyliKla rini talash MaKsadida cho rizM MustaMlaKachiliK siyosatini oshKo ra davoM этti rdi. SHu ro to'zuMi Milliy bi rdaMliK, Milliy tuygu rivojlanishi va yo'qsalishiga MillatchiliK deb кa radi.

SHu ro zaMonida xalqiMizning Ming yilliK ta rixi, э'tiкodi rad эtildi, u rniga «shaxsga siginish» balosi ruba ru buldi.

P rezidentiMiz IsloM Ka riMov «Ta rixiy xoti rasiz KelajaK yo'q» risolasida ta'KidlaganideK: «.... SHu rola r zaMonida ta rixiy xaKiKatni bilishga intilish ragbatlanti rilMas эdi, xuкм ron MafKu ra Manfaatla riga xizMat KilMaydigan Manbala r xalq Ko'zidan iloji bo richa yi roк saKlana rdi»*[4]*.

Insonla rning Ma'naviy-axloKiy ta rbiyasini ta'Minlashga KuMaK-Iashadigan MuKaddas Kitob Ku r'oni Ka riM, Xadisi SHa rif, Al-Buxo riy, At-Te rMiziy, SHayx NajMiddin Kub ro, Az-ZaMaxsha riy, Baxouddin NaKshband singa ri ulaMoyu fo'zalola rning Mu'taba r asa rla ri xalqdan yashi rildi, ula rga ut Kuyildi, suvla rga oKizildi. Ka raMliK va MuteliK yilla rida sodi r bulgan bu daxshatli voKea va xodisala r o'zbeK xalqining Milliy Ma'naviyati Muayyan da rajada tanazzulga uch rashiga sabab buldi. SHu ro xuKuMati va to'zuMi кu rila boshlagan dastlabKi yilla ridayoK, avvalo butun ziyolila r va xatto эsкi o'zbeK yozuvini biladigan (Mulla deb noM olgan) Kishila r хам камок!а rga junatildi. KeyinchaliK эsa uyda a rab alifbosi yozuvidagi Kitob va KulyozMala rni saKlagan odaMla r KattiK ta'Kib ostiga olindi. Xullas, o'zbeK xalqining ilgo r KisMi - ziyolila rga, ма' rifat xoMiyla riga juda Katta za rba be rildi. Bu KatagonliK xatti-xa raKati utgan etMish yi! davoMida u yoKi bu da rajada doiMiy va o'zviy ravishda davoM эtdi.

Milliy Ma'naviy Kad riyatla rdan bi ri Milliy u rf-odatla r, an'anala r, diniy-ta rbiyaviy ма rosiMla r, xalq bay гам va sayilla ri Kabila rga Kilingan xujuM o'zbeK xalqi boshiga tushgan ogi r da rd buldi.

UMuMan olganda, shu ro yilla ri davoMida o'zbeK xalqi э rKin fiK rlash xuKuKidan мах ruM эtildi. Bu эsa, o'z navbatida, xalqning Ma'naviyatiga salbiy ta'si r Kildi.

Yo'qo rida Kayd эtganiмizdeк, 30-yilla rning u rtala riga bo rib, Milliy Ma'naviyatiMizni tuliK sindi rib, yanchib tashlashga кa ratilgan siyosat izchi! aMalga oshi rila boshlandi. As! ziyo эgala ri otib, buKib tashlandi. Bula r Kato riga CHulpon, Abdulla Kodi riy, Abdu rauf Fit rat, UsMon Nosi r Kabi xalqiMizning, MillatiMizning, uning Ma'naviyatining unlab, yo'zlab as! uglonla rini Ki ritishiMiz MuMKin.

Ka raMliK va MuteliK yilla ri o'zla rini ilMning хамма soxasini yaKKayu yagona bilagoni deb

atagan KoMMunistiK MafKu ra ta rgibotchila ri o'z faoliyatla rida utMishdan Kolgan ba rcha Ma'naviy Me rosni butunlay inKo r этish yuliga utib oldila r. Navoiy, Bobu r, UlugbeK, YAssaviy, Mash rab, Nodi rabegiM singa ri а!!ома!а r feodalizM dav ri naMoyandala ri, deb э'1оп Kilinib, ula rning Me rosla rini u rganish taKiKlandi. Buyo'q а!!ома!а rning yubileyla rini utKazish эsa MillatchiliK Kayfiyatla rini Kuchayti ruvchi oMi! sifatida baxolandi.

U rta Osiyo xalqla rining u rta as rla rda jaxon fani, Madaniyati ta raKKiyotiga Kushgan xissasi xaKida gapi rish ta rixni ideallashti rish deb кu rsatildi. UtMishning ulKan Me rosi, bebaxo Milliy Ma'naviyat Kad riyati bulgan KulyozMala rni u rganish, nash r Kilish iMKoniyati chega ralab Kuyildi.

O'zbekistonda ba rcha dinla rning, bi rinchi navbatda, isloM dinining Ko'zga кu ringan yi ri к vaKilla ri bi rin-Ketin KaMaldi, su rgun Kilindi, iMi-jiMida otib tashlandi. CHo гак кам bi r as r davoMida diniy-Ma'naviy ta rbiyaga u rin be rilMadi. Diniy ах!ок va Madaniyatning za ra ri xaKida aytilMagan gap KolMadi.

Daxshatlisi shu buldiKi, isloM dinini «fosh эШь> MaKsadida aziz-avliyola rning Mozo rla riga ut Kuyildi, MaKba rala ri ostin-ustin Kilindi. KoMMunistla r, raxba r xodiMla r ota-onala ri, yaKin Kishila ri janozasiga bo rishdan кu rKib Kolishdi. YU гак yutib bo rganla r pa rtiyadan uchi rilib, ishdan olindi.

Xalq u rtasida dax riyliKni ta rgib Kilish va dinga ка rshi мu rosasiz кu rash niKobi ostida u rta as r Me'Mo rchiligining taK ro rlanMas naMunasi bulgan, Milliy naKshla r bilan jilovlanib tu rgan Minglab Masjidla r, yo'zlab Mad rasala r, xalqiMizning Milliy gu ru ri xisoblangan MuxtashaM Kas rla r, ta rixiy obidala r, xonla r, aMi rla rning sa royla ri vaxshiyliK va yovo'zliK bilan bo'zib tashlanib, oMbo rxonala rga, paxta кu ritadigan joyla rga aylanti rildi. Bu Kabi xunuK ishla r «feodal utMish, эsкilік sa rKitla ridan tozalash» degan Kizil so'zla r bilan niKoblandi.

MustaKilliK tufayli diniy Kad riyatla rga bulgan bunday salbiy Munosabatla rga ba гхам be rildi.

UtMish xalq ogzaKi ijodi Ma'naviyatiMizning i!к sa rchashMasi sanaladi. Totalita r to'zuM dav rida xalqiMizning KadiMiy Kad riyatla ri, xalq ogzaKi ijodining yo'qsaK naMunasi sifatida as rla rdan-as rla rga Ma'naviy Me ros bulib utib Kelayotgan afsona, rivoyat, э rtaK, мако!!а rga, «AlpoMish», «Gu rugli», « RustaM», «Avazxon», «Xasanxon», « Ravshanxon» Kabi dostonla rga bi r yoKlaMa Munosabatda bulindi, ula rga zaMonasozliK, sinfiyliK, pa rtiyaviyliK nuKtai naza ridan tu rib baxo be rildi. O'zbeK xalq ogzaKi ijodiyotining xa r bi r asa riga iKKi sinf, iKKi Madaniyat naza riyasi asosida baxo be rildi, KoMMunistiK MafKu ra nuKtai naza ridan Kelib chiKKan xolda yondashildi. Ula rdagi Milliy va uMuMinsoniy Kad riyat va goyala r naza r-pisand KilinMadi. CHunonchi, «AlpoMish» dostonida xonla r, beKla r MaKtaladi, bosKinchiliK va zu ravonliK ta rgib Kilinadi, isloM diniga Mansub bulMagan boshKa xalqla rga yoMon Munosabat tasvi rlanadi, degan aybla r tunKaldi. Dostonning bosh ках raMoni AlpoMish MexnatKash xalqning olijanob fazilatla rini va o rzu-uMidla rini o'zida ifoda этмаydi, aKsincha, u xoKiM, Konxu r beK, tipiK zu ravon va zoliM sifatida xa raKat Kiladi, deb da'vo Kilindi.

Pi rova rd natijada doston Kitob duKonla ri peshtaxtala ridan, Kutubxona javonla ridan yigishti rib olindi. Si rasini aytganda, bu o'zbeK xalqiga tuxMat, uni boy utMishidan aj ratib tashlash, Milliy Kad riyatla rni e rga u rishdi r. MustaKilliK tufayli Ma'naviy Me rosiMizning bu soxasiga nisbatan bulgan salbiy Munosabatla rga o'zil-Kesil ba гхам be rildi. Buning yaKKol isboti 1999 yilda «AlpoMish» dostoni ya ratilga nligining 1000 yilligi yu rtiMizda Keng nishonlanganligidi r.

Til - xa r bi r xalq va Millatning Milliy o'zligini naMoyon Kilishda MuxiM vositadi r. Ja'MiKi эzgu

fazilatla r inson Kalbiga, avvalo ona allasi, ona tilining betaK ro r jozibasi bilan singadi....Ona tili - bu Millatning ruxidi r. O'z tilini yo'qotgan xa r Kanday Millat o'zligidan judo buishi MuKa r ra r! SHaxs Ma'naviy KaMolotining za ru r sha rtla ridan bi ri o'z ona tilini bilishidi r. Til bilMaydigan odaM xalqning dilini хам bilMaydi. Bi ron-bi r sabab tufayli Milliy til yo'qolsa Millat bo ra-bo ra yo'qolib Ketadi, Milliy o'ziga xosligini yo'qotadi*^. SHunday bulgach, bi ron-bi r Milliy tilning yo'qolishi usha xalqning MuKa r ra r ravishda xa!oк bulishiga olib Keladi.

SobiK Sovet xuKuMati хикм ronliK Kilgan 70 yildan Kup гок vaKt davoMida Milliy cheKKa ulKa xalqla ri, juMladan o'zbeKla rning Milliy tili, ta rixi va Madaniyati rivojlanishiga tusKinliK Kilishi uchun ishlatilMagan xiylayu-nay rang KolMadi! SHaxsga siginish yilla rida Millatla rning bi rbi riga Kushilib, yagona Sovet xalqiga aylanishi xaKida «naza riyala r» paydo buldi. «Milliy tilla r yo'qoladi, yagona til buladi», deb «basho rat» Kilindi. Bunday soxta naza riya Stalin toMonidan u rtaga tashlangan эdi. 1930 yildan boshlab ка riyb oltMish yi! davoMida sobiK ма rKaz Millatla r va Milliy tilla rni Kushib yubo rish siyosatini zu r be rib xayotga jo riy эtishga u rindi. BaynalMilalliK bay rogi ostida Milliy tilla r rivojlanishi cheKlab Kuyildi. O'zbeK tiliga nisbatan Kilingan ijtiMoiy adolatsizliK, ayniKsa, daxshatli tus oldi. Bu na rsa davlat siyosati da rajasiga Kuta rilib aMalga oshi rildi. Uning lugat ta rKibiga ruscha baynalMilal so'zla r sun'iy ravishda tiKishti rildi. Natijada ogzaKi va yozMa nutKiMiz o rtiK da rajada bo'zildi.

IjtiMoiy xayotda o'zbeK tilidan foydalanish Kengayib bo rish u rniga asta-seKin to rayib bo rdi. Ko rxonala rda, ilMiy Muassasala rda, Maishiy xizMat ки rsatish soxasida, tabobatda, a!oка tashKilotla rida o'zbeK tilidan foydalanishda Kupol xatola rga yu! Kuyildi. O'zbeK tili fuKa ro xavo flotida, ichKi ishla rda, a rMiyada su rib chiKa rildi, undan foydalanilMadi. O'zbeK tili da rs soatla ri yi! sayin икиv Muassasala rida KisKa rib bo rdi.

Axvol shu da rajaga bo rib etdiKi, ba rcha yiginla r, Majlisla r, yozishMala r rus tilida olib bo rildi, disse rta^yala r, Kitobla r, risolala r, мако!а!а r, a rizala r, shiKoyat va iltiMosnoMala r rus tilida yoziladigan buldi, aKs xolda ula r Mutasaddi tashKilot ido rala rida Kabul KilinMadi.

O'zbeK tili chetga su rib tashlandi, uning MavKei benixoya pasayib Ketdi. Natijada, rus tilini bilMaydigan odaM Mas'ul ido rala rda ishlaMaydi, degan tushuncha yo'zaga Keldi. Aslida хам axvol shunday эdi, xayot va ish sha roitiMiz faKat rus tilini bilishni talab Kila rdi. Natijada o'zbeKla r o rasida o'zbeK tilini bilMaydiganla r, o'zbeKcha yozolMaydiganla r va o'zbeKcha fiK rlay olMaydiganla r Kupayib Ketdi. Xatto o'z ona tilini bilMasliK ayb sanalMaydigan buldi.

Ma'Mu riy buy ruKbozliK ish usulla ri avjiga Mingan, хамма na rsa, xa r bi r Katta yo KichiK Masala ма rKazning кu rsatMasi, roziligi bilan xal Kilinadigan yilla rda (tobeliK va ка raMliK o'zining yo'qo ri chuKKisiga chiKKan dav r) o'zbeK tili u rnini rus tili эgalladi, desaK xato KilMayMiz. Ba'zi raxba rla r butunlay e rli axolidan ibo rat Majlisla rda хам ruscha so'zlab, buni o'zla ri uchun MadaniyatliliK aloMati, fax r-iftixo r deb bilish da rajasiga etdila r. Rus tilini bilish, shu tilda chi royli so'zlash Ma'naviy KaMolatning chuKKisi, MadaniyatliliK belgisi deb Kabul Kilindi. Natijada o'z ona tiliga MensiMay ка raydigan Kishila r paydo buldi. Bu, ayniKsa yoshla r o rasida avj ola boshladi. Buni jaMiyatning, Millatning, uning Ma'naviyatining эng Katta fojiasi deb tushunMoK loziM.

O'zbeK tili U rta Osiyodagi эng KadiMiy va boy tilla rdan bi ridi r. «UMuMan, tu rKiy tilla r yi riK iKKi oKiMda rivojlandi, - deb yozadi I. KuchKo rtoev, - uning bi ri tu гк tili bulsa, iKKinchisi o'zbeK tilidi r. RoMan tilla rini rivojla nti rishda lotin tili Kanday rolb uynagan bulsa, U rta Osiyo va Kozogiston MintaKasidagi tu rKiy tilla rni rivojlanti rishda o'zbeK tili shunday rolb uynadi»*[6]*.

O'zbeK tilining iMKoniyatla ri shu Kada r KengKi, bu tilda tu rli so'z to'zish, chi royli so'zlash,

asa rla r ya ratish MuMKin. Bunga adabiyot va san'atiMizning boy ta rixi, xazinasi yo rKin guvox sanaladi.

Millatni xiMoya Kilish uchun uning tilini xiMoya Kilish, as rash, rivojlanti rish za ru r. Buni эsa davlat baja radi. Til davlat xiMoyasiga olinMas эка^ u rivojlana olMaydi. Til xoKiMiyat bilan ti riK. MustaKilliKKa э rishguniMizga Kada r o'zbeK tilini Muxofaza Kilish za ru rati yo'zaga Keldi. O'zbeK tiliga davlat tili MaKoMi be rilishi oson-silliK KechMadi. Uni xiMoya эtish va Konuniy MavKeini tiKlash uchun bulgan KU rashda shoi r va yozuvchila r, oliMla r, MualliMla r, xuKuKshunosla r, хамма-хамма faol ishti гок эtdi. Эng MuxiMi bu KU rashda xalq uygondi.

Til MuaMMosi singa ri nixoyatda noziK, кaltis va jiddiy Masalani ijobiy xal эtish uchun juMxu riyatiMizda IsloM Ka riMov raxba rligida Keng MiKyosda tashKiliy, goyaviy-siyosiy va Keng KulaMli ta rbiyaviy ishla r olib bo rildi.

O'ZOK davoM эtgan baxsla r, to rtishuvla r, Munoza ra va MuxoKaMala rdan sung O'zbekiston Oliy Kengashi un bi rinchi sessiyasida 1989 yil 21 oKtyab rda «O'zbekiston SS Rning davlat tili xaKida» Konun Kabul Kilindi. Natijada Sovet dav rida Milliy til Masalasida yul Kuyilgan xato va KaMchiliKla rni to'zatish uchun Keng yul ochildi.

Konunga binoan, o'zbeK tili O'zbekiston RespubliKasining davlat tili, deb э'1оп Kilindi. Bu xol xalqiMizni bexad Kuvonti rib, dilini yay ratib yubo rdi, Milliy gu ru rini Kuchayti rdi.

Аммо shuni хам Kayd эtish loziMKi, MustaKil RespubliKaMizning dunyoga yo'z tutishida yoshla riMizning, ayniKsa Siz Kabi talabala rning xo rijiy MaMlaKat xalqla ri tilini bilishingiz MuxiM axaMiyat Kasb эtadi. Davlat tili xaKidagi Konunning Kabul Kilinishi boshKa tilla rni bilish, u rganishni rad эtмaydi. BoshKa tilla rni bilish - xa r bi r Ma'luMotli Kishining KU rKidi r. Xalqla r u rtasida bi rliK, axilliK, Mex r-oKibat, xu rMat, tu rli a!oкa!a r til va Madaniyatni bilishdan boshlanadi.

O'zbekiston RespubliKasida xozi rgi paytda yoshla r MaKtabla r va oliy UKUV yu rtla rida rus, ingliz, neMis, f ranцo'z, ispan tilla ri bilan bi r Kato rda SHa гк xalqla ri tilla rini хам Katta KiziKish bilan u rganMoKdala r. A rab, fo rs, xind, xitoy tilla rini u rganish natijasida aKsa riyat KisMi a rab va fo rs tilla rida yozilgan KadiMiy KulyozMala riMizni beMalol uKib-u rganadigan etuK Mutaxassisla rga эga bulaMiz.

Mustabid to'zuM siyosati talabi va zu ravonligi asosida Ma'naviyatiMizning MuxiM Ki r rasi iMloMiz KetMa-Ket uch ма rta o'zga rti rildi. 1929 yilda a rab alifbosidan lotin alifbosiga utildi. O radan un iKKi yi! utgach, Ki rill alifbosi Kabul Kilindi. SHu ta riKa xalqiMiz o'zining 1000-1200 yilliK Kuxna ta rixidan, utMishidan, Ma'naviy Me rosidan мах ruM buldi. Ota-bobola riMizdan Kolgan Kitobla r, asosan a rab va fo rs tilla rida yozilgan. IMloning o'zga rti rilishi natijasida usha Kitobla rni uKiy olMaydigan bulib KoldiK. YAKin utMishiMizning riyoKo r siyosati natijasida Mugul bosKini Kelti rgan yo'qotishdan хам KU ra Katta гок Ma'naviy faloKatga uch radiK. Bu ta rixiMizni, MadaniyatiMizni, Milliy Ma'naviy Me rosiMizni yo'qotishga u rinishning yangicha yuli эdi.

Insofu-diyonatni yo'qotgan KoMMunistiK MafKu ra yalovba rdo rla ri, a rab va lotin alifbosini yo'qotib MaKsadla riga э rishib bulgach, o'zbeK xalqi «inKilobgacha» savodsiz эdi, yozuvi хам, MaKtabi хам, Kitobi хам, oliMu ulaMola ri хам bulgan эмas, tili rivojlanMagan degan safsatani butun dunyoga yoydila r. Bu xalqiMiz sha'niga agda rilgan gi rt tuxMatdi r. Bu ulKadan etishib chiKKan ilM-fan, Madaniyat, Ma'naviyat naMoyandala rini ilga ri Sizla r bilan KU rib utganMiz... UlKaMiz KadiMdan Ma'naviyat va ма' rifat yo'qsaK da rajada rivojlangan xudud bulganligi bilan fax rlanishiMiz loziM.

Biz yo'qo rida MustaMlaKachiliK, ка raMliK sha roitida o'zbeK xalqining boy Ma'naviy va ма' rifiy Me rosiga

Munosabat va uning ijtiMoiy oKibatla rining ba'zi jixatla rinigina кu rib utdiK. UtMishda toptalgan, taxKi rlangan Ma'naviy va ма' rifiy Me rosiMizga MustaKilliK yilla rida Munosabat tubdan o'zga rdi. Milliy Ma'naviy Me rosiMiz Kayta tiKlanib, xalqiMiz Kalbida chuKu r ildiz otMoKda. MustaKilliK tufayli bu bo rada aMalga oshi rilgan ba rcha ijobiy ishla riMiz oldingi Mavzula rda u yoKi bu jixatdan yo ritilganligini xisobga olib, MazKu r ма' ro'zada bu Masalaga tuxtalMadiK.

5- MAVZU; MA'NAVIYAT TARAQQIYOTINING ME'ZONLA ri.

Davlat ta'liM standa rti.

MustaqilliK tushunchasi. O'zbeKiston Mustaqil davlat. Istiqlol sha rofati. Milliy o'zliKni anglash. MustaqilliKni MustaxKaMlash. Moddiy va Ma'naviy boyliKla riMizni O'zbeKiston ta raqqiyoti uchun xizMat qildi rish. I.A.Ka riMovning Milliy-Ma'naviy tiKlanish концерціyasi, O'zbeKistonni rivojlanti rishning Ma'naviy-axloqiy negizi.

DASTU R

Ba rKaMol inson ta' rifi. IsloM Ka riMov toMonidan ba rKaMol inson tushunchasiga be rilgan ta' rifning Moxiyati. Ma'naviy ba rKaMol va KoMil insonning aqliy, axloqiy Ma'naviy fazilatla rining yo'qsaK bo'lishi. Kishila rning chuqu r va zaMonaviy biliMga Keng dunyoqa rashga, Mustaqil fiK rlash saloxiyatiga эga bo'lishi, uning yo'qsaK Ma'naviy KaMolat soxibi bo'lishining asosiy sha rt э^п^.
,Ma'naviy ba rKaMol KoMil insonni ta rbiyalash za ru riyatining oshib bo rish sababla ri. Uning Millat, MaMlaKat va uMuMinsoniyat oldida tu rgan ulKan vazifala r bilan borliq э^п^. Vatan
va vatanpa rva rliK tushunchala ri. O'z Millatining Kelajagi yo'lida qayrn rish xa r bi r Ma'naviyatli insonning bu rchi э^п^,

Reja;

1. Ma'naviy ba rKaMol inson tushunchasi uning sha rqona ta' rifi. IsloM Ka riMov asa rla rida Ma'naviy ba rKaMol avlodni ta rbiyalash to'r risidagi royala r.
2. Vatanpa rva rliK, insonpa rva rliK va o'z Millatiga sadoqat shaxs Ma'naviyatining MuxiM Me'zonla ri.
3. IyMon, diyonat, adolat, Mex r-shafqat va э'tiqod, poKliK, xalolliK va vafodo rliK shaxs Ma'naviy fazilatla ri.

Tayanch so'z va tushunchala r:

MustaKilliK va Ma'naviyat; Ma'naviy ba rKaMol avlod; aqliy zaKovat va ruxiy-Ma'naviy saloxiyat Ma' rifatli insonning iKKi Kanoti; KoMil inson; sogloM avlod; tug riliK, xalolliK, poKliK, vatanpa rva rliK, insonpa rva rliK, azguliKKa yullash; sogloM avlod - jisMan baKuvvat, Ma'naviy boy, aqliy rivojlangan, axloKiy poK, Ma' rifatli inson; MustaKilliK tafaKKu ri; Milliy iftixo r; Milliy gu ru r; Millatpa rva rliK; KoMil inson - jaMiyatning ti riK vijdoni; KoMil inson - xalolliK va poKliKning oliy tiMsoli.

Vatan; Vatan - sajdagox Kabi MuKaddas; vatanni sevMoK iMondandi r; vatanpa rva rliK; bevatanliK - baxtsizliKdi r; vatan tuygusi; vatanpa rva rliK va davlat raMzla ri; insonpa rva rliK; OdaMi э rsang deMagil odaMi...; MustaKil O'zbekiston va insonpa rva rliK; Millatpa rva rliK; Milliy o'zliKni anglash.

IyMon; diniy iyMon; dunyoviy iyMon; iyMonliliK; iyMonsizliK; insoniyliK; diyonat; adolat; Mex r-shafKat; э'tiкod; poKliK; xalolliK va vafodo rliK; sha rM va xayo; noMus; noMusliliK; KaMta rliK; «Otang bolasi bulMa, odaM bolasi bul»; «KaMta rga KaMol, ManManga zavol».

Adabiyotla r:

1. Ka riMov I.A. Yo'qsaK MalaKali Mutaxassisla r - ta raKKiyot oMili. T., O'zbekiston, 1995 y.
2. Ka riMov I.A. Ta rixiy xoti rasiz KelajaK yo'q. T., SHa rK, 1998 y.
3. Ka riMov I.A. Ba rKaMol avlod o rzusi. T., SHa rK, 1999 y.
4. Ka riMov I.A. Ollox KalbiMizda, yu ragiMizda. Xalq so'zi, 1999 y, 6 Ma rt.
5. Ka riMov I.A. Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz. T.,

O’zbekiston, 2000 y.
6. Ka riMov I.A. Milliy istiqlol MafKu rasi - xalq э’tiкodi va buyo’q KelajaKKa ishonchdi r. T., «O’zbekiston», 2000 y.
7. Ka riMov I.A. XalolliK va fidoyiliK faoliyatiMizning asosiy Mezoni bulsin. T., O’zbekiston, 1994 y.
8. Ka riMov I.A. Adolat, Vatan va xalq Manfaatla ri xa r na rsadan ulug. Xalq so’zi, 1998 yil 11 noyab r.
9. Ka riMov I.A. Adolat xa r ishda xaM roxiMiz va dastu riMiz bulsin. Xalq so’zi, 1998 yil 14 noyab r.
10. Ka riMov I.A. Biz fidoyi vatanpa rva rla rga tayanaMiz. Xalq so’zi, 1993 yil 19 fev ral.
11. Safo Ochil. MustaKilliK Ma’naviyati va ta rbiya asosla ri. T., UKituvchi, 1997 y.
12. KoMilov N. Tasavvuf yoKi KoMil inson axloKi. T., 1996 y.
13. O’zbekiston XXI as rga intilMoKda. T., «O’zbekiston», 2000 y.
14. Vatan va Millat MuKaddasdi r. T., UKituvchi, 1996 y.
15. Ib roxiMov A., Sultonov X., Ju raev N. Vatan tuygusi. T., O’zbekiston, 1996 y.
16. Fev ral voKeala ri. 1999 yil 16 fev ral. T., O’zbekiston, 1999 y.
17. Ib roxiMov A., Sultonov X., Ju raev N. Vatan tuygusi. T., 1996 y.
18. Sa’dullaev D. IyMondan ay rilgan baxtli bulMas. MuloKot, №2, 1998y.

Bi rinchi Masalaning bayoni: Bugungi Kunda Ma’naviyat Masalasi ijtiMoiy xayotiMizning asosiy Masalala ridan bi riga aylanib Koldi. MustaKilliKning dastlabKi Kunla ridanoK bu Masalaga Katta va o’zluKsiz эЧ^ r be rib KelinMoKda. O’zbekiston RespubliKasi P rezidenti IsloM Ka riMovning xa r bi r nutKi va Ma’ ro’zala ri, MaKola va asa rla rida yo’qsaK Ma’naviyat KelajaK poydevo ri э^п^ Kayta-Kayta ta’KidlanMoKda. «Ze ro, - deb uKti radi IsloM Ka riMov, - biz jaMiyatiMiz ta raKKiyotini faKatgina iKtisodiy, ijtiMoiy fa rovonliK bilangina эмas, xalqiMizning Ma’naviy ba rKaMolligi, deMoK ratiK va insonpa rva rliK taMoyilla rining Kishila r ongida nechogliK chuKu r ildiz otishi bilan baxolayMiz»*[1]

Э rKseva r xalqiMiz MustaKilliK tufayli o’z e ri, o’z tili, o’z diniga эga buldi; Milliy gu ru ri, izzat ob rusi tiKlanib, эndilікda Kad riyatla riMiz, Ma’naviy Me rosiMizdan bax raMand bulMoKdaMiz. MustaKilliK va Ma’naviyat bi r-bi riga goyat bogliK tushunchala rdi r. Ma’naviyati buyo’q xalqni кul Kilish, abadiy istibdod zulMi ostida saKlash MuMKin эмas. Bunday Ma’naviyatning KaMol topishi, Kalbla rga singishi uchun MustaKilliKni MustaxKaMlash xaM loziM buladi. Kud ratli Kelajagi buyo’q davlat, buyo’q ijtiMoiy-iKtisodiy isloxotla r Kud ratli Ma’naviyat zaMi rida vujudga Keladi. Xa r bi r aloxida shaxsning va butun Millatning Ma’naviy KaMol oti o rKali deMoK ratiK xuKuKiy davlat ba rpo эй^ь DavlatiMiz raxba ri shu bois xaM Ma’naviyat va Ma’ rifatga doiMo Katta эЧ^ r be rib KelMoKda. SHu oKilona siyosat tufayli xalqiMiz o’zligini tanib, o’z shaja rasini id roK этмокda, ta rix oldidagi vazifasini anglab olMoKda.

Inson Ma’naviyatini yo’qsalti rMasdan tu rib, xalqiMiz xayoti va tu rnushi yo’qsalishida, xaMda MaMlaKatiMiz ta raKKiyotida MuvaffaKiyatla rga э rishish Kiyin. Isloxatla rning bi rinchi bosKichida Milliy Ma’naviyatni yo’qsalti rish yulida Ko’zlangan MaKsad tula aMalga oshi rildi va iKKinchi bosKichda aMalga oshi rilishi loziM bulgan vazifala rga zaMin xozi rlandi. Ma’naviy, MafKu raviy pa roKandaliK dav riga ba rxaM be rildi. IjtiMoiy xodisala r bilan bi rga Milliy Ma’naviyatiMiz yo’qsala bo rdi. YU rtboshiMiz IsloM Ka riMov «O’zbekiston iKtisodiy isloxatla rni chuKu rlashti rish yulida» asa rida ta’KidlaganideK: «Xalqning Ma’naviyati va Madaniyati, uning xaKiKiy ta rixi va o’ziga xosligi Kayta tiKlanayotganligi jaMiyatiMizni yangilanish va ta raKKiy этti rish yulidan MuvaffaKiyatli olga siljishida

xal Kiluvchi, ta’bi r joiz bulsa, belgilovchi axaMiyatga эgadi r...»*[2]*. XaKiKatan faKat Ma’naviy э rKin va ozod xalq te ran va KoMil tafaKKu r tufayli xa r soxada Katta yutuKla rga э rishishi MuMKin. BoshKacha aytganda, faKat Ma’naviy sogloM, Kuchli jaMiyatgina isloxatla rga tayyo r bulishi MuMKin*[3]*.

Ma’naviy ta rbiya soxasida Ko’zbuyaMachiliKKa yul Kuyish nixoyatda xata rli. Ma’naviyat jaMiyat xayotining shunday bi r noziK, axaMiyatli soxasiKi, bu bo rada xujaKu rsinga ish Kilish iKtisodiy va siyosiy soxala rda KutilMagan tu rli inKi rozla rni Kelti rib chiKa rishi MuMKin. AyniKsa, bu soxada o’zi bula rchiliK va luttibozliKKa yul Kuyib bulMaydi. Kishila rda, xususan yoshla rda yangi Ma’naviyatning shaKllanishi ancha мu raKKab va MashaKKatli ja rayon xisoblanadi. Buni aMalga oshi rish uchun Keng KulaMli Madaniy, ta rixiy, Ma’ rifiy, ta rbiyaviy ishla rni aMalga oshi rish Ke raK buladi. Эsкi to’zuM sha roitida ta rKib topgan Ma’naviy inKi rozga ba rxaM be rish, yangicha tafaKKu rga эga bulgan insonni shaKllanti rish мu raKKab, Muayyan dav rni talab Kiluvchi, asta-seKin aMalga oshadigan ja rayon bulganligi sababli ta rixning bu rilish dav rla rida jaMiyat xayotida Ma’naviy bushliK xolatla ri xaM yo’zaga Kelishi tabiiydi r. Bu bushliK jaMiyat uchun iKtisodiy, siyosiy inKi rozga nisbatan ancha xata rli roK Kechadi. Bunga Keyingi vaKtla rda yo’z be rgan Mudxish voKeala r yaKKol Misol bula oladi. SHu sababli ta rixiy bu rilish dav rla rida ob’eKtiv ta rzda yo’zaga Keladigan bunday xolatla rni chuKu r anglab, ula rga tug ri Munosabatda bulish loziM. MaMlaKatiMiz raxba riyati buni tug ri anglab, bunday xolatla rning KalKib yo’zaga chiKishining oldini faKat odaMla riMiz, avvalaMbo r yoshla riMizning iyMon- э’tiкodini MustaxKaMlash, i rodasini baKuvvat Kilish, ula rni o’z MistaKil fiK riga эga bulgan ba rKaMol insonla r эйь ta rbiyalash o rKaligina olish MuMKinligini, MustaKilliK tafaKKu ri, Ma’naviyatini shaKllanti rish, MaKsad, vazifa, vositala ri yulla rini izlab topish, xayotga jo riy эtish o rKali xal эtish MuMKinligini ta’Kidlab KelMoKda^. Zotan, yosh MustaKil MaMlaKatiMizning Kelajagi uchun Ma’naviyati yo’qsaK, ba rKaMol insonla r za ru r. SHuning uchun xaM yu rtboshiMiz «Yo’qsaK Ma’naviyat - KelajaK poydevo ri» degan xiKMatli shio rni yanada baland roK Kuta rdiKi, yo’qsaK Ma’naviyat MustaKilliKni MustaxKaMlash, rivojlanti rish va taKoMillashti rish uchun MuxiM va za ru riy taMoyilla rdan bi ri bulib Koldi.

Ma’naviyatli va э’tiкodli Kishila r o’z Maslagi, vatani uchun jonini fido Kilishga xaM tayyo rdi rla r.

O’zbekiston bozo r Munosabatla riga tula utayotgan dav rda Ma’naviy-axloKiy Kad riyatla rning axaMiyati tobo ra usib bo rayotganligi Ma’naviy ba rKaMol avlodni ta rbiyalashni эng dolza rb Masala sifatida Kun ta rtibiga KuyMoKda. SHu Ma’noda yu rtboshiMiz IsloM Ka riMovning iKKinchi chaKi riK O’zbekiston RespubliKasi Oliy Majlisining bi rinchi sessiyasida «Ozod va obod Vatan, э rKin va fa rovon xayot - pi rova rd MaKsadiMiz» noMli Ma’ ro’zala ridagi Kuyidagi fiK rla riga эЧ^ rni Ka ratMoK loziM: «Bu soxadagi ishla riMizning pi rova rd MaKsadi - iyMon- э’tiкodi butun, i rodasi baKuvvat э rKin fuKa ro Ma’naviyatini shaKllanti rishdi r. YA’ni, MustaKil dunyoKa rashga эga, ajdodla riMizning bebaxo Me rosi va zaMonaviy tafaKKu rga tayanib yashaydigan ba rKaMol shaxs - KoMil insonni ta rbiyalashdan ibo rat)»[51]. Bozo r Munosabatla rida xaM yo’qsaK Ma’naviyatli va axloK-odobli, iKtido rli, biliM saviyasi yo’qo ri va chuKu r, zuкко, ishbila rnon, ishchan Kishila r za ru r. KashshoK Ma’naviyat, Ma’naviy-axloKiy sust, biliM saviyasi yo’zaKi va past, ishning Ko’zini bilMaydigan Kishila r bozo r Munosabatla rida Ko’zlangan MaKsadga э risha olMaydila r. Bundan xulosa shuKi, xech KechiKti may, iKKilanMay Ma’naviy-Ma’ rifiy ta rbiya Masalasi xaKida uylash, uni tug ri yulga solish vazifasi Kelib chiKadi. Bunda biz Ma’ rifatpa rva r Abdulla Avloniyning: «Ta rbiya bizla r uchun yo xayot - yo MaMot, yo najot - yo xaloKat, yo saodat - yo faloKat Masalasidi r», degan ugitiga aMal KilishiMiz za ru r.

Эndiliкda, Ma’naviy va Ma’ rifiy ta rbiya MustaKil davlatiMiz siyosati da rajasiga Kuta rildi. CHunKi P rezidentiMiz ta’KidlaganideK, ta raKKiyot taKdi rini Ma’naviy jixatdan etuK odaMla r xal Kiladi. YU rtdoshla riMizning texniKaviy biliMi, мu raKKab texnologiyani эgallash Kobiliyati Ma’naviy ba rKaMolliK, MustaKil tafaKKu r bilan bi rga bo rishi Ke raK. Aqliy zaKovat va ruxiy- Ma’naviy saloxiyat

Ma’ rifatli insonning iKKi Kanoti buladi. Butun Ma’naviy va Ma’ rifiy ta rbiya ishiMizni shu Koidaga asoslanib KU mogiMiz, zaMon, MustaKil ta raKKiyotiMiz, bozo r Munosabatla ri dav ri talabidi r.

IKKinchi Masalaning bayoni. Avvalo shuni aytish Ke raKKi, Ma’naviy ba rKaMol inson tushunchasining o’zi Keng KaM rovli, se rKi r ra tushuncha. Ma’naviy ba rKaMol inson - KoMil inson tushunchasi bilan xaMoxangdi r. Ayni vaKtda Ma’naviy ba rKaMol inson tushunchasi sogloM avlod tushunchasi bilan xaM boglanib Ketadi. IlMiy adabiyotla rda bu tushunchala r aloxida- aloxida ishlatilsa-da, Moxiyatan ula rning xaMMasi inson axloKi va odobini, ula rda shaKllangan ba rcha ijobiy xislatla rni, ula rning insonla rga, jaMiyatga va Vatanga bulgan Munosabatla ridan to rtib, toKi oilaga, ota-onaga va boshKala rga Munosabatla rining ba rcha Ki r rala rini KaM rab oladi.

MustaKilliKKa э rishib, Ma’naviyat va Ma’ rifat Masalala riga bi rinchi da raj ali axaMiyat be rishiMiz, MustaKilliKni MustaxKaMlash vazifala ri, ta rbiya soxasida sogloM avlod, Ma’naviy ba rKaMol inson, KoMil inson Kabi tushunchala rga izox be rishni, ula rning Moxiyatini ochib be rishni taKozo этмокда. Yo’qo rida aytganiMizdeK ula r Moxiyati bi rday tushunchala r. Insonni tug riliKKa, xalolliKKa, poKliKKa, vatanpa rva rliK va insonpa rva rliKKa, эzguliкка va KuyingKi, yo’qsaK axloKliliKKa yullash bu tushunchala rning Moxiyati va MazMunini tashKil этadi. Xozi rgi Kunda bu Masalala rga bi rinchi da rajali axaMiyat be rishiMizning boisi - iyMoni, э’tiкodi va axloKiy fazilatla ri - Kuyingchi, Ma’naviyati Kuchli, Milliy Mas’uliyat tuygusi Kalbida chuKu r ildiz otgan, Ma’naviy ba rKaMol fuKa rola rga эga MaMlaKatgina MustaKil va ba rKa ro r rivojlana oladi. Buyo’q KelajaK Ma’naviy ba rKaMol insonla rga tayangandagina ya ratiladi, Kad Kuta radi. BoshKacha aytganda Ma’naviy ba rKaMol insonla rgina buyo’q KelajaKni ya rata oladila r. SHuning uchun Ma’naviy ba rKaMol insonni, sogloM avlodni ta rbiyalash MuxiM va dolza rb Masala. Bu Masalada yu rtboshiMizning Kuyidagi sabogi ib ratlidi r: «Biz sogloM avlodni ta rbiyalash, voyaga etKazishiMiz Ke raK. SogloM Kishi deganda faKat jisMoniy sogloMliKni эмаs, balKi SHa rKona axloK-odob va uMuMbasha riy goyala r ruxida KaMol topgan insonni tushunaMiz» Bu fiK rla rdan KU rinib tu ribdiKi, SHa rKona odob-axloK va uMuMbasha riy goyala rni ongiga singdi rib olgan Kishi yo’qsaK Ma’naviyatli, ya’ni Ma’naviy ba rKaMol, KoMil inson xisoblanadi. Ma’naviy ba rKaMolliK insonning dunyoKa rashi, э’tiкodi, ruxiyati, xulK-atvo r no rMala ri, axloK-odobi bilan bevosita aloKado rligi bilan aj ralib tu radi. Ma’naviy ba rKaMol Kishila r xalq taKdi ri va fa rovonligi, vatan taKdi ri va uning ravnaKini uylaydila r. Ula r MuteliKda, Ka raMliKda yashashni istaMaydila r.

SogloM deganda, biz faKatgina jisMan baKuvvat fa rzandla riMizni эмаs, balKi Ma’naviy boy avlodni, aqliy rivojlangan, axloKiy poK, Ma’ rifatli fa rzandla rni, avlodni tushunMogiMiz Ke raK. Bunday Kishila r o’zla rida xalqiMizning эng a rdoKli fazilatla ri - iyMon va insof, Mex r-oKibat, shafKat va raxMdilliK, uyat va andisha, o r-noMus, o’za ro xu rMat, yo’qsaK Vatanpa rva rliK, эliga va xalqiga sadoKat Kabi Kad riyatla rni va goyala rni MujassaMlashti rgan bulishla ri loziM.

P rezidentiMiz э rKin fuKa ro, ozod shaxs, ba rKaMol inson xaKida gapi rib, Kuyidagi tu rt jixatga эЧ^ rni Ka ratdi, ya’ni xa r bi r fuKa ro:

- o’z xaK-xuKuKuni taniydigan bulsin, buning uchun KU rashsin;
- o’z Kuchi va iMKoniyatla riga tayanadigan bulsin, iMKoniyatla rini ishga solib, saMa rasini Ku rsin;
- at rofida sodi r bulayotgan voKea-xodisala rga MustaKil Munosabat bildi ra olsin;
- shaxsiy Manfaatini MaMlaKat va xalq Manfaati bilan uygun xolda KU rib, faoliyat yu ritsin*[6]*.

Bula r ba rKaMol inson fazilatla ri xaKidagi aniK va tuliK ta’ rifdi r.

Ma’naviy ba rKaMol inson shon-shux rat, Mansab, Moddiy boyliK Ketidan KuvMaydi, Moddiy KiyinchiliKla rga duch Kelganda Kaddi buKilMaydi, ba’zan uyushti rilgan tuxMatu-fitnala r uning ruxini tushi ra olMaydi. DeMaK, xa r Kanday shuM taKdi r va KisMat poKiza, Ma rd, Ma’naviy ba rKaMol

inson Ma’naviyatini bo’za olMaydi, balKi MustaxKaMlaydi, chiniKti radi. Yo’qsaK da rajadagi Ma’naviyatga эga inson - fidoyiliK, jaso rat, Ma rdliK, o’z xalqini sevish, Vatanni Kad rlash, ajdodla ridan fax rlanish Kabi olijanob fazilatla ri bilan aj ralib tu radi. Insonning insonligi, bi rinchi navbatda uning Ma’naviy-axloKiy jixatdan ba rKaMolligi, poKligi bilan belgilanadi. Ma’naviy-axloKiy ba rKaMolliKning asosiy Ki r rala riga yo’qo rida aytilganla rdan Kelib chiKib, Kuyidagila rni Ki ritish MuMKin: ota-onasi, fa rzandla ri, Ka rindoshla ri, xullas butun oila a’zola ri, Kuni-Kushnila ri, Maxalla-Kuyi, KishloKdoshla ri va butun MaMlaKat xalq fa rovonligi xaKida Kaygu rish; teva raK-at rofdagi insonla r unga Ke raK bulganligi singa ri, o’zi xaM ula rga Ke raKli bulishga intilishi; odob-axloKi, fe’l-atvo rini yoKiMli Kilishni insoniy bu rch deb xisoblash; ota- bobola rdan, ajdodla rdan yodgo r bulib Kolgan Madaniy Me rosni Kad rlash; Milliy Kad riyatla rni э’zozlash va ula rga sodiK bulib Kolish; vatanpa rva rliK, xalqpa rva rliK, insonpa rva rliK tuygula rining ba rKa ro r bulishi; o’za ro MuoMala-Munosabatda u rnaK bulishga MoyilliK, bi rovning ogi rini engil Kilishni odat Kilish; uMuMxalq Ma’Kullagan va xuKuMat toMonidan Konuniy Kabul Kilingan Konstitu^yani xu rMat Kilish va unga sadoKat naMunala rini aMalda кu rsatish; Vatanni xiMoya Kilish, boshKacha aytganda, xa rbiy-vatanpa rva rliK tuygula ri bilan yashash; diyonat va adolat, Mex r-shafKat va эzgulікni xiMoya Kilish; va’daga vafoli bulish va boshKala r Ki radi. Ma’naviy ba rKaMol inson fazilatla rining asosiy Ki r rala ri izoxi Kelgusi Ma’ ro’zala riMizda bayon Kilinishini naza rda tutib, ushbu Ma’ ro’za doi rasida ula r xaKida tuxtashni loziM topMadiK.

Ma’naviy-Ma’ rifiy ba rKaMolliKning Ki r rala ri va Mezonla ri Kato riga MustaKilliK tafaKKu ri va Milliy iftixo r xaM Ki radi. MustaKilliK tafaKKu rini xa r bi r Kishida, ayniKsa Siz Kabi talabala rda shaKllanti rish nixoyatda za ru r. ToKi, MustaKilliK tafaKKu ri va Milliy iftixo r, gu ru r bulMas э^п, fidoKo rliK, vatanpa rva rliK, Millatpa rva rliK Kabi xislatla r jush u rMaydi.

MustaKilliK tafaKKu ri Keng KaM rovli bulib, u Kuyidagila rni o’z ichiga oladi:

- Vatan istiKboli va istiqloli xaKida Kaygu rish;
- xalqi, yu rti Kad r-KiMMati, o r-noMusini anglash va buni xiMoya Kilish;
- butun Mexnati, iste’dodi, iMKoniyatini, za ru r bulsa jonini xaM yu rt istiKboli, xalq baxti uchun baxshida эtish va boshKala r.

MustaKilliK, bu - bizga ajdodla riMiz Koldi rgan boy va MuKaddas Ma’naviyatdi r. SHu Ma’naviyatni xa r bi riMiz avaylab-as rashiMiz davlat axaMiyatiga эga bulgan MuxiM vazifa va bu rchdi r. SHu vazifani aMalga oshi rish va xal Kilishda yoshla r va butun xalq ongiga MustaKilliK ruxini singdi rish Katta axaMiyat Kasb эtadi.

Ma’naviy-Ma’ rifiy ba rKaMolliKning Ki r rala ridan bi ri Milliy iftixo rdi r. Milliy gu ru r bu Milliy iftixo rdi r. Milliy gu ru r o’z xalqining bi r necha Ming yilla r davoMida ya ratib Kelgan ba rcha Moddiy va Ma’naviy boyliKla ri, ta rixiy Me rosi, u rf-odatla ri, an’anala ri, odob-axloKi, tu mush ta rzi, yo’qsaK Ma’naviyati, ba rcha ta rixiy yutuKla ri va saboKla riga cheKsiz xu rMat va э’zoz bilan Munosabatda bulish, avaylab-as rashdi r.

O’z xalqining ta rixini, Milliy Kad riyatla rini, tilini, istiKbol Manfaatla rini bilMagan, Kad rlaMagan, Milliy Mansubligini unutgan, o’z Millatining istiKboli uchun Kaygu maydigan, кu rashMaydigan Kishila rda Milliy gu ru r xaM, Millat bilan fax rlanish xaM, Millatpa rva rliK xaM bulMaydi. Bunday Kishila rni Ma’naviy ba rKaMol inson deya olMayMiz.

SHunday Kilib, yo’qo rida Ma’naviy ba rKaMol inson, uning Moxiyati va asosiy Ki r rala rining ba’zi jixatla ri ustidagina fiK r yu ritdiK. Uning Kolgan ba’zi Ki r rala ri navbatdagi savol va Ma’ ro’zala r bayonida yo ritib bo riladi.

<u>Uchinchi Masalaning bayoni</u>. Yo’qo rida aytganiMizdeK, KoMil inson tushunchasi Ma’naviy ba rKaMol inson tushunchasi bilan xaMoxangdi r. Ma’naviy ba rKaMolliKKa э rishMay KoMil inson da

rajasiga etish MuMKin эмas. DeMaK, Ma’naviy ba rKaMolliKKa intilish - bu KoMil inson da rajasiga э rishish uchun intilishdi r. KoMilliKKa inson butun uм ri davoMida э rishib bo radi. Uchala tushuncha: sogloM avlod, Ma’naviy ba rKaMol, KoMil inson - da rajaMa-da raja chuKu r Ma’no Kasb эtadi. SHundan Kelib chiKadigan bulsaK, KoMil inson bulishning aniK cheKi va chega rasi yo’q. Bizning Kuxna ta rixiMizda yo’zaga Kelgan, xalq, MaMlaKat ta rixida Katta Ma’naviy- axloKiy ta rbiya rolini uynagan tasavvuf KoMil inson naza riyasi xaKidagi, uni ta rbiyalash, voyaga etKazish xaKidagi ta’liMot va aMaliyot sanaladi. MazKu r savolni tasavvuf ta’liMotidan Kelib chiKKan xolda bayon эtishni MaKsadga MuvofiK deb topdiK.

KoMil inson biz uchun idealdi r. U ba rcha dunyoviy va iloxiy biliMla rni эgallagan, ruxi MutlaK ruxga tutash, fayzu Ka roMati se rob, Kalbi эzgu tuygula rga Hммо-Hм tula poKiza zot. KoMil inson odaMzod o rzu Kilgan jaMiKi эzgu xislatla rning ifodachisi.

KoMil insonla r jaMiyatning ti riK vijdonla ridi r. Kishila r ula rga Ka rab xushyo r to rtadila r, dunyo bexudaligidan o’zla riga Kelib, o’z Kalbla riga, o’z Kilayotgan ishla riga razM soladila r, tavba-taza r ru Kiladila r. KoMil insonla rning afolu a’Moli insonla r diliga Kuvvat, Ko’ziga nu r bagishlagan.

KoMil inson xaKida tasavvuf adabiyotida Kup asa rla r bitilgan. Ana shunday Kishila rdan bi ri XIII as rda yashagan Aziziddin Nasafiy bulib, «Insoni KoMil» noMli risolasida KoMil insonga ta’ rif be rib shunday yozadi: «BilgilKi, KoMil inson deb sha riat va ta riKat va xaKiKatda etuK bulgan odaMga aytadila r va aga r bu ibo rani tushunMasang, boshKa ibo ra bilan aytayin: bilgilKi, KoMil inson shunday insondi rKiM, unda Kuyidagi tu rt na rsa KaMolatga etgan bulsin: yaxshi so’z, yaxshi fe’l, yaxshi axloK va Mao rif». Bu sifatla r bilan ziynatlangan odaM yolgon, riyo va badKi rdo rliKdan cheKinadi, xaMMa vaKt эzgu niyat bilan yashab, эzgu ishla rga tayyo r tu radi.

YAxshi sifatla rni эgallab bo rgan odaM KoMil inson Ma rtabasiga Kuta rila oladi. KoMil inson - insonla rning эng MuKaMMali, эng oKili va donosi. KoMil inson insonla r jaMiyati ichidan etishib chiKadigan Mu’taba r zotdi r. Insonla r KoMilliKKa axloKiy-Ma’naviy poKlanish ja rayonida э rishadila r.

KoMilliKning belgisi xaK yulidan bo rib, xalqKa foyda Kelti rishdi r. Kishi o’z so’zi, aMaliy ishla ri, niyati bilan KanchaliK odaMla rga foyda Kelti rsa, yoMonla rni tug ri yulga solsa, xaK yulida fido bulsa, u shuncha KoMil buladi.

KoMil, ba rKaMol insonni ta rbiyalash, voyaga etKazish xaKida MusulMon SHa rKi axloKi ta rixida inson xayoti uchun dastu rulaMal, KullanMa vazifasini utagan Kup pandnoMala r, xalq Kitobla ri Mavjud bulgan. SHula rdan ba’zila rini sanab utaMiz. CHunonchi, KayKovusning «KobusnoMa», Sa’diyning «Guliston», «Buston», AMi r TeMu rning «TeMu r to’zuKla ri», Abdu raxMon JoMiyning «Baxo riston», Alishe r Navoiyning «Maxbubul-Kulub», Xusayn Voiz Koshifiyning «AxloKi Muxsiniy» va boshKala rni кu rsatishiMiz MuMKin. Bu asa rla rning Kupchiligida odil shox va adolat, xalolliK, sofliK, poKliK, tug riliK, rostguyliK, insonpa rva rliK, Ma’ rifatli bulish Kabi insonning sha rKona fazilatla ri be rilgan.

Alishe r Navoiyning «NasoyiMul Muxabbat» asa rida KoMil insonga xos xususiyatla r, uning sha rKona fazilatla ri sanab utilgan. Bula r Kato riga ulug MutafaKKi r Kuyidagila rni Ki ritadi: tavba, xalol luKMa bilan Kanoatlanish, o’z Kasbidan topib Kun utKazish, sha riatga rioya эtish, ba rchadan o’zini KaM deb bilish, xatto fa rzandla ri, xizMatKo rla riga KupolliK KilMasliK, chuchuK tilli bulish - yaxshi, MuloyiM tilli bulish, raxMdil bulish, saxiy bulish, Ma rd bulish, xaliMliK, xushxulK bulish, rizo- roziliK bilan Kun utKazish, sab rli bulish, sadoKatli, vafoli bulish, riyozat cheKishdan Ku rKMasliK va boshKala r.

SHu ta riKa utMishda, KoMil insonning o’ziga xos axloK KodeKsi ishlab chiKilgan bulib, bu sifatla rga эga bulish xa r bi r odaMning o rzu-a rnoni deb Ka ralgan. KoMil inson xaKidagi goyala r Katta ijtiMoiy-axloKiy axaMiyatga эga bulgan. U insonni sha rafli, эzguliк va buyo’q xay r ruxida ta rbiyalash, Mex ru Muxabbat, vafo va sadoKatni Kuchayti rishga xizMat Kilib Keldi. Xa r zaMon, xa r laxzada

insonla rga ula rning insonligini эslatib, yovo’z, Kabix ishla r, nojuya xatti-xa raKat va KiliKla rdan saKlanishga KuMaKlashdi, ula rda iyMon va vijdon binosining paydo bulishini ta’Minlaydi.

KoMil inson iyMon va э’tiкodliliк, xalolliK va poKliKning oliy tiMsoli. Biz xaMMaMiz shunga intilib yashaMogiMiz loziM. MustaKil O’zbekistonning bozo r Munosabatla riga utish sha roitida iyMonli bulish, xalolliK va poKliK, vijdonli va diyonatli bulish nechogliK za ru r экяпН§1 xaMMaMizga ayon. Mana shuning uchun xaM P rezidentiMiz Ma’naviy ba rKaMol inson ta rbiyasida yoshla riMizni эНш, vatanini sevuvchi KoMil inson Kilib ta rbiyalash ishiga aloxida axaMiyat be rib Kelayoti r. P rezidentiMizning Kuyidagi ta’ rifida KoMil insonning asosiy xususiyatla ri xa r ta raflaMa chuKu r va te ranliK bilan bayon Kilib be rilganligi diKKatga sazovo rdi r: «KoMil inson deganda, - deb yozadi IsloM Ka riMov, - biz avvalo, ongi yo’qsaK, MustaKil fiK rlay oladigan, xuIк atvo ri bilan o’zgala rga ib rat buladigan biliMli, Ma’ rifatli Kishila rni tushunaMiz»[1-71].

Uning shaKllanganligi da rajasini xa raKte rlovchi эng MuxiM fazilatla r эsa Kuyidagila rdi r: aqliy zuKKoliK, xuKuKiy KoMilliK, axloKiy etuKliK, siyosiy te ranliK, Mexnatga xalol Munosabat, yo’qsaK Madaniy, Ma’naviy saviya, p rofessional iftixo r, Milliy va uMuMinsoniy gu ru r va boshKala r.

Yo’qo ridagila rni xozi rgi MustaKil xayotiMiz, tu mush ta rziMiz, Kishila rning, ayniKsa, yoshla rning intilishla ri bilan boglab KoMil inson chizgila riga Kuyidagi xislat va fazilatla r Ki rishini uMuMiy ta rzda bayon эtishiмiz MuMKin:

KoMil insonning uMuMiy xislatla ri: yoKiMliliK, кu rKaMliK, jozibado rliK, salobatliliK, xu matga sazovo rliK, shoi ronaliK, ulugsifatliK, o’ziga xosliK, etuKliK, jiddiyliK, MadaniyatliliK, ta rbiyalanganliK va boshKala r;

KoMil insonning axloKiy fazilatla ri: insonpa rva rliK, dustliK, gaMxu rliK, jonKuya rliK, saMiMiyliK, odaMiyliK, bolajonliK, iyMonliliK, fidoKo rliK, xushMuoMalaliK, boadabliK, iltifotliliK, Kechi riMliliK, MexMondustliK, xalolliK, tug riliK, diyonatliliK, xa roMdan xaza r эtish, Mexnatseva rliK, vatanpa rva rliK va xaKozola r;

Ishbila monliK xislatla ri: ishchanliK, ti rishKoKliK, se rxa raKatliliK, Mas’uliyatliliK, insofliliK, xalolliK, MalaKaliliK, эpchilliк, uddabu ronliK, sa ranjoM-sa rishtaliK, tadbi rKo rliK, aniKliK, tejaMKo rliK, ba rKaMolliK, ta’MasizliK, tavaKKalchiliK va boshKala r;

ZuKKoliK, id roKliliK fazilatla ri: zexnliliK, baMa’niliK, xoti rjaMliK, sogloM fiK rliliK, donishMandliK, sezgi rliK, zaKovatliliK, topKi rliK, notiKliK, tanKidiyliK, dadilliK, oMilKo rliK, savodxonliK, KiziKuvchanliK, ishKibozliK Kabila r;

SobitliK xislatla ri: faolliK, Kat’iyatliliK, tezKo rliK, jushKinliK, sabotliliK, bi r so’zda tu rishliK, ba rKa ro rliK, boti rliK, dovyu raKliK, intizoMliliK, jiddiyliK, nafsni tiyishliK, o’zini yo’qotMasliK, sovuKKonliK, o’ziga talabchanliK, KaMsuKuMliK, o’zini o’zi ido ra эta bilish va boshKala r.

Эxti rosliliK xislatla ri: Kuta rinKiliK, tantanavo rliK, Kulib tu ruvchanliK, xazinliK, KelajaKKa ishonch, эzgulik, KeK saKlaMasliK, olijanobliK, otashinliK, noziK tabiatliliK, xayoliliK, xijolatpazliK, iffatliliK va xaKozola r.

Bizningcha, ayni shu xislat va fazilatla rni yoshla riMiz ongiga singdi ra bo rilishi ula rni ba rKaMol, sogloM va KoMil inson ruxida ta rbiyalashda MuxiM axaMiyat Kasb эtadi.

MustaKilliK ruxida yangicha fiK rlaydigan fozil, KoMil inson, эng avvalo, fuKa roliK bu rchini a’lo da rajada xis эtaditgan shaxs bulishi da rKo r. Sodda Kilib aytganda, xa r Kaysi KoMil inson, xa r bi riMiz: «SHu davlat, shu jaMiyat Menga niMa be rdi?» deb эмas, balKi: «Men o’ziM VataniMga, эЫ yu rtiMga niMa be rdiM?» deb uylashiMiz va xa r daM shu aKida bilan yashashiMiz Ke raK.

Bi rinchi Masalaning bayoni: Vatanpa rva rliK xaKida so’z yu ritishdan avval Vatan tushunchasiga izox be rish MaKsadga MuvofiK. Vatan aslida a rabcha so’z bulib, ona yu rt Ma’nosini anglatadi, shu

Ma’noda olib Ka raydigan bulsaK, O’zbekiston - o’zbeK xalqining vatani, MuKaddas sajdagoxidi r:

Dunyo buldi chaManiM ManiM,
O’zbekiston vataniM ManiM.

Vatan - bu inson va uning avlod-ajdodla ri KindiK Koni tuKilgan MuKaddas da rgoxdi r. Vatan - bu ajdodla r MasKani, э1-^ rt, xalq voyaga etgan, uning tili, ta rixi, Madaniyati, u rf- odatla ri, Kad riyatla ri chinaKaMiga shaKllanib, usib, KaMol topib bo radigan zaMindi r.

Vatan deganda, xaMisha o’ziMiz tugilib usgan, ко’z ochib кu rgan, ta’liM-ta rbiya olib voyaga etgan, necha-necha avlodu ajdodla riMiz yashab utgan, ula rning aKl-id roKi, Mexnati sa rf Kilingan yu rt ко’z oldiMizga Keladi.

Vatan ona Kabi aziz va MuKa r raMdi r. Vatan insonga baxt-iKbol be radigan zaMindi r. Abdulla Avloniy aytganideK: «Xa r bi r Kishining tugilib usgan shaxa r va MaMlaKatini shul Kishining vatani deyilu r. Xa r KiM tugilgan, usgan joyini jonidan o rtiK suya r... Biz tu rKistonliKla r o’z vataniMizni joniMizdan o rtiK suyganiMiz Kabi, a rabla r a rabistonla rini, кuмнк issiK chulla rini, эsкiмusla r shiMol ta rafla r, эng sovuK ко r va Mo’zliK e rla rni boshKa e rla rdan ziyoda suya rla r. Aga r suyMasala r эdi, xavosi yaxshi tu ronliK oson e rla rga o’z vatanla rini tashlab xij rat Kilu rla r эdi.»

Vatan - bu xalqning utMishi, buguni va Kelajagidi r. Vatan - MuKaddas Kad riyat. Ta raKKiyot vatandan boshlanadi. U insonning KindiK Koni tuKilgan joy, insonni ijtiMoiy etiMliKdan as rovchi Manzil, Ma’naviy KaMolot va fuKa roliK Maydoni, xayot MaKtabi, fa rovonliK va baxt- saodat uchogidi r.

Inson uchun vatan yagonadi r. Vatanning Katta-Kichigi xaM, boy-KaMbagali xaM bulMaydi. Vatan tanlanMaydi. Vatan bizning MoliMiz эмas. SHuning uchun xaM u pulga sotilMaydi va sotib olinMaydi. Vatan in’oM эtilмaydi, Ka rzga be rilMaydi. Vatan xa r bi r fuKa ro uchun MuKaddas va betaK ro rdi r. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov Kelti rgan ibo radeK, «Vatan - sajdagox Kabi MuKaddasdi r». Vatanni эng oliy ne’Mat singa ri boshiMiz o’z ra baland Kuta rib, xa r on va xa r soniyada uning tup rogini Ko’zla rga su rtib, unga ta’ziM bajo aylashiMiz fa rzandliK bu rchiMizdi r. MuKaddas xadisi sha rifla rda «Vatanni sevMoK iyMondandi r», deyilgan. YA’ni iyMoni but, vijdoni poK xa r bi r inson vatanni sevadi, uni ganiMla r Ko’zidan as raydi, uning yashnashi va yashashi, xu rligi uchun кu rashadi.

Vatan Mex rini, vatan sex rini, uning Mu’taba rligiyu ulugvo rligini so’z bilan ifodalash Kiyin.

Xa r bi r ba rKaMol inson vatan KaMoloti va istiKboli, э1-уц rtining ozodligi va MustaKilligi uchun xaMMa na rsani, xatto shi rin jonini xaM ayaMaydi. Bu xaKda Mavlono Fo’zuliyning, Mening bitta xayotiM bo r, bo rdiyu Mingta xayotga эga bulgan taKdi riMda xaM xaMMasini vatan uchun sa rflagan bulu r эdiм, deb aytgan so’zla ri xa r bi riMiz uchun bebaxo ugitdi r.

SHu rola r dav rida Milliy Manfaat, vatanga, ona zaMinga Mex r-Muxabbat degan xis-tuygula r asta-seKin suna boshladi. «Vatan» tushunchasi MavxuM bi r uMuMiy xolga Kelib Kolgandi. XaMMa na rsa - «UMuMsovet» Manfaatiga Ka ratilgandi. Xa r bi r Millat, xalq Ming yilla rdan be ri yashab Kelayotgan o’z vatani uchun Kaygu rishga xaKli эмasdi.

Oxi r oKibat shunga etdiKi, sobiK Sovet dav rida bu MaMlaKatda yashayotgan xalqla r, shu juMladan o’zbeKla r xaM o’z vatanida bevatan bulib yashashga Majbu r buldila r. Buni O’zbekiston xalq shoi ri Э rKin Voxidov «Vatan uMidi» she’ rida shunday ifodalaydi:

Aga rchi isMiM Э rKin,
Э rKi yo’q, bandi Kishan buldi м.
Ko’ziM bogliK, diliM bogliK,
TiliM yo’q, besuxan buldiM...
MuazzaM Sayxunu Jayxun -

Labida tashnalab KoldiM,
Kiyinti rdiM jaxonni,
JisMiM u ryon, beKafan buldiM.
CHeKubdu r Bobu ru Fu rKat
Vatan xaj rida afgonla r,
Men э rsaM, ne gu rbatKiM,
Vatanda bevatan buldiM.
Olisda, ox diyo riM deb Sogingan,
эу vatandoshiM,
DeMa sen, o’zni bebaxt,
Baxti yo’q aslida Man buldiM...

Inson uchun na davlat va saltanat, na toju taxt, xech bi r na rsa Vatanga, э1^ rt Mex riga teng KelolMaydi. Vatandan judoliK - inson uchun Katta baxtsizliKdi r.

Inson istagan joyda bi r pa rcha nonga ко mini tuygazishi MuMKin. LeKin Vatanning u rnini xech na rsa bosolMaydi. Vatanda yashash xaKiKiy baxtdi r.

MustaKilliK tufayli biz o’ziMizning xaKiKiy vataniMizni topdiK. Bu MustaKilliKning bizga be rgan эng oliy ne’Matidi r. Vatani MustaKil xalqning o’zi xaM MustaKil buladi. YU rti ozod va э rKin odaMning э rKi o’z Kulida buladi.

Ta rix o’zbeK xalqining xozi rgi Siz Kabi avlodi ziMMasiga goyat buyo’q vazifani yo’qladi. Bu VataniMiz Kuch-Kud ratini MustaxKaMlash, uning dov rugini olaM o’z ra yoyish, shux ratiga shux rat Kushishdi r. Bunda эsa vatan, P rezidentiMiz aytganideK, Siz Kabi fidoyi vatanpa rva rla rga tayanadi. Xa r bi riMiz o’ziMizning ya ratuvchiliK, bunyodKo rliK faoliyatiMiz, xalol MexnatiMiz bilan o’ziMizdan Keyingi avlodla rga ozod va obod vatanni Koldi rishiMiz Kelgusi avlodla r, nasl-nasabla riMiz oldidagi bu rchiMizdi r.

Milliy MustaKilliK - xalqiMizda, ayniKsa usib Kelayotgan yosh ba rKaMol avlodiMizda vatanpa rva rliK tuygula rining tiKlanishida MuxiM axaMiyat Kasb эtdi. Xozi rda vatanpa rva rliK o’zining Kanday Ki r rala ri bilan naMoyon bulayoti r? Vatanpa rva rliKning Moxiyati niMala rda, Kanday aMaliy ishla r faoliyatida naMoyon buladi? UMuMan vatanpa rva rliK niMa, uni Kanday tushunMoK Ke raK, u xaKda donishMandla r niMa deganla r? Kuyida ana shula r xaKida baxs yu ritMoKchiMiz. Avvalo, xozi rgi o’zbeK vatanpa rva rligi ota - bobola riMiz ya ratuvchanliK ishining bevosita davoMidi r. Saodatli, baxtli, Kelajagi buyo’q O’zbekistonga xozi r xa r daKiKada ulush KushMoK, vatanga Muxabbat, vatanpa rva rliKning asl ку rinishidi r. Vatanga Munosib fa rzand bulish, uning e ri, suvi, эН bilan chaMba rchas bogliK экanligiмizni te ran anglash, uni a rdoKlash xaM vatanpa rva rliKning bi r ку rinishi, Ki r rasi.

Vatanpa rva rliKni эng oliy tuygu sifatida utMish MutafaKKi rla ri aloxida Kayd эtganla r va o’zla ri xaM unga sodiK Kolganla r. Эndi ana shu Kaydla rdan ba’zila rini эslab utaMiz.

Ц^ ron (Rумо notigi va faylasufi). Bizga ota - onala r, bolala r, yaKin xesh-aK robala r KiMMatlidi r, leKin Muxabbat bobidagi ba rcha tasavvu rla riMiz bi rgina «Vatan» degan so’zda MujassaMlashgan. Vatanga nafi teKKudeK bulsa, Kaysi vijdonli odaM u uchun jonini be rishga iKKilana r эгаЫ

Gegelb (neMis faylasufi). Ma’ rifatli xalqla rning xaKiKiy jaso rati Vatan yulida ку rbon bulishga xozi r эк^Ик^ rida aKs эtadi.

Bay ron (ingliz shoi ri). KiMKi o’z yu rtini sevMasa, u xech niMani seva olMaydi.

BelinsKiy (rus tanKidchisi). KiMKi o’z Vataniga daxldo r bulMasa, u insoniyatga xaM daxldo r эмаs.

Gyugo (f ranцo’z adibi). O’z vataniga dog tushi rish - uni sotish degan so’z.

Vatan tuygusi bulgan Kishidagina vatanpa rva rliK jush u radi. P rezidentiMiz IsloM Ka riMov

aytganideK: «Vatanga Muxabbat xissi odaMning Kalbida tabiiy ravishda tugiladi. YA'ni, inson o'zligini anglagani, nasl-nasabini bilgani sa ri yu ragida Vatanga Muxabbat tuygusini ildiz otib, yo'qsala bo radi. Bu ildiz KanchaliK chuKu r bulsa, tugilib usgan yu rtga Muxabbat xaM shu Kada r cheKsiz buladi »[ш].

Vatanpa rva rliK deganda эsa yana Kuyidagila rni anglash joiz:

- o'z xalqini, ta rixini yaxshi bilish va u bilan fax rlanish;

- KadiMiy obidala r, Mislsiz iMo ratla r, ajdodla r ya ratgan Moddiy va Ma'naviy Me rosla rni ко'z ко rachigiday as rash va avlodla rga taKdiM эtish;

- xalqiMizning, ajdodla riMizning go'zal va Ma'noli u rf-odatla r, rasM- rusuM va uduMla rini Kad rlay bilish, ula rni davoM atti rish;

- ajoyib vatandoshla r - ajdodla r noMi bilan, ula rning ulug ishla ri, ijodla ri bilan fax rlanish, ula rning ishla rini davoM э111 rish, ula rga Munosib vo ris bulish;

- shunday ajoyib xalqKa, yu rtga, uning boy tili va Madaniyatiga Mansubligi bilan fax rlanish;

- Tu ronzaMinni xiMoya Kilib, toMi rida oxi rgi Koni Kolguncha dushManga Ka rshi Ku rashgan baxodi rla rni, ayovsiz jangla rda xaloK bulgan Kax raMonla r noMini yod эtish;

- as riMizning yigi rManchi, uttizinchi, Ki rKinchi, э!^^^ va nixoyat saKsoninchi yilla rida xalqiMiz, MillatiMizga Ka rshi uyushti rilgan Katagonla rda KaMoK va su rgun azobla rini boshidan Kechi rgan va xaloK bulgan Minglab MillatiMiz gulla rini unutMasliK;

- bu aziz va go'zal vataniMizda yo'qsaK э'tiкod bilan yashash, unga xaMisha sadoKatli bulishdi r.

Vatanpa rva rliK xaMMaMizning o'z ishiMizga Mas'uliyat bilan Ka rash, vatanning boyliKla rini ко'z ко rachigiday as rash, boyliKla riga boyliK Kushishga o'z ulushiMizni Kushish, ilM-fan chuKKila ri sa ri intilish va boshKala rdi r.

Vatanpa rva rliK bi r so'z bilan aytilganda o'z ijobiy ishla riMiz, bunyodKo rliK xa raKatla riMiz bilan uning Kuch-Kud ratiga, gullab yashnashiga iMKon da rajasida xissa Kushish:

- ona yu rtiMizda tinchliK, ba rKa ro rliK va osoyishtaliKni saKlashga intilish vatanpa rva rliKning belgisidi r;

- vatanpa rva rliK - xalqa ro Munosabatla rda vatan, Millat Manfaatla rini bi rinchi u ringa Kuyishdi r.

Vatanpa rva rliK xaKida so'zla r экапмiz, MustaKilliK bizga in'oM эtgan vatanpa rva rliKning oliy raMzla ri xaKida so'zlaMasdan iloj yo'q. Vatanpa rva rliKning oliy raMzla ri xalqiMiz, yoshla riMiz Kalbidan MustaxKaM u rin olayotganligi nixoyatda Kuvonchlidi r. O'zbekiston RespubliKasining Davlat bay rogi Bi rlashgan Millatla r TashKilotining Nbyu-Yo rKdagi Ka ro rgoxi oldida 180 tadan o rtiK MustaKil davlatla r bay roKla ri Kato rida Mag ru r xilpi rab tu rishini кu rish va xis эtish naKada r Katta baxt, insonni naKada r Kuchli bi r xissiyotga chulgab oladi... P rezidentiMiz IsloM Ka riMov juda tug ri ta'Kidlab utganideK: «O'zbekiston fuKa rola ri uchun MustaKilliKning MuKaddas raMzla ri - Davlat Ge rbi, Davlat Bay rogi, Davlat Madxiyasi azizdi r. Ula r ona vatan - O'zbekiston RespubliKasiga iftixo r va cheKsiz xu rMat tuygusini ta rbiyalaydi».

DavlatiMiz MuKofotla ri - «O'zbekiston Kax raMoni» oliy unvoni, o rden va Medalla r, fax riy unvonla r xaM MaMlaKatiMiz fuKa rola rida o'z Vatanidan gu ru rlanish tuygula rini oshi rishga xizMat Kiladi.

O'z Milliy valyutaMiz suMiMiz xaM vatanpa rva rliK raMzidi r.

Xullas, P rezidentiMiz IsloM Ka riMov aytganideK: «O'zbekiston - MuKaddas Vatan, ota- bobola riMiz yotgan e r, o'ziMiz yotadigan e r. Fa rzandla riMizni shu zaMinga sadoKat ruxida ta rbiyalash, ula rning Kalbla rida shu Mubo raK zaMinning xa r Ka richiga Mex ru Muxabbat uygotish bugungi Kunning эng ustivo r fazilatla ridan bi riga aylanayotgani xaMMaMizni Kuvonti radi».

IKKinchi Masalaning bayoni. Vatanpa rva rliK tushunchasi insonpa rva rliK tushunchasi bilan

uygundi r. Vatanpa rva rliK uchun intilish, vatanpa rva rliK uchun KU rashning zaMinida insonpa rva rliK yotadi.

Insonpa rva rliK bu o’zbeK xalqi Milliy ruxiyatining aj ralMas fazilatidi r. U pu ma’no va se rMazMun tushunchadi r. Insonpa rva rliK o’zbeK xalqining aj ralMas xislati ta rzida Ko’zga tashlanadi. Ku r’oni Ka riM insonpa rva rliK goyala ri asosiga KU rilgan. MuxaMMad alayxissaloM xadisla ri shu goyala rga boy xiKMatla r MajMuasi sanaladi. Insonpa rva rliK Kishila rning bi r-bi riga xu rMatida, Kad r-KiMMatida, Mex r-shafKatida, diyonatda, o’za ro KuMaKlashuvda, xaMda rdliKda, boshKala r Kaygusiga she riK bulib, Kuvonchidan va baxtidan sevinishda, xalq baxti va yutuKla ridan fax rlanishda KU rinadi.

O’zbeK xalqining tu mush ta rzi, Mexnat faoliyati, o’za ro Munosabatla ri, xaMKo rliK, xaMda rdliK, vafodo rliK, bi r-bi riga suyanishi, yaxshi KushnichiliK, bolajonliK, ota-onaning bolaga, bolaning ota-onaga xu mati, sadoKati Kabi Kad riyatla ri insonpa rva rliK goyala ri bilan sugo rilgan. O’zbeK xalqi bi r UM r Mex r-shafKatli bulgan, ba rchaga yo rdaM Kulini cho’zgan. O’zbeK xalqi o’zining insonpa rva rligini fashizMga Ka rshi KU rash yilla ri etiM bolala rning boshini silab o’z ta rbiyasiga olib yo rKin naMoyon эtdi.

O’zbeK xalqi doiMo uMuMinsoniyat da rdini Kuylab Kelgan. Al-Xo razMiy, al-Be runiy, Ibn Sino, az-ZaMaxsha riy, Paxlavon MaxMud, Alishe r Navoiy, Ogaxiy asa rla ridagi goyala r - insonpa rva rliK ruxi bilan aj ralib tu radi. Xususan, Navoiy ijodida insonpa rva rliK aloxida axaMiyat Kasb эtadi. Uningcha, vatanga, xalqKa sadoKat эng avval uning taKdi ri ustida gaMxu rliKdan ibo ratdi r. Insonga nisbatan bepa rvoliK, uning taKdi ri va baxtu saodati ustidagi gaM eMasliK sha rafli inson uchun taMoMila yotdi r. Navoiyning ba rcha-ba rchani insonga gaMxu r bulishga chaKi rgan, insonpa rva rliKni Kuylagan Kuyidagi bayti as rla r osha xaMMaMiz uchun ib rat yanglig yang rab tu ribdi:

OdaMi э rsang, deMagil odaMi,
OniKi, yo’q xalq gaMidin gaMi.

Navoiy ijodida bu Mavzuning aloxida u rin эgallaganligi taxsinga sazovo rdi r. U nafaKat badiiy ijodda, balKi o’z aMaliy faoliyatida xaM yo’qsaK insonpa rva rliKKa sodiK Kolgan MutafaKKi rdi r. U xalq uchun, э1-Шш uchun, beva-becho ra, etiM-esi rla r uchun Mad rasala r, tabobat xonala r, shifo MasKanla ri KU rdi rgan. DoshKozonla rda ovKat pishi rib teKinga ta rKatgan. Da rdManla rga bepul tabobat KU rigi uyushti rib tibbiy yo rdaM be rgan. Bunday insonpa rva rliK naMunasidan xaMMaMiz xa r Kancha u rnaK olsaK a rziydi.

MustaKil O’zbekiston otliK davlatiMizning butun siyosati insonpa rva rliK goyala ri bilan sugo rilganligi va uni aMaldagi naMunasi эк^Н^ bilan xa r bi riMiz xa r Kancha fax rlansaK a rziydi. JUMXU riyatiMiz xoKiMiyati inson xuKuKla ri va deMoK ratiyaga oid Masalala rni Maxsus Konun bilan belgilab Kuyibdi.

P rezidentiMiz va O’zbekiston davlatining эng ulugvo r va insonpa rva rliK goyala ridan bi ri - ichKi va tashKi tinchliK siyosatidi r. Inson tugilgan э^п, u yashashi Ke raK. YAshash uchun tinchliK za ru r. DeMaK, davlatiMizning tinchliK siyosati insonpa rva rliK siyosati MazMuni bilan yug rilgan.

O’zbekiston davlatining эш^к siyosati xaM insonpa rva rliK MazMuni bilan boglangan. Экologiya bo’zila r э^п, inson saloMatligi yoMonlashadi. Inson nosogloM э^п, bu jaMiyatdagi nosogloMliKni Kelti rib chiKa radi. MaMlaKatiMizda «SogloM avlod uchun» dastu rining ilga ri su rilganligi insonpa rva rliKKa Ka ratilgan Katta tashabbusdi r. MustaKil O’zbekiston o’z xalqining saloMatligi xaKida Kaygu ra r э^п, bunga Milliy boyliK sifatida Ka raydi.

1992 yil 8 deKab rda Kabul Kilingan O’zbekiston RespubliKasining Konstitu^yasi o’zining insonpa rva rliK goyala ri bilan aj ralib tu radi. Bu xaKda IsloM Ka riMov shunday yozadi: «SHu Kuxna zaMin

odaMla ri Kunglida ustivo r bulgan adolat, xaKiKat, iyMon, Ma rdliK, tantiliK, bag ri KengliK Kabi ulug xislatla r bu Mubo raK xujjatdan Munosib u rin olgan». Bu ta rixiy xujjatda insonpa rva rliK o'z ifodasini tula topgan. CHunonchi: «39-Modda. Xa r KiM Ka riganda, Mexnat layoKatini yo'qotganda, shuningdeK boKuvchisidan Max ruM bulganda va Konunda naza rda tutilgan boshKa xolla rda ijtiMoiy ta'Minot olish xuKuKiga эga. Pensiyala r, nafaKala r, ijtiMoiy yo rdaM boshKa tu rla rining MiKdo ri rasMan belgilab Kuyilgan ti riKchiliK uchun za ru r эng KaM MiKdo rdan oz bulishi MuMKin эмас». DavlatiMizning asosiy Konuni o'zining insonpa rva rliK Kafolati ustivo rligi tufayli xalq oldida Katta ob ru^'tibo rga эga.

O'zbekiston RespubliKasi P rezidenti ilga ri su rgan isloxatla rning MuxiM taMoyilidan bi ri ijtiMoiy siyosatga Ka ratilgani bilan aj ralib tu radi. Bu tug rida IsloM Ka riMov shunday yozadi: «Isloxatla riMizning MuxiM taMoyilla ridan bi ri - axolining KaM ta'Minlangan tabaKasi, ya'ni Ka riyala r, nogi ronla r, bolala rini Muxofaza Kilish, ula rni puxta xiMoyalashdi r. YOshla rning biliM olishi, Kasb-xuna r эgallashi, ish bilan ta'Minlanishida xa r toMonlaMa yo rdaM be rish davlatiMizning MuKaddas bu rchidi r». Bu e rda P rezidentiMiz IsloM Ka riMovning insonpa rva rliK fazilati naMoyon bulgan.

P rezidentiMiz IsloM Ka riMov toMonidan 1997 yilni «Inson Manfatla ri»; 1998 yilni «Oila»; 1999 yilni «Ayolla r»; 2000 yilni «SogloM avlod» yili deb belgilanishida xaM chuKu r insonpa rva rliK Ma'nosi yotadi.

Insonpa rva rliKning кu rinishla ridan bi ri bu insonni uluglashdi r. Inson tabiatning gultoji. U xa r Kancha MaKtovga loyiK zot sanaladi. Bu xaKda Ku r'on va xadisla rda, MutafaKKi rla r ijodida ajoyib, ib ratli fiK rla r aytilgan. Biz bu u rinda «SHa гк Gegeli» degan sha rafli noMga sazovo r bulgan faylasuf shoi r, MutafaKKi r Mi rzo AbdulKodi r Bedil so'zla rini Kelti rish bilan cheKlanaMiz. Bedil insonni i rKiy, Milliy, diniy э'tiкodla ridan Kat'iy naza r xu rMat va эxti roMga sazovo r zot deb biladi va bu xaKda shunday deydi: «Xa r KiMKi, xaz rati insonni sajdaga sazovo r deMasa, u Mal'undi r». Kanday ajoyib fiK r! Ushbu fiK r xa r Kanday dav r uchun xaM adolatli, a rdoKli va olij anobdi r.

MustaKil RespubliKaMiz fuKa rola ri, xususan yoshla ri ruxiyatida vatanpa rva rliK va insonpa rva rliK tuygula rini shaKllanti rish, ula rni rivojlanti rish deMoK ratiK, adolatli va xuKuKiy jaMiyatni ba rpo эtishning MuxiM Kafolati sanaladi. SHuning uchun vatanpa rva rliK va insonpa rva rliK tuygula rini shaKlanti rish butun ta rbiyaviy ishiMizning MuxiM yunalishla ridan bi ri bulib KolMogi loziM.

<u>Uchinchi Masalaning bayoni</u>. O'z Millatiga sadoKatli bulish Millatpa rva rliK bilan xaMoxang tushunchadi r. Millatpa rva rliK bu xa r bi r inson uchun yo'qsaK bu rch sanaladi. O'z Millatini sevMagan inson o'zini xaM, Vatanini xaM seva olMaydi. Millatpa rva rliK o'z Millatini boshKa Millatla rdan ustun Kuyish yoKi KaMsitish Kabi (MillatchiliK va shovinizM) ji rKanch xa raKatla rdan tubdan fa гк Kiluvchi tuygudi r. Millatpa rva rliK o'z Millatining bi rligini MustaxKaMlash, o'z tili, u rf-odatla ri, an'anala rini rivojlanti rish, Kad riyatla r va Me rosla rni кo'z кo rachigiday as rash, o'z Millatining Kelajagi uchun xizMat Kiluvchi aKl-zaKovat (intelleKtni), saloxiyatni (pote^al) rivojlanti rish va Milliy ta rbiyani aMalga oshi rish yulida fidoyi bulishdi r.

Milliy o'zliKni anglashning MuxiM oMili bulgan Millatpa rva rliK tuygusini shaKllanti rishda yaKin utMishda MillatiMiz Manfaatla rini Ko'zlab Millatpa rva rliKning yo rKin naMunasini кu rsatgan MillatiMizning sodiK fa rzandla ri aMalga oshi rgan ishla rni tashviKot Kilish Katta axaMiyatga эga. Bugun F. Xujaev, A.Iк roMov, A. Kodi riy, U.Nosi r, A.Fit rat, I.MuMinov, X.Abdullaev, SH. Rashidov Kabila rning noMla ri Millatpa rva rliKni o'zida yo rKin MujassaM эtganligini yoshla rga tushunti rishiMiz loziM. Ula rning xa r bi ri SHu rola r to'zuMining эng мu raKKab, эng Kiyin sha roitida MillatiMizning Manfaatini, Kad r-KiMMatini, o r-noMusini, ta rixini, Madaniyatini va Ma' rifatini xiMoya Kildila r. MillatiMizning MustaKilligi uchun jon fido эtdila r. Ula rdan bi rla ri MillatiMiz sha rafini xiMoya Kilibgina KolMay, uni jaxon o'z ra кo'z-кo'z Kilishda o'zla rini ayaMadila r. YAna bi rla ri

эsa ona zaMinda MillatiMiz o rasidan ulKan Kad rla r etishib chiKishiga jonbozliK KU rsatdi, boshKa bi rla ri эsa, yu rtiMizdan tashib Ketilgan xoMashyola r u mini tulgizish uchun Ma rKazdan Kup roK texniKa, texnologiya, fan yutuKla rini, Mablagla rini olib Kelish yulida faolliK KU rsatdi.

Bugun MustaKil O'zbekistonning jaxonda o'z Munosib u mini topishi, MillatiMizMining Kad r-KiMMatini joyiga Kuyish ona zaMinda yashayotgan ba rcha Millat va эык r vaKilla ri bilan ba rKa ro r rivojlanish yulida faoliyat KU rsatayotgan O'zbekiston RespubliKasi P rezidenti IsloM Ka riMov noMi Millatpa rva rliKning yo rKin ifodasi sifatida xalqiMiz Kalbidan chuKu r u rin olgan.

Bi rinchi Masalaning bayoni: MazKu r Masala echiMi Kup Ki r rali. Kuyilgan Masalani xa r KiM o'z Ma'naviy dunyosi ulchaMi bilan ulchab, shunga ya rasha xatti-xa raKat Kiladi. Insonning chin Ma'nodagi insonligi - uning iyMoni, diyonati, Mex r-oKibati, poKligi va xalolligi, KaMta rligi va boshKala r bilan ulchanadi. Buni biz uMuMiy ta rzda insoniyliK tushunchasi bilan ifodalashiMiz MuMKin. InsoniyliK эsa faKat iyMonli insonla rdagina buladi. Biz bu u rinda xaMMa Kishila r uchun uMuMiy ta rzda tegishli bulgan Masalala r ustida baxoli Kud rat fiK r yu ritaMiz. Aga r biz iyMon tushunchasining Moxiyatini tug ri anglab, tushunib olsaK, iyMonni izoxlovchisi bulgan diyonat, Mex r-oKibat, poKliK va xalolliK, KaMta rliKning xaM Moxiyatini bilib olaMiz. FaKat iyMonli Kishila rgina poKliK va xalolliK, diyonat, эzgulік, Mex r-oKibat yulida buladila r. SHuning uchun xaM MazKu r Masalada iyMon tushunchasini, uning Moxiyatini Keng KaM rovli asosda bayon Kilishni MaKsadga MuvofiK deb bildiK.

IyMon a rabcha so'z bulib, lugaviy Ma'nosi - ishonch deMaKdi r. SHa riatda эsa janob paygaMba riMiz MuxaMMad alayxissaloM Ollox ta rafidan Kelti rgan ba rcha xaba rla rga til bilan iK ro r bulib, dil bilan tasdiKlashga iyMon deyiladi. YA'ni Ku r'oni Ka riM va Xadisi SHa rifla r o rKali Ollox tug risida, jannat, do'zax, KiyoMat Kabila r xaKida be rilgan xaba rla rga ishonch - iyMondi r.

Ma'naviy-axloKiy fazilat sifatida эsa iyMon faKat odaMzotgagina xos ruxiy xodisa juMlasiga Ki radi. Inson, odaMzotdan tashKa ri xech bi r MaxluKotda iyMonning u rni-tagi xaM yo'q. Binoba rin, odaMzot jaMiKi boshKa jonzotla rdan bi ron bi r na rsaga ishonib, uni MuKaddas deb bilishi, ya'ni iyMon Kelti rishi bilan aj ralib tu radi. IyMon Kishi Ma'naviyatining, axloKining UK ildizi, poydevo ri, negizidi r. IyMondan Max ruM KiMsaning aKli nechogli utKi r, i rodasi naKada r chung bulMasin va shula r tufayli o'zligidan KanchaliK Mag ru rlanMasin, u chinaKaM insonla r Kato riga xech Kachon Ki ritilMagan, Ki ritilMaydi xaM. Ze ro, iyMonsiz odaM na Olloxdan Ku rKadi va na bandala rdan uyaladi. U o'z nafsining itoatKo r Kuli bulib, xa r Kanday razolat va pastKashliKla rdan KaytMaydi. Ollox xaMMaMizni shundan as rasin. Buning uchun iyMon yulini tutishiMiz loziM.

IyMonning Moxiyati azaldan olaM va odaMzotning Kelib chiKishi, odaMning olaMdagi u rni Kanday, inson UM rining Ma'nosi niMada, zoti basha r niMaga da'vat эй^яи, u niMala rga Kodi ru, niMala rga noKodi r singa ri MuaMMola r tashKil эйЬ Keladi.

XaMMa dinla rda iyMonga aloxida э'tibo r be riladi. IyMon ba rcha dinla rning ustuni sanaladi. CHunonchi, za rdushtiyliK iyMoni uch tayanchga: niyat - fiK rning sofligiga, so'zning sobitligiga, aMalla rning insoniyligiga suyanadi. IyMonli Kishi ug riliK va talonchiliKdan, o'zgala rning Mol-MulKiga KO'Z olayti rishdan, bi rovnig xaKiga xiyonat Kilishdan, boshKacha aytganda, o'zligiga, ya'ni o'z iyMoniga xilof, zid ish Kilishdan o'zini tiya biladigan KoMil insondi r. IyMonli odaMga yo'qo rida Kayd эй^яп xodisala rni KilMa, gunox buladi deb ta rgib Kilishning xojati
y°'q.

Bundan 1400 yil MuKaddaM Olloxning i rodasi bilan MuxaMMad alayxissaloM faoliyatla ri tufayli bunyodga Kelgan isloM ta'liMotiga KU ra, iyMon Moxiyatini Ku r'oni Ka riMning Kuyidagi su rasi ochib be radi: «AMantu billaxi va MalaiKatixi va Kutubixi va rosulixi val yavMal oxi ri va Koda ri xay rixi va sha r rixi Minalloxi taolo val ba'si ba'dal Mavt xaKKun. Ashxadu alla ilaxa illalloxu va ashxadu anna MuxaMMadan abduxu va rasulux». MazKu r su raning Ma'nosi эsa taxMinan shunday: «CHin KungliM ila iyMon Kelti rdiM: Olloxi taologa va uning fa rishtala riga va uning Kitobla riga va uning paygaMba

rla riga xaM bu dunyo yo’q bulib oxi rat Kuni bulMogiga va Kada rga, ya’ni yaxshi va yoMon ishla r xa r Kaysisi iloxi taolodan bulMoKligiga va ulgandan sung Kab rdan ti rilib va bula rning xaMMasi xaKiKat экaniga. DiliM bi rla guvoxliK be ru rMan, albatta Olloxdan o’zga xech Ma’bud yo’qdi r. YAna guvoxliK be raMan, albatta MuxaMMad Olloxi taoloning bandasi va ba rcha bandala riga din axKoMla rini u rgatMoK uchun yubo rgan paygaMba ridu r».

Xozi rgi Kunda E r yo’zida diniy iyMonning bi r talay tu rla ri bulib, jaxon axlla ri a ro Keng ta ralgani tu rttadi r: buddaviy iyMon, iudaviy iyMon, isoviy iyMon, isloMiy iyMon. Bu iyMon tu rla ri MazMun jixatdan fa rKlansa-da, aMMo Moxiyatan bi rdi r. U xaM bulsa, bi ron-bi r na rsa va goyani benixoya sha rifu MuKaddas, azizu MuKa r raM bilib, KundaliK faoliyat va xulK-atvo rda ana shu э’tiкoddan Kelib chiKib, xatti-xa raKat Kilishdan ibo ratdi r. Binoba rin, jaMiKi iyMon tu ri Kishi aMaliy faoliyat va xulK-atvo ri dastu ri sifatida naMoyon buladi.

Diniy iyMon bilan bi rga inson taj ribasi, biliMi tufayli yo’zaga Kelgan dunyoviy iyMon xaM bo r. Dunyoviy iyMon MazMunini olaM va odaM xaKida sunggi iKKi ya riM Ming yil Mobaynida Kashf эй^яп ilMiy-falsafiy biliMla r, Mexnat axlining tuplagan xayot taj ribasi, ijtiMoiy xoti rasi, tu rli-tuMan uduMla r, u rf-odatla r, rasM- rusuMla r, an’anala r va ula r zaMi ridagi biliMla r tashKil этadi. Dunyoviy iyMonning o’zagi odaMiyliKdan ibo rat bulib, uning ta rKibiga Ki radigan unsu rla r, Ki r rala r, jixatla r goyat tu rli-tuMandi r. OdaMiyliK deganda xalqiMiz o’zoк ta rixi davoMida tu rli sinovla rdan utib sayKal topib Kelayotgan va faKatgina ijobiy fazilatla r ta rzida э’zozlanadigan axloKiy Kad riyatla rni tushunsaK buladi. OdaMiyliK goyasi xalqiMizning butun tu rMush ta rziga, u rf-odatla ri xaMda an’anala riga, uning Mislsiz boy ogzaKi va yozMa ijodiga, MuMtoz adabiyotiMiz va san’atiMizga singib Ketgan bulib, xozi rcha chuKu r u rganilib uMuMlashti rilgani yo’q. «OdaM bulish oson, odaMiy bulish Kiyin», «Otang bolasi bulMa, odaM bolasi bul», «O’zingga ravo кu rMaganni boshKaga ravo кu rMa», «YOMon o’z gaMida, yaxshi - э1 gaMida» singa ri xiKMatla rda ajdodla riMiz a rdoKlagan insoniyliK Kad riyatla rining bi r za r rasigina aKs этgan, xolos.

Diniy va dunyoviy iyMonning Moxiyatida andaK tafovut bulsa xaM, ula rning MazMuni va shaqliy to’zilishi bi r xil. CHunonchi, diniy iyMonda Kup roK Olloxga, dunyoviy iyMonda эsa odaMiyliKKa, chin insoniyliKKa u rgu be riladi. Ula rning xa r iKKovi xaM aslida Kishini chinaKaM, bosh xa rfla r bilan yoziluvchi INSON bulib ta rbiya topishiga Ka ratilgan.

SHuni aloxida ta’Kidlash Ke raKKi, MustaMlaKachiliK va Ka raMliK, KatagonliK yilla ri xalqiMizning Ming yilla r davoMida ta rKib topgan xaM diniy, xaM dunyoviy-axloKiy iyMoniga KaKshatgich za rba be rildi. Olis Moziydan Kuvvat olib tobo ra ravnaK topib Kelayotgan diniy iyMon naza riy jixatdan KoMMunistiK MafKu raning ashaddiy dushMani deya э’^п эtilib, aMaliy jixatdan ayovsiz ta’Kib va tazyiK ostiga olindi, tu rli yulla r bilan taxKi rlandi, iyMoniga sodiK bulgan Minglab dindo rla r, avvalo, ruxoniyla r jisMonan yo’q Kilib yubo rildi.

Dunyoviy iyMon эsa Mash’uM sinfiyliK Mezoniga solinib soxtalashti rildi, bo’zib talKin эtildi. OKibat shunga olib KeldiKi, xatto эng yaKin tugishganla r, ya’ni ota-ona, ona-bola, aKa-uKa, opa-singilla r - xaMMa-xaMMasi bi r-bi riga ashaddiy dushMan Kilib Kuyildi. 70 yil Mobaynida Kishila riMiz xaM diniy, xaM dunyoviy iyMoniga zid gay riinsoniy ruxda ta rbiyalanib Keldi. MillatiMiz Kishila ri o rasida o’z iyMoniga Ka rshi zaMona zu ravonla riga yaltoKiliK, xushoMadguyliK, chaKiMchiliK, ta’Magi rliK, po raxu rliK, gi r шмНк, xiyonatKo rliK, riyoKo rliK, xullas til bilan dilning, dil bilan aMalning boshKa-boshKaligi, iyMoniga zid singa ri axloKiy illatla r bolalab Ketdi. Diniy va dunyoviy iyMon Mayib-Maj rux xolatga Kelti rildi.

IyMon KishiliK xayotida shu Kada r xal эtuvchi MavKega эgaкi, usiz chin Ma’nodagi din xaM, axloK xaM, inson xaM, deMaKKi j aMiyat xaM bulMaydi.

Yo’qo rida aytganiMizdeK, dunyoviy iyMonda Kup roK inson axloKidagi odaMiyliKKa u rgu be

riladi. KundaliK xayotda iyMon so’zi Keng Kullaniladi. Bunda Kup roK dunyoviy iyMon Ma’nosi Ko’zda tutiladi. CHunonchi xalqiMizda ay riM Kishila rning uta axloKsizliK xatti-xa raKatiga nisbatan «iyMonsiz» degan xaKo ratoMo’z ibo ra ishlatiladi. Bu xaKo rat zaMi rida Olloxga ishonch-э’tiкodi yo’q, xudodan, dindan Kaytgan, xudosiz Ma’nola ridan tashKa ri vijdonsiz, vijdonfu rush, ya raMas, razil, diyonatsiz Kabi dunyoviy iyMon xaM aKs эtgan. Bu shunday ashaddiy diniy va dunyoviy xaKo ratKi, utMishda shu xaKo ratga asossiz ducho r bulgan o riyatli Kishila r xaKo rat э^^ KiMsa ustidan Koziga shiKoyat Kilishgacha bo rgan. IyMoni yo’q Kishila r эsa Maxalla-Kuyda, yaKin Kishila ri o rasida la’natlangan xisoblangan, unday Kishila r bilan MuoMala KilinMagan, oxi r-oKibatda o riyati dosh be rolMasa Kuchib Ketishgacha bo rilgan..

Bizningcha, zaMondoshiMiz bulMish odaMla rni, Siz Kabi yoshla rni iyMonli sifatida Kuyidagicha tavsiflashiMiz MuMKin: э’tiкodli, o’zining aniK Maslagiga эga, taKvodo r, xaMiyatli, o riyatli, o r-noMusli, sha rM-xayoli, vijdonli, andishali, insofli, KaMta rin, xalol va poK, tug ri so’z Kabi fazilatla r soxibidi r.

DeMaK, insoniyliKning MuxiM sha rtla ri - diyonatliliK, Mex r-shafKatliliK, poKliK va xalolliKni iyMon tushunchasi o’z ichiga oladi. CHunKi, faKat iyMon soxibi bulgan insondagina diyonat, Mex r-shafKat, poKliK va xalolliK buladi. IyMonsiz Kishila rdan uni Kutish MuMKin эмas. Ana shu va boshKa fazilatla r bulMagani uchun xaM ba’zi odaMla rga nisbatan iyMonsiz so’zini ishlataMiz.

<u>IKKinchi Masalaning bayoni</u>: Эndi iyMonliliKning ba’zi Katego riyala rini KisKa izoxlashga utaMiz. Ula rning MazMuni, Moxiyati va aMaliy axaMiyatini chuKu r anglab olмокнк va o’ziMizning KundaliK xatti-xa raKatiMizda aMal KilMoKliK bizni xa r daMda yo’qsaK insoniyliKKa, KoMilliKKa toMon эltadi, deMaKKi iyMoniMiz MustaxKaMlana bo radi. IyMonning boshi - taKvo. TaKvo - xa r notug ri ishga кu1 u rishda - Olloxdan кu rKish, yoMon ishla rdan saKlanish. Olloxdan кu rKuvchi banda oilada, jaMiyatda xalol yashaydi, xa roMga кu1 u rMaydi, oxi ratda javob be rishini uylab, bi rovning xaKiga xiyonat KilMaydi, tug ri buladi, po raxu rliK KilMaydi, KasaMxu r bulMaydi, bi rovni aldaMaydi, yolgon gapi rMaydi, Kishila rga, vatanga xiyonat KilMaydi va boshKala r. Iloxi xaMMaMizga xaM taKvodo r bulish nasib эtsin. Bu o’ziMizga bogliK. SHa rM-xayo xaM iyMonliliK belgisi sanaladi. SHa гм - bu so’z xa r bi r odaMning nojuya, yoMon xatti-xa raKatla rdan o’zini tiya olish, uyalish xissi. Xadisi sha rifla rda aytilishicha, odaM, эng avvalo o’zidan uyalishi Ke raK. Nojuya, yoMon KilMishi, xatti-xa raKati uchun o’zidan uyalgan odaM o’zgaga xaM nojuya xatti-xa raKatni ravo кu rMaydi. O’zidan uyalMagan odaMda sha гм bulMaydi. DeMaK, sha гм odaM o’z nojuya xa raKati uchun o’z vijdoni, diyonati oldida javob be rish xissi, desaK buladi.

Xayo - bu o’zbeKcha uyat deMaKdi r. Xayosiz, bexayo deyilganda, uyatsiz ish Kilganda xijolat cheKMaydigan, odob - axloKsiz Kishi tushuniladi. Xayo э rKaK Kishiga nisbatan ayolla rda tabiatan Kup roK buladi. Э rKaK Kishi beMalol aytadigan ba’zi so’zla rni, ayolla r tu rli andisha va uyalish tufayli ayta olMaydila r, xayo ula rga yul be rnaydi. Xayoli bulish, bu faKat uyatli so’zni aytMasliKda эмas. U bundan xaM кu ra Keng roK Ma’no va MazMunga эga. SHa гм-xayoli bulish insonni xayvon singa ri tubanlashib Ketishdan saKlaydi. O’z nojuya xatti-xa raKatidan uyalish xissi faKat odaMla rgagina xos xususiyat. Fa rzandla riMizni sha гм-xayoli Kilib ta rbiyalash oiladan boshlanadi. U Milliy ta rbiyaning MuxiM jixatini tashKil эtadi.

IyMonli bulishning belgila ridan bi ri o r-noMus xisoblanadi. O r Kilish odaMning o’ziga noMunosib yoKi эр кu rnagan ishdan, na rsadan xijolat to rtish, uyalish, uyat va noMus Kilish tuygusidi r. O r yana bi ro r na rsadan xaza r Kilishni xaM bildi radi.

O riyat эsa o r-noMusdan tashKa ri izzat-nafs, Kad r tuygusidi r. Odatda o riyatli odaMla r o’zla ri va oilala rining, tugishganla rining izzat-nafsi, Kad ri, xu rMatini yo’qsaK tutib, boshKala r toMonidan toptalishi, xaKo rat Kilinishi va xu rnatsizlanishiga loKaydla rcha Ka rab tu rnaydi, tu rolMaydi.

NOMUS - bu iffat, boKi raliK Ma’nola ridan tashKa ri Kishining o’z MavKeini saKlash, uluglash va a rdoKlash, xijolat to rtish tuygusini, oila va ajdodla r sha’niga dog tushi rMasliK Ma’nosini ifodalaydi. Kupincha, bi ro r Kishini, uning oila a’zola rini, ajdodla rini noxaK xaKo ratlasala ru, u Kishi bunga bepa rvo, loKaydla rcha tu rsa, undayla rga Ka rata senda o r-noMus, o riyat bo rMi o’zi, deb xitob Kilinadi. Bizning ota-bobola riMiz, xalqiMiz KadiMdan o r-noMusli, o riyatli bulib Kelgan, shuning uchun ula r o’z yu rtini, uning tup rogini, onala ri va fa rzandla rini boshKa bosKinchila r toMonidan toptalishini o’zla ri uchun o r deb bilganla r. Ku rinadiKi, o r- noMus, o riyat Moxiyatida vatanpa rva rliK, xalqpa rva rliK tuygula ri yashi rinib yotadi.

IyMonli bulishning yana bi r belgisi odaMning diyonatli, vijdonli bulishidi r. Diyonat va vijdon bi r-bi riga yaKin tushuncha. Diyonat va vijdon odaMla rdagi insof tuygusiga xaMoxangdi r. Diyonat va vijdon Kishining KundaliK faoliyati, KilMishi, fe’l-atvo ri uchun avvvalo o’zi oldida, Kolave rsa oila, jaMoat, jaMiyat va vatan oldida Ma’naviy Mas’uliyat xis этishidi r. Vijdonli, diyonatli Kishi noxaK, adolatsiz ishla rdan gazabga Keladi, ula rga Ka rshiliK bildi radi; o’z faoliyatining yaxshi toMonla ridan Kanoatlanib xu rsand bulsa, yoMon toMonla ridan no rozi bulib, ruxan эziladi, vijdon azobiga uch raydi. O’zini bilgan odaMga vijdon azobidan ogi r roK jazo yo’q. SHuning uchun xalqiMizda vijdon azobi gu r azobi degan MaKol bo r. Bu MaKolning tagida chuKu r Ma’no yotadi.

Mex r-shafKatliliK xaM iyMonning belgila ridan bi ridi r. Yo’qo ridagila r Kabi Mex r- shafKat xaM xalqiMizga xos xususiyat sanaladi. Mex r-shafKat odatda etiM-esi r, Ka rovsiz Kolgan Ka riyala r, ga ribla rga, nogi ronla rga nisbatan Moddiy va Ma’naviy yo rdaM KU rsatish tuygusi, desaK buladi. Bizning MustaKil RespubliKaMiz raxba riyati ota-bobola riMiz uduMini davoM этti rib, bozo r Munosabatla riga utish sha roitida ota-onasiz, Ka rovsiz Kolgan bolala r va xech KiMi yo’q Ka riyala r, shuningdeK nogi ronla rga nisbatan yo’qsaK Mex r-shafKatliliK naMunasini KU rsatayoti r.

O’zbekiston MustaKilliKKa э rishgan shu Kunla rda odaMla rda, ayniKsa yosh avlodda poKliK va xalolliK odobini MustaKilliK ruxida shaKllanti rish vazifasi tu ribdi. Insonning insonligi uning poKligi va xalolligi bilan ulchanadi. SHuning uchun ota-bobola riMiz xaMisha poK va xalol bulishga da’vat эйь Kelishgan, xalol bilan xa roMni fa rKlash tug risida nasixat Kilishgan. Bu MusulMon odaMi, xususan o’zbeK xalqi axloK-odob Konuniyatining asosini, boshKacha aytganda iyMonning negizini tashKil этadi. PoKliK va xalolliK эsa iyMonning asosiy belgila ridan bi ridi r. PoKliK va xalolliKsiz iyMonli bulish MuMKin эмаs. IyMonli bulishning o’zi эsa insonning poKligi va xalolligiga yug rilgandi r. РОК va xalol bulMagan odaMdan эzgulик chiKMaydi, unda Mex ru-shafKat, o riyat, noMus, sha гм va xayo bulMaydi. Ku rinadiKi, iyMonning ba rcha belgila ri asosida poKliK va xalolliK yota r э^п. Mana shuning uchun xaM bizning ota-bobola riMiz poKliK va xalolliKKa aloxida эЧ^ r be rganla r.

Xalol bu insonla r uchun ruxsat Kilingan yaxshi, ijobiy ishla r, xatti-xa raKatla r MajMuasidi r, Mexnat эvaziga topilgan na rsala r, shuningdeK poK va toza oziK-ovKatla r si rasidi r. XalolliKning yanada Keng roK Ma’nodagi jixatla ri bu tu rMushdagi xalolliK, o’za ro MuoMala- Munosabatdagi xalolliK, jaMoa o rasidagi xalolliK, savdo-sotiKdagi xalolliK, dustla r u rtasidagi xalolliK va shu Kabila rdi r. YU ragi, Kalbi poK va toza, xalol yuldan yu rgan insonla r xaMisha xoti rjaM buladi, Kungli ravshan, doiMo sixat-saloMat yu radi. Xo razMliK KoMusiy oliM, buyo’q alloMa MaxMud az-ZaMaxsha riy bu xaKda shunday deb nasixat Kiladi: «Xalol va poKiza Kishi doiMo xoti rjaMu tinchliKdadi r, bi rovga xiyonatu yoMonliK Kiladigan Kishi эsa xaloKatga gi rifto rdi r».

Xayot, asosan oiladan boshlanadi. O’zbeK xalqida «Kush uyasida KU rganini Kiladi», degan naKl bo r. DeMaK, ota-ona poK va xalol bulsa, fa rzandi xaM shu ruxda KaMol topadi. Fa rzanddagi yaxshi fe’l va aMalla r xalol luKMadandi r.

Xulosa shuKi, poKliK va xalolliK iyMonli bulishning asosiy sha rtidi r. Insondagi yaxshi yoKi yoMon illatla r uning iyMoniga, ya’ni poKligi va xalolligiga bogliK. Inson iyMonining poKligiga doiMo

shayton raxna solib, uni yuldan adashti rnoKchi, nosha r'iy yulla rga solMoKchi, xalolliK, poKliK yulidan u rMoKchi bulib Kalbida gulgula uygotishga xa raKat Kiladi. SHuni yaxshi эsda saKlashiMiz Ke raKKi, poKliK va xalolliK yonida doiMo uni shu yuldan ozdi rMoKchi bulgan shaytoniy vasvasa xaM rox bulib yu radi. Ozgina iyMon yulidan toyilishga MoyilliK bulsa, usha e rda da r rov shaytoniy xissiyot bosh Kuta radi va oxi r oKibat inson Kalbini zabt эtishga intiladi. SHuning uchun doiMo iyMon, poKliK va xalolliK yulida xushyo r tu rishiMiz Ke raK. Bu, ayniKsa bozo r Munosabatla riga utish dav rida nixoyatda za ru r.

Yo'qo rida iyMonli odaMning asosiy belgila ri ustida fiK r yu ritdiK. Ula rning xa r bi rini inson uchun bi r bezaK, deb bilMoK Ke raK. SHu u rinda inson uchun nixoyatda za ru r bulgan boshKa bi r bezaK ustida tuxtab utMasliKning iloji yo'q. Busiz inson ba rKaMol bula olMaydi. U xaM bulsa KaMta rliK belgisidi r. KaMta rliK odaMni bezaydi, ob rusini oshi radi, dustla rini Kupayti radi.

KaMta rliK - inson ichKi Ma'naviy dunyosining naMoyon bulishidi r. Aga r insonning Konida, Kalbida yuMshoKliK, saxovat, odob-andisha, sha гм-xayo, o r-noMus, o riyat bulMasa, Ming xa raKat KilMasin, ba ribi r, odaMla r Ko'ziga KaMta r bulib кu rina olMaydi.

O'zbeK xalqi u rf-odatida, Milliy Kad riyatla riMizda taKabbu rliK Kiluvchila r, fi ribgа rla r, MaKtanchoKla r, ManManla r KesKin кo ralanadi. KaMta rga KaMol, ManManga zavol, degan ugitla r bexiKMat эмas.

Ta rixchi XondaMi r «MuKoMi rul-axloK» Kitobida: «Boshingga taKabbu rliK xavosini Kelti ma. CHunKi taKabbu rliK bilan xech KiM bi ro r joyga etgan эмas. Go'zalla r zulfi Kabi shiKastliKni (KaMta rliKni) odat Kil, bu bilan xa r nafasda Minglab Kungilni ovlaysan», - deb кu rsatgan эdi.

Xullas, xa r bi riMizni iyMon, poKliK va xalolliK, o r-noMus, sha гм va xayo, KaMta rliK, KuyingKi insonni bezovchi go'zal xulK-odob, axloK ta гк эtмasin.

6-MAVZU; SHAXS MA'NAVIYATI BELGILA RI.

Davlat ta'liM standa rti.

Milliy o'zliKni anglash. Millatning Mustaqil belgisi. Milliy o'zliKni anglash OMillari. Millatla ra ro totuvliK. Xuquqiy savodxonliK. DeMoK ratiyaning Ma'naviy-Ma' rifiy jixatlari.

Dastur.

Milliy o'z-o'zini anglash tushunchasi. Milliy o'zliKni anglash. MustaqilliK belgisi. Millatla ra ro do'stliK va xaMjixatliK. Xuquqiy Madaniyat. йемoк ratiya-xalq xoKiMiyati deMaKdi r. SHa rq va Fa rb deMoK ratiyasi. Fuqa roliK jaMiyati. Qonunla rga itoatKo rliK. Davlat tiziMiga xu таШемoк ratiya va Ma'naviyat. SHaxs Ma'naviy KoMilligi.

Raja.

1. Milliy o'z-o'zini anglash tushunchasi va uning Moxiyati.
2. Milliy o'z-o'zini anglash Milliy ta raqqiyotni ta'Minlovchi oMil va Ma'naviy bu rch.
3. Millatla ra ro totuvliK tushunchasi va Milliy istiqlol poyasida Millatla ra ro totuvliK Foyasi.
4. DeMoK ratiya va xuquqiy savodxonliK uMuMMilliy Ma'naviy ta raqqiyotning za ru riyati.

Tayanch so'z va tushunchala r:

O'z-o'zini anglash; Milliy o'zliKni anglash; Millatla ra ro totuvliK; deMOK ratiya; xuKuKiy Madaniyat; xuKuKiy savodxonliK; deMOK ratiyaning siyosiy, xuKuKiy, Ma'naviy jixatla ri; «SHa rKona deMOK ratiya», «Ga rbona deMOK ratiya»; xuKuKiy deMOK ratiK davlat; deMOK ratiK jaMiyat; deMOK ratiya - э rKinliK, tengliK, Mexnat, adOlat.

Adabiyotla r:

1. Ka riMOv I.A. Tu rKistOn - uMuMiy uyiMiz. T., O'zbekiston, 1995 y.

2. Ka riMOv I.A. O'zbekistonda deMOK ratiK islOxatla rni chuKu rlash-ti rishning MuxiM vazifala ri. T., O'zbekiston, 1996 y.

3. Ka riMOv I.A. KOnstitu^ya Kuniga bagishlangan tantanali Ma rOsiMdagi nutKi. Xalq so'zi, 8 deKab r 1999 y.

4. Ka riMOv I.A. OzOd va ObOd Vatan, э rKin fa rOvOn xayot - pi rOva rd MaKsadiMiz. TOshKent: O'zbekiston, 2000 y.

5. Ka riMOv I.A. Milliy istiqlol MafKu rasi - xalq э'tiкodi va buyo'q KelajaKKa ishOnchdi r. TOshKent: O'zbekiston, 2000 y.

6. Abdu raxMOnOv F. MustaKilliK va Milliy Manfaatla r. T., Fan, 1994 y.

7. XujaMu rOdOv I. Ma'naviy Kad riyatla r va Milliy o'zliKni anglash. T., 1991 y.

8. O'zbekiston siyosiy va xuKuKiy islOxatla r sa ri. T., Unive rsitet, 1996y.

9. Ib rOxiMOv A., SultOnOv X., Ju raev N. Vatan tuygusi. T., O'zbekiston, 1996 y.

10. YAngi O'zbekistonning 7 zafa rli yili. T., SHa rK, 1999 y.

11. OtaMu rOtOv S. Milliy o'zliKni anglash; Milliy gu ru r; - MustaKilliK: izOxli ilMiy-OMMabOp lugat. T., 1998 y.

<u>Bi rinchi Masalaning bayoni</u>. O'zini o'zi chuKu r anglab etgan, Ko'zi Ochilgan, aKli rasO, gOyaviy-siyosiy jixatdan uygOngan va jipslashgan xalq va Millatni, utMishda bulganideK, MustaMlaKachiliK Kishanla rida ushlab tu rish, tili, Madaniti, Kad riyatla rini OyoK Osti Kilish, bOyliKla rini talab Ketish, xuKuKla rini payMOl эtish, davlat MustaKilligidan judO Kilish aslO MuMKin эмas.

O'z-o'zini anglash bu xalqning, Millatning utMish ta rixiy ta raKKiyot yulini, Ota-bObOla ri, nasl-nasabi, avlOdu-ajdOdla rining KiM bulganligi va ula rning jaxOn ilM-fani va Madaniyati ta raKKiyotiga Kushgan buyo'q xissala rini bilib Olishdi r.

Milliy o'zliKni anglash - Millat yashayotgan Vatanning pO rlOK istiKbOlini ta'Minlash uchun Kanday iMKOniyatla r va KulayliKla rga эga экanligini chuKu r anglab etish, ula r bilan cheKsiz fax rlanish, Mavjud iMKOniyatla rni yo'zaga chiKa rish, real vOKeliKKa aylanti rish uchun o'zini safa rba r э^^ ba rcha iMKOniyatla ri, Kuch gay ratini ishga sOlish deMaKdi r. Millat Mavjud bulishi uchun til, xudud va Ma'naviyat asOsiy sha rt bulgani Kabi Milliy o'zliKni anglash xaM asOsiy za ru riy sha rt xisoblanadi. O'zliKni anglash o'z Moxiyatiga кu ra Millat va э!a^a r uchun xos bulgan Ma'naviyat xususiyatla rini ifoda э^Ь, o'z fun^iyasiga кu ra Milliy Manfaatla rni xiMoya Kiladi.

SHunday Kilib, **xa r bi r Millat va э^ш^ o'zini real Mavjud sub'eKt, Muayyan Moddiy va Ma'naviy ЬоуПк^ rini ifodatavchi этniк bi rlік, til, u r^da^a r, an'anala r, кad riyatla rga мansubligini, Manfaatla r va эxtiyojla r uMuMiyligini tushunib etishga Milliy o'zliкni anglash,** - deb ataladi. Milliy o'zliKni anglash Millat bi rligining MustaxKaMligini, Millat Manfaatla rining, shaxs, MaxalliychiliK Manfaatla ridan ustun tu rishini anglash da rajasi bilan bogliKdi r.

Milliy o'zliKni anglash real xayotda Millat sha'ni, Kad r-KiMMati, ob ru^'tibo ri poyMol эtilganda yoKi Millatning Manfatla riga nisbatan iKKinchi bi r toMondan zu ravonliK xa raKatla ri boshlanib Ketgan xolatla rda yanada Kuchli va yaKKol naMoyon buladi. Bunday xolatda, Millatning ba rcha vaKilla ri Kaysi lavoziMda xizMat Kilishi, Kaysi da rajada boy yoKi KaMbagal bulishidan Kat'iy naza r o'za ro bi rlashib Ketadila r va Millatning Manfaatla rini xiMoya Kiladila r.

Milliy o'zliKni anglash Millatning til, u rf-odatla r, an'anala r, Kad riyatla r, xudud yagonaligi, **Ma'naviyatdagi o'ziga xosligidan №o rat belgila ri кaЫ Millatning мustaкil belgisi xisoblanadi.** Milliy o'zliKni anglash Millatning MustaKil belgisi экanligi - Milliy Manfaatla r, эxtiyojla r uMuMiyligini xiMoya Kilish va Milliy ta raKKiyotga э rishish va uning jaxon ta raKKiyotidagi u rnini MustaxKaMlash za ru riyatini anglash bilan belgilanadi.

Milliy o'zliKni anglash oMilining Kud rati Kuyidagi sha roitla rda Kup roK naMoyon buladi:

Bi rinchidan, aga r Milliy o'zliKni anglash rivojlangan bulsa, yo'qo rida Kayd эtganiмizdeк, Millatning Manfaatla riga, ayniKsa sha'ni, Kad r KiMMati, ob ru^'tibo ri, gu ru ri poyMol эtilishiga Ka ratilgan xa raKatla r yo'zaga Kelgan sha roitla rda, Millatning ba rcha vaKilla ri bi rlashib Ketadila r, xatto Millatning ichida o'za ro Muxolafatda bulgan toMonla r xaM Millatning sha'ni, gu ru ri, ob ru^'tibo rini xiMoya Kilish Manfaati yulida bi rlashadila r.

IKKinchidan, Milliy o'zliKni anglash ruxiy, xis-xayajon, эxti ros oMilidi r. MazKu r xolat tashKa ridan Ka raganda sezilMaydi. Uni Millatning xatti-xa raKatla rida, intilishla rida va MaKsadla rini aMalga oshi rishla ridagi saloxiyati o rKali bilib olish MuMKin buladi.

Ruxiy xis-xayajon va эxti rosla rning «po rtlashi» Millatning xa raKte ri, xususiyatla ri, Milliy goyala rni ya ratuvchi, uning ta raKKiyotida oldingi safda tu ruvchi ziyolila rning saloxiyatiga bogliK.

Uchinchidan, Milliy o'zliKni anglash oMili faKat Milliy Manfaatla rni xiMoya Kilish bilan cheKlanMaydi, balKi Milliy ta raKKiyot ja rayonida, uning oldida yo'zaga Keladigan ichKi MuaMMola rni xal Kilish xaMda Millatni bi rlashti ruvchi va xa raKatga Kelti ruvchi vazifani xaM baja radi. Bu MuaMMola r MaMlaKatda iKtisodiy, ijtiMoiy-siyosiy, Madaniy-Ma' rifiy soxala rda sodi r bulishi MuMKin.

Tu rtinchidan, Milliy o'zliKni anglash Millatning MuxiM belgisi sifatida, faKat uning Manfaatla rini ifodalab yoKi xiMoya Kilish bilan cheKlanMaydi, balKi shula r bilan bi rga uning abadiyligini ta'Minlab tu ruvchi MustaxKaM кu rgon xaMdi r.

Siyosiy Ma'naviyati, Milliy ongi rivojlangan, Milliy jixatdan o'zini o'zi anglab etgan xalq, Millat MustaKilliKning buyo'q Kuchiga aylanadi. Millatning, xalqning Kuch Kud rati uning soni bilan ulchanMaydi, balKi siyosiy etuKligi, Milliy ongning usganligi, Milliy gu ru ri, Milliy xissiyoti, Milliy tuyguning Kay da rajadaligi, o'z-o'zini anglab etganligi, Milliy uyushganligi bilan belgilanadi. Bunga yana BoltiKbuyi respubliKala ri va boshKala rni Misol Kilib кu rsatsa buladi. SHunday Kilib, Milliy o'zliKni anglash Millatning эng MuxiM belgisi, uning rivojlanishi va Kelajagini ta'Minlovchi
OMili xisOblanadi. MustaKilliKni Kulga Ki ritish o'zbeK xalqi xayotida Milliy o'zliKni anglash yulidagi buyo'q inKilOb xisOblanadi. CHunKi chO rizM tOMOnidan bu ulKaning bOsib Olinishi OKibatida Tu rKistOn xalqla rining Ma'naviyati, Ma' rifatiga etKazilgan Katta za ra rla r va ROssiyada aMalga Oshi rilgan OKtyab гь tunta rishidan Keyin u rnatilgan SHu rOla r xuKuMati tOMOnidan davOM эtti rilgan zu ravOnliK siyosati xalqiMizning gu ru rini pOyMOl эtishga, uning jaxOn цivilizaцiyasida tutgan u rniga salbiy ta'si r кu rsatgan эdi. SHu rOla r dav rida o'zbeK Millati nOMi faKat sObiK SSS R xujjatla rida Kayd эtilsada, u xalqa rO xayotda MustaKil sub'eKt sifatida tan OlinMay Kelingan эdi.

MustaKilliK uchun кu rash, ga rchand chO rizMning MustaMlaKachiliK siyosati dav ridan bOshlangan bulsa xaM, u SHu rOla r to'zuMi dav rida yanada KesKin tus Oldi. Аммо o'zbeK xalqining Ko'zga кu ringan Millatpa rva r fa rzandla rining izchilliK bilan bosKichMa-bosKich Ki rib yubo rilishi Milliy o'zliKni anglash ja rayonining oMMaviy ravishda yo'qsalish iMKonini be rMagan эdi. 80- yilla rga Kelib SSS R iKtisodiyotidagi inKi roz, uning siyosatda xalqa ro janda rMga aylanishga intilishi va Ma'naviyat va Ma' rifatdagi KashshoKlashuvi bu to'zuMning Millatla rni ta raKKiy эШ rishga

noKobilligini yana bi r bo r tasdiKlagan эdi. Bu ja rayon sobiK SSS R ta rKibiga Ki rgan Millatla rning MustaKilliKKa intilishini, o'zliKni anglashning ziMdan usib bo rishini tezlashti rib yubo rdi. 80-yilla rning oxi ri 90-yillla rning boshla rida Millatla ra ro Munosabatla rda tu rli nizola r xaMda fojiala rning Kelib chiKishi Milliy o'zliKni anglashning yashi rin Kud rati yo'zaga KalKib chiKKanligini bildi ra r эdi. Bu Kud ratli ja rayon OKibatida «MetindeK» MustaxKaM bulgan Kud ratli SSS R davlati va butun jaxon so^alizM tiziMi xaloKatga uch radi. SobiK xalqla r tu rMasi u rnida MustaKil davlatla r vujudga Kelib, Millatla rning o'zligini anglashga intilishi Kuchayib Ketdi. Ana shu мu raKKab кu rash ja rayonini o'z boshidan Kechi rgan o'zbeK xalqi MustaKilliKni Kulga Ki ritganidan sung, o'zining MustaKil Millat MaKOMini tiKlash uchun dadil xa raKat Kildi. Xususan, MustaKilliK yilla ri bosib utilgan ta rixan KisKa dav r Mobaynida iKtisodiy va ijtiMoiy soxala rda Katta ishla rni aMalga oshi rdi. Bu yilla rda MillatiMizning o'zligini anglashi jadal rivojlanib bo rdi. Bu Milliy o'zliKni anglash ja rayonining yo'qsalib bo rish xususiyatla ri Kuyidagila rda naMoyon buldi:

Bi rinchidan, sobiK to'zuM sha roitida Ma'naviy-Ma' rifiy soxala rda bu to'zuMni Madx э^^ ishla r zu ravonliK va MaKKo rliK bilan Kaysi shaKlda va usulda aMalga oshi rilMasin, MillatiMizning dunyoKa rashini butunlay o'zga rti ra olMadi. XalqiMiz xa r Kanday sha roitda xaM o'zligiga Kaytish Kayfiyati va ruxiyati bilan yashab Keldi. CHunKi shu rola r to'zuMi be rMOKchi bulgan Ma'naviyat va Ma' rifat, uni shaKllanti rish Milliy Madaniyatla r rivojlanishining ob'eKtiv Konunla riga asoslanMay, balKi sub'eKtiv Kuchning, ya'ni KOMMunistiK MafKu raning zu ravonligiga tayangan эdi. Bundan tashKa ri, sobiK to'zuM be rMOKchi bulgan Ma'naviyat va Ma' rifat Milliy Madaniyatla rning o'za ro ta'si ri va shu asosda boyishiga эмas, balKi rus Millati Madaniyati va Ma' rifatini boshKa Millatla rga singdi rishga Ka ratilgan эdi.

SobiK sovet jaMiyati Madaniyatining Modeli naza riy jixatdan asoslangan bulsa xaM, aMMo u aMalda MavxuM tushuncha эdi (MazMunan so^alistiK, shaKlan Milliy). Moxiyat jixatdan эsa o'zbeK xalqi ajdodla ri toMonidann as rla r davoMida ya ratilgan va bugungi avlodla rga Me ros bulib utgan Ma'naviyat va Ma' rifatga MutlaKo zid эdi.

MustaKilliKKa э rishishiMiz bilan bunday xolatla rga P rezidentiMiz IsloM Ka riMov raxnaMoligida ba rxaM be rildi.

IKKinchidan, MustaKilliKning dastlabKi bosKichla rida Milliy o'zliKni anglashning xa raKte rli xususiyati shunda buldiKi, Milliy Kad riyatla rdan кu ra diniy Kad riyatla rni Kuta rish ustivo rliKni tashKil Kildi. Buning ob'eKtiv sababi bo r эdi. Xususan, o'zbeK xalqi Ma'naviyati va Ma' rifati rivojlanishining shu rola r to'zuMi u rnatilgungacha bulgan dav ri isloM Ma'naviyat va Ma' rifati bilan chaMba rchas boglangan bulib, u MillatiMiz ongi va ruxiyatining MuxiM KisMini tashKil Kilib Kelgan. Xuddi shuning uchun xaM bolbsheviKla r isloMga Ka rshi кu rash yuli bilan Millatni xaM yo'q Kilish MuMKin, deb xisoblaganla r va shu siyosatni izchilliK bilan aMalga oshi rishga intilganla r. Ula rning bu xa raKatla ri bejiz эмas эdi. CHunKi P rezidentiMiz I.A. Ka riMov ta'KidlaganideK, «Ta rixdan Ma'luMKi, bi r xalqni o'ziga tobe Kilishni istagan Kuchla r, avalo uni o'zligidan, ta rixidan, Madaniyatidan judo Kilishga intiladi»*[1]*. MustaKilliKni Kulga Ki ritgandan Keyin ta rixiy xoti rani va diniy Kad riyatla rni tiKlash Milliy tiKlanishining, o'zliKni anglashning MuxiM oMili sifatida ustivo r bulib Keldi. U Milliy bi rliKni MustaxKaMlashda va Milliy ta raKKiyotni yangi bosKichga Kuta rishda aMaliy axaMiyat Kasb этdi.

Uchinchidan, Milliy o'zliKni anglash jadal su ratla r bilan usib Ketishiga Ka raMasdan, O'zbekistonda Millatla ra ro va fuKa rola ra ro nizola rning bulMaganligi, ula rning oldi olinganligi o'zbeK Millati uchun vazMinliK, bag riKengliK va boshKa Millat vaKilla riga nisbatan xu rMat Kabila r xos bulgan xususiyatla rdan sanaladi. Aslida, 1990 yilla rda sobiK SSS R tiziMida bulgan sobiK

ittifoKdosh respubliKala rda bulgani Kabi pa roKandaliK, ta raKKiyot yulining noaniKligi O'zbekistonda xaM bulgan эdi. Аммо o'zbeK xalqining o'ziga xos te ran aKl-zaKovati, bosiKliK, vazMinliK xususiyatla ri, uning raxba ri IsloM Ka riMovning vaziyatni tug ri anglab, shunga мos ravishda siyosat olib bo rishi pa roKandaliK yuliga tusiK Kuydi.

Tu rtinchidan, o'zbeKla r o'z at rofida yashayotgan boshKa Millat va э^ vaKilla riga nisbatan dustliк, bi roda rliK, xaMKo rliK, o'zbeK xalqiga xos Mex r-oKibat tuygula rini saKlab Kola olganligi Milliy o'zliKni anglashdagi yana bi r xususiyat xisoblanadi. VaxolanKi, MustaKilliKKKa э rishgan ay riM respubliKala rda MustaKilliK sha rofati oldida dovdi rab, o'z at rofla rida yashayotgan, yaKindagina Ka rdoshMiz deb yu rgan Millat vaKilla riga xu rMatsizliK bilan Ka rash yo'z be rganligi si r эмas. O'zbekistonda bunday xol yo'z be rMaganligi, xalqiMizning yo'qsaK Ma'naviyatini кu rsatadi.

YU rtboshiMiz IsloM Ka riMov ta'Kidlaganla rideK: «Bizning Keyingi yilla rda э rishgan эng Katta yutugiMiz - bu uMuMiy xonadoniMizda Ka ro r topgan tinchliK va ba rKa ro rliK, Millatla ra ro va fuKa rola ra ro totuvliKdi r»*[2]*.

MustaKil O'zbekistonning yo'qsalishi, o'zbeK Millati gullab-yashnashining ta rafdo ri bulgan xa r bi r O'zbekistonliK fuKa ro Millatla ra ro totuvliK, dustliK Koidala riga sodiK bulishi Ke raK. CHunKi, MustaKil davlatiMizning Kelajagi bi rinchi navbatda, o'zbeK xalqining Milliy o'zligini KanchaliK anglab etganligiga xaMda MaMlaKatiMiz xududida o'zbeKla r va boshKa Millat, xalq vaKilla ri bilan yonMa-yon istiKoMat Kilib tu rgan xa r bi r Kishining Millati, dini, tili va э'tiкodla ridan Kat'i naza r, bi r-bi rining Kunglini ola bilishiga, ula r u rtasida dustona Munosabatla rning u rnatilishiga bogliK. Xozi r O'zbekistonda 136 Millat va э^ vaKilla ri tinch, fa rovon xayot Kechi rMoKda. Ula r o'zbeKla r bilan bi r Kato rda bunyodKo rliK ishla ri bilan shugullanMoKdala r. MaMlaKatiMizda xa r bi r Millatning tili, Madaniyati, u rf-odatla ri va rasM- rusuMla rini tiKlash, ta rixiy vatan bilan aloKa va Munosabatla rni boglashga, Milliy xis-tuygula rning naMoyon bulishiga Keng yul ochib be rilgan. Bu эsa MaMlaKatiMiz ba rKa ro r rivojlanishining Kafolatidi r.

Xullas, Milliy o'zliKni anglashni usti rish yulida MustaKilliKni MustaxKaMlashga fidoyi bula oladigan, jonKuya r, - IsloM Ka riMov so'zla ri bilan aytganda, **«Biz fidoyi vatanpa rva rla rni ta rbiyalashiMiz», «ЭПм deb, yu rtiM deb yashovchi, shu yulda xatto jonini xaM ayaMaydigan», «o'zidan sung ozod va obod Vatan Koldi radigan» fa rzandla rni ta rbiyalashiMiz zaMon va MustaKilliK talabi.** Bunga yu rtiMizda yashayotgan xa r bi r Kishi Millatidan Kat'i naza r Mas'ul bulMogi loziM. YOshla riMiz tafaKKu rida o'zligini unutMasliK, ota-bobola rning MuKaddas Kad riyatla rini as rab-avaylash va xu rMat Kilish fazilatini Ka ro r topti rish, ula rning, Men o'zbeK fa rzandiMan, deb, gu ru r va iftixo r bilan yashashiga э rishish Ma'naviy ta rbiya ishiMizning Ma rKazida tu rMogi loziM*[31].

Bu vazifani MuvaffaKiyatli xal эtishiмiz, ta raKKiyotiMizning MuxiM sha rti, MillatiMizning jaxon ^viliza^yasidagi Munosib u rnini tiKlashning va azaldan uning Ma'naviyati yo'qsaK bulganligini tasdiKlaydigan oMilla r xisoblanadi.

IKKinchi Masalaning bayoni: xa r Kanday MustaKil davlatda xalqning э rKin yashashi, fa rovon tu rMush кu rishi, xoxish-i rodasining aMalga oshi rilishi, эzgu MaKsad niyatla ri xuKuKiy jixatdan Kafolatlanishi loziM.

SHu Kafolat vatan ta raKKiyotini, davlat MustaKilligini, xalqning jipsligini, Millatla ra ro dustliK va xaMjixatliKni, MustaKilliKning ba rKa ro rligini ta'Minlashga sha rt-sha roit ya ratadi. Yo'qo rida aytilgan Kafolat respubliKaMiz Konstitu^yasida o'z ifodasini topgan. Bu xaKda p rezidentiMiz IsloM Ka riMov Oliy Majlisning Bi rinchi chaKi riK un bi rinchi sessiyasida so'zlagan nutKida: «DavlatiMiz, O'zbekistonda yashayotgan xa r bi r fuKa ro Kelajagining Kafolatini Konstitu^ya be radi. FuKa rola rning xaK-xuKuKla

ri, bu rchla ri Konstituiyada belgilangan, tegishli Konunla r bilan MustaxKaMlangan. MaKsadiMiz э rKin, deMOK ratiK xuKuKiy davlat кu rish, adolatli jaMiyat ba rpo э^^ xech bi r insonni KaMsitMasliK, э'tiкodini xu rMat Kilish, э rKinligini ta'Minlash», -deb кu rsatgan эdi.

OldiMizga Kuygan yo'qsaK MaKsadla rga э rishish uchun bugungi O'zbekistonga э rKin va ravon fiK rlay oladigan, uning xayotida faol ishti roK эta biladigan, o'z so'zini aytishga Kodi r, o'z vazifa va bu rchla rini tug ri anglab etgan fuKa rola r za ru r. Bunday fuKa roni ta rbiyalash zaMon, ta raKKiyotiMiz talabi. Bunga Kanday э rishish MuMKin?

DeMOK ratiK xuKuKiy davlatning bunyodKo rla ri xuKuKiy Madaniyati, ta rbiyasini tug ri yulga Kuyish bilan MaKsadiMizga э risha olaMiz. MaMlaKatiMizning xa r bi r fuKa rosi, Siz Kabi yoshla r KOMusiMiz va boshKa Konunla rni u rganib olishla ri za ru r. Konstitu^yani bilMagan, puxta u rganMagan Kishi o'z xaK-xuKuKla rini bilMaydi. XuKuKini bilMagan odaMning xayoti oxi r oKibatda fojiali tus olishi MuMKin. Buning yaKKol Misoli P rezidentiMizning yo'qo rida Kayd эtganiмiz nutKida xaM кu rishiMiz MuMKin: «MadoMiKi MaKsadiMiz aniK экаn, inson xuKuKla ri uMuMxalq MuxoKaMasida Kabul Kilingan Konstitu^ya xiMoyasida экаn, -deb nutKini davoM эtti rgan эdi yu rtboshiMiz, - avlodla riMiz, fa rzandla riMiz Kelajagiga xavf soladigan, Millat sha'niga dog tushi radigan xatti-xa raKatla r Kae rdan paydo bulayapti?» Bu u rinda P rezidentiMiz bunday Kaltis xatti-xa raKatla rga Kul u rgan KiMsala rning Konunni bilMasligi, bilsa xaM unga MensiMasdan Ka rashi, xu rMat KilMasligida экanini, ula rda xuKuKiy Madaniyatning yo'qligi, etishMasligini aytMoKchi.

SHunday э^п, tabiiy ravishda xuKuKiy Madaniyat niMa degan savol tugiladi? XuKuKiy Madaniyat bu Konunni tushunish, bilish, xayotga tadbiK эШ^ ij rosini ta'Minlash va xa r bi r shaxsni, fuKa roni ijtiMoiy xayotda faol ishti roKi va bunday faolliKni boshKala rdan xaM talab
Kilish ja rayonidi r. XuKuKiy Madaniyatni, avvalo, insonning ichKi dunyosi, ichKi Madaniyati, uMuMinsoniy an'anala rga va xuKuKiy biliMla rga bulgan Munosabatla ri belgilaydi. SHaxsning ichKi Madaniyati uning tashKi odobini кu rsatadi. XuKuKiy Madaniyat эgasi bulgan Kishi jaMiyat talabla ri va Koidala riga xu rMat bilan Ka raydi, jaMiyatni boshKa rishda o'zining xuKuKiy MalaKa va biliMla rini ishga solib faol Katnashadi.

Kupincha Kishila r xuкuк, Konun, bu rch, adliya Kabi ataMala rni, ba'zan tasodifan Konunbo'za rliK Kilib Konun oldida javobga rliK xolatiga tushib Kolganla ridagina эslaydila r. Nega Konunga rupa ra bulding, deb su ralganda «Bunday bulishidan xaba riM yo'q эdi» -deb Ko'zini Miltillatib, advoKatdan najot Kutib tu radila r. SHuni yaxshi anglashiMiz Ke raKKi, Konunni bilMasliK xech Kachon aybni engillashti rMaydi. Biz Konunga MensiMasliK bilan Ka rasaK, uni u rganMasaK, xu rMat KilMasaK shunday noKulay axvolga tushib KolaMiz. Konunni bilish, xu rMat Kilish jinoyatdan, jinoiy olaMdan yi roK yu rishning bi rdan-bi r yulidi r. Konunga xu rMat inson Madaniyati va Ma'naviyati bulib Kolganda, bunday jaMiyatni boshKa rish xaM, adolatni Ka ro r topti rish xaM oson buladi.

Mana shuning uchun xaM xuKuKiy savodxonliKni yo'qo ri da rajaga Kuta rish ta rbiya bo rasidagi asosiy ishla riMizdan bi ri bulib KolMogi Ke raK. XuKuKiy Madaniyatni, savodxonliKni rivojlanti rMay tu rib Konunni MensiMaydigan bo'zginchila r, ug ri va yulgichla r, tovlaMachila r, laganba rdo rla r, axloK-odobsizliKla r, кu rKoKla r, KotilliKla r Kabi salbiy xolatla rning oldini olish, tugatish anchayin MushKul ish. Bunday Konunbo'za rla rdan avvalo odaMla rni, jaMiyatni xiMoya Kilish za ru r. YU rtboshiMiz IsloM Ka riMov so'zla ri bilan aytganda: «...davlat davlatligini KilMoKchi bulsa, fuKa roni o'z panoxiga olishi za ru r...

BoshKacha aytganda, davlat xa r bi r fuKa rosini xiMoya э^Ы, unga xuKuKiy yo rdaM be rishi Ke raK. Konun oldida ba rcha ba roba r. MaMlaKat Konunla riga ja'Mi fuKa ro - yoshidan, Millatidan, i rKi,

dinidan Kat'i naza r - ba rcha ba roba r buysunMogi fa rz». YAna IsloM Ka riMov so'zla ri bilan aytganda, Konun Kogozda Kelib Ketsa, jaMiyat aslo ravnaK topMaydi, Konun aMalda bulishi loziM.

Yo'qo ridagila rni baja rish, fuKa rola r xuKuKla rini xiMoya Kilish adolatli davlatning Ma'naviy va Ma' rifiy vazifasi. Bizning vazifaMiz эsa fuKa rola r Manfaatini Ko'zlovchi Konunla rga tuliK rioya эtishdan ibo rat.

<u>Uchinchi Masalaning bayoni</u>. DeMoK ratiya - «Xalq xoKiMiyati» deMaKdi r. DeMoK ratiya KishiliK ta rixida insonning ongli xayoti boshlangan dav rdan boshlab, uning э rK-i rodasini, xoxish istagini belgilaydigan Mezon bulib KelMoKda. Insoniyat jaMiyati ta raKKiyotining xa r bi r yangi dav rida deMoK ratiya xaM yangidan-yangi MazMun, Moxiyat va shaKl Kasb эta bo rgan.

DeMoK ratiya jaMiyat ta raKKiyoti, uning siyosiy, xuKuKiy va Ma'naviy jixatla rini, axoli uMuMiy dunyoKa rashini o'zida aKs эШ radi.

DeMoK ratiya tushunchasi negizida axolining ozodliK, xu r riyatga э rishishi, э rKin yashashi, xaKiKat va adolat singa ri MazMun yotadi. Buyo'q boboMiz AMi r TeMu rning «Kuch adolatda» degan so'zi negizida xuKuKiy deMoK ratiK davlatning xaM, fuKa roliK jaMiyatining xaM ay riM belgila ri, goyat insonpa rva rliK MazMuni va insonning yashash xuKuKi, uning ba rcha э rKinliKla ri xaM MujassaMlashgan. Yo'qo rida aytilgan fiK rla r xozi rgi zaMon deMoK ratiK xa raKatla r ilgo r taj ribasining uк ildizini, bosh yunalishini tashKil эtadi.

Bundan shunday xulosa chiKa rish MuMKinKi, KadiMiy sha rK davlatchiligida inson э rKi, xaK-xuKuKla ri Kup jixatdan xiMoya Kilingan, xaMda o'z dav rining talab va эxtiyojla ridan Kelib chiKib, inson ozodligi va xatti-xa raKatla ri э rKinligi ta'Min эtilgan эdi. Bula r ayni deMoK ratiK jaMiyatining MuxiM va asosiy belgila ridan xisoblanadi.

Эndi biz butunlay yangi ta rixiy sha roitda yashayapMiz. Bunday sha roitda deMoK ratiyani shunchaKi «OzodliK», «Э rKinliK», «Xalq xoKiMiyati» sifatida sodda ravishda tushunMasligiMiz Ke raK. DeMoK ratiyaning xa r bi r элеменti yangicha chuKu r MazMun bilan boyib bo rayapti. CHunonchi, deMoK ratiyaning Madaniyati, Ma' rifati odaMla r u rtasidagi Munosabatla rdan to rtib dunyoviy MuaMMola rni xal эtishgacha bulgan nizo, мu rosa va yaKdilliK, uning iKtisod, siyosat va fiK rla r xilMa-xilligi sha roitidagi vazifala rini xaM KaM rab olMoKda. OdaMla r ongi va tafaKKu ri Kengaygani sa ri, ula rning deMoK ratiyaga Munosabatla ri xaM o'zga rMoKda.

Totalita r to'zuMdan э rKin fuKa roliK to'zuMiga utilayotgan bi r sha roitda deMoK ratiyani anglash, uning Moxiyatini tushunish va Mas'uliyatini ziMMaga olish ancha Kiyin ish. Эng avvalo, odaM yangicha sha roit MazMun-Moxiyatini anglashi, unga o'z-o'zini tayyo rlab bo rishi, э rKin yashash va э rKin fiK rlash KuniKMasini xosil Kilishi da rKo r. Xa r bi r fuKa ro Ma'naviy- ruxiy jixatdan unga tayyo r bulishi loziM. Kotib Kolgan tushunchala r Kobigini sindi rish, fiK rsizliK va tanballiK, boKiMandaliK ruxiyatidan xolos bulish oson эмas. Biz xozi r ana shunday мu raKKab ja rayonni boshdan Kechi rMoKdaMiz. DeMoK ratiya bi r yula кu rilgan bino yoKi doiMiy bi r xil ta rzda o'zga rMay tu radigan buyuM эмas, balKi u doiMiy xa raKatdagi jonli xodisadi r. Ayni paytda u jaMiyat ta raKKiyoti va Mavjud siyosiy rejiM ta'si rida o'zini-o'zi tuldi rib, boyitib, yangi ta rixiy sha roitla rda yangicha MazMun Kasb э^Ь bo ruvchi ta rixiy voKeliKdi r. KisKasi deMoK ratiya taj ribaga asoslangan va doiMo MazMunan boyib, shaKlan taKoMillashib, Moxiyatan chuKu rlashib bo radigan doiMiy va o'zluKsiz xa raKatdagi faoliyatdi r.

O'zbekiston MustaKilliKKa э rishgandan sung xuKuKiy deMoK ratiK davlat ba rpo эtish va fuKa roliK jaMiyatini vujudga Kelti rishni oliy MaKsad Kilib Kuydi. Unga э rishishning yagona yuli эsa deMoK ratiyani chuKu rlashti rishdi r.

SHuni aytish Ke raKKi, deMoK ratiK jaMiyatni ba rpo эtishning taMoyilla ri, dunyo tan olgan, э'^ rof эtgan, ba rcha uchun uMuMiy bulgan o'z yu riKla ri Mavjud. Bula rga Kuyidagila r Ki radi: Bevosita fuKa roning o'z xoxish-i rodasini э rKin ifodalash xuKuKiga эgaligi, ozchiliKning KupchiliKKa buysunishi, ba rcha fuKa rola rning Millati, э^й, ijtiMoiy Kelib chiKishi va diniy э'tiкodidan Kat'i naza r teng xuкuKliligi, davlat va jaMiyat boshKa ruvida Konun ustivo rligi, saylash va saylanish xuKuKi va boshKala r. Bula r deya rli ba rcha MaMlaKatla r, shu juMladan O'zbekiston RespubliKasining Konstitu^yasida xaM Kat'iy belgilab Kuyilgan deMoK ratiyaning ta rtib Koidala ridi r.

DeMoK ratiyani xayotga jo riy Kilishda MaMlaKat xalqining Milliy эxtiyojla ri, tu rMush ta rzi, axloKiy Mezonla ridan Kelib chiKib yondashish Ke raK buladi. Ana shu nuKtai naza rdan Kelib chiKadigan bulsaK, xaMMa xalqla r uchun deMoK ratiyani bi rday jo riy Kilishning bi r xil Kolipi bulishi MuMKin эмаs. Mana shundan deMoK ratiyaning ga rb va sha rKonaligi xaKidagi Ka rashla r yo'zaga Kelib chiKKan. Bu xaKda RespubliKaMiz P rezidenti IsloM Ka riMov «SHa rKda deMoK ratiK ja rayonla rning KadiMdan shaKllangan o'ziga xos va o'ziga мos xususiyatla ri bo r. Buni aslo naza rdan Kochi rib bulMaydi. YA'ni SHa rKda deMoK ratiK ja rayonla r o'zviy ravishda asta-seKin ta raKKiy topadi. Bu soxada inKilobiy o'zga rishla r yasashga u rinishla r goyat noxush, xatto fojiali natijala rga olib Keladi. InKilobni ga rb oliMla ri xaM «IjtiMoiy ta raKKiyotning ibtidoiy va yovvoyi shaKli» deb aytganla r. TabiiyKi bunday yul bizga aslo tug ri KelMaydi»*[4]*, - deganda deMoK ratiyani jo riy эtishning bosKichMa-bosKich, asta-seKinliK bilan, odaMla r ongi va Kalbi o rKali aMalga oshi rish Kabi o'zbeKona taMoyilla ri Mavjudligini кu rsatadi.

O'zbekiston MustaKiliKKa э rishgan dastlabKi Kunla rda Tu rKiya, OlMoniya, F ran^ya, Angliya Kabi MaMlaKatla r bizga o'z ta raKKiyot dastu rla ri va Modella rini tavsiya эtdila r. Tug ri bu MaMlaKatla rda deMOK ratiyaning ib ratli va u rganishga a rzi rli taj ribala ri Mavjud.

Bi roK davlatiMiz raxba ri IsloM Ka riMov bu taKlifla rga o'zining aniK Munosabatini bildi rdi. Bu Masalaga xa r bi r **Millatning tu rMush ta rzi, ruxiyatidan Kelib chiKib yondashish za ru rligini aytdi.** Ta rixiy taj riba shuni ku rsatadiKi, deMOK ratiK ja rayonla rni chetdan nusxa olib ku r-ku rona Kuchi rish aslo saMa ra be rMaydi. Bunday yul chalKash va xata rli oKibatla rga olib Kelishi MuMKin. Bundan Kelib chiKadigan xulosa shuKi, ga rb deMOK ratiyasini tug ridan-tug ri sha гк MaMlaKatla rida jo riy эtish MuMKin эмаs. Unga taKlid Kilish KutilMagan fojiala rga olib Kelishi MuMKin. Э rKinliKKa o rtiKcha yul be rish davlat va boshKa ruv apa ratining bushashib Ketishi, xoKiMiyat jilovining o'z xoxishiga Kuyilishi Ming-Minglab xonadonla r boshiga ogi r Kulfatla r Kelti rishi bilan yaKunlanishini ku rsatuvchi Misolla r Kup.

Ga rb deMOK ratiyasida ochiKdan-ochiK Munosabat, KesKin inKilobiy xa raKat ustunliK Kiladi. SHa гк deMOK ratiyasida эsa aKsincha andishaliliK, bosiKliK; Ga rbda ota-onasini sensi rash, SHa rKda o'zidan Kattala rga, oKsoKolga xu rMat bilan Ka rash, bosiKliK bilan ish tutish an'anala ri Mavjud.

Ba'zi odaMla r O'zbekistonda xuKuKiy deMOK ratiK jaMiyatni shaKllanti rish faKat Kogozda, shunchaKi ogzaKi gap, aMalda fuKa rola rning ba rcha iMKOniyatla ri cheKlanayoti r, deb da'vo KilMoKdala r. Bu gapni aytganla r nuKul O'zbekistonni AMe riKa, OlMoniya, F ran^ya, Angliya va boshKa bi r Kato r MaMlaKatla rdagi axvol bilan solishti rishga u rinadila r. Bu u rinda bi r na rsaga э^^ r be rishiMiz talab эtiladi. Yo'qo rida Kayd эtilgan MaMlaKatla rda inson xuKuKla ri, davlat va fuKa ro u rtasidagi Munosabatla r bo rasida tuplangan taj ribala r, aMalga oshi rilgan ishla r iKKi yo'z yil va undan xaM o rtiK yilla r Mobaynida, ogi r кu rash va sinov yulla ridan utish o rKali vujudga Kelgan. MustaKil O'zbekistonda ta rixan KisKa vaKt Maboynida, Kechagi Kundan bugungi Kunga utgan Kunning o'zida Ga rb davlatla ridagideK Keng MiKyosli tadbi rni aMalga oshi rishni talab Kilish aKlga sigMaydigan xolat.

OdaMla r dunyoKa rashi, fiK rlash ta rzi va onglliliK da rajasini bi r Kun yo bi r yilda o'zga rti rish si ra MuMKin эмas.

SHaxsning faKat o'zini uylashi, ba rcha tashabbusla r ostida o'z Manfaati tu rishi, shaxsiy gaMxu rliK, o'zi uchun yashash, o'zgani uylaMasliK, ba rcha uMuMiy Manfaatla rdan o'z Manfaatla rini ustun Kuyish Kabi Kayfiyati - deMOK ratiyaning chuKu rlashishiga tusKinliK Kiladi. Boz ustiga as rla r davoMida xalq tu rMushiga aylangan Kad riyatla rga xaM ziddi r.

Эndi deMOK ratiyani Kanday tushunish Ke raKligini bayon эtish vaKti etdi. **DeMoK ratiya - ongli fiK rlash, xa r Kanday эх^ rosla rdan xoli, aKl-id roKKa tayangan Munosabat. DeMoK ratiya - yo'qsaK Ma'naviyat** va ichKi Madaniyatni oshKo r эtish iMKoniyati; deMOK ratiyani anglash **shaxsning ba rcha uchun bi rday za ru r bulgan Konunla rga tula rioya э^^ aniK ta rtib-intizoMla rga tayanib yashash saloxiyati; deMoK ratiya bizga inson xaK-xuKuKla rini xiMoya Kiladigan, uMuMxalq va uMuMdavlat Manfaatla rini xiMoya Kiladigan ba rchaning Konunla rga buysunib yashashini u rgatadi va talab эtadi.** AKsincha bulgan jaMiyatda boshboshdoKliK, pa roKandaliK avj oladi va oKibatda bunday jaMiyat xaloKatga uch raydi. SHuning uchun xaM p rezidentiMiz MaMlaKatiMizning siyosiy va davlat ku rilishi soxasidagi xususiyatla rini ku rsatib be ra r э^п, «siyosiy xayotning ba rcha soxala rini э rKinlashti rish, jaMityatda deMOK ratiya, fiK r va vijdon э rKinligi taMoyilla rini, guMManizM goyala ri va uMuMinsoniy Kad riyatla rni Ka ro r topti rish»[5]ni MuxiM vazifa sifatida belgilab be rdi.

MustaKilliK tufayli э rKinliK, deMoK ratiya niMaligini va o'zligiMizni Kashf эtdiк. To Ma'naviy KaMolotga etMaguncha, to xatti-xa raKatla riMiz, Munosabatla riMiz aKlu-id roK va uMuMiy Manfaat doi rasi bilan chega ralanMaguncha deMoK ratiyani MazMuni xaM KulaMi xaM KutganiMiz da rajasida bulMaydi. Bu bevosita fuKa rola r ongi, dunyoKa rashini tubdan o'zga rti rish, yaKin utMishdan Kolgan loKaydliK va boKiMandaliK Kayfiyatla rini yo'qotish, shu asosda davlatiMiz, vataniMiz istiKboli uchun Kuyinish tuygula rini Kuchayti rish Kabi мu raKKab va o'zoк Muddatli ja rayon bilan bogliK. Ana shundan Kelib chiKib, P rezidentiMiz IsloM Ka riMov «...deMoK ratiya o'z- o'zidan vujudga KelMaydi. DeMoK ratiyaga tiniMsiz aqliy va jisMoniy Mexnat Kilib, te r tuKib, xayotning achchiK-chuchugini obdon to rtib, Keyin, aytish MuMKinKi, xatto fojiali taj ribala rni xaM boshdan utKazib, ogi r sinov va кu rashla rga Ma rdona ba rdosh be ribgina э rishish MuMKin»*[6]*, -degan эdi. DeMaK, ana shu мu raKKab ja rayonla rga xa r bi riMiz aloxida tayyo rga rliK кu rishiMiz, o'ziMizni deMoK ratiyaga tayyo rlab bo rishiMiz, ichKi bi r Ma'naviy Kud rat bilan o'ziMizni ta rbiyalab bo rishiMiz Ke raK.

7-MAVZU; SHAXS MA^АШУДТШШв RIVOJLANTI RISH ОМША RI VA УОБИАЬА RI. Davlat ta'liM standa rti.

SHaxs Ma'naviyati. Fa rzandning ota-onaga, ota-onaning fa rzandga bo'lgan Munosabatlari. Mustaqil O’zbeKiston RespubliKasining asosiy qonuni. Oila. Adabiyot va san'at. Maxalla. SHaxs Ma'naviyatini shaKllanti rishda ta'liM ta rbiya Muassasala ri.

Dastu r.

Ota-ona, fa rzand va oila Ma'suliyati. Fa rzandliK bu rchi. Nasl ta rbiyasi; XoMilado rliK dav ridagi pa rva rish, bola tufilgandan to olti- etti yoshgacha bo’lgan dav r, Ma’naviy ba rKaMolli., Oila xaqiqiy Ma’naviyat o’chori. Oila jaMiyatning asosiy bo’fini. Adabiyot va san’at shaxs Ma’naviyatini shaKllanti rishning MuxiM vositasi. Maxallaning shaxs Ma’naviyatini shaKllanti rishdagi o’ rni. SHaxs Ma’naviyatini shaKllanti rishda ta’liM-ta rbiyaning tutgan o’ rni.

Reja;

1. SHaxs Ma’naviyati va uni rivojlanti rishda ota-ona va oila Ma’suliyati.
2. Ta’liM tiziMi shaxs Ma’naviyatini rivojlanti rishning MuxiM oMili.
3. Adabiyot va san’at- shaxs Ma’naviyatini shaKllanti rish va rivojlanti rishning MuxiM vositasi.
4. SHaxs Ma’naviyatini rivojlanti rishda davlat, nodavlat va jaMoat tashKilotla rining dolza rb vazifala ri.

T ayanch so’z va tushunchala r:

Ota-ona - aziz va Mu'taba r zot; ota-ona fa rzandning suyanchigi, bitMas tuganMas boyligi; bi risini oy deb bil, iKKinchisini Kuyosh; ota-onani э'zozlash fa rzand bu rchi, jaMiyat oldidagi Mas'uliyat; ota rozi - xudo rozi; otala r so'zi - aKlning Ko'zi; ota-onaga itoat Kilish Tang riga itoat Kilishdi r; yaxshi fe'lla r, a'Molla r xalol luKMadandi r; oila jaMiyatning asosiy bugini; adabiyot va san'at inson Kalbiga, ruxiy dunyosiga chuKu r Ki rib bo rishi va shu o rKali uning Ma'naviy dunyosini boyitish xususiyatiga эga.

Adabiyotla r:

1. Ka riMov I.A. O'zbekiston buyo'q KelajaK sa ri. T., O'zbekiston, 1998 y.
2. Ka riMov I.A. Ba rKaMol avlod o rzusi. T., SHa гк, 1999 y.
3. Ka riMov I.A. Ollox KalbiMizda, yu ragiMizda. Xalq so'zi, 4 Ma rt 1999y.
4. Ka riMov I.A. Milliy istiqlol MafKu rasi - xalq э'tiкodi va buyo'q KelajaKKa ishonchdi r. ToshKent, O'zbekiston, 2000 y.
5. Davlat, jaMiyat, oila va yoshla r MuaMMola ri. (Davlat, jaMiyat, oila va yoshla r MuaMMola ri respubliKa Konfe ren^yasi Mate rialla ri). ToshKent: O'zbekiston, 1997 y.
6. Aliev A. Istiqlol va adabiy Me ros. T., O'zbekiston, 1997 y.
7. Soifnaza rov I., Soifnaza rova F. Ma'naviyatiMizning uм rboKiy sa rchashMala ri. T., Mexnat, 1997 y.

SHaxs Ma'naviyatini rivojlanti rishning oMilla ri va vositala ri Kup. Ula r xaKida oldingi Ma' ro'zala rda u yoKi bu Munosabat bilan o'z fiK riMizni bayon эtganligiмizni xisobga olib, MazKu r Ma' ro'za Matnida asosan rejada Kuyilgan Masalala rni bayon эtish bilan cheKlanishni loziM topdiK.

1- Masalaning bayoni: O'zbeK xalqining эng KadiMiy dav rla rdan boshlab xozi rga Kada r davoM э^Ь Kelayotgan, o'z axaMiyatini xech Kachon yo'qotMaydigan ajoyib Kad riyatla ridan bi ri ota-onani yo'qsaK da rajada э'zozlash, izzat-iK roMini, xu rMatini joyiga Kuyishdan ibo ratdi r. Fa rzand uchun dunyoda ota-onadan кu ra Mex ribon, aziz va Mu'taba r zot yo'q. Ota-ona fa rzandla rning suyanchigi, bitMas-tuganMas boyligidi r.

Ota-ona o'z fa rzandidan xech na rsani ayaMaydi. Ula rning tabiat ato эtgan buyo'qliKla ri xaM ana shunda. O'zbeK xalqi odob-axloKi buyicha, KeKsala rning, ota-onaning oldidan saloM be rMasdan utish gunox xisoblanadi. Ota-onani Kad rlash, ula rning beulchov, beMinnat xizMatiga bi r uм r sodiK bulish, duola rini olish - bolala rning fa rzandliK bu rchidi r. Bu Milliy Kad riyatla riMizning эng MuxiM talabla ridan bi ridi r.

Buyo'q boboMiz xaz rat Alishe r Navoiy aytganla rideK, ota-onani xu rMat Kilish «...fa rzandla r uchun Majbu riyatdi r. Bu iKKisiga xizMatni bi rdeK Kil, xizMating Kancha o rtiK bulsa xaM KaM deb bil. Otang oldida boshingni fido Kilib, onang boshi uchun butun jisMingni sadaKa Kilsang a rziydi! IKKi dunyong obod bulishni istasang, shu iKKi odaMning roziligini ol! Tunu Kuningga nu r be rib tu rgan - bi risini oy deb bil, iKKinchisini Kuyosh. Ula rning so'zla ridan tashKa ri bi r na rsa yozMa, ula r chizgan chiziKdan tashKa riga bi r KadaM xaM bosMa. XaMMa xizMatni sen odob bilan baja r, «adab» so'zidagi «dol» Kabi KOMatingni xaM Kil».

Tan olishiMiz Ke raKKi, shu rola r dav rida KeKsala rni, ota-onala rni xu rMat Kilish xaKidagi Milliy Kad riyatla riMiz bi roz xi ra to rta boshladi. Ba'zi yoshla riMizda o'zla ridan Kattala rni, nu roniy Ka riyala rni xu rMat Kilish, ula rning nasixatla riga кulок solish singa ri yo'qsaK Ma'naviy fazilatla r yo'qolib Ketayotgani sezilMOKda. Эxtiмol, boshKa Millat Kishila ri bunga unchaliK э^^ r be rishMas, leKin biz, o'zbeKla r buni xis KilMay ilojiMiz yo'q.

KeKsala r uchun aj ratilgan uyla rda fa rzandla ri ti ri к, o'ziga tuK bulgan ota-onala r yashayotganligiga toKat Kilib bulMaydi. Goxi-goxida bulsa xaM, ota-onaga кul Kuta rish, undan xaM ogi r roK jinoyat Kilish xolla ri sodi r bulib tu rganligini эshitib tu ribMiz! Bu - oddiy nuKson эмas, balKi uchiga chiKKan tubanliK, bag ritoshliK, Milliy Kad riyatla riMizni oyoK-osti Kilish, o'z insoniyligini yo'qotishdi r. Milliy Kad riyatla riMizga, o'zbeK xalqining sha'niga dog tushu radigan bunday ya raMas xodisala r zaMini, ildizi, sababi niMada, degan savol paydo bulishi tabiiy.

SHu rola r dav rida, avlod-ajdodla riMizning ugitla ri, pand-nasixatla ri, ajoyib an'anala riMiz ta rgib Kilinish u rniga nuKul кo ralandi, yoMon otli Kilindi, bid'at, xu rofot, deb baxolandi. Milliy ta rbiya bo rasidagi Me rosiMiz u rganilMadi, ta rgib эtilмadi. Ula rning u rniga ta'liM-ta rbiya bo rasida Ev ropa, Rusiya Modelini KuKla rga Kuta rib MaKtab, ta rgib Kilib, yoshla riMizni o'z Milliy Kad riyatla riMizdan bebax ra Kilib KuydiK. Ana shu tufayli diniy-axloKiy, oila, Kuni-Kushni, Maxalla-Kuyla r ta'si ri Kabi ta'liM-ta rbiyaning xayot sinovidan utgan bebaxo boyliKla ridan judo bula boshladiK. MustaKilligiMiz tufayli bula rga cheK Kuyildi, bunday salbiy illatla rni tugatish bo rasida sezila rli ishla r aMalga oshi rilMoKda.

Kattala rga izzat-iK roM, KichiKla rga Mex r-shafKat, ota-onala rga э'zoz, fa rzandla rga Mex r-sadoKat Kabi insonni inson sifatida uluglaydigan, axloKiy, Ma'naviy jixatdan go'zal va ba rKaMol Kiladigan Kad riyatla riMiz odaMla r, ayniKsa yoshla r Kalbidan u rin ola boshlagani Kuvonchli bi r xoldi r.

MustaKil O'zbekiston RespubliKasining Asosiy Konuni - Konstitu^yada fa rzandla rning jaMiyat, oila, ota-onala ri oldidagi insoniy bu rchla ri va Mas'uliyatla ri niMala rdan ibo ratligi Milliy Kad riyatla riMizdagi asosiy goya va Koidala rga asoslanib belgilab be rilgan. Uning 66- Moddasida Kayd

Kilinishicha, voyaga etgan, Mexnatga layoKatli fa rzandla r o'z ota-onala ri xaKida gaMxu rliK Kilishga Majbu rdi rla r.

Xullas, xa r bi r fa rzandning o'z ota-onasini э'zozlashi fa rzandliK bu rchi va jaMiyat oldidagi Mas'uliyati sanaladi. Ota-onani э'zozlashning Kuyidagi sha rKona talabla riga xaMMaMiz aMal KilishiMiz xaM fa rz, xaM Ka rz, fa rzandliK bu rchiMizdi r. Ota-onaga taoM be rish, ozoda Kilib Kiyinti rib Kuyish, Kasal bulganda shifoKo rga кu rsatish, Ke raKli do ri-da rMonni Kelti rib be rish, doiMo xol-axvol, sixat-saloMatliKla rini su rab tu rish, ota-ona oldida «ux» to rtMasliK, ge rdayMasliK loziM buladi. Ota-ona no rizo bulgan ishni KilMasliK, a roK ichMa, yoMonga KushilMa, desa uni KilMasliK va KushilMasliK Ke raK buladi. Kuchada yu rganda otadan oldin yu rMasliK, otadan avval ovKatga, dastu rxonga кuI o'zatMasliK, otadan avval uti rMasliK, otadan кu ra poygaKda uti rish, otaning oldida oyoKni o'zatib yonboshlab olish bizning axloK-odobiMizga Ki rMaydi. Ota-ona chaKi rganda labbay deb javob Kayta rish, niMa ish Kilayotgan bulsa, xech iKKilanMasdan da r rov ula rga javob be rish fa rzandliK bu rchi xisoblanadi. SHunda ota-ona o'z fa rzandidan rozi buladi. Ota-onaning roziligini olgan fa rzand ba raKa topadi, ishi ungidan Keladi, oldiga Kuygan MaKsadiga э rishadi. Ota-onasi no rizo bulgan fa rzand Kechgacha yugu rsa xaM, ishining ba raKasi bulMaydi, bi ri iKKiga aylanMaydi. Tu rMushga chiKish, uylanishda ota- onaning roziligini, oк fotixasini olishda xiKMat Kup. Yo'qo ridagila rning xaMMasi biz uchun bi r xovuch oltin, xazina. Kelgusi xayotiMiz uchun poydevo r Kuyish deMaKdi r. Bu dunyo Kayta r dunyo, niMa экsang shuni u rasan, Siz ota-onangizga niMa Kilgan bulsangiz, u sizga fa rzandla ringizdan Kaytadi. Bu xaM tabiat Konuni bulsa ne ajab!

Эndi ota-onani xu rMat Kilishning ulugvo rligi xaKidagi ba'zi ib ratli fiK rla rni xadisla rdan Kelti rib utaMiz. «Kaysi bi r MusulMon fa rzandi savob uMidi bilan э rtalab ota-onasini ziyo rat Kilsa, Ollox taolo unga jannatdan iKKita эshiк ochadi. Aga r ula rdan bittasini ziyo rat Kilsa, unga jannatning bi r эshigini ochadi. Bola ota-onasidan Kaysi bi rini xafa Kilsa, uni rozi KilMaguncha, Ollox taolo undan rozi bulMaydi»; «KiM ota-onasini rozi Kilsa, unga tubo (jannatdagi da raxt) nasib bulib, Ollox taolo uning uм rini xaM ziyoda Kiladi»; «Uch toifa Kishila rning duosi, xech shubxasiz, Ollox taolo Koshida MaKbuldi r: MazluM Kishining duosi, Musofi rning duosi va ota- onaning duosi»; «Ota-onala rning KeKsaygan vaKtda xa r iKKisini yoKi bi ri bulMaganda boshKasini rozi Kilib, jannatiy bulib olMagan fa rzand xo r bulsin, xo r bulsin, va yana xo r bulsin»; «Ota-onaga itoat Kilish - tang riga itoat Kilishdi r. Uni oldida gunox Kilish tang ri oldida gunox ish Kilish bilan ba roba rdi r» va boshKala r.

Yo'qo rida fa rzandning ota-ona oldidagi bu rchi xaKida fiK r yu ritdiк. Ota-onaning xaM fa rzand oldidagi bu rchi nixoyatda Katta va Mas'uliyatlidi r. Fa rzandla rning KelajaKda Kanday Ma'naviyat эgasi bulishi Kup jixatdan ota-ona, u be rgan ta rbiyaga bogliK. Xa r bi r ota-ona fa rzandi oldida o'z otaliK, onaliK bu rchini tuliK xis э^Ы, unga javobga rligini Ma'nan anglab etishi Ke raK.

SobiK shu rola r dav rida o'zoк vaKt Milliy va Ma'naviy ta rbiya chetga su rib Kuyildi. OKibatda bolala r ta rbiyasida ota-ona Mas'uliyati pasayib Ketganligi xech KiMga si r эмas. VaxolanKi bola, usib Kelayotgan yosh avlod ta rbiyasida ota-ona be radigan ta rbiya juda MuxiM axaMiyatga эga. Fa rzand ta rbiyasi Kuyidagi bosKichla rda aMalga oshi rilishini xa r bi r ota-ona yaxshi bilishi foydadan xoli bulMaydi. <u>Bi rinchisi</u> - nasl ta rbiyasi, ya'ni bola ta rbiyasi - bola tugilMasdan uch-tu rt yil oldin boshlanishi Ke raK. YA'ni bulgusi ona va otaning sogligi, fa rzand ta rbiyalashga Mas'ulligini xisobga olish loziM buladi. Bu - bola, fa rzand кu rishni istagan ota- onaning bulajaK fa rzandla ri taKdi riga Mas'uliyat bilan Ka rab, o'zla rining saloMatliKla rini yaxshilashla rini naza rda tutadi. <u>IKKinchi bosKich</u> - xoMilado rliK dav ridagi pa rva rish. Bu Masala uta MuxiM, uta axaMiyatli bulib, bizda bu эng кoIoк soxa bulib KelMoKda. Rivojlangan MaMlaKatla rda xoMilado rliK dav ri tugilajaK inson taKdi rining 60

foizini belgilashi Ko'zda tutiladi. Bu dav rdagi cho ra-tadbi rla r aKsa riyat ota-onala r toMonidan aMalga oshi riladi. Uchinchi dav r bola tugilgandan to 6-7 yoshgacha bulgan dav r. SHu dav rga Kelib, bola Ma'naviyatining asosiy кu rtaKla ri shaKllanib buladi. Sung ana shu Ma'naviy кu rtaKla rni pa rva rishlash va yanada rivojlanti rish dav ri boshlanadi.

Ma'naviy ba rKaMolliK, balKi, beshiKdagi allaning MazMunidan, bolani Kiyinti rish-u uni xalol luKMa bilan boKishdan boshlanishi MuMKin. Xaz rati Baxouddin NaKshband aytganla rideK, insondagi yaxshi fe'lla r, aMolla r xalol luKMadandi r. DeMaK, ota-ona fa rzandini xalol luKMa bilan boKsa, u fa rzand Ma'nan poK va xalol bulib voyaga etadi. Biz shu rola r zaMonida buni unutayozdiK, axaMiyat be rMadiK, boz ustiga ta rbiyani xaM to'zuM o'z Manfaatla riga Moslashti rib, uni o'z Kuliga oldi.

Xulosa shuKi, bola ta rbiyasini dono xalqiMiz aytganideK, u xali tugilMasdan ota, ona va butun oila a'zola ri xaMjixatligida boshlashiMiz loziM buladi.

OlaMda ba rcha na rsa juft-juft bulib ya ratilgan. Juft bulib yashash tabiat Konuni, taKazosi. LeKin oila bulib yashash ba rcha MaxluKotla r o rasida faKat odaM nasliga xosdi r.

Oila jaMiyatning bi rinchi va bi rlaMchi bugini, za r rachasi. JaMiyat ana shu KichiK za r rala rdan tashKil topadi. Э r va xotin - iKKi ti ri к vujudning, iKKi olaMning o'za ro ittifoKidan paydo bulgan uchinchi bi r olaM - bu oiladi r. Aga r oila tinch-totuv, axil bulsa, olaM tinch va obod. Aкs xolda, tu rMush do'zaxga aylanadi, oila zindonning o'zi buladi, buning jab rini эsa э r va xotinning o'zigina эмas, balKi fa rzandla ri, yaKinla ri xaM to rtadi.

Oila poKliKKa va sofliKKa, iKKi toMonlaMa Muxabbatga, sadoKat va vafodo rliKKa asoslanishi Ke raK. Bu fa rzandla r ta rbiyasi uchun MuxiM oMil xisoblanadi.

Эng qadimgi odatiMizga кu ra, o'zbeK oilasi xaM tuydan boshlanadi. XalqiMiz saxovatli xalq. Topganini э!^ rt oldiga KuysaM, deydi. XalqiMizni tuyseva rliKda ayblab bulMaydi. Aga r ayblasaK, o'z-o'ziMizni KaMsitgan bulaMiz. Tuy va Ma' raKala riMizga u rinsiz tosh otish insofdan эмas. LeKin tuy baxona soxta ob ru olishga intilish, KiMosha rga is rofga rchiliKKa yul Kuyishni oKlab bulMaydi. Tuy va Ma' raKala rda MusobaKa эмas, xay r-saxovat va Ma'naviyat Kad riyatla rini MustaxKaMlash ustivo r bulgani yaxshi.

O'zbeK oilasining tashKa ridan sezilMaydigan o'ziga xos ichKi Konun-Koidala ri, axloKiy, Ma'naviy Mezonla ri bo r. Kuyida biz shula rdan ba'zila ri, tu rMush uchun za ru rla ri xaKida tuxtab utishni loziM topdiK, ze ro bu Siz Kabi oila кu rish oldida tu rgan yoshla r uchun foydadan xoli bulMas, degan niyatdaMiz. AytMOKchi bulgan gapla riMizni эshitgan bulsangiz, yana bi r bo r эshitsangiz foydadan xoli эмas.

RizK- ro'z tongda xa r bi r odaMga, oilaga ulashiladi. KiMKi gaflat bosib, u rnida yotave rsa, rizKidan кu ruK Koladi, deyiladi. Ba rvaKt tu rilsa, ish unuMli, usha Kun xay rli buladi....

YO'z-Kulni yuvMasdan xol-axvol su ralMaydi, yo'z-Kulni yuvgandan sung KichiKla r Kattala rga saloM be radila r, ayolla r nonushta tayyo rlaydila r, Kizla r-Kelinla r xovli, эshiк oldini supu rib, suv sepib Kuyadila r...

Ish yoKi uKishga oilaning taba r ruK yoshlila ridan fotixa olib Ketilishi axloK-odob doi rasiga Ki radi, Kaytganda, avval ula rga uch rashib, saloM be riladi, xol-axvol su raladi...

Oila odobiga кu ra Katta yoshlila r bolala rga, balogatga etgan fa rzandla r, Kelinla r Katta yoshlila rga ochiK-sochiK xolda кu rinMaydila r, bachKana KiliK KilMaydila r, pa rdasiz so'zla rni aytMaydila r. Kuchaga uy KiyiMida chiKilMaydi va boshKala r. Aytave rsaK, o'zbeK oilasining fazilatla ri Kup, Konunla rda belgilanMagan, aMMo MillatiMizning Kad riyatla riga aylangan ta rtib va talabla ri Mavjud. Ula rni fa rzandla riMiz o'zlashti rishi xaM fa rz va xaM Ka rzdi r.

SHunday Kilib, oila - jaMiyatning asosiy bugini. Oilada singdi rilgan ta rbiya, Vatan, э!^ rt, MustaKilliK, ozodliK xaKida be rilgan tushuncha, tasavvu r bolaning MU rgaK Kalbida bi r UM r MUX rlanib Koladi. Oila MustaxKaM, tinch, fa rovon, sogloM bulsagina, jaMiyatda ba rKa ro rliK vujudga Keladi. P rezidentiMiz ta'Kidlaganla rideK, «Oilaning jaMiyatdagi u rni, ta rbiyaviy-axloKiy axaMiyati, Kad r-KiMMatini anglab etMasdan, oilaga Millat Manfaati nuKtai naza ridan yondashMasdan tu rib, xalqchil MafKu ra ya ratolMayMiz»*[1]*. YA'ni Ma'naviy soxadagi vazifala riMizni MuvaffaKiyatli aMalga oshi raolMayMiz.

SHuning uchun xaM MaMlaKatiMizda oilani MustaxKaMlashga aloxida э'^Ыэ r be rilMoKda. JuMladan, Asosiy KonuniMizning «Oila» deb atalgan 14-bobida Kuyidagi Koidala rni uKish MuMKin:

«63-Modda. Oila jaMiyatning asosiy buginidi r xaMda jaMiyat va davlat Muxofazasida bulish xuKuKiga эga...

64- Modda. Ota-onala r o'z fa rzandla rini voyaga etgunla riga Kada r boKish va ta rbiyalashga Majbu rdi rla r...

65- Modda. ...OnaliK va bolaliK davlat toMonidan Muxofaza Kilinadi» va boshKala r.

MustaKil RespubliKaMizda Oila Munosabatla riga aloxida axaMiyat be rilayotganligini Oliy Majlisning bi rinchi chaKi riK un bi rinchi sessiyasida «Oila KodeKsi» xaKidagi Konunning Kabul Kilinishida xaM KU rishiMiz MuMKin. DavlatiMizning oilaning rolini oshi rishga Ka ratilgan siyosati albatta fa rzandla riMizning Ma'naviyatini yo'qsalti rishida Katta axaMiyatga эga buladi.

2- Masalaning bayoni. Adabiyot va san'at asa rla ri MustaKil respubliKaMiz fuKa rola ri Ma'naviy dunyosini boyitish, ula rni go'zal na rsala rning xaMMasidan bax raMand Kilish Kabi ajoyib xususiyatla rga эga. Ma'naviy goyasi yo'qsaK, badiiy jozibali adabiyot va san'at asa rla ri Kishila r Kalbiga tez roK yul topish, эstetiк xissiyotiga Kuchli ta'si r Kilish, xayotiy voKea-xodisala rni chuKu r Mushoxada эtishga da'vat эtish Kabi xususiyatla ri bilan aj ralib tu radi. SHuning uchun adabiyot va san'at asa rla rining Kishila rni yo'qsaK Ma'naviy-axloKiy ruxda ta rbiyalashdagi badiiy ta'si r эtishdeк vositaliK xususiyatidan iMKoni bo richa Keng roK foydalanish MuxiM axaMiyatga эgadi r.

Adabiyot va san'at asa rla rining Kuchi uning xalqchil va tushuna rliligida, Kishila r ichKi - ruxiy dunyosiga эмоцional ta'si r KU rsata olishidadi r. Ma'naviy ba rKaMol avlodni ta rbiyalashda adabiyot va san'atning ana shu xususiyatini xisobga olish MuxiMdi r.

Ma'naviy ta rbiyada o'zbeK xalqining boy Ma'naviy Me rosidan Keng foydalanish uning ta'si rchanligi, saMa rado rligini oshi rishda MuxiM oMil bula oladi. YOshla riMiz Ma'naviy ta rbiyasida YUsuf xos Xojib, AxMad YUgnaKiy, AxMad YAssaviy, Lutfiy, Alishe r Navoiy, Abdu raxMon JoMiy, Mash rab, MuKiMiy, Fu rKat, Abdulla Kodi riy, CHulpon, UsMon Nosi r Kabi KlassiK shoi r va yozuvchila riMiz asa rla ridan foydalanishiMiz ula r Kalbini, ruxiy dunyosini Ma'naviy boyitishda Katta axaMiyatga эgadi r. Ula rning bizga Koldi rgan boy badiiy-Ma'naviy Me rosi o'zining chuKu r falsafiy MazMuni, axloKiy yunalishi bilan aj ralib tu radi.

KlassiK san'atKo rla riMiz asa rla rida xalolliK va poKliK, tug riliK, bi rovning xaKiga KO'Z olayti rMasliK, xiyonat KilMasliK, insonpa rva rliK, vatanpa rvaliK, Mexnatseva rliK, diyonatliliK, iyMonliliK, xalol luKMa bilan Kun KU rish, ota-onani xu rMat Kilish Kabi inson uchun za ru r Ma'naviy xislatla r yo'qo ri badiiy saviyada bayon эtilgan.

Ma'naviy ta rbiyada Pi riMKul Kodi rov, Odil YOKubov, Said AxMad, UtKi r XoshiMov, Toxi r MaliK Kabi yozuvchila riMiz; Abdulla O ripov, Э rKin Voxidov, Oydin Xojieva, OMon Matchon, Rauf Pa rfi Kabi shoi rla riMizning asa r va she' rla ridan xaM Keng foydalanish, badiiy asa rla r, ula rdagi Kax raMonla rning fe'l-atvo ri, axloKi, Ma'naviy dunyosi tug risida suxbat, Munoza ra utKazish Katta saMa

ra be radi.

Ma'naviy ta rbiyada Kishila r ongi, ruxiyatiga ta'si r эtishda teat r san'atining xaM roli, u rni va axaMiyati, ta'si r эtish doi rasi iMKoniyatla ri cheKsizdi r. Biz teat r san'atini iKKi toMoni cha rxlangan shaMshi rga uxshatishiMiz MuMKin. U bi r toMoni bilan Kishila r Kalbiga yo rugliK olib Ki rsa, uni yo'qsaK Ma'naviyliK toMon yullasa, iKKinchi toMoni bilan эsa inson Kalbidagi nodonliK, jaxolat ya'ni Ma'naviyatsizliKKa va jaxolatga Ka rshi кu rashadi.

Teat r san'ati boshKa san'at tu rla ri Kabi ob razli - badiiy tabiati bilan inson Kalbiga эмоцional ta'si r кu rsatish, uning ruxiy dunyosiga chuKu r Ki rib bo rish, shu o rKali Ma'naviy dunyosini boyitish xususiyatiga эga. MustaKilliKni MustaxKaMlash, Kishila rni yo'qsaK Ma'naviyliK ruxida ta rbiyalashda teat r san'atining ana shu xususiyatidan unuMli foydalanish zaMon talabi. AfsusKi, Kishila riMiz, shu juMladan yoshla riMizning teat r, Kino san'ati, yoKi san'atning boshKa tu rla riga bulgan KiziKishi unchaliK eta rli da rajada эмasligi Kishini ajablanti radi. Teat r voKeligiMiz, Kishila riMiz tu rMushi, intilishi, KiziKishi, xatti-xa raKatla rini xayajon bilan aKs эШ radigan Maydondi r. U bi r vaKtning o'zida xaM so'z, xaM MusiKa, xaM xatti-xa raKat o rKali inson Kalbiga ta'si r эtish xususiyatiga эgaligi bilan aj ralib tu radi. SHuning uchun teat r va Kino san'atining bu xususiyatidan Ma'naviy ta rbiyada foydalanish Katta saMa ra be rishi shubxasiz. FaKat ula rdan saMa rali foydalanish loziM buladi.

Bunday asa rla rni Kishila r Kalbiga Ki rib bo rishida televidenie iMKoniyatla ridan foydalanishga aloxida axaMiyat be rish talab эtiladi. Kishila riMiz «Otala r so'zi - aKlning Ko'zi» Kabi кu rsatuvla rni sab rsizliK bilan KutganideK, Ma'naviy yo'qsaKliKKa cho rlaydigan, ya'ni jaso rat va olijanobliKni, Ma'naviy go'zalliK va axloKiy poKliKni, ulugvo rliK, nafosat va Ma'naviy Kad riyatla riMizni ta rgib э^^ badiiy yo'qsaK adabiyot va san'at asa rla riga Muxtojdi r. CHunKi, ula r Ma'naviyatiMizni yo'qsalti ribgina KolMasdan, shuning bilan bi rga yoshla riMizga ilM эgallashda, Millat va vatanni ta raKKiy эШ rishda fidoyiliK кu rsatishda, zavK-shavK va ilxoM bagishlaydigan vositala rning asosiyla ridan bi ri xisoblanadi.

Ta rbiyaviy ishla rni aMalga oshi rishda va yoshla riMiz ongiga Milliy istiqlol goyala rini singdi rishda respubliKa Ma'naviyat va Ma' rifat Kengashining olib bo rayotgan aMaliy ishla rini xaM a'loxida ta'Kidlash loziM buladi. Uning viloyatla rdagi va ToshKent shax ridagi biliMla rida saMa rali ishla r aMalga oshi rilMoKda. Xususan, talaba yoshla r bilan respubliKaMizning Ko'zga кu ringan adabiyot va san'at a rbobla rining uch rashuvla rini tashKil Kilish, Ko'zga кu ringan oliMla r ishti roKida tu rli ilMiy-aMaliy Konfe ren^yala r uyushti rish Kabi uta MuxiM ishla rni aMalga oshi rilMoKda. AyniKsa, bu Kengash toMonidan Ma'naviyat, ta rbiya va ta'liM Masalala riga bagishlangan ilMiy, ilMiy-oMMabop risolala rni bosib chiKa rayotgani va ula rni yoshla r u rtasida Keng ta rgibot Kilayotganligini aloxida ta'Kidlash loziM buladi. Bu Kengash o'z faoliyati bilan MaMlaKatiMizda ta rbiya bo rasida olib bo rilayotgan uMuMiy ishga o'z xissasini Kushib KelMoKda.

Xulosa Kilib aytganda, Ma'naviy ta rbiya bugungi Kunning эng dolza rb Masalasi. Bu ishga yu rtiMizning ba rcha ziyolila ri - uKituvchila r, ju rnalistla r, yozuvchila r, v rachla r, a rtistla r, ba rcha raxba rla r bi rdeK Mas'uldi rla r. MaMlaKatiMizda ta rbiyani xozi rgi zaMon talabla ri da rajasida olib bo rishda Mavjud ba rcha iMKoniyatla r va vositala rdan saMa rali foydalanganiMizdagina ма'павиуати yo'qsaK yoshla гпи ta ^yalashga э гиshиsh MuMKMn buladi

1- MA'RUZA: DINSHUNOSLIK FANINING PREDMYETI, BAXSI VA VAZIFALARI.

Davlat ta'lim standarti

Dinshunoslik fanining fan sifatida qaror topishi bu fanning pryedmyeti baxsi va vazifalari, dinning paydo bo'lishi to'Frisidagi qarashlarning shaKllanishi ,dinga berilgan tariflar. Dinlar tasnifi haqida ma'lumotlar berilib, U haqda bilim shaKllantiriladi. SHU bilan birgaliKda bu mavzU orqali O'zbekistonda Dinshunoslik faninini o'rganishi va O'zbekistonda mustaqillikni mustahkamlashda qanday amaliy axamiyatga ega eKanligini ham talabalar bilishi lozim.

Dastur.

Dinshunoslik fanini o'qitishdan Ko'zlangan asosiy maqsad . Uni milliy istiqlol goyasi xamda UmUmmilliy qadriyatlar bilan UygUnlashtirgan xolda olib borish . BU soxada erishgan yitUqlar . Dinning jamiyatdagi fUnKhctyalari . Din ijtimoiy xodisa sifatida . Dinning paydo bo'lish masalasi . Dinlar tasnifi .Din e'tiqod sifatida. Din va qonUnlarning o'zaro mUnosabatilari. O'zbekiston Respublikasi KonstitUctiyasi va hVijdon erKinligi va diniy tashKilotlar tUgrisidagih qonUn . dinga byerilgan tahriflar . Dinshunoslik soxalari . Dinning jamiyatdagi vazifalari . Dinga soctiologiK nUqtai-nazarda yondoShuv . Dinning ijtimoiy vazifalari : KompyesatorliK, intyegatorliK, ryegUlyatorliK , lyegitimlovchiliK, dinning fa lsafiy,naza riy,jixatla ri ,Diniy tafaKKUrning shaxsiyva ijtimoiy ildizlari. Dinlar tasnifi:UrUg qabila dinlari milliy dinlar;jaxon dinlari; monotoistiK va polityeistiK dinlar.

REJA:

1. Dinshunoslik fanining baxsi,maqsad va vazifalari..
2. Dinning mohiyati. Ildizlari. Dinning jamiyatdagi vazifalari.
3. .Dinning paydo bo'lishi va uning masalalari.
4. Dinlar tasnifi.(urug' qabila. dinlari milliy dinlar. Jahon dinlari.Monoteistik .Politeistik dinlar).

Tayanch iboralar: dunyoviy davlat, jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, hurfiKrliliK, dinning mohiyati, mahnaviy ruhiy ehtiyoj, birlashtirUvchi-liK funkchiyasi, ovituvchiliK funkchiyasi, tartibga soluvchi funkchiyasi, aloqa boglashliK funkchiyasi,

Adabiyotlar

1. I.A.KariMov "UzbyeKistoh 21 asr busagasida: XavfsizliKKa taxdid, barKarorliK shartlari, tarraKKiyet Kafolatlari" ToshKyeht 1997 76-bet

2. I.A.KariMov " UzbyeKistioh 21 asrga ihtilMoKda" ToshKyeht 1999 36- bet
3. I.A.KariMov "Ollox KalbiMizda, yiragiMizda" ToshKyeht 1999y 46- bet
4. I.A.KariMov "E'tiKod erKihligi Kohuhiy asosda bulsih" "UzbyeKistoh RyespubliKasi Oliy Majlisi 11-syessiyasida suzlagah hutKi"." AhdijohhoMa". 1998 8May
6. A.IbroxiMov. X.Sultohov, H.Jurayev "Vatah tuygusi " ToshKyeht 1996 y 73- bet
7. Z.Muhavvarov, G.XotaMov,S.UMar,SH.XaMrayev "Duhyeviy davlat va dih" 1998
8. I.Abdullayev Dih hiKobidagi jihoyatchilar "UzbyeKistoh ovozi"1998 2Mart
9. A.Abdullayev "MaKsad asli hiMa edi?" "UZbyeKistoh adabiyeti va sah'ati" 1998 27 Mart
10. G.Eshohov "DuhyeviyliK va dihiyliK Muvozahati" "AhdijohhoMa" 1998 1May
11. "DihShuhosliK asoslari" ToshKyeht 1995
12. H.Yuldashyev,S.Xasahov "Avyestoda axloKiy ta'liMiyKarashlar" 1992 28b
13. M.M.IsxaKov "XalK daxosihihg KadiMgi ildizlari va KurtaK- lari" "Til va adabiyetta'liMi" jurhali 1993 2-soh 3-12 byet
14. "Moziydah taralgah ziye" Iмом Buxoriy .ToshKyeht .1998
15. S.MaMadaliyev "Iмом Buxoriy ta'rifi" ToshKyeht. "CHulpoh" 1996
16. M.A.UsMohov "IsloM aKidalari va MarosiMlari" ToshKyeht "UzbyeKistoh 1975
17. U.Jurayev,Y.Saidjohov "Duhye dihlari tarixi" T."SHarK" 1998

1. O'zbekistonda dunyoviy davlat tarKib topgan bo'lib, Shunga asosan din davlatdan ajratilgan. O'zbekiston ryespUbliKasi KonstitUtctiyasida xar bir fUqaroning e'tiqod erKinligi Kafolatlangan. Xar bir inson o'zi xoxlagan dinga e'tiqod qilishi yoKi xyech qaysi dinga e'tiqod qilmasligi xUqUqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi, dyeb taKidlanadi asosan qonUnda (31-modda). "Diniy tashKilotlar va vijdon erKinligi" xaqidagi qonUnning yangi taxririda ham davlatimizning dinga mUnosabati aniq va ravshan ifodalangan. Din, jUmladan Islom dini xalqimizning Ko'p-Ko'p asrliK e'tiqod va iymoni sifatida qadrlanib, ma'naviyat va ma'rifatimizning nyegizlaridan birini tashKil etadi. Islom dini madaniyatimiz, axloqimiz, milliy Urf-odatlarimizga ta'sir o'tKazgan, xalqning yaxshiliK, sadoqat, xayrU baraKa saxovat va shavqat xaqidagi qarashlarini ifodalagan va ma'lUm darajada xalq mafKUrasiga aylanib, insoniyliK xislatla rini shaKllantirishda tarbiya KUrash bo'lib xizmat qilgan. Din xozir ham xalq orasida Katta KUchga ega. Pryezidyentimiz Islom Karimov o'z asarlarida islomning ma'naviyatimiz rivojiga qo'shgan xissasi, dindorlarga xUrmat, din va davlat orasidagi mUnosabatlar xUsUsida gapirib, odamlarni yaxshi xUlq - atvor, qanoatli - diyonatli bo'lishda, adolat va insofga chaqirishda dinning ahamiyatini bir nyecha bor ta'Kidlab o'tgan.

SHU vaqtgacha oliy o'qUv yirtlarining barcha faKUlptyetlarida boshqa ijtimoiy fanlar qatori "Ilmiy atyeizm asoslari" KUrsi o'qitilib Kyelindi. SHo'rolar davridagi zo'r byerib diniy, "jangovar ilmiy atyeizm"ni targib qlib e'tiqodsizliK, iyomonsizliKni vujudga Kyeltirdi. Uning dastUrida dinlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixi, moxiyati va jamiyatda tUtgan o'rnini taxlil qilishga nisbatan marKsistiK daxriyliK ta'limotiga Kyeng o'rin byerilar edi. BU xolat daxriyliK ta'limotining mazmUnini, ijtimoiy ongdagi tUtgan o'rnini ortiqcha baxolashga sabab bo'lgan. UmUman "ijtimoiy atyeizm" nomi bilan o'qitilib Kyelingan o'sha KUrs partiya elitasining siyosiy maqsadlariga bo'ysUndirilgani Uchun Ko'p xolatlarda ilmiyliKdan Uzoq bo'lib qolganligi endiliKda, sovyet mavKUrasi isKanjasidan ozod bo'lganda ayon bo'lib qoldi.

Din, diniy tashKilotlar, dindorlarga nisbatan qo'llaniladigan sovyet siyosati ilmiy tamoyillarni

buzilishiga sabab bo'ldi. Uning o'rniga diniy, diniy qarashlarni bartaraf etishini "tyezlashtirish"ni maqsad qilgan siyosiy daxriyliK maydonga chiqdi. Amalda diniy tashKilotlar va dindorlarga nisbatan ma'mUriy buyrUqbozliK myetodi Ko'llanildi.

Nazariyada, xUsUsan, amaliyotda diniy tashKilotlarga dinga ishonUvchilarga nisbatan bunday qarash, mUnosabat byelgilash qayta qUrish boshlangUncha qadar davom etdi.

Dinni to'gri maqsadda o'rganish, Uning ma'rifatidan foydalanish, din tarixini bilishning ahamiyati Katta. Dinga mUnosabat siyosatimizning bir qismini tashKil etadi va ayni vaqtda mustaqillik mafKUrasining shaKllantirishi Uchun ham islom dinini chUqUr bilish lozim.

Dinning qUrilayotgan jamiyatimizdagi o'rni, eng avvalo, Uning KonstitUtction maqomi bilan byelgilanadi. YIqorida taKidlab o'tganimizdyeK, O'zbekiston KonstitUtctiyasiga mUvofiq barcha fUqarolarning vijdon erKinligi Kafolatlangan.

SHU bilan bir vaqtda, masalaning iKKinchit tomoniga ham Katta ahamiyat byerilgan, ya'ni, yiqoridagi myezonlar KonstitUtctiyaning 57 moddasida qUyidagicha aniqlashtiriladi:

"KonstitUtctiyaviy tizimni zo'rliK bilan o'zgarishini maqsad qilib qo'yivchi, ryespUbliKaning sUvyeryenityeti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fUqarolarning KonstitUtctiyaviy xUqUq va erKinliKlariga qarshi chiqUvchi, UrUshni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targib qilUvchi xalqning sogligi va ma'naviyatiga tajovUz qilUvchi, ShuningdyeK, xarbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy rUxdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarning tUzilishi va faoliyat taqiqlanadi.

Maxfiy jamiyatlar va Uyishmalar tUzish taqiqlanadi".

Pryezidyentimiz I.Karimovning "O'zbekiston XXIasr bo'sagasida" Kitobida dunyoviy jamiyat qUrish yo'lidan borayotgan mamlaKatimizda davlatning din bilan mUnosabatlari mazmUn va mlxiyatini byelgilovchi asosiy tamoyillar qatoriga:

- dindorlarning diniy tUygUsini ximoya qilish;

- diniy e'tiqodlarni fUqarolarni yoKi Ular Uyishmalarining xUsUsiy

ishi dyeb tan olish;

diniy qarashlarga amal qilUvchi fUqarolarning ham, Ularga amal qilmaydigan fUqarolarning ham xUqUqlarini tyeng Kafolatlash hamda Ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymasliK;

- ma'naviy tiKlanish, UmUminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida tUrli diniy

Uyishmalarning imKoniyatlaridan foydalanish Uchun Ular bilan mUloqot qilish yo'llarini izlash zarUriyatiyi diniy buzgUnchiliK maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish Kiritilgan. (I.Karimov., "O'zbekistonXXIasr bo'sagasida..." 1997y. 43-44 byetlar). Dunyoviy jamiyat qUrishni Ko'zlagan davlatimizning dinga mUnosabatini byelgiloavchi ziKr etilgan KonstitUtction myezonlar, Pryezidyentimiz fiKrlari va Vijdon erKinligi va diniy tashKilotlar xaqidagi UzbyeKiston RyespUbliKasi qonUnida qUyidagi iKKita asosiy xUlosa Kyelib chiqadi.

Birinchidan, O'zbekistonda barpo etilayotgan dyemoKratiK xUqUqiy va dunyoviy jamiyat qUrish Konctyepctiyasida din-madaniy - omillar UmUmiy silsilasiga KirUvchi barcha milliy qadriyatlar qatorida

tyeng hUqUqli sifatida tan olinadi, mUstaqi rivojlanishni omillarida Ushbu myeznning xayotga qanchaliK KUchli tadbiq qilinayotganini faqat qalbi Ko'r, adolatga xUsUmat bilan mUnosabatda bo'lgan Kishilarning inKor etish mUmKin.

IKKinchidan, sof diniy extiyojlarni qondirishdan tashqarida bo'lgan xar qanday garazga erishish dunyoda diniy amaldan foydalanishga intilish qattiyan man etiladi.

Davlatning dinga nisbatan mUnosabati qandaydir KonyiKtUr yoKi mUvaqattantiK mUloxazalar bilan byelgilanilmaydi,balKi dinning ijtimoiy xayotidagi omilning idroKi va ehtirofiga tayanadi.Ushbu e'tiqod dunyoviy jamiyat qUrish yo'lidagi ilgarilayotgan barcha dyemoKratiK mamlaKatlardagi Kabi o'zgarmas va doimiydir . CHUnKi davlat dinning O'zbekiston fUqorosini tarbiyasidagi chyeKsiz imKoniyatlariga ishonadi , Shuning Uchun ham Pryezidyentimiz xaqli ravishda, "biz din bundan buyon ham axolini oliy rUxiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlardan, tarixiy va madaniy myerosdan baxramand qilish tarafdorimiz",dyeb ta'Kidlaydi. "LyeKin biz,- davom etadi I.A.Karimov ,-xyech qachon diniy davatlar xoKimyat Uchun KUrashga siyosat, iqtisodiyot va qonUnchiliKKKa aralashish Uchun bayroq bo'lishiga yo'l qo'ymaymiz" (I.A.Karimov O'zbekiston XXIasr, bo'sagasida...,44-byet).

Bayon etilganlardan aniq va ravshan Ko'rinib tUrgandyeK, jamiyatimiz yangilanish dastUridagi dunyoviy davlat tushunchasi, dinni ijtimoiy va madaniy xayotdagi roliga aslo inKor etmaydi. AKsincha shaKllanayotgan yangi sharoitlarda, UmUman din va xUsUsan Islomning ijtimoi madaniy xayotidagi mUxim o'rni va vazifalarini chUqUr idroKini Ko'rsatib tUradi.

DyemaK, dunyoviy tabiatga ega davlatimiz dinning barKamol insonni voyaga yetKazishdan noziK va mahsUliyali ishdan chyeKsiz imKoniyatlardan foydalanishga intiladi,ayni paytda, diniy davolar bilan niqoblangan, aslidaxolis diniy e'tiqodga mUtloqo aloqasi yo'q jamiyatdagi hamjixatliK millatlararo va dinlararo totUvliK siyosat-ijtimoi barqarorliKKa taxdid solUvchi xar qanday o'rinishlarga dunyoviy dvlat tUzilishining mUtloqo mUrosasiz eKanini ham ani ravshan Ko'satib tUradi. XUlosa qlib aytadigan bo'lsaK, bizning tushunchalarimizdagi dunyoviy tUzUm xar qanday madaniyat nyegizidagi mUayyan diniy dunyoqarash yotish e'tirofiga tayanadi.

Dunyoviy taraqiyot yo'lidan borayotgan bizning mamlaKatimizda biz diniy aqidaparastliK, jaxolat va mUtanosibliKKa eKstrimizmga, dinni siyosiy maqsadlar yo'lida foydalanishga qarshimiz, tUrli diniy - fundamentalists va eKstrimistiK goyalarning poydo bo'lishi jamiyat osoishtaligini xavf ostiga qo'yadi. tUrli diniy fundamentalists va eKstrimistiK oqimlarning yirtimizda paydo bo'lishi, Ularning maqsadi dunyoviy davlatni nobut qilishi, odamlarimiz orasida nizo va janjallarni Kyetirib chiqaradi oxir oqibatda yirtimizning yana o'zga davlatlarga qaram qilishdir, Shu bilan biz Ushbu KUrsimizda diniy diniy aqidaparastliKni zararini chUqUr ochib byerishimiz zarUr, Shunga o'xshash masalalarning hammasi dinShunoliK fanining o'tishning zarUrligini dolza rbliginiKo'rsatib tUradi.

Dinshunoslik mUammolarini o'rganish zarUriyati milliy goya va milliy mafKUra masalasiga e'tibor bilan ham hamoxangdir. Zyero Ushbu KUrsni o'rganish milliy mafKUraning shaKllanishida mUxim o'rin tUtadi. CHUnKi dinni qadriyat sifatida milliy Urf-odatlarimizning qaror topishidagi ahamiyatini chUqUr o'zlashtirish milliy ong va millat mafKUra Uchun jUda Katta ahamiyatga ega.

2. "Dinshunoslik" din, Uning Kyelib chiqishi, tarixiy shaKlla ri, ijtimoiy moxiyati, muqaddas yozUvlar, evolyictiyasi, Uning jamiyat tarixida tUtgan o'rni, xUrfiKrliK va diniy falsafa, ilmiy va diniy dunyoqarashlarning o'zaro mUnosabati Kabi dunyoviy va diniy masalalar xaqidagi ilmiy, jUmladan

falsafiy ta'limot, aniqrogi UqUv pryedmyetidir.

Dinshunoslikni tavsifi Shundan iboratKi, iloxiyotdan farqli o'laroq, U din xaqida faqat arxyeologiya, etnografiya, tarix filologiya, falsafa, psixologiya Kabi fanlar byeradigan ilmiy dalilarga sUyanadi Ularning o'rganishni,taxlil qilishni, UmUmlashtirishni amlga oshiradi; ob'yeKtiv olam, - tabiat, jamiyat, inson, Uning xayoti xaqidagi, tabiatdan tashqaridagi KUchlar to'grisidagi fiKrlarni tan olmaydi, rad etadi, iloxiyot esa bularni tan oladi, inKor etmaydi.

Dinshunoslik strUKtUrasi, ya'ni tUzilishi - mazmUniga qUyidagi asosiy mavzUlar Kiradi: bu KUrsning ta'rifi, tavsifi, pryedmyeti, vazifa (funkchiya)lari; din - ma'naviy, ijtimoiy va tarixiy shaKlla ri Ularning ma'nosi; jaxon dinlari: - buddizm, xristianliK, islom; islomning vujudga Kyelishi; Uning muqaddas yozUvlari; Uning jaxon dini sifatidagi madaniyatga, turmush tarziga ta'siri; MarKaziy Osiyoda islom; mustaqillik va din v.x.

"Dinshunoslik" KUrsining pryedmyeti - KishiliK jamiyati taraqiyotining mUayyan bosqichida paydo bo'lgan barcha din shaKllarining ma'nosini, ma'naviy, ijtimoiy, gnosyeologiK va psixologiK ildizlarini, Ularning ta'limoti va marosimchiligini, jamiyat xayotida tUtgan o'rni va tamoyillarini ilmiy asosda o'rganUvchi, o'rgatUvchi fandir.

XUlosa ShuKi, ryespUbliKa raxbariyatida "Dinshunoslik asoslari" o'qUv KUrsini barcha oliy o'qUv yirtlariga Kiritish xaqida Ko'rsatma byerib, Uni majburiy tarzda 40 soat xajmda o'qitish to'grisida Oliy ta'lim vazirligi qaror qabul qilib o'z vaqtida goyat to'gri qildilar.

"Dinshunoslik" dinning nimaligini, Uning vujudga Kyelishi va rivojlanishi, U ma'naviyatning birinchi elyemyenti eKanligini, Ulardagi dunyoviy, ryeal bilimlar yoshlarni tarbiyasida ham zarrUrligini Uqtiradi; U tabiy, ijtimoiy gUmanitar fanlarga sUyanadi; mUayyan vazifalarni bajaradi; Uning o'z pryedmyeti, yana o'rganadigan, o'rgatadigan mavzUlari bor.

3. Mustaqillik izoxli lUgatida dinga qUyidagicha ta'rif byerilgan: Din ijtimoiy xayotni, voqyeliKni, Uning xodisalarini o'ziga xos tarzda in'iKos ettirUvchi ijtimoiy ong shaKllaridan biri. Ibtidoiy dinlar o'sha davr odamlarining tabiat KUchlari oldidagi ojizliKlari, bularning sirlarini aniq bilmasliKlari, tUrli tUrli Uydirmalarga sUrishtirmay - nyetmay ishonavyerganliKlarining oqibati sifatida yizaga Kyeldi. DyemaK din ibtidoiy jamoa tUzimi vujudga Kyelgan va o'sha davrda mUayyan odamlarni dunyoqarashining aKs ettirgan.

Din arxyeologiya, etnografiya, tarix, antropologiya, filologiya, dyemografiya, falsafa, psixologiya, xUrfiKrliliK Kabi fanlar byergan, byerayotgan dalil, ma'lUmotlarga Ko'ra bundan 3040 ming yillar burUn paydo bo'lgan. Xo'sh boshlangich dini tasavvUrlarning paylo bo'lishi sabablari nimada edi. Xozirgi zamon fan byergan dalillariga binoan bundan taxminan 40 ming yillar ilagi ibtidoiy jamoa tUzimi davrida xozirgi toifadagi odamlar syeKin-asta shaKllana borgan. Unga qadar va Kyeyingi davrlarda Ular yashash Uchun KUrashib, tabiat sirlarini bilishga xaraKat qilganlar. SHUning Uchun Ularni fanda "aql-idroKli odamlar" dyeb nomlanadi. Ana Shu davrda tUrli diniy tasavvUrlar paydo bo'la boshlaydi.

DastlabKi bosqichlarda din goyat sodda bo'lib, Uning eng ibtidoiy shaKllari fyetishizm, totyemizm, animizm, syexrgarliKdan iborat bo'gan. BUlar zamonlar o'tishi bilan o'zgarib, bo'linib mUraKKablashib borgan. Xozirgi zamon dinlarida Ularning qoldiqlari xali ham saqlangan. Masalan, xozirgi o'zbyeKlarning dindorlarida qaldirgoch, mUsicha, laylaKlar muqaddaslashtiriladi.

BU totyemizm qoldigidir.

Dinga ishonishning amaliy ifodasi tUrli xildan iborat, Urf-odat, marosim va xar-xil diniy yozUvlardir.Din asosan, 5 ta funkchiyani bajaradi. BUlar qatoriga to'ldirUvchiliK, ovitUvchiliK (KompyensatorliK), birlashtirUvchiliK (intyegrativ), tartibga solUvchiliK, nazorat qilib tUrUvchiliK (ryegUlyativ), aloqa boglovchiliK (KommUniKativ), tarbiyalovchiliKdan iborat. BUlarning oldingi tUrttasi an'anaviy funkchiyalardir: byeshinchisi yangi bo'lib, U ayniqsa hozirgi zamon islomiga xosdir: Uning dindorlarni axloqli, odobli qilishga qaratilgan dastUrlariga taalUqlidir. BUlar Qur'on, hadislarda, hozirgi din arboblarining asar, fatvo, amaliy tavsiya, faoliyatlarida, diniy satrlarda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

XUlosa ShuKi, din ijtimoiy hodisadir: U ibtidoiy jamoada bundan taxminan 30-40 ming yillar oldin mifologiK, yapni afsonaviy dunyoqarashdan so'ng paydo bo'lgan: zamonlar o'tishi bilan Uning shaKllari o'zgarib, goyat Kyeng evolyictiyani boshdan Kyechirgan.

Diniy e'tiqodning amaliy ifodasi har xil: ibodat, Urf-odat, marosim va yozUvlardir. Din hozir 5 ta asosiy funkchiyani bajaradi.

4. "Dinshunoslik" KUrsi ham "Falsafa" pryedmyeti bajaradigan 5 ta funkchiyadan asosan 4 tasini , chUnonchi ijtimoiy, gnosyeologiK, dunyoqarashliK, tarbiyaviy funkchiyalarni bajaradi. MyetodologiK funkchiyani esa faqat falsafa bajaradi.

Dinshunoslik XIX asr o'rtalarida Garbiy Yevropada alohida fan tarmogi sifatida vujudga Kyelgan. Uning asoschilari - Myillyer, Taylor, Tilye, Sossye, Fryeyzyerdir.

Dinshunoslik mUraKKab, sintyetiK, yapni qUrama fan sohasidir. Dinni tUrli jihatlardan har xil fanlar o'rganadi. Masalan, dinlar tarixi - ibtidoiy jamiyatdan to hozirgi davrlargacha o'tgan dinlar evolyictiyasini o'rgatadi: din psixologiyasi - dinni inson psixiK faoliyati bilan bogliq holda o'rgatadi; din soctiologiyasi - dinga ijtimoiy hodisa sifatida yondashishni, Uning ijtimoiy funkchiyasini o'rgatadi; din antropologiyasi - alohida olingan shaxs madaniyati tizimida din qanday rol o'ynashini o'rgatadi: din fyenomyenologiyasi - inson hayotidagi diniy fyenomyen (hodisa) larni o'rgatadi; din falsafasi - dinni tUrli goya, qarash, ta'limotlar tizimi sifatida o'rgatUvchi falsafadir: diniy axloq-UmUminson axloqi xazinasidan din tanlab, tyerib olib, Ularga tUs byergan xUlq-odob, o'git, pand-nasixat, da'vat, chyeKlash,qoralash, mapqUllash, tahqiqlash, ragbatlantirishlarni o'rgatadi; diniy estyetiKa yoKi sanhat-dinni tasvirlash, tavsiflash, tarqatish, dindorlarni jalb etish, mUstahKamlash diniy ibodat amallarini o'tKazishga yordam byeradigan badiiy bilimlarin o'rgatadi, diniy tashKilotlar - dinni rivojlantirish, Uni o'qitish, dindorlar orasiga tarqatish, Kadrlar tayyorlash, dUshmanlar-dan himoya qilish, davlat va nodavlat tash Kilotla ri bilan aloqa boglash Kabi vazifalarni bajaradi.

"Dinshunoslik" ijtimoiy, gnosyeologiK, dunyoqarashliK, tarbiyaviy funkchiyalarni bajaradi. U XIX asr o'rtalarida Yevropada paydo bo'lib, butUn dunyoga, XIX asrda jUmladan O'zbekistonga XX asrning 30 yilla rida tarqalan. BU yerda oldin islomShunosliK bor edi, xolos.

Dinni tUrli jihatlardan har xil fanlar o'rganadi, o'rgatadi. BUlar qatoriga dinlar tarixi, din psixologiyasi, din soctiologiyasi, din antropologiyasi, din falsafasi, diniy axloq, diniy sanpat va hoKazolarni o'rgatadi. Din o'z tashKilotlariga ega. BU pryedmyet, KUrsni o'rganish goyat mUxim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Birinchidan, U dinga ob'yeKtiv, yani xolisona, ilmiy, oqilona baxo byerishni o'rgatadi; Uni

idyealizactiya qilmasdan, ya'ni Ko'Klarga Ko'tarib, xaddan oshirib yibormasdan va yerga Urmasdan baxo byerishni o'rgatadi;

IKKinchidan, U din, jUmladan islom xaqidagi asossiz ta'limotlarni rad etishi, Uni buzib, soxtalashtirib baxo byerishlarning zararli eKanligini isbotlaydi;

Uchinchidan, dinni xUrfiKirliliK,ya'ni U xaqda erKin fiKr yiritish, din Uni-fandan Ustin qo'ymasdan, U bilan yonma-yon tUradigan ta'limot dyeb xisoblab, Undagi ryeal, dunyoviy qadriyatlarga ijobiy baxo byerib, Ulardan foydalanish yo'llarini byelgilab byeradi;

4- dan, dindan, jUmladan islomdan siyosiy maqsadlarda foydalanishga o'rinayotgan fundamentalist, aqidaparast, eKstryemistlarning asl qiyofasini ochib byerib, Ularga qarshi KUrash yo'llari UsUllarini o'rgatadi;

5- dan, talabalarda falsafiy, ilmiy, xUrfiKrliliK dunyoqarashni shaKllantirishga yordam byeradi.

6- dan, mustaqillik yilla ri diniy (islomiy) qadriyatlarning, UmUman ma'naviy myerosimizni tiKlashni ryeal imKoniyatlari yaratilib, din va Uning qadriyatlari xalqimiz turmush tarzi va ma'naviyatini ajralmas qismi bo'lib borayotganligini asoslab byeradi.

TAKRORLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. MUstaqil O'zbekistonda dinga bo'lgan mUnosabat qanday?

2. Dinshunoslik o'qUv pryedmyeti nimani o'rgatadi?

3. Din qanday funkchiyalarni bajaradi.

4. Dinshunoslik KUrsining vazifalari nimalardan iborat?

5. Dinshunoslik KUrsini o'rganishning amaliy ahamiyati nimada?

2- MA'RUZA: DINNING TARIXIY SHAKLLARI VA TARAQQIYO BOSQICHLARI.

Эay^ ta'lim standarti

Ushbu mavzU orqali talabalar diniy ong asaslarining shaKllanishi va Ularning Uziga xos xususiyatlari ibtidoiy e'tiqod shaKllarinning Kyeyin paydo bulgan milliy dinlar va jaxon dinlariga tahsiri ,millliy dinlarning paydo bulishi Ularning Uziga xas xususiyatlari ,bugUngi KUndagi bu dinlar rasm - rusmlarining qay tartibda bajarilishi xaqida dunyoqarashga ega bulishi KyeraK .

Dastur

Diniy ong asoslarining shaKllanishi. Diniy tushunchalarning inson mahnaviy xayot iva Uning ijtimoiy mUnosabatlarga tahsiri . Totyemizm. Animizm .SHamanizm. Fyetishizm. Ibtidoiy mifologiya. Insoniyatning dastlabKi madaniyat o'choqlari va Ularning diniy tasavvUrlarning xilma-xilligi. Kadimiy dinlar tarixini aKs etirUvchi manbaalarning tUrlari .ArxyeologiK topilmalar ,etnografiK matyeriallar ,Oziq-ovqat topish, SHaxsiy xayot xavfsizligi, barxayotliK, avlod qoldirish -insonning eng qadimiy va asosiy orzUlari.

Odamzod jamiyat bulib yashagUngacha bo'lgan davri. Odamzodning jamiyat bulib yashashga o'tishi va dastlabKi diniy e'tiqodlari . IIк tabu va totyemlar xaqidagi tassavUrlarining yizaga Kyelishi, mifologiyaning shaKllanishi.

Urta Osiyoning qadimgi axolisiva diniy tasavUrlari. qUrbonliK Kyeltirsh Urf odatlari .

Yaxudiylikning vujudga Kyelishi vata'limoti. Yaxudiylikda myessiya- xalosKsrning Kyelishi xaqidagi tahlimot. Yaxudiylik manbaalari. MUso paygambarga TUr togida byerilgan Tora. TalmUd ,TalmUd Mishna va Gyemara Kitobla ri majmUasi . Vyedav a Vyeda dinlari. Vyedalardagi afsonaviy xUdolar:Indra, VarUna, Mitra, Adita ,Agnyi, VishnU, Krishna. Braxmanlar. BraxmanliK ta'limotida Kastslar-braxmanlar, Kshatriylar, Shudralar, ManU qonUnlari .BraxmanliKdagi
rUxning KUchib yirishi xaqidagi tahlimot KonfusiylikchiliK. qadimgi Xitoyda KUn-CTzi falsafiy ta'limotining paydo bo'lishi.

1-Ma'ruza
REJA:

1. Diniy ong va uning shaKllanish xususiyatlari.

2. Milliy din tushunchasi, Uning mohiyati.

3.Sharq xa Iq la ri milliy dinlari. Xinduylik,KonfusiylikliK,Sintaizm, Yaxudiylik.

Tayanch iboralar:
dastlabKi tasavvurlar, tabiat KUchlari oldida ojizliK, totyemizm, fyetishizm, animizm, syehrgarliK, dinning mohiyati, gnyesologiK ildizlari, ijtimoiy ildizlar, psixologiK ildizlar.

ADABIYOTLAR

1. I.A.KariMov "Ollox KalbiMizda, yiragiMizda" ToshKyeht 1999y 96- bet
2. I.A.KariMov "E'tiKod erKihligi Kohuhiy asosda bulsih" "UzbyeKistoh RyespubliKasi Oliy Majlisi 11-syessiyasida suzlagah hutKi"." AhdijohhoMa". 1998 8May
3. A.IbroxiMov. X.Sultohov, H.Jurayev "Vatah tuygusi " ToshKyeht 1996 y 38- bet
3. Z.Muhavvarov, G.XotaMov,S.UMar,SH.XaMrayev "Duhyeviy davlat va dih" 1998
4. M.M.IsxaKov "XalK daxosihihg KadiMgi ildizlari va KurtaKlari" "Til va adabiyetta'liMi" jurhali 1993 2-soh 3-12 byet
5. "Moziydah taralgah ziye" IMOM Buxoriy .ToshKyeht .1998
6. U.Jurayev,Y.Saidjohov "Duhye dihlari tarixi" T."SHarK" 1998

1. Barcha tabiiy va ijtimoiy hodisalar Kabi hozirgi dinlar ham birdaniga, tayyor holda paydo

bo'lmagan. Ular ham goyat oddiy, sodda, yizaKi, holatlardan mUraKKab, bir butUn, nisbatan yaxlit holatga yetgan. BUning Uchun o'n minglab davr o'tgan. Xatto hozirgi jahon dinlari ham vaqt, o'rin, sharoitlarga qarab, rivojlanyapti, mUraKKablashyapti: Ularda yangi syeKta, Uyishma, ta'limot yizaga Kyelyapti, ziddiyatlar KUchayyapti.

DastlabKi diniy tasavvUrlar xilma-xil bo'lgan, chUnKi UrUg, qabilalar ham bir xil emas, yashash sharoitlari, Kasb-Korlari ham har xil bo'lgan. BUni biz arxyeologiK topilmalar, etnografiK matyeriallarni o'rganib, toshlarga chizilgan rasmlarni o'rganib bilamiz.

Dinshunoslik asoslari arxyeologiya, etnografiya, tarix, filologiya, psixologiya, estyetiKa va etiKa fanlari byergan ma'lUmotlargagina asoslanadi. Ular har xil Uydirma, mish-mish, noma'lUm, isbotsiz, dalillarsiz da'volarga aslo ishonmaydi. SHUning Uchun har bir odam, jUmladan talaba nimagadir ishonishi KyeraK-da dyegan gapga, Ular faqat ilm-fanga ishonish, amal qilish KyeraK dyeb javob byergan. Talabalar ham Shunday qilsinlar. SHUnda Kim nima dyesa laqillab ishonavyermaydilar.

Tabiatdan, jamiyatdan tashqaridagi KUchlarga ishonish UrUg-qabilachiliK tUzUmining dastlabKi bosqichlarida bundan 30-40 ming yillar oldin paydo bo’la boshlagan. BUlar qatoriga tabiatdagi o’simliK va hayvonlar dunyosi, Ularda yiz byeradigan barcha hodisalar qUdratli va syehrli, mo’’jizaviy KUchlar dyegan asossiz tasavvUrlar yizaga Kyelgan. Ibtidoiy odamlar ham bilimsiz, ojiz, goyat ogir-och, yipUn, Uy-joysiz, ot-Ulovsiz, Uy-hayvonlarsiz hayot Kyechirgan zamonlarda bu KUchlarning ma’nosini, sabablarini bilmaganlar. Tabiatdan yiz byerib tUradigan toshqin. yongin, zilzila, vabo, vUlqon otilishi, qUrgoqchiliK, ochliK, qashshoqliK, qUyoshning tUtilishi, oyning Ko’chishi, bo’ron va haKozolarning sabablarini, dahshatli, mUsibatli oqibatlarini bilmaganlar. Natijada ba’zi UrUg qabilalar o’simliKlardan ayrimlari xayvonlardan, yana boshqalari tog-tosh, daryo, olov, oy va xaKazolardan najot izlaganlar: Ularga yolvorib siginganlar, sajda qilgan, xar xil xaraKat, amallar qilganlar. Masalan, qadimgi MarKaziy Osiyoda yashagan UrUg qabilalar, totyemlarga siginganlar. Ular odamlarning mUayyan guruxi avlodi bilan xayvonlar o’rtasidagi gayri - tabiiy qon- qardoshliK bor dyeb faraz qilganlar. Natijada UrUg, Kabila xUsUsan Shulardan xar bir a’zosining xayoti, taqdiri, turmushining yaxshi yomon o’tishi Ularning ajdodi hisoblangan totyemga bogliK dyeb Uylaganlar. Masalan, MarKaziy Osiyo o’zbyeKlarining qadimiy ajdodlari Kaldirgoch, mUsicha, laylaK, кUк qarga, bugilarni Shunday dyeb hisoblab, Ularga siginganlar: Ularni asrab-avaylab, ozor byermay, UlUglab, maqtab, oziq byerib, yashashi, KUpayishiga Ko’maKlashganlar. NamanganliK laylaKni xUdo dyegan gapda ham jon bor.

Xayvonlarga siginish Urf- odatining KoldiKlari xali ham bor. BoshKa xalqlar, jUmladan xindilar sigirga, avstraliyaliKlar KyengUriga Shunday Karaydilar.

XUlosa ShuKi, din hamisha bor bulmagan: U UrUgchiliK - qabilachiliK tUzUmida, bundan taxminan 30-40 ming yillar oldin paydo bula boshlagan: UrUg, qabilalar, Ularning yashash sharoitlari xilma-xil bo'lgani Uchun dinlari ham xar xil bo'lgan. MarKaziy Osiyoda eng Ko'p totyemizm, animizm, syexrgarliK dinlari tarKalgan. Ularning qoldiqlari xali ham Uchraydi. Talabalar Ularga aslo ishonmasliKlari KyeraK.

2. o'zbyeK xalqining ajdodlari MarKaziy Osiyoda yashagan eng Kadimiy xalqlardan biri bo'lgani Uchun Ularning mifologiyasi, diniy e'tiqodlari ham goyat Kadimiydir, SHUni nazarda tUtib, O'zbekiston RyespUbliKasi Pryezidyenti I.A.Karimov Xivaning 2,5 ming yilligida sUzlagan tabriK nUtKida bunday dyegan edilar: "MangUliKKa taallUqli bo'lgan Xiva asori- atiqalari o'zbyeK xalqining ildizlari Kadimiy zamonlarga borib taKalishini butUn dunyoga Ko'rsatib tUripdi. Biz bu bilan faxrlanibgina Kolmay, buning Uchun Katta ma'naviy ma'cUliyatni xis etishimiz KyeraK. BU ma'cUliyat ota yirtimizni va butUn Kalbimiz bilan syevish, Uni кUz KorachigidyeK asrash va KyelajaK avlodlarga Ularni yanada gUzal va obod Kilib topshirishimiz lozim. BUnday mUKaddas va fayzli o'lKada tUgilib o'sishning o'ziyoK Katta baxtdir".

Biz yiqorida MarKaziy Osiyoda dastavval totyemizm Ko'proq tarKalganini eslatdiK. BU din bilan birga, Undan Kyeyinroq animizm dini ham paydo bo'lgan. U jon va rUxlarga siginishdan iborat bo'lgan va xar Kanday dinning, jUmladan islomning bir elyemyentiga aylangan. AnimistiK tasavvUrlarga ajdodlarning rUxlari, tiriK odamlarning jonlari bor dyeb faraz Kilish, tabiat KUchlarini jonlantirib tasvirlashlar Kirgan. BU KUchlarni boshKarUvchi rUxlar saxiy yoKi baxil, ijobiy, raxmdil yoKi byeraxm bo'ladi dyeb taxmin qilganlar: Shu Uydirmalarga ishonganlar: ba'zilar xali ham ishonadilar. BU KUchlarning raxmini Kyeltirish Uchun qUrbonliKlar qilganlar.

SHUnday qilib, qadimda jon va rUxlarning o'lmasligiga ishonish natijasida Ular xaqida qaygUrish, vaqti, vaqti bilan eslab xayri- xUdoyilar Kilish, madat sUrash odatlari shaKllangan.

Assimlyactiya va dissimilyactiya bir nafas to'xtasa tiriK mavjUdot o'ladi. BUni dindorlar joni chiKdi, Uzildi, jon byerdi dyeb xisblasalar, tibbiy xodimlar buni xayotdan кUz yimdi dyeydilar. o'rta Osiyoda marxUmning jonini arvox dyeb atashadi. Dindorlar fiKricha arvox o'liKdan, oilasidan Uzoqqa Kyetmaydi. SHU boisdan mUslmonlarda arvoxlardan madad sUrash odati shaKllangan.

Ibtidoiy dinlar qatorida syexrgarliK, ya'ni magiya ham bo'lgan. U odamga, xayvonotga va tabiat xodisalariga gayri tabiiy yo'l bilan ta'sir o'tKazish niyatida bajariladigan goyat o'rinsiz xatti-xa raKat va Urf-odatlardir.

SyexrgarliK tUrlariga davolash, ziyon yetKazish, mUxabbat Uygotish, ovchiliK, dyehqonliKKa xos xaraKat va boshKalar Kiradi. Syexr yo'li bilan aldashning asl ildizi xalq myedictinasiga - tibbiyotiga bogliK. Masalan, o'zbyeKlarda Ko'chiriK qildirish, KUf-sUf qilib dam solish, Kinna soldirish, istma-sovUtma qilish, fol ochtirish Shular jUmlasiga Kiradi. Ziyon yetKazishga qaratilgan syexr boshKa UrUg, qabilardagi dUshmanga ziyon - zaxmat yetKazishni istash, tilashdir: mUxabbat Uygotish syexrgarligi esa isitma-sovUtma Kilishdan iborat; ovchiliK syexri ovda omadli bo'lish, bunda yirtKichlardan xoli bo'lish va xaKozolarga Kiritilishdir: dyexKonchiliKda xosildorliKKa xayolan syexrlash yo'li bilan erishishdir. BU yo'l bilan yomgir yogdirishga o'rinishdir. Talabalar va Ularning yaKinlari bu xodisalarga xozirgi zamon fan va tyexniKa yitUKlari asosida taxlil Kilsalar Ularning asossizligiga ishonch xosil Kiladilar.

SyexrgarliK bilan UzbyeKlarda azayimxon, dUoxon, parixon, Kinnachi, baxshi, polbin v.b.lar ShugUllangan. BUlar xali ham chyeKKa joylarda soddadil odamlarni aldab KUn KUradilar. Syexirgarlar jin(ajina), pari, alvasti, yosUman,dyev, ajdaxo, arvoxlarga ishonishni targib qilib, xUrofatparastlarni Ular tajavUzidan xalos Kilishga va'da byerib, aldaydilar. Endi Ularga dyeyarli xyech Kim ishonmaydi. Talabalar ham bundan xUlosa Kilishlari lozim.

"Dinshunoslik asoslari" KUrsi fyetishizm, animizm, syexrgarliK v.x.larni aslo tan olmaydi: gayrilmiy UydUrma, aldov dyeb xisoblaydi. Ularga Karshi ilm - fan dalillaridan foydalanish Shulargagina ishonish lozim dyeb ta'lim byeradi.

XUlosa ShuKi, ibtidoiy dinlarning dyeyarli hammasi MarKaziy Osiyoga tarKalgan. BUlar dastlab moddiy buyimlarda gayri tabiiy xususiyatlar bor dyeb faraz Kilib, Ularga siginishdan iborat bo'lgani yana Ular tabiiy, jamiyatda mavjUd narsalar o'rtasida gayri tabiiy aloqalar bor dyeb taxmin Kilishdan iborat bo'lgan. BUnday e'tiqodlar asosan yUqolib Kyetgan bo'lsa ham, sarKitlari xali ham bor. Talabalar Ularga ishonmasliKlari lozim.

3. Xar bir buyim, xodisa Kabi din ham Uz moxiyatiga ega. Dinshunoslik asoslari dinning moxiyati

gayri tabiiy KUchlarga ishonishdan iborat dyeb ta'lim byeradi. Ular Katoriga ibtidoiy dinlarga xos totyem, fyetish, rUx, milliy davlat va jaxon dinlariga xos xUdolar, farishta, paygambar, avliyo, pir, eshon, mUrid va v.x.larga siginishlar Kiradi.

Din moxiyatining xodisasi ham bor bu Uning namoyon bo'lishi amaldagi ifodasi tUrli xil ibodatlardir. Masalan, mUslmonlarda nomoz o'qish, ro'za tUtish, xatna(aqiqa), xaj Kilish, niKox o'qitish, xijobga Kirish, janoza, maraKa, mUKaddas sajdagoxlarni ziyorat Kilish va x.lardan iborat. BUlar diniy amaliyot, din faoliyatini tashKil etadi. BU esa diniy e'tiqod va tUygU, diniy ma'sUliyat, ibodatxonalarni, biror diniy tashKilot oldida tUrgan diniy vazifalar asosida tUrgan dindor odam, gurux, jamoa, diniy tashKilot va mUassasalar faoliyatini namoyon etishdir.

Dinning moxiyati va amaliyotini KUchaytiradigan sUb'yeKtiv omillardan biri diniy xom- xayoldir. U esa xaldagi bor bo'lgan mavjUdod xususiyat va Shu tarzdagi aloqalar bor dyeb faraz Kilish dindorlarning Ular bilan mUnosabatda bo'lish extimoli bor dyeb xisoblab Ularga ishonishdir. Dinning moxiyati diniy xom-xayelning vujudga Kyelishi va Kayta tiKlanib tUrishi Uning Uch ildizi bilan bogliK, bular ijtimoiy, gnosyeologiK va psixologiK ildizlar. BUlarning paydo bo'lishi va Kayta tiKlash Kishining zarUriyati va imKoniyatini yaratUvchi KUvvatlab tUrUvchi omillar yigindisidir.

Dinning ijtimoiy ildizlari dindorlarning KUndaliK xayotida. Ularning Ustidan o'z xUKmronligini o'rnatgan, o'tKazayotgan moddiy va ma'naviy mUnosabatlardir. BUlar orasida moddiy (iqtisodiy) ildizlar xal etUvchi rol Uynaydi. CHUnKi ibodat qilish Uchun ovqatlanish, Kiyinish, Uy joyga, Kiyim - KyechaKKa ega bo'lish albatta KyeraK. Bo'sh qop tiK tUrmaydi dyegan naql bor. Kyecha KUndUz ibodat qilgan, diniy yozUvlarni mUtaassil o'qigan Kishiga ham oziq ovqat KyeraK, Ularsiz turmush Kyechirib bulmaydi. Ular esa osmondan tUshmaydi. Myexnat bilan yaratiladi. Talaba dinga ishonganida bu mUtlaK xaKiKatni aslo UnUtmasligi KyeraK. Xalqimizda avval taom, Kyeyin badas Kalom dyegan naKl bor, ya'ni taom istye'mol qilmasdan toat-ibodat UyoKda tUrsin, xatto gapirib ham bulmaydi. Dinning gnosyeologiK ildizlari ryeal olamni dinlar ta'limoti nUKtai nazaridan in'iKos ettiradigan diniy tasavvUr, tushuncha, goya va xaKozolarning vujudga Kyelishi imKon tUgdiradigan bilish jarayoniga xos xususiyatlardir. Olamni bilish - bilmasliKdan bilishga tomon boradigan dialyeKtiK jarayon; biroq bilish oson, silliq, tyeKis, to'gri yo'ldan bormaydi; Unda odam xato qiladi; ayrim narsalarni jonlantiradi, bor yUgini oshirib, toshirib, tyesKari Kilib iloxiy KUchlarga boglab aKs ettiradi, natijada yo'K narsalarni bor qilib, xatolarni to'grilab, Uydirmani xaqiqat dyeb albatta ijobiy dyeb xisoblashlar yizaga Kyeladi. BUlarni qUvvatlaydigan ijtimoiy sharoitlar bor bo'lsa Ular KUchayadi va tarqaladi.

Talabalar dunyoni, dinni ham o'rganish, bilish, baxolashda, ilmiy xaqiqatga ishonishlari lozim.

Dinning psixologiK ildizlari inson, ijtimoiy gurux va dinga ishonchi odamning psixiK xolatlari Uning axvoli, rUxiyatida, xissiyotida yiz byeradigan psixiK jarayonlar va myexanizmlardir; bu odamda dindorliKni xosil etish, U yo'Kolgan bo'lsa Kayta tiKlash va diniy ta'limotlarni o'zlashtirishga qUlay psixiK zamin tayyorlab byeradi.

Dinning shaxsiy psixologiK va ijtimoiy psixologiK ildizlari mavjUd.

SHaxsiy mUsibat va KUlfat, azob - UKUbat va gam-alamlar, o'lim daxshati, yolgizliK Kyechinmalar va rUxan ezilish va x.lar Kiradi. Uning iKKinchisi ayrim gurux va jamoa psixologiyasiga xos voqyealar biror Kishi yoKi Kishilar bilan mUomilaga yoKi mUloqotga extiyoj, jamoatchiliK fiKri, yoppasiga qo'rqUv va vaxima, istirob va sovUк xabarlar, yaramas an'ana va goyat zarali Urf-odatlar ta'siri va x.K. Kiradi. Masalan,

Kirgizistonga islom eKstryemistlari xUjUmi xaqidagi xabar Uning janUbidagi hamma axolini daxshatga soldi. Oldin 250, sUng 5000 axoli Uz Uy-joylarini tashlab Kyetishga majbur buladi. CHUnKi, U jangchilar odamxo'r, tyerrorist, ryeKyetchi, talonchi, erKaKlar KUshandasi, ayollar zUrovonchisi, Ko'zi qonga to'lgan, qo'li qonga buyalgan, qabix, razil, xayvonsifat odamlar edi. Ular 16 fyevral voKyealari tashKilotchiliKlarining egizaKlari edilar. Ijtimoiy psixologiyani ham shaxsiy psixologiyani ham rasvo, byedavo qilgan qUzginlar edilar.

XUlosa ShuKi, din ham Uz moxiyatiga ega. Dinning Uchta ijtimoiy, gyeosyeologiK va psixologiK ildizi bor. SHUlar tUfayli U tarKalib, qaror topib, amal Kilib, saKlanib, rivojlanib tUradi.

TAKRORLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Din qachon va qanday paydo bo'lgan?
2. MarKaziy Osiyoda dastlab dinning qanday shaKllari tarqalgan?
3. SyehrgarliK ya'ni magiya dinining mohiyati?
4. Dinning ijtimoiy, gnosyeologiK va psixologiK ildizlarini gapirib byering.

2-MA'RUZA. Davlat ta'lim standarti

ZardushtiyliK dini MarKaziy osiyo xalqlarining ibtidoiy e'tiqod shaKllaridan Kyeyingi bosqichda paydo bulgan va xUdUd xa Iq la rini bita goya atrofida birlashtirga nligi ,bu tahlimotdagi goyalar vaatrof mUxUtning madx etilishi ,dunyoning paydo bulishi xaqidagi ta'limotini bilishi Shu bilan birga talabalar Avyestoning mahnosi vaUnda madx etilgan xUdolar xaqida vamUstaqqil UbyeKiston mUstaqqilligini mUstaxKamlshdagi bu dinning Urni Utmishimizni bilishdagi axamiyatini xam bilishlari lozim .

TalabalarIslom dini paydo bulgUnga qadar bulgan arab qavmlarining turmush tarzi ,arab qavmlari ichida birdamliKniyUqotishga sabab bulgan KUp xUdochiliK yahni butparastliKning salbiy jixatlari. Islom dini paydo bulishiga sabab bulgan omillar ,MUxammad (S,A.V) ning turmush tarzi va bu dinning jaxonga yoyilish tarixi .MUqqadas Kitob qUhroni -Karimning vujudga Kyelish tarixi va Unda aKs etgan islom aqidaviyy tahlimotlari va islom dinidagi oqim va mazxablar xaqida UmUmiy dunyoqarashga ega bulishlari lozim.

Dastur

Zardusht xayot iva faoliyati. Zardusht ta'limoti. ZardushtiyliKning shox Vishtapsa tomonidan qchllanilishi. hAvyestU ZardushtiyliKning asosy manbaiva mUqyadas Kitobi. KUpxUdoliKdan yaKKaxUdoliKKa o'tish . Zardushtning vatani xaqida baxslar. ZardushtiyliKning diniy ta'limoti . Zardsht

tomonidan MarKaziyOsiyoning qadimiy dinining islox etilishi. Asha tanlangan AxUralar. DrUj tanlangan dyevlar. AxUramazda,Axriman. Uch davr xayidagi tahlimot. ZardushtiyliKda olovgasiginish rasm-rUsmlarining qoralanishi . YAngicha dafn marosimlarining joriy qilinio'i Olov tozalanish ramzi sifatida. Zardo'shtiyliKning YAqin va o'rta Sharq mamlaKatlariga tarqalishi. Undagi o'zgarishlar.

Joxiliya davrida arablarningdiniy anhanalari va islom. Joxiliya davridagi KUpxUdolaK. Arabiston yarim orolidagi totyemizm, fyetishizm, animizm vachtmish avlodlarga siginish diniy shaKllarining qoldiqlari. Arabiston yarim orolidagi qidimiy dinlar Yaxudiylik, xristianliK,. MUxammad Ibn AbdUllox -din dahvatchisi va davlat arbobi. Nabiy va RasUl sUzlarining mahnosi. hAxl al -Kitobh ga bo'lgan mUnosabatning davriy o'zgarishi . hSHarxi sadrh voqyeasi. Kaabaning tahmir etilishi. Xirogorida vaxiyning nozil bqlishi YAshirin targibotning boshlanishi . Musulmonlar. OshKora dahvatga o'tish. Musulmonlarga MaKKa mUshriKlari tomonidan tazyiq Ko'rsatilishi. Il Kislom dahvatchiliK mUnosabatlarining vUjUga Kyelishi, qaryib 23 yil davomida din myeyorlarining tadrijiy shaKllanib borishi . XUdaybiya shartnomasi. MaKKaning fatx etilishi. Xalifa saylash Ustidagi tortiShuvlar.

REJA:

1. ZardushtiyliK ta’limoti va “Avesto”.
2. Islom dinining vujudga kelishi. ta'limoti va oqimlari.
3. "Qur'on" va " Xadis" islom dihining asosiy manbalari.
4. Tasavvf va fikh.

Tayanch iboralar: Zardusht shaxsi, sinfiy jamiyatning qaror topishi, o'troq turmush, yaKKa xudoliK e'tiqodi, "Avyesto", "Axuramazda" va ezguliK, ZardushtiyliK imoni, muqaddas to'rt narsa, ZardushtiyliK marosimlari, "Avyesto" va hozirgi zamon.

Arabiston yarim orolidagi ijtimoiy-siyosiy ahvol, MaKKa savdo marKazi, Kahba, Ko'p xudoliliK, yaKKa xudoliliK e'tiqodiga ehtiyoj, qUraysh qabilasi, Muhammad paygambar shaxsi,

islom goyalari, islomdagi oqimlar, islomdagi mazxadlar va syeKtalar.

ADABIYOTLAR.

1. UzbyeKistoh RyespubliKasi Kohstituctiyasi. ToshKyeht "UzbyeKistoh" 1992
2. I.A.KariMov "UzbyeKistoh 21 asr busagasida: XavfsizliKKa taxdid, barKarorliK shartlari, tarraKKiyet Kafolatlari" ToshKyeht 1997 94-bet
3. I.A.KariMov "Ollox KalbiMizda, yiragiMizda" ToshKyeht 1999y 46- bet
4. I.A.KariMov "E’tiKod erKihligi Kohuhiy asosda bulsih" "UzbyeKistoh RyespubliKasi Oliy Majlisi 11- syessiyasida suzlagah hutKi"." AhdijohhoMa". 1998 8May
5. G.Eshohov "DuhyeviyliK va dihiyliK Muvozahati" "AhdijohhoMa" 1998 1May
6. "DihShuhosliK asoslari" ToshKyeht 1995
7. H.Yuldashyev,S.Xasahov "Avyestoda axloKiy ta’liMiyKarashlar"1992 98b
8. M.M.IsxaKov "XalK daxosihihg KadiMgi ildizlari va KurtaK- lari" "Til va adabiyetta’liMi" jurhali 1993 2-soh 64-byet

1.ZardushtiyliK eng qadimgi dinlardan bo'lib, bu din er.avval VII-VI asrlarda dastavval MarKaziy Osiyoda Xorazm vohasida paydo bo'lgan. Uning paygambari Zardusht tarixiy shaxs edi. U mazdaKiyliK dinini isloh qilib, Uning asosida yangi yaKKa xUdoliK dinini ijod etgan.

ZardUshiyliK paydo bo'lgan davr birinchi sinfiy jamiyat, ya'ni qUldorliK davri endi paydo bo'layotgan davr edi. U UrUg- qabilachiliK tUzUmi yemirilib aholi qUIlar va qUIdorlarga, zolim va mazlUmlarga bo'linayotgan davr bo'lgan. BU din eng avval MarKaziy Osiyo, so'ng Eron, Ozarbayjonda qaror topgan edi.

I. A.Karimov "o'z Kyelajagimizni o'z qo'limiz bilan qUrmoqdamiz" dyegan asarida biz o'zbyeK xalqi mansUb bo'lgan xalqning tarixi goyat UzUn, byeqiyos, byetaKror eKanini ta'Kidlab,bunday dyegan edilar:

"Biz jahon maydonida KUni Kyecha paydo bo'lgan xalq emasmiz, bizning millatimiz xalqimiz Ko'hna Xorazm zaminidan "Avyesto" paydo bo'lgan zamonlardan byeri o'z hayoti, o'z madaniyati, o'z tarixi bilan yashab Kyeladi."

BUtUn MarKaziy Osiyo moddiy va ma'naviy madaniyatining byeshigi Xorazm vohasi va U yerda yashagan tUrKiy elatlar bo'lgan, Shulardan o'zbyeK elati tashKil topgan.

I. A.Karimov jUda o'rinli qayt qilganlaridyeK, "Xorazm davlati tarixini biz 2700 yilliK tarix dyeb bilamiz". BU o'rinda birinchi davlat tashKil topgandan Kyeyingi "yozma tarix" nazarda tUtilgan. YInon, Xitoy tarixchi sayyoxlari o'z xotiralarida yozib qoldirgan Kyeyin ZardushtiyliK yozUvlarida byerilagn tarix nazarda tUtilgan.

Xorazmda o'troq hayot Undan ham birmUncha oldin yizaga Kyelgan, davlat Uning mahsUli tarzida tashKil topgan. BU haqda bundan tahminan 3 ming yil avval yaratilgan "Avyesto" ning qo'lyozmasi binobarin yozma tarixning ilк dyebochasi ishonchli dalolat byergan.

"Bu nodir Kitob, dyeb yozgan edilar, I.A.Karimov, bundan XXX asrlar mUqaddam

iKKidaryo oraligida mana Shu muqaddas zamin UmrgUzorliK qilgan ajdodlarimizni biz avlodlarga qoldirilgan ma'naviy myerosidir". Ylrtboshimiz "Avyesto" XorazmdyeK qadimiy o'lKada buyiK davlat, boy ma'naviyat qimmatli madaniyat bo'lganligini hyech Kim inKor eta olmasligini ham ta'Kidlagan.

XUlosa ShuKi, ZardushtiyliK eradan avvalgi 7-6 asrlarga xos bo'lgan din sifatida Undan oldingi UrUg qabilachiliK dinlari nyegizida paydo bo'lgan yaKKa xUdoliK dini bo'lgan. U to 7-9 asrlargacha tUrli shaKlda davom etib, so'ng o'rnini islom egalladi. U dastavval Xorazm vohasida shaKllanib, yaqin va o'rta Sharqqacha tarqalib, ayrim asoratlari haligacha saqlanib Kyelmoqda.

Avyesto dingina emas, dunyoviy bilimlar, tarixiy voqyealar, o'zi tarqalgan o'lKalar, elatlarning ijtimoiy -iqtisodiy hayoti, madaniy va ma'naviy qarashlari, diniy e'tiqodlari, Urf- odatlari haqidagi manbalardandir. Unda bayon etilgan asosiy goya diniy e'tiqodning ilK sodda bilimlari Zardusht nomli paygambar nomi bilan boglangan. U Avyestoning eng qadimiy qismi hGath (xat-noma)ni ijod etgan. Avyesto tariKibiga Kirgan bilim, ma'lUmotlar qariyib 2000 yil milloddan avval 3000 yilliK ohirlari 2000 yilliK boshlaridan to milodning boshlarigacha o'tgan davrda yizaga Kyelib, avloddan-avlodga ogzaKi Ko'chirib olingan, Uning Ko'p qismi yo'qolgan, yettidan bir qismi saqlangan. Miloddan avvalgi 3 asrda ArshaKiylar sUlolasi davrida to'plangan.

Dinshunoslikda Avyesto Uch tarixiy qatlamga ajratilgan: 1. Eng qadimiy qismi milloddan avvalgi 3 ming yilliKda vujudga Kyelgan YAshtlardir; Ulardan UrUgchiliK tUzUmidagi e'tiqodlar, Ko'p xUdoliK tasavvUrlari tasvirlangan; 2. Gatlar dyeb atalgan qismidir. BUnda AhUramazda nomli xUdo haqida Uydirmalar Kyeng olingan. Uni Zardusht yozgan dyeb tahmin qiladi. 3. Qadimiy Ko'pxUdoliK va Kyeyingi yaKKaxUdoliK goyalari orasidagi KUrash sharoitlarida eramizdan avvalgi 5 asrda har iKKisini Kyelishtirgan MazdaKiyliK dini shaKllangan. Avyesto bu dinning oxirgi va asosiy qismini tashKil etadi.

hozirgi DinshunoslikKa xos bo'lgan Avyestoning 6 asrlarda Eronda hUKmronliK qilgan Sosoniylar sUlolasi shohi Xisrav IxUKmronligi davrida yozib tUgatilgan, KyeyinchaliK pahlaviy tiliga tarjima qilinib asosiy tyeKstiga Ko'plab sharhlar byerilagan. BUlar "Zyend" nomi bilan mahlUm.

Avyesto oldin 12 ming mol tyerisiga yozilib, xajmi goyat Katta bo'lgani Uchun Undan foydalanishni osonlashtirish niyatida "KichiK avyesto" yaratiladi. (ByerUniy).

VII-asrda Sosoniylar davlati parchalanib, arab bosqinchilari, Eron va MarKaziy Osiyoni bosib olgach, ZardushtiyliK ham zarbalarga Uchrab, Unga ishonUvchilar qUvgin va ta'qib ostiga olingach Avyestoning aKsariyat byeshdan Uch qismi yo'qolgan va Unitilgan. Avyestoda bu dinning diniy-falsafiy tizimining qoida dastUrlari bayon etilgan. U qadimiy ajdodlarimizni dUyoqarash, xUqUqiy, axloqiy, tamoil qoidalarini o'z doirasiga olgan. Unda tabiat falsafiy, Kosmyegoniya, tarix, etiKa, myedictinaga doir matyeriallar, bilimlar yozilgan. YAna Unda shox, oliy tabaqa, qUIdor, qUl, dindorlar va diniy Urf - odatlar Katta o'rin olgan. XoKim va zolimlar UlUglangan; rUxoniylar muqaddas odamlar, hamma xUrmat qilishi KyeraK dyeb da'vo qilingan.

XUlosa ShuKi, Avyesto ZardushtiyliKning muqaddas yozUvi xisoblangan, 2000 yil davomida yaratilgan 5 dan 3 qismi yo'qolib Kyetgan U yaKKa xUdoliKni targib etgan, olovga siginmasliK, faqat Uni asrash va e'zozlashni tavsiya etgan.

BU dinda jUda Ko'p goya, fiKr, tavsiya, o'gitlar borbo'lgani Uchun biz faqat ryeal, xaqiqiy xayotga dunyoviy mUnosabatlarga tyegishli xozir ham talabalar Uchun o'z ahamiyatini yo'qotmagan masalalar Ustida to'xtaymiz.ZardushtiyliKning asosiy goyalari olamdagi barcha tartiblar, ezgUliK (yaxshiliK) va yomonliKdagi, ziyo zUlmat, xayot va o'lim o'rtasidagi KUrashga bogliq; dunyodagi barcha ezgUliKlarni

AxUramazda, yomonliKlarni Ahriman ifodalaydi; bu KUrashda odam oliy KUchlar ixtiyorida o'yinchoq emas, U tanlash erKinligiga ega, U o'z gayrati bilan bu dunyoda adolat topishiga ta'sir eta oladigan Kish id ir. DyemaK, hozir ham KimKi, o'zini iloxiy KUch qo'lidagi qo'girchoq xisoblamasa, o'ziga biror Kasbni tanlab olsa, gayratli bo'lsa, adolatsizliKKa dUch Kyelsa Unga qarshi KUrashsa aslo Kam bo'lmaydi, zo'r odam bo'ladi. Talabalar Shunday odam bo'lib yetishishlari shart. ZardushtiyliKda U zamonlarda Kyeng tarqalgan Ko'chmanchiliK qoralanib, dyexqonchiliK ezgUliK sifatida ragbatlantirilgan. BUndan xUlosa chiqarib, xozir ham har bir odam xyech bo'lmasa bir tUp myevali daraxt, gUl, sabzavot eKsin, o'ziga myevasi nasib etmasa fa rzandla riga, byechoralarga nasib etadi, savob bo'ladi. El raxmatlar aytadi. Sizlar Shunday qilinglar...

ZardushtiyliKda to'rt elyemyent sUv, olov, tUproq, xavo goyat UlUglangan; bularni asrash, avaylashga da'vat etiladi. Uning tarbiyaviy ahamiyati xozir ham Katta. BUnga amal Kilib, xar bir ongli, aKlli vatanparvar, xalqparvar, yoShu-qari tomchi sUvni ham isrof qilmasligi, enyergiya, xayot manbai olovini dyemaK gazni, KUmirni, nyeftni, o'tinni asrashi; tUproKni iflos Kilmasligi, erroziyaga ya'ni nUrash, sho'rlanishga yo'l KUymasligi; xavoni esa poKiza saKlashi, eKologiK xaloKatga Uchratmasligi ham Karz, ham farz. Sizlar Shunday Kilinglar.
SHUnda.....ZardushtiyliKning xozirgi davr Kishila ri Uchun ahamiyati ShundaKi, Unda odamlar
doim poKiza yirishga, badanni toza tUtishga yemon KirdiKorlar KilmasliKKa; xar Kanday yevUz niyat va xaKoratli asabbuzar sUzlarni aytmasliKKa, ayollarni, jUmladan Kizlarni syevishga hamma sohada mo''tadil (optimal) bo'lishga da'vat etUvchi qoida da'vat, o'gitlar bayon etilgan. Avyestoning Gat Kismida odamlar xalol myexnat Kilishga Uz qo'li xUnari bilan moddiy nye'matni yaratishga, tayyorga ayyor, o'roKda yo'K, mashoqda yo'K xirmonda xozir, boqimanda, tyeKinxo'r bo'lmasliKKa, bularga yo'l KUymay, vijdondan yashashga da'vat etilgan. BU da'vatlarni xozir ham foydasi Katta.

XUlosa ShuKi, ZardushtiyliKda diniy Ko'rsatmalar xaqidagi goyalar bilan birga ryeal, dunyoviy xozir ham foydali, nasixat,tavsiya, chyeKlash, ta'qiqlash, ragbatlantirishga doir Ugit va da'vatlar KUp bo'lgan.

Xozirgi zamonning hamma dinlarida vorisliK, ya'ni myeros qilib olish tamoyili bor. SHUnga binoan MarKaziy Osiyoda tarKalgan Yaxudiylik, xristianliK ayniKsa islomda ZardushtiyliKning ta'siri, asorati KUchli. BU din Kyeng yoyilganligi va Uzoк vaqt yashaganligi Uchun U ajdodlarimiz ongi turmushiga Katta ta'sir o'tKazgan. U vaqt, sharoit va o'ringa Karab o'zgargan zamonaviylashgan; ijobiy dunyoviy jixatlari boshKa dinlarga byevosita va bilvosita singan. Masalan, myexnatga dyexKonchiliK, xUnarmandchiliK, chorvachiliKni rivojlantirishga da'vatlar bajonidil Kabul Kilingan. 4 elyemyent: sUv, tUproK,xavo, olovni ezozlash, avaylash, asrash xaqidagi nasixatlari xozir ayniKsa dolzarbdir. CHUnKi, xozirgi axolining aKsariyati, ayniKsa Kalta faxmli yeshlar bularni sira ayamaydilar. Aldamchilar, chayKovchi, xaydovchi, pazanda, farrosh, hamshiralar nopoK qo'llarini yivish Uchun litrlab sUv sarflamoqdalar; yaramas xaydovchilar xavoni bulgatmoKdalar; noShud dyexKonlar tUproKni zaxlatib, Shurlatib yiboryaptilar. BUlgUsi mUxandislarning Uzlari aslo bunday KilmasliKlari va Shunday KilUvchi zaraKUnadalarning jilovini tortib, tartibga chaKirishlari lozim.

Dinga, jUmladan islomga amalda e'tiqod KilUvchilar esa ZardushtiyliKdagi xalolliK, poKliK, vijdonliliK, odilliK, myexnatsyevarliK, elim dyeb, yirtim dyeb yonib, KUyib-pishib yashashliK xaqidagi da'vatlariga hamisha amal Kilishlari lozim.Xar bir Komil inson bu dindagi yovUzliK timsoli Axriman Kyeltiradigan xaromxUrliK, xiyenatKorliK, nopoKliK, aldamchiliK, razilliK, vaxxobiyliK, byezoriliK, o'Kishda, ishda yalKovliK, shaxsiy xayetda byevafoliK laKmaliK, isrofga rchiliK va xoKazolarga Karshi Ut ochishlari lozim.

XUlosa ShuKi, ZardushtiyliKning Uzidan Kyeyingi barcha dinlarga salbiy ta'siridan KUra ijobiy ta'siri UstUn bo'lgan. BU UstUnliK musulmonlar xayoti va faoliyatida ayniKsa e'tiborga loyiKdir.

3. Islom dunyoda Kyeng tarqalgan jahon dinlaridan biridir. Unga hozirgi davrda YAqin va o'rta Sharqda SaUdiy Arabiston, Ummon, YAman, Birlashgan arab amirliKlari, Iroq, SUriya, Iordaniya, TUrKiya, Eron, AfriKada Misr, Liviya, TUnis, Jazoir, MaroKash, SUdan, Samoli, Osiyoda PoKiston, Afgoniston, Bangladyesh, Indonyeziya, MarKaziy Osiyo ryespUbliKalari, MDX va KavKaz orti va SHimoliy KavKaz, Volga bo'yi ryespUbliKalari va hoKazolarda yashaydigan aholi Kiradi. Musulmonlarning hozirgi UmUmiy soni tahminan bir mild. Uch yiz millionga yaqin dyeb hisoblanmoqda. Ammo bular orasida Unga ishonmaydigan, iKKilanadiganlar ham bor, byetaraflar ham Uchraydi.

hamma hodisa, jUmladan din o'rin (joy, yirt mamlaKat), ijtimoiy- iKtisodiy sharoit, siyosiy vaziyat va madaniyat taraqiyot darajasi bilan dialyeKtiK bogliqdir; Shu sababli islom ham avvalo mUayyan bir yirt (mamlaKat)da, ma'lUm bir ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda, siyosiy vaziyatda, madaniyat rivojlanishining mUayyan bir bosqichida paydo bo'lgan.

"Dinshunoslik" KUrsi. xUsUsan ilmiy islomShunosliK soxasi to'plagan, taxlil etgan, UmUmlashtirgan ma'lUmotlarga Ko'ra, islom VI asr oxiri VII asr boshlarida Arabiston yarim orolida paydo bo'lgan. BU o'lKada xali jUda oz sonli arab axolisi xayotida UrUgchiliK va qabilachiliK mUnosabatlar qisman yemirilib, Uning o'rniga qUIdorliK mUnosabatlarini o'zida aKs etgirgan sinfiy jamiyat paydo bo'la boshlagan edi. YArim orolning iqlim sharoiti goyat noqUlay, yeri qUmli, tog-toshli, saxrolardan iborat bo'lgan; U yerlarda X-XI asrlarda yashagan Ko'chmanchi axoli chorvachiliK bilan ShugUllangan; yarim orolning byepoyon saxrolaridan ayanchli xayot Kyechiradigan badaviylar goyat ogir ijtimoiy - iqtisodiy sharoitda yashagan; Ular ijtimoiy - iqtisodiy sharoitda taraqqiyotning UrUgchiliK -qabilachiliK bosqichida goyat qoloq xolda bo'lgan.

YArim orolning janUbida nisbatan qUIay iqlim sharoitiga ega bo'lgan, xind oKyeani qirgogiga joylashgan YAman qadimdan ancha rivojlangan dyexKonchiliK va madaniyat marKazlaridan biri bo'lgan;

o'lKada qUIdorliK tUzUmi rivojlanib, U VI asr boshlarida tUshKUnliKKa Uchragan.

YArim orolning shimoliy qismida joylashgan Vizantiya, Eron Kabi Ko'xna impyeriyalar ta'sirida bo'lgan o'lKalarda qishloK xo'jaligi, irrigactiya, chorvachiliK, savdo - sotiq mUnosabatlari endigina rivojlanayotgan edi, bu o'lKalarda ham asosan, KUchmanchi arab qabilalar yashab, Ular turmushida patriarxal UrUg - qabilachiliK tartiblari xUKmron bo'lgan; bu tartiblar 6 asr boshlarida yemirila boshlagan. hali o'zlari oz sonli bo'lib, ogir iqlim sharoitida, ishlab chiqarUvchi KUchlar va ishlab chiKqrish mUnosabatlari zaif rivojlanganligi Uchun yarim orolda yashagan arab qabilalari taraqqiyot darajasi jixatidan Misr, Vizantiya, Myessopatamiya, Eron Kabi qadimiy madaniyat o'choqlariga nisbatan ancha orqada qolib Kyetgan edilar; bu o'lKaning garbida Qizil dyengiz qirgogi buylab cho'zilgan hijoz xUdUdida yashovchi arablar ijtimoiy-iqtisodiy jihatlardan birmUncha rivojlangan edilar;bunga dyehqonchiliK va Karvon yo'llari o'tKanligi qUIayliK tUgdirgan; bu yo'l orqali, YAman mamlaKatidan o'tib, habashiston, hindiston bilan, SUriya orqali esa Misr, Vizantiya, Eron bilan Arabistonni boglagan; buning natijasida hijozda aholi pUnKtlari, Karvonsaroylar, YAsrib (Toif) shaxri barpo etilgan; VI • asrda U ancha Kyengayib, savdo marKaziga aylangan.

hijozdan o'tadigan savdo yo'lidan MaKKa ham yaqin bo'lib, asta -syeKin U ham savdo marKazlaridan biriga aylangan; Unda yarmarKa o'tKazila boshlagan; U atrofdagi qabilalarga, boshKa shaxarlarga qaraganda,

yarim orol marKazida joylashganligi, zam-zam bulogi borligi Uchun yaqinroK, KUchliroq ta'sir eta boshlagan; arab Kabilalari majUziyliKning bir tUri bulgan fyetishizmga siginib MaKKa, xUsUsan Undagi Kaba Ularning diniy marKazlariga aylangan. Ular bu shaxarga savdoga Kyelib o'z sanamlarini ham ziyorat Kilib Kyetib tUrganlar.

XUlosa ShuKi, islomning paydo bo'lishi arafasida Arabiston yarim orolidagi ijtimoiy- iKtisodiy sharoitlar hali ancha zaif bo'lib, UrUg- KabilachiliK tUzUmi, patriarxal tartiblar yemirilib, sinfiy jamiyat paydo bo'layotgan edi; bu jamiyatning goyaviy ifodasi, mafKUrasi sifatida yangi diniy ta'limotga extiyoj tUgilgan. BU ehtiyojning oKibati sifatida yangi din - ISLOM vujudga Kyeltirilgan.

Kadimgi arablarning islomgacha o'tgan davrlari johiliya dyeb atalgan: buning ma'nosi bilimsizliK, johillік, jaholatdir. BU Kamsitish islom ma'jUziy arablarga bilim, ma'rifat Kyeltirgan dyegan Kisman to'gri goyani asoslash Uchun KUproK ishlatilgan. Aslida arab xalKining islomdan oldingi davrga xos ma'naviy myeros chUnonchi hozirgacha saKlanib Kolgan adabiy myerosi bu xalKning mUayan bilim, madaniyatga ega bo'lganligidan dalolat byeradi.

Kadimgi arablar fyetishizm diniga e'tiKod Kilganlar: bu dinni Ka'bada Ular xUdosizliK sanamlari taKchalarga tyerib Ko'yilganligidan Kyeyin Muhammad (SAV) Ularni bu yerdan chiKarib tashlaganligidan bilsa bo'ladi: har bir arab Kabilasining Uz xUdosi hayKalchalari bo'lib, bularning soni 360 ga yetgan. Natijada Ka'bada barcha arb Kabilalari sigingan ma'jUziyliK ziyoratgohiga islomdan bir nyecha yillar oldinroK aylangan edi. BUlar orasida KUraysh Kabilasining al- Iloh dyeb nomlangan, KyeyinchaliK OLLOh nomiga asos bulgan sanami ham bo'lgan.

Arab Kabilalari oralaridan bilimli, xalKparvar, elim dyeb, yirtim dyeb, yonib yashaydigan ilgor Kishilar yetishib chiKa boshlagan. Ular o'z elatlarining mUshKil ahvolini, ayniKsa Ularning tarKOKligini Ko'rib, Ularning taKdiri (Kyelajagi) haKida o'ylay boshlaganlar. Ularni birlashtirish, o'zaro do'st, hamKor, hamjihat Kilish yo'llarini izlay boshlaganlar. BUning Uchun Ular tarKoK Kabilalarni yagona din atrofida birlashtirish zarUrligini anglay boshlaganlar. Natijada yarim orolda haniflar, ya'ni taKvodor, haK-haKiKat izlovchi, chinaKam e'tiKod KilUvchilar dyeb atalgan va'zxonlar yizaga Kyelgan.

haniflardan Sajjah, To'layh, Asvad, MUsaylima Kabilar ancha mashhUr bulganlar. Muhammad (SAV) ham oldin hanif bo'lib, yangi din targibotini haniflardan biri sifatida boshlagan. haniflar 6- asrda arab Ka bila la ri orasida Kyeng tarKalgan mUshriKiyliK, ya'ni Ko'p xUdoliKKa Karshi vahdoniyliKni, ya'ni yaKKaxUdoliKni targib Kila boshlaganlar. BUlar orasida MUsaylima, so'ng esa Muhammad (SAV) mashhUr bo'lib Kyetganlar. haniflar, jUmladan Muhammad (SAV) hamyirtlarining mUshriKiyliK dinlarini yarim orol shimolidagi yirtlarda tarKalgan yahUdiyliK, xristianliK, eronda Kyeng tarKalgan ZardushtiyliK, moniyliK dinlarini o'rganganlar: Muhammad (SAV) yoshliKlarida hadicha byegimning Karvonini haydab bu yirtlarga Kayta- Kayta borib KUshni xalKlarning hayoti, turmush tarzi, diniy etiKodlarini sinchKovliK bilan o'rganganlar. Ulardagi yaKKaxUdoliK goyalarini Kabul Kilib vahdoniyatni 10 yil davomida zo'r gayrat, shijoat, UtKir iroda va Kat'iyat bilan targib etgan.

hanifliK targibotiga yahUdiy va xristian dinlarining ta'siri avval boshdanoK KUchli bo'lgan, bu dinlar Shuning Uchun Kitobiy dyeb hisoblangan. Ularning paygambarlari yangi dinda ham e'zozlanib, KUr'onda Kayta- Kayta tilga olingan.

hUlosa ShuKi, Kadimgi arablar polityeizmga itoat Kiladigan ibtidoiy dinlardan KUpchiliKni ta'sirida

bulgan. hatto KUyosh, Oyga ham siginadigan ma'jUsiy bo'lganlar: yarim orolda Kancha Kabila bo'lsa Uning Shuncha xUdosi, ma'budasi, tangrisi bo'lgan.

Muhammad (SAV) ning 632 yildagi vafotlaridan so'ng Uning o'rinbosar sahoba, mUhojir, asxobu ansorlari yangi dinni har xil UsUl vositalarini ishga solib targib etganlar, Uni arab xalifaligi xalKlarining turmush va madaniyatining goyaviy asosiga aylantirganlar. To'rt xalifa- choryorlar davrida istilolar KUchayib bu davlat Kyengayib YAmandan Sino Rim oroligacha Kizil dyengiz sohillaridan Sahroi Kabirgacha davom etgan Katta hUdUdni o'z doirasiga olgan. So'ngra arab bosKinchilari KavKazga, MarKaziy Osiyoga yirish Kilib so'nggi xalifa Ali davri oxirlariga Kyelib, ya'ni 30 yil ichida AmUdaryo sohillaridan SHimoliy AfriKagacha, SHimoliy KavKazdan YAman, Ummongacha cho'zilgan yangi impyeriyani barpo etganlar. Islom bu impyeriyaning davlat dini, hUKmron mafKUrasiga aylantirilgan.

Arab Ko'shinlari badaviy va yollangan jangchilardan tashKil topgan o'z davrining harbiy san'at va tyexniKasi darajasidan ancha past bo'lgan, biroK bosib olingan mintaKalarning fyeodal tarKoKligi o'zaro UrUshlardan holdan toyganligi istilochilarga jiddiy KarshiliK Ko'rsata olmasligiga sabab bo'lgan.

Kadimiy impyeriyalar- Vizantiya va Eron o'zaro UrUshlarida holdan toygan, KUch- KUdrati sinib yemirila boshlagan hali arab bosKinchilari oyogi yetmagan SHimoliy Xindiston, MarKaziy Osiyo va KavKazda xam yiriK, KUchli davlatlar yo'K edi. Mayda KnyazliK, byeKliK, xonliKlar o'zaro UrUshlarda zaiflashgan va tarqoq bo'lgan, Shu sababli arab bosqinchilari VIII asr oxirigacha bu o'lKalarni nisbatan osonliK bilan egallab, islomni mUstamlaKa xalqlarning turmush tarziga

aylantirib ma'naviy madaniyatga zo'r byerib singdirganlar.

Islomda bundan Kyeyingi lyeKctiyalarda bayon etiladigan ryeal, dunyoviy qadriyatlar anchagina mavjUd bo'lgani Uchun U arablarning o'zlari tarixida Katta ahamiyatga ega bo'lgan; bulardan asosiylari bu qabilalarning UrUgchiliK-qabilachiliK tUzUmidan sinfiy jamiyatga o'tganligi; marKazlashgan davlat vujudga Kyelganligi; ibtidoiy dinlardan dyemoKratiK, insonparvar, tinchliK, do'stliK, odilliKKa da'vat etadigan yaKKaxUdoliK diniga o'tilganligi; xalifalıĸ tarKibiga Kirgan yizlab elatlarga yagona arab tili va o'rta asr arab madaniyatini yoyishga imKon tUgilganligidir.

Islomning MarKaziy Osiyoga Kiritilishi ham mUayyan darajada ijobiy rol Uynagan. CHUnonchi, dastlab diniy amallarni bajarishda arab tili UstUnligi o'rnatilgan; fan, adabiyot, falsafa va ma'naviyat, madaniyatning shaKllanishida ham arab tilining ta'siri KUchaygan. LyeKin, maxalliy xalqlar arab istilosidan ancha oldino, o'z ona tilla rida madaniyatni rivojlantirishda anchagina yitUglarga erishgan edilar; bu yitUglar KyeyinchaliK islom ta'sirida bir mUncha rivojlangan. CHUnonchi, islomni qabul qilganlarning turmush tarzi bu din ta la bla riga moslashtirilgan; bular shariatda ishlab chiqilib, qat'iyat bilan amalga oshirilgan; marosim va Urf- odatlar diniy tUs olgan; yoshlarga bilim byerish Uchun maKtablar ochilgan; rUxoniylar tayyorlash Uchun Ko'plab Madrasa, Korixona tashKil etilgan.

XUlosa ShuKi, islom tarqatilgan MarKaziy Osiyoda ilm- ma'rifat, madaniyatning rivojlanishida bu din ijobiy rol Uynagan; bu yerdagi diniy maKtab, Madrasa, dorilfUnUnlar diniy maqsadlarda bunyod etilgan bo'lsa-da, xat-savod, dunyoviy bilimlarga yo'l olgan.

Dunyoviy, ryeal qadriyatlarga ham ega bo'lgan islom maxalliy xalq turmushi taKomillaShuviga, madaniyatdagi tUrli jihatlar rivojiga o'z ijobiy ta'sirini Ko'rsatgan. CHUnonchi, mye'morchiliKda masjid, Madrasa, dorilfUnUn, maqbara va hoKazolarni xalq Ustalari qUrgan, xalqning ijodiga bogliq moddiy madaniyat boyliKlar bo'lgan; bularni qUrishda ishtiroK etgan binoKorlar ish bilan ta'minlangan, pUl ishlagan, oilasini boqqan; qUrUvchiliK Kasbini egallagan; Uz shaxsiy Uylarini qUrishda o'sha mye'morchiliK obidalarini bino qilishda orttirgan tajribadan foyda la ngan.

Islom istilo etilgan xalqlar turmushiga o'sha davrlardayoq Kiritgan va hozirgacha davom etayotgan namoz, xaj qilish, rUza, xayitlarni bayram qilish, mavlUd, xatna shialarda aShuro (shaxsyey-vaxsyey), ziKr Kabi marosimlar mavjUd edi. BUlarning har birining Uz ta'rifi, o'z tavsifi, Uziga xos ijobiy va salbiy tomonlari bo'lgan. BUlar bilan bir qatorda maxalliy elatlar orasida islomgacha tarqalgan NavrUz, qizil gUl, lola sayli boychyechaK Kabi bayramlar davom etgan; yana Kinna, fol, dam, Ko'chiriq, chilla, o'ltirish, isitma-sovUtma, qadam joylarni ziyorat Kabi salbiy Urf-odatlar o'rnashib, tarqalib Kyelayotgan; ortodoKsal islom, xozir ryespUbliKamizda qaror topgan islom ham bularni tan olmasligi ijobiy xodisadir.

XUlosa ShuKi, islom arab istilochilari bosib olgan va bu dinni Kiritgan joylarda nisbatan tyez, oson qaror topib, maxalliy elatlar turmush tarzi va madaniyatida ijobiy rol Uynagan va Uynamoqda.

Jahon dinlari, jUmladan islom evolyictiyasining mUayyan bosqichlarida har xil yUnalish, oqim, syeKta va mashablarga bo'lingan. BUning sabablari birinchidan, bularda bir-biriga zid

goya, ta'limot, dastUrlar Ko'p bo'lgan. 2-dan, bu dinlar tarqalgan hUdUdlardagi ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy KUrash KUchaygan; 3-dan, bu dinlarga ishonadigan har xil xalqlarning moddiy, siyosiy manfaatlari, madaniy rivojlanish darajalari har xil bo'lgan, Islomda VII asrning 2- yarmidayoq eng avval xorijiylar yo'nalishi shaKllangan; Undan so'ng islom iKKi yiriK oqim - sUnniyliK va shialiKKa ajralgan; musulmonlar orasidagi ihtiloflar diniy ta'limot masalalarida bunday ajralishga sabab bo'lgan; Shu bilan birga islom shaKllanganda UrUsh - janjallar UzlUKsiz sodir bo'lib tUrgan; bular Shu dinning birligi, yaxlitligiga pUtr yetKazib, Uning bulinishlariga sabab bo'lgan.

SUnniyliK islomda sobit qadam, izchil, barqaror hisoblangan oqimdir. Musulmonlarning 92,5 foizi Shu oqim tarafdoridir. SUnna arab tilida odat, an'ana, amaliy haraKat dyegan so'zdan olingan. SUnna dyeb Muhammad (SAV) hadislari to'plamini aytadilar. SUnnat esa farzdan farqli holda bajarilishi ixtiyoriy bo'lgan dastUr, amal, Ko'rsatmadir.

SUnniylar SUnnani Qur'ondan Kyeyingi asosiy muqaddas manba, hadislar to'plami dyeb hisoblashadi. Qur'on, hadislar haqida esa bundan Kyeyingi lyeKctiyada fiKr yiritamiz.

SHialiK gurux, partiya, tarafdor dyegan ma'noli arabcha h SHiah dyegan sUzdan olingan. U VII asrning 2-yarmida maxsUs siyosiy gurux siffatida yizaga Kyelgan; U halifa Ali tarafdorlarini o'z doirasiga olgan; U goyat Ko'p syeKtalarga bo'linib Kyetgan; bular orasida ismoiliylar eng yirigi bo'lib, hozir taxminan 35 mln.ga yaqin a'zoga ega; Ularga ogahonlar dyeb atalgan diniy arablar yetaKchiliK qiladi. BU syeKta haqida qUyiroqda batafsil to'xtalamiz.

SHialar SUnnani tan olmaydilar, Ularning "Axborotlar"- xabarlar nomli o'z mUKaddas yozUvi bor: Ular musulmonlarning tanho hoKimi hazrat Alidir. hUKmronliK qilishga faqat Uning avlodlari haqlidirlar dyeb da'vo Kilganlar. SHialar e'tiqodida Ular Uchun eng asosiy masala "goyib bo'lgan", "yashiringan" 12 imomga siginish bilan bogliq goyadir. Unga Ko'ra 9- asr oxirida yashiringan imomi Mahdiy bu dunyoga bir KUn Kaytib Kyelib, tyengliK, obodliK, adolat, farovonliK, tinchliK, baxt-saodat o'rnatishiga ishonishdir. SHialar shahidlarga xUsUsan hUsayn rUhiga siginadilar. BUnday siginish "shaxsyey- vaxsyey" dyegan mashaqqatli, mUraKKab odatda ifodalanadi; mUtaassib shialar aShuro- motam KUnlarida o'zlarini ayovsiz qiynoqqa soladilar. hUsayn rUhiga nolalar qiladilar, motam tUtadilar.

Islomda so'fiyliK oqimi ham bor. BU yiriK oqim tasavvUf dyeb ham ataladi; U diniy- mistiK falsafiy oqim bo'lib ta'limotning asosiy masalasi islomga, Ollohga mUnosabatdir. U zohidliK va mistiK, ya'ni mo''jizalarga ishonishga asoslangan. So'fiyliK xilma- xil ta'limot bo'lib, U MarKaziy Osiyoda naqshbandiyliK, yassaviyliK, KUbraviyliK, KavKazda mUridliK, Tataristonda voisovchiliK va hoKazo tUrlarda tarqalgan.

Islomdagi syeKtalarni Undagi ilohiyotga, hUqUqga xos bo'lgan hanafiya, shofye'iya, maliKiya, hanbaliya Kabi mazhablar bilan aralashtirib yiborish mUmKin emas.

Islom syeKtalari musulmonlarni diniy Uyishmalaridir: Ular jUda Ko'p bo'lib musulmon mamlaKatlarning qariyb barchasida mavjUddir, chUnonchi, sUnniylardan ajralib chiqqan ahmadiy, alaviy, ibodiy, idrisiy, qodiriy, mUridiy, rashidiy va boshqalar. SHialardan ajralib chiqqanlari esa xorijiy, ismoiliy, zaydiy, nizoriy, drUzlar, bahoiy va boshqalar.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida musulmon mamlaKatlarida yiz byergan ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotdagi o'zgarishlar islom atrofida yiz byergan diniy, dunyoviy tortiShuv, ziddiyat va

manfaatlar Unga yondoshishda ham o'z aKsini topgan. Natijada islom modyernizmi, islom tradictionalizmi, islom fundamentalizmi Kabi yangi oqimlar paydo bo'lgan. BUlardan har birining mohiyati va islomda tUtgan o'rni, rolining tavsiflari "Dinshunoslik asoslari" darsligining 89-91 byetlarida bayon etilgan.

XUlosa ShuKi, islom paydo bo'lgandan Kyeyin KUp vaqt o'tmasdanoq Unda tUrli xil yo'nalish, oqim, mazxab, syeKtalar yizaga Kyelib, Ular o'zaro KUrashib, birlari yengib, boshqalari yengilib Kyelayotir. Islom fundamentalistlari, Ular orasidan chiqayotgan eKstryemistlar musulmonlar orasiga xavf, KUlfat, mUsibat solib, ajal UrUgini syepayotir.

4. Qur'on musulmonlarning madaniy myerosi, imon, e'tiqodning diniy asosidir.

Qur'on nomi arabcha o'qUv yoKi o'qish ma'nosini anglatadigan, "qiroat qilish"ni bildiradigan so'zdan olingan. Qur'on matn (tyeKst)lari haniflar, paygambarlar aytgan so'zlarning, binobarin, xalq ogzaKi ijodining maxsUlidir. Islomgacha arablarda hali alifbye, yozma ijod bo'lmagan; Shu bois dunyoviy va diniy ijod iboralari yod olinib, saqlangan va ogizdan - ogizga Ko'chgan, avloddan - avlodga o'tgan.

Qur'onda vorisliK mavjUddir: U boshqa dinlarning yozUvlari, chUnonchi Tavrot, Injil, Zaburni inKor etmagan; yaxUdiy, xristianlarning yozUvlarida tavsiflangan afsonaviy paygambarlarni tan olgan; mUslimlarga bularni hUrmat bilan tilga olish buyirilgan; KUr'onda islom o'zidan oldin paydo bo'lgan dinlarning davomi, Muhammad (SAV) o'tmishdoshlarining saflarini to'ldirUvchi, yaKUnlovchi va adogiga yetKazUvchi, oxirgi nabi dyeb hisoblangan; bu hol islomning, Qur'onning tUrli din vaKillari orasida totUvliKni targib etganligining dalilidir.

YIqorida aytilganidyeK, halifaliK davlati tashKil etilgach davlat diniga, hUKmron mafKUraga ehtiyoj tUgilgan; buni hisobga olib, xaliflar bulajaK muqaddas yozUvning tyeKstlarini to'plash, tanlash, tahrir qilib, bir sistyemaga solishga Kirishganlar; bu ish Muhammadning Kotibi Zaydga topshirilgan; 651-656 yilla rda xalifa Usmon davrida Qur'on Uzil-Kyesil mUsxaf qilinib, ya'ni to'planib, 4 nUsxada mol tyerisiga xUfi alifbosida KUchirilgan; Uning bir nUsxasi xozir O'zbekiston musulmonlari diniy idorasida saKlanayotir.

YAngi, rasmiy tUs olgan to'plam 114 sUra (bob) dan iborat bo'lib, xar biri 286 dan tortib 3 tagacha oyatdan iborat; sUralar vujudga Kyelgan vaqti, mazmUniga qarab emas, oyat miKdoriga Karab joylashtirilgan.

Qur'onda ijobiy, ryeal, inson, jamiyat Uchun foydali, dunyoviy, xayotiy dastUrlar Ko'p; bular musulmonlarning moddiy, ma'naviy xayotida Uzok va yaqin o'tmishda mUayyan ijobiy rol Uynagan; xozir ham Shunday ahamiyatga ega. SHU bois SHo'rolar davrida siyosiy atyeizm hUKmron bo'lgan sharoitdagi Kabi bularni inKor etish ham, hozir istiqlol tUfayli dinga mUnosabat o'zgarganda Ularni idyeallashtirish ham noo'rindir.

XUlosa ShuKi, Qur'on islomning asosiy diniy, muqaddas yozUvi bo'lib, VII asr o'rtalarida vujudga Kyeltirilgan. U haniflar, jUmladan Muhammad (SAV) aytgan rivoyat va fiKrlardan iborat; Unda o'sha davrdagi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayot mUayyan tarzda aKs ettirilgan; bu sharoit esa hali UnchaliK rivojlanmagan, sinfiy jamiyat endigina vujudga Kyelayotgan, goyat ogir, ziddiyatli, mUraKKab bo'lgan.

2. Qur'on tyeKstini tahminan 5 gUrUhga bo'lish mUmKin:

a) shaman dUolari; b) esxatologiK, ya'ni oxirat xaqidagi yozUvlar; v) Kadimgi arab ogzaKi ijodi; g) Yaxudiylik, xristianliKKa doir gaplar va afsonalar; d) aqida, xUqUq, oila, niKox, myeros, axloq, inson, tabiat, davlat va xaKozolar xaqidagi fiKr, dastUr, xUKm, chyeKlash, ta'qiq, da'vat Kabilardir. BUlardan xar bir guruxning tavsifi, mazmUni, islomda tUtgan o'rni, ahamiyati, roli va xoKazolar islomShunosliKda, hDinshunoslik asoslarih darsligida mavjUddir.

Qur'onda musulmon iloxiyotchilarining ta'biricha, islomnng 7 aqidasi byelgilangan: 1-tavxid, ya'ni yaKKaxUdoliK goyasi; 2- paygambarlarga va Muhammadning rasUl, ya'ni elchiligiga , Ularning olloh vaKillari eKanligiga ishonish;3- muqaddas yozUvlarning va Qur'onning ilohiyligi; 4- oxirat va qiyomat, jannat va do'zax haqidagi fiKrlar; 5- taqdir, qismatning ilohiyligi;6- farishtalarning, jUmladan, iblis (shayton) ning mavjUdligiga ishonish;7- vafot etgandan so'ng oxiratda tirilish, savobiga mUvofiq jannatda abadiy yashash, gUnohlariga mos tarzda do'zahda mangU azob tortish.

BU 7 aqidadan har birining mazmUni, islomdagi ahamiyati, tUtgan o'rni va rolining tavsiflari. YIqorida eslatilgan davrsliKda. Islom (SpravochniKda), filosofiya lUgatida v.x.larda bayon etilgan.

Qur'onda diniy ta'limotlar bilan birga ibodat, axloq oila, niKox, inson, tabiat, eKologiya, qisman ijtimoiy masalalar ham bayon etilgan.

Qur'onda Koinot, YEr-sUv, KUyosh, Oy, tabiat, xayvonot, o'simliK, inson, tabiiy ofatlar xaqidagi oyatlar bor; bularda Usha davrdagi elatlar, jUmladan arablarning bu xaqdagi KUzatish, tasavvUr, tushuncha, fiKrlari bayon etilgan. CHUnonchi, Qur'ondagi 6-sUraning 72-oyatida aytilishicha, Ollox olamni yaratish niyatida hKUnh, ya'ni hBUlh dyeb amri-farmon byergan eKan 6 KUn davomida birin - Kyetin hamma narsa mUxayyo bo'libdi; 2 - KUni qUyosh, Oy, yildUzlar yaratilib, shamol xosil bo'libdi; 3-KUni yer va dyengizlarda yashaydigan maxlUqlar; 7 qavat osmonda yashaydigan farishtalar va xavo vujudga Kyelibdi; 4 - KUni xUdo sUvni yaratibdi; hamma mahlUKlarga o'z nasibasini tayyorlabdi; 5-KUni jannatni yaratibdi; faqat 6-KUnigina Odam ato va Momo havo dunyoga Kyelishibdi. Ulardan butUn odamlar tarqalibdi. SHU tariqa dunyoda tartib joriy bo'libdi, hyech Kim pUtUr yetKaza olmaydigan UygUnliK hosil bo'libdi.

Qur'ondagi 21-sUraning 31-oyatida osmon va yer ilgari qo'shilganligi, xUdo esa Ularni ajratganligi, sUvdan har qanday tiriK mavjUdotlar hyaratilganh ligi ta'Kidlangan; 27-sUraning 62- oyatida xUdo yerni qattiq qilib joylashtirganligi, Uning yoriq yerlariga ariqlar o'tKazilganligi, dyengizlar o'rtaligida to'siqlar o'rnatilganligi, U qimirlab Kyetmasin dyeb toglar yaratilganligi qayd qilgan; yana bir sUraning oyatida Ollox osmonga Kyechasi qorongUliK hosil etish, sUbxidamda esa nUr byerishni buyirganligi aytilgan; 51-sUraning 48-oyatida hBiz yerni gilam Kabi yoyib qo'yyganmizh dyeyilgan.
Qur'ondagi 24-sUraning 44-oyatida hXUdo hamma xayvonlarni sUvdan yaratdi, Ular orasida Shundaylari borKi, Ular qorinlari bilan sUdralib yiradi, iKKi oyoqlab yiradi; Ulardan Shundaylari borKi, Ular to'rt oyoKlab yiradi. XUdo qanday xoxlasa, Shunday qilib yaratadi, chUnKi U hamma narsadan KUdratlidirh dyeyilgan.

Qur'onda ijtimoiy masalalar xUsUsida ham ayrim fiKrlar Uchraydi. CHUnonchi 43-sUraning 31-oyatida Ollox aytganKi, hBiz bu dunyodagi xayotning rizqi - ro'zini Ular (ya'ni odamlar) ga bo'lib byerganmiz, Ulardan birining darajasini boshqasiniKidan yiqori qo'yganmiz, toKi Ulardan birlari boshqalarini olib, o'zlariga xizmat qilsinlarh. Qur'onda aytilishichcha, hinson ojiz Kilib yaratilganh (4-sUra, 32-oyat), U

qat'iyatsiz, jUr'atsiz qilib yaratilgan (70-sUra, 19-oyat) dyeyilgan. Unda hamma narsa, xodisa iloxiy taqdirda byelgilangan dyeyilgan. CHUnonchi, 3- sUraning 29-oyatida odamlar hfaqat xUdo xoxlagan narsalarni xoxlashlari mUmKinh, Ularda herKin istaK yo'q, dyeyilgan. BU hol dinning ilohiy taqdir haqidagi aqidasini tasdiqlaydi.

Qur'onda mU'minlarga qarata olga sUrilgan axloqiy da'vat dastUr chyeKlash,- ta'qiqlashlar Ko'pginadir, Uning aKsariyati sUra, oyatlarida Kishilarni insofli, odil, rostgo'y, myehnatsyevar, shirin so'z, ota- onalarini izzat-iKrom qilUvchi, o'z nafsini tiyivchi, ayollarni iffatli, sharmU hayoli, iboli bo'lishga chaqirUvchi da'vat, dastUrlar Uchraydi.

Bir oyatda yolgon so'zlash qoralansa, 2-da sUdho'rliK la'natlangan; birida qUllar myehnatidan tyeKinho'rliK, zolimliK qilib foydalanish qattiq tanqid qilinsa, yana boshqasida birovning mol- mUlKiga ко'z olaytirUvchilar gUnohKorlar dyeb e'lon qilingan. Islom ilohiyotchilari IX asrga Kyelib KUr'on va hadislar asosida bu dinning 5 rUKni, ya'ni arKoni ad dinni shaKllantirganlar. BUlarga Kalimai shahodat, namoz o'qish, ro'za tUtish, xaj qilish, zaKot to'lash majburiyatidan iborat. VIII-X asrlar davomida ilк islom falsafasi - Kalom ta'limoti paydo bo'lgan va mUtaKallimlar Uni yanada rivojlantirganlar. BUlar haqida syeminar mashgUlotlarida fiKr yiritamiz.

XUlosa ShuKi, Qur'on Katta xajmli, xilma-xil mazmUnli, tarixiy, etnografiK, tilShunosliKKa doir, axloq-odobga tyegishli fiKr, Karash, pand - nasixat, dastUr majmUi bo'lib, Unda har hil ijobiy, foydali goya, o'gitlar va xoKazolar Ko'p.

3. Qur'on oyatlari to'planib, KyeyinchaliK nashr etib, tarqatilgandan so'ng anchagina davrlar o'tib, arab xalifaligida ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ancha o'zgargan; ziddiyatli , UrUsh va janjalli, goyat mUraKKab mUnosabatlar yizaga Kyelgan; bularni xal etish, taxlil qilish va tavsiflashga birgina Qur'onning o'zi Kifoya qilmay qolgan. SHU sababli yana bir muqaddas yozUvga - hhadislar to'plamih ga extiyoj yizaga Kyelgan.

Xadislar islomda Qur'ondan Kyeyingi muqaddas manba xisoblangan; U paygambar xayoti, faoliyati, dastUrlari, da'vat, nasixatlari xaqidagi rivoyatlardan iborat; bular VII asr oxiri va VIII asr boshlarida yigila, bitila, yozila boshlanib, IX-X asr boshlarigacha Ularni to'plash davom etgan, BUlardan ayniKsa iKKitasi h Saxixi BUxoriyh, h Saxixiy MUslimh e'zozlanadi. xadislar to'plami h SUnnah dyeb ataladi.

Xadislarda arab xa lifa ligidagi ijtimoiy - iqtisodiy axvol, sinfiy mUnosabatlar, siyosiy ziddiyatlar, islom ta'limoti, mafKUrasi doirasidagi KUrashlar ifodalangan; tUrli ijtimoiy tabaKa, sinflarning vaKillari xadislarni to'plab, Ular yoniga o'zlaridan xar xil fiKrlarni qo'shib, o'z manfaatlarini ifoda etishga, yoKlashga Uringanlar,natijada 7 va 8 asrlar mobaynida xadislar jUda Ko'payib Kyetgan; IX asrga Kyelib, bular saralanib, yolgon, ziddiyatli hxadislarh byeKor qilinib, Ular mUayyan tartibga solingan va din, fiKx, shariatning muqaddas manbaiga aylangan.

MavjUd xadislardan BUxoriy (810-870), MUslim (817-875), Iso Tyermiziy (824 - 892) sahix, ya'ni chin, rost, ishonchli xadislarni to'plaganlar; natijada h as-Saxix al-BUxoriyh, Tyermiziyning hal-Jam'i al-Kabirh to'plamlari MUslimning hSaxixh nomli xadislar majmUi MarKaziy Osiyoda mashxUr va manzUr bo'lgan.

SUnnaga tarixiy asosga ega bulmagan rivoyatlar, qaytariqlar, jUda sodda, oddiy masalalar to'grisidagi, ilm-fan dalillariga UnchaliK mUvofiq Kyelmaydigan iboralar ham Kirib qolgan; Shu bilan birga mazmUnli,

dunyoviy, foydali, ibratli, ijobiy tarixiy ma'lUmotlar, dastUr, axloqiy mye'yorlar, ximmatli bilimlar ham mavjUddir.

hadislarda Kishilarni ilmli, bilimli, aqilli, dono bo'lish yiKsaK fazilat eKanligi xaqidagi dastUrlar bor; chUnonchi Aladin dyegan Ulamo to'plangan 1001 hadisning 126 - da ilmU hUnarni Xitoyga borib bo'lsa ham o'rganinglar dyeyilgan; 141-chisida olim bo'l, bilim byerUvchi bo'l yoKi ilm o'rganUvchi bo'l, yoyinKi ilmga, ilm axliga mUxabbatli bul dyegan da'vatlar bor; 373-chi xadisda Katta yoshdagilar bilan hamsUxbat bo'linglar, olimlardan so'ranglar, donolar bilan aralashinglar, ya'ni mUloqotda bo'linglar dyeyilgan.

535-nchi xadisda talaba ilm qilish farzdir, tolibi ilm (talaba) larga xar bir narsa tasanno o'qiydi, xatto dyengizdagi baliqlar ham dyegan fiKr bayon etilgan; 536-nchi xadisda bir soat ilm o'rganish butUn Kyechasi bilan namoz o'qib chiqqandan afzaldir, bir KUn ilm o'rganish 3 oy ro'za tUtgandan yaxshiroqdir dyeyilgan.

578-xadisda ibodat fazilatla rida n Ko'ra ilm olish fazilati yoqimli- maqbul eKanligi qayd qilingan; 604-xadisda ilmni yozish bilan mustahkamlash (Kishanlang), ya'ni dilga jo qilinglar dyeyilgan; 637-da ilmga amal va rioya qilUvchi bo'linglar dyeb qayd qilinglar.

YAna xadislarda KamtarliK, shirinso'zliK, do'stliK, sharmU xayo, or-nomUs, yaxshiliK, yomonliK, saxiyliK, xalolliK, rostgo'yliK, el- yirtga vafodorliK Kabi pand - nasixatlar goyat Ko'pdir.

XUlosa ShuKi, xadislardagi dunyoviy, ryeal, KonKryet, xayotiy da'vat, o'git, chyeKlash, tahqiqlashlar hammamiz, jUmladan talabalar Uchun goyat qimmatli, zarUriydir.

4. SHariat musulmonlar moddiy va ma'naviy xayotining qariyib hamma soxalarida baja rilishi lozim dyeb hisoblangan mye'yorlar majmUasidir; U ijtimoiy- iqtisodiy, fUqaroliK (xUqUqiy), axloqiy va diniy faoliyat hamda xatti- xaraKatga doir qonUn -qoidalar, dastUr, chyeKlash, ta'qiqlashlar, mye'yorlar yigindisidan iboratdir. U arab tilidan olingan bo'lib, tUrli yo'l, ilohiy dastUr, qonUnchiliK dyegan ma'nolarni anglatadi.

SHariat islomgagina dahldor bo'lgani Uchun U hUqUq- qonUnchiliKnigina emas, balKi diniy, axloqiy va marosimchiliKni ham o'z doirasiga olgan; bularni o'z nazorati ostida tUtgan; U ijtimoiy, shaxsiy hayotning hamma mayda-chUydalariga o'ta sinchKovliK, talabchanliK bilan yondoshgan. SHariat, niKox, oila, ajralish, jamiyat xayoti, mol - mUlKKa egaliK, UmUman xUqUq, xUsUsan jinoyat hUqUqi, davlat xazinasi, solihlar, myeros, moliyaviy tartiblar, tijorat ' va hoKazolar haqidagi qonUn-qoidalarni o'z ichiga olgan. SHariat hUqUqiy masalalar bilan birga axloqiy va xilma-xil diniy, hayotiy mUnosabatlarni, marosim, Urf - odatlarni ham o'z ichiga olgan.

SHariatda mUlKchiliK, myeros xUqUqi, jinoiy hUqUq, advoKatlar faoliyati, ont (qasam) ichish tartibi, shaKlla ri, vaqflarga doir dastUrlar sUnniylarda bir syeKta - ja'fariyaning xUqUq-tartiboti nyegizida ishlab chiqilgan.

Islom- Olloxning irodasini qonUnlar majmUasining yagona manbai dyeb xisoblangan; bu majmUaga inson faoliyatini daxldor etish xUdoga shaK Kyeltirish dyeb bilgan; bu aqida Qur'onning 12-sUrasidagi 40-oyatda qonUn qilib mUstaxKamlangan.

SHariatda dunyoviy, qimmatli, foydali va ijobiy mye'yorlar bor; bularga, ayniqsa, axloqiy o'gitlar Kiradi;

chUnonchi, niKox, oilani muqaddas dyeb xisoblash, mol-mUlK, savdoda xalolliK; tanani mustahkamlash Uchun gUsUl, taxorat, mUstaxaf UsUllari bilan poKiza saqlash; taomni mye'yorida, odob bilan istye'mol qilish, xaromdan saqanish, Undan poKlanish; ta'qiqlangan jonivorlar go'shtini yemasliK; nafslarni tiyib yirish; axloqsizlarni, gUnoxKorlarni jazolash; zo'ravonliK va o'girliK qilUvchilarga nisbatan shafqatsiz bo'lish, qattiq jazolash, ichKiliKbozliK, buzUqliK, xarom dyeb hisoblangan yemishlarni tanovUl qilish, imor o'ynash, foIbinliк va haKozolar qattiq qoralangan.

SHariat mye'yorlari atrofida KyesKin KUrashlar U yizaga chiqarilgan paytdayoq boshlangan va Uzок davom etgan. Natijada shariatning tarKibiy qismi hisoblangan fiqx, so'ngra ijmo', qiyoslar vujudga Kyelgan, so'ngra esa 4 ta diniy - hUqUqiy mazxab - hanafiya, maliKiya, shofi'iya, xanbaliya yizaga Kyelgan. BUlarning asoschilari yiriK xUqUqShunoslar bo'lib, shariatning mUayyan mye'yorlarini tavsiflagan, tahlil etgan, sharoitga moslagan, zararli jihatlardan Uni tozalagan; Ular o'zlari mansUb bo'lgan ijtimoiy guruxlarning manfaatlariga moslab talqin etganlar,

XUlosa ShuKi, shariatda musulmonlarning xUqUqiy, oilaviy, maishiy mUnosabatlari, xUIк- atvorlari, myeros, mUlK, Urf-odatlari xaqidagi mye'yorlar bayon etilgan.

TAKRORLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. ZardushtiyliK dini dastlab Kachon va Kayerda shaKllagan?
2. Avyesto Kitobining yaratilish tarixi Kanday?
3. ZardushtiyliK dinining asosiy goyalari nima?
4. ZardushtiyliK dinining boshqa jahon dinlariga ta'siri Kanday bo'lgan?
5 .Qur'on tushunchasi va Qur'onning qanday vujudga Kyelganligini so'zlab byering?
6. Qur'on ichKi tUzilishi qanday?
7. Xadis nima? Xadislarning tUrlarini sanab byering.
8. MUxaddislardan Kimlarni bilasiz?
9.SHariat va fiqxning musulmonlar xayotida tUtgan o'rni qanday?

3- MA'RUZA: JAXON DINLARI.

Davlat ta'lim standarti

Ushbu mavzUda talabalar jaxon dinlarining Uziga xos xususiyatlari va milliy dinlardan farqli tomonlari ,jaxon dinlarning paydo bulishi Uchun sabab bulgan obhyeKtiv va sUbhyeKtiv omillar .Jaxon dinlarining mUqqadas Kitoblari tahlimotlari ,bir-biridan farKli tomonlari va bugUngi KUndagi jaxon dinlarining axvoli xaqida UmUmiy dunyoqarashga ega bulishlari KyeraK

Dastur

BuddaviyliK asoschisining shaxsi. BuddaviyliK ta'limoti. Myeditactiya. BuddaviyliKning tarqalishi. BuddaviyliK manbaalari. Budda SHaKgyimanixayoti va ta'limoti. Roxiblarva xonayoxlar. ho'tKUnchi dunyoh xaqidagi tassavUrlar. Axloq.Myeditactiya- mUroqaba, xiKmat- xayiqat xaqidagi ilm. KUshon podsholigi davrida BuddaviyliKning marKaziy osiyoda tarqalishi BuddaviyliK goyalarining boshqa dinlarga tahsiri. Diniy mUrosasozliK. axloqiy qadriyatlarning UstUvorligi. BuddaviyliKning maxayana, Xinayana,

vajrayana lamaizm va boshya oqimlari.

lisUs xayotiga doir ilmiy baxslar. Yaxudiylik doirasida ilK xristian jamoasi. chyerKov tashKiloti . Iloxiyotilmi soxasidagi maKtablar. Diniy falsafa .Xristian chyerKovidagi bo'linishlar . CHyerKov tarixi. XristianlaKda gUmanizm ta'limotining paydo bo'lishi. KatoliKlar , ortodosKlar, protyestantlar. RoxibliK .Xristiandiniva sanhat Xozirgi zamon xristian dini. Xozirgi UzbyeKistonda xristian jamoalari.

REJA:

1. Jaxon dinlari tushunchasi va xususiyatlari.
2. Buddizm ta'limotining vujudga Kyelishi,ta'limoti,tarqalishi va manbaalari.
3. XristianliKning vujudga Kyelishi,ta'limoti, oqimlari va muqaddas Kitobi .

Tayanch iboralar:Budda shaxsi, braxmanizm, sinfiy tyengsizliK, buddizm ta’limoti, yovUzliKKa qarshi KUrash goyalari, buddizmda ahloq masalalari, KUshonlar davri, jahon dini. Iso Masih shaxsi, Bibi Maryam, “Bibliya”, xristianliKning shaKllanish jarayonlari, azob-UqUbatlardan qUtUlish goyasi, xristian tashKilotlari, xristianliKladgi oqimlar, dinniy Konfyessiyalar va xristianliK.

Adabiyotlar

1. I.A.KariMov "E’tiKod erKihligi Kohuhiy asosda bulsih" "UzbyeKistoh RyespubliKasi Oliy Majlisi 11-syessiyasida suzlagah hutKi"." AhdijohhoMa". 1998 8May 2 Z.Muhavvarov, G.XotaMov,S.UMar,SH.XaMrayev "Duhyeviy davlat va dih" 1998
3. "DihShuhosliK asoslari" ToshKyeht 1995
4. M.M.IsxaKov "XalK daxosihihg KadiMgi ildizlari va KurtaKlari" "Til va adabiyetta’liMi" jurhali 1993 2-soh 3-12 byet
4. "Moziydah taralgah ziye" IMOM Buxoriy .ToshKyeht .1998
5. U.Jurayev,Y.Saidjohov "Duhye dihlari tarixi" T."SHarK" 1998
6. B.YA.StavsKiy "Sudbbbi buddiziya v Sryedhyey Azii. M.1984
7. XryestoMatiya po islaMu. CHastb 1. M.1994
8. Iz istorii dryevhbix Kulbtov Sryedhyey Azii. Xristiahstvo ToshKyeht 1994
9. К Istorii xristiahstvo v Sryedhyey Azii, 19-20vv .ToshKyeht "UzbyeKistoh" 1998

1. Buddizmning asoschisi miloddan avvalgi 1-ming yilliKda yashagan Budda hisoblangan. U tarixiy shaxs bo'lib, 80 yil yashagan. Uning xUsUsida tUrli rivoyatlar mavjUd. Uning nomi xind tilida nUrlangan, oliy haqiqatga erishgan dyegan ma'noni bildiradi. Rivoyatlarga qaraganda, Kyeng ma'noda Ko'p marta ilohiy tUgilishlar tUfayli mUtloq barKamolliKKa erishgan; boshqalarga ham diniy najot yo'lini Ko'rsata oladigan odamdir.

Aslida barKamolliKKa erishgan inson diniy emas, dunyoviy najot (ozodliK, erKinliK, mustaqillik,

ma'naviyat) yo'lini bosib o'tishi va boshqalarga bu yo'lni Ko'rsatishi mUmKin xolos.

BU dinning rivoyatlarga Ko'ra bir odam hayr sahovatli bo'lishi va haqiqiy olamdagi orzU- havaslarning byehUdaligini tUShunishga yetib borishi natijasidagina BuddadyeK bo'lishi mUmKin emish. BU zararli fiKrdir. Inson dunyoga orzU-havas bilan, chin inson sifatida baxtli yashash, nasl qoldirish, yaxshi nom Uchun Kyeladi.

Tor ma'noda ega Budda buddizm asoschisi hisoblangan GaUtamadir. U go'yo "nUrlangan", ya'ni "haqiqiy bilimga erishgan"dan so'ng Unga SHaK'ya-MUni Budda nomi byerilgan. Rivoyatlarga Ko'ra U Gang daryosining o'rta oqimida joylashgan KichiK bir davlat shaxsining o'gli bo'lgan eKan. BU shaxsning xotini ilohiy homiladorliKdan GaUtamani tUggan. U voyaga yetgach, har qanday mavjUdoddyeK azob-UqUbatdan iborat dyegan xUlosaga Kyelgan. U 7 yil tarKi dunyoliKda yashagandan Kyeyin "haqiqatga erishgan" va buni shahar qishloqlar bo'ylab targib qila boshlagan.

GaUtama o'z ta'limotining asosiy qoidalarini h4 oliy haqiqath tUsida bayon etgan. Uning shogirdlari YEr yizida birinchi rohibliK (monaxliK) jamoasini tashKil etib, Ular joylashgan xonaqohlar qUrdirgan. Kyeyin Budda xayKallari o'rnatilgan hashamatli ibodatxonalar bunyod etilgan.

Eramizning II-III asrlarida to'plangan Buddaning tarjimai xoli haqiqatdan ham bor bo'lgan targibotchi haqidagi xotiralarga asoslanganmi yoKi yo'qmi eKanligi Dinshunoslikda hal qilingan emas. Biroq buddizmning birdan-bir hyaratUvchisih emasligi Shubhasiz.

DastlabKi buddizmdagi bu dunyo o'tKinchi dyegan da'volvr butUnlay asossizdir. Dunyo, olam abadiy. Faqat dunyodagi moddiy buyimlar, har bir odam o'tKinchidir. o'zi dunyoga vafo qilmaganlar bu byechora dunyoni byevafo dyeb da'vo qiladilar. BU asossiz da'vo boshqa dinlarda ham bo'lgan.

Buddizmdagi hiKmatlar, haqiqat haqidagi ba'zi bilimlar foydalidir xolos.

BU din eramizdan oldingi 273-232 yillarda yashagan, hUKmronliK qilgan impyerator AshoKa davrida hindistondan hshimoliyh mamlaKatlarga tarqalgan. Sharqda, YAponiya, Koryeya, shimolda MarKaziy Osiyoga, garbda YAqin va o'rta Sharqqa tarqalgan.

Buddizm hindistondan Kyeyin Ko'proq KUshon podsholigida qaror topgan. BU podsholiK qadimgi dunyo qUldorliK davlati bo'lib, Uning rivojlangan davri eramizdan oldingi 1 asr oxiri va millodning 3 asri boshlariga to'gri Kyeladi. BU podsholiK hozirgi MarKaziy Osiyoning Katta qismi, PoKiston, SHimoliy hindiston va ehtimol hozirgi UygUr avtonom ryespUbliKasi yerlarini o'z doirasiga olgan. BU podsholiKda yashagan elatlar birgina buddizmga emas, ZardushtiyliK, hindUizimga ham e'tiqod qilganlar.

KUshon podsholigi o'rnida V-VI asrlarda Eftalitlar davlati vujudga Kyelgan. Uning hUdUdi MarKaziy Osiyo, Afgoniston, SHimoliy-Sharqiy hindiston va Sharqiy TUrKistonning bir qismidan iborat bo'lgan. VI asrning 2-yarmida tUrK xoqoni Uni tor-mor qilgan. BU davrda qadimgi mahalliy dinlar bilan birga ZardushtiyliK va buddizm, so'ngroq xristianliK ancha Kyeng tarqalgan.

SHo'rolar davrida Ayritom, Qora tyepa, Dalvarzin tyepa, QUva Zartyepalarida arxyeologiya ishlari tashKil etilganda bu yerlarda Zardushtiylarning otashxonalari. Buddaning sanam, Katta va KichiK xayKalchalari topilgan. Uy hayvonlarining hayKalchalari, ramziy gildiraKlar bor bo'lgan. Zarb etilgantangalar ortida tUrli xUdolar-QUyosh,Olov, omad va ma'mUrchiliK xUdolari va haKozolar tasvirlangan.

DyemaK, KUshon va Eftalitlar madaniyatida ma'jUsiyliK,fyetishizm, otashparastliK, Kyeyin BuddaviyliK diniy e'tiqodlari tarqalgan.

Buddizm MarKaziy Osiyoda V-VIII asrlarda Krizisga Uchrab tarqalib Kyetgan.

XUlosa ShuKi, buddizm milloddan avvalgi 1-ming yilliK boshida vujudga Kyelib, hinditonda qaror topgan. hozirgacha Uning bir Ko'rinishi hindUizm davlat dini va hUKmron mafKUra hisoblanadi. BU yerdan KUshon podsholigi va eftalitlar davlati xUdUdlarigacha tarqalib, Ular tor- mor etilgach, parchalanib, o'rniga islom tarqatilgan; Shundan so'ng Uning ayrim asoratlari qolgan. Uning hayKallari MarKaziy Osiyoda yiqorida qayd qilingan tyepalarda topilgan.

2. Buddizm ta'limotining asoslari Uning TripitaKa nomli mUqaddadas yozUvida bayon etilgan. BU ta'limotda salbiy, zararli, gayri ilmiy goyalar anchagina bor. Masalan, Buddaning da'vosiga binoan har qanday borliq, har qanaqa shaKldagi va Ko'rinishdagi har bir hayot mavjUdotlarga azob byeradigan yomonliKdir. YOmonliK va azob-Uqibatlarning sababi odamzotning va hamma tiriK mavjUdotlarning bu dunyoga, go'yo qayta tUgilish dunyosiga bogliqligi, Unga Ko'ngil qo'yganligi; garchi bu dunyo syezgilar vositasida xis etilsa-da asli hayoli dunyo dyeb targib qilinadi.

Dinshunoslik fani bu da'volarni tan olmaydi, Ularni zararli dyeb hisoblaydi. CHUnKi ob'yeKtiv olam, ya'ni tabiyat va jamiyat birgina yomonliK emas, Ularda ezgUliK (yaxshiliK) ham Ko'p. BUlar bir-biriga zid o'zaro KUrashadi; bunda yomonliK, yovUzliK chyeKinadi; yo'qotiladi, yangilari paydo bo'ladi; Ular ham tor-mor bo'ladi, bo'lmasa oldi olinadi. Masalan, qUrgoqchiliKKa qarshi Kanallar, chigirtKaga zid dorilar, soctial KasalliKlarga qarshi emlashlar, zilzilaga qarshi syeysmiK byelboglar, vaxxobiyliKKa qarshi KUrashlar, talabalarni yomon o'qishiga qarshi talabni KUchaytirish ryeytinglarga, qat'iy amal qilish va haKozolar joriy etilgan.

Inson yomonliKKa qarshi doim ziddi zaxar tayyorlagan va Uni ishlatgan. Insonni qayta tUgilishi haqidagi Uydirmaga KyelsaK, U ham asossiz. har bir odam bir marta tUgiladi. Buddizmda da'vo etilganidyeK, boshqa tiriK mavjUdotlar, masalan maymUn, cho'chqa qiyofasiga Kirib qaytib Kyelmaydi. BU da'voning zararini Dinshunoslik allaqachon fosh etgan. BU fan xindilarni bu jonivorlar bizning ajdodlarimiz bo'lgan dyeb qishloq xo'jaligi zararKUnandalarini yo'qotmasligi, eKin, myevalarni talab, yeb yiboradigan maymUnlarga qasrlar qUrib byerishi bu xalqning och, yarim yalongoch yashayotganligining Kasofatidir. Ba'zi qavmlar sigirlar eKinlarini payxon qilsa, shox Ko'chada yirsa, yotsa, tyezaKlasa ham miq etmaydilar. BU o'sha xalqning o'tmish dinlar ta'siridan qUtUlmaganligidir.

BUddistlar o'ylaganicha bu dunyo asli hayoliy dunyo emas; U ryeal, haqiqiy, syevimli, ardoqli, inson Uchun goyat KyeraKli, foydali adabiy dunyodir. Faqat giyoxvand, alKogoliK, ovsar, mUttaham, tyerroristlarga vafo qilmaydi.

XUlosa ShuKi, buddizmning diniy ta'limoti mazmUni o'z davrida xalqlar hayotiga mUayyan darajada o'z ta'sirini Ko'rsatgan.

3. BU din ham boshqalari Kabi paydo bo'lishi bilanoq tUrli oqim, syeKta, tarmoqlarga bo'linib Kyetgan. TUrli mamlaKatlarda tUrlicha nom bilan atalgan. Masalan, janUbi-Sharqiy mamlaKatlarda himayana, shimoliy mintaqalarda mahayana, Xitoyda daosizm, YAponiyada sintoizm, Tibyetda lamaizm Shular jUmlasidandir.

BUtUn buddizmga xos bo'lgan xususiyat Uning ahloqiy-amaliy yo'naltirilganligidir; bu dinning o'zagini hto'rt olijanob haqiqath haqidagi goyalarni targib qilish tashKil etadi. BUlardan 1-azob- UqUbat chyeKish; 2-chisi Uning sabablari, 3-azob-UqUbatdan xolos bo'lish; 4-azob-Uqibatdan xolos bo'lishga olib boradigan yo'l. Buddizm ta'limotining butUn tizimi ana Shu 4 qoidani tUShuntirish va rivojlantirishdan, xUsUsan Ularda joylashgan shaxs avtonomligi, ya'ni qisman mUstaqilligiga bagishlangan.

Dinshunoslik asoslari nUqtai nazaridan haqiqat dyeb shahsning ongigiga, irodasiga bogliq bo'lmagan, voqyealiKda qanday bo'lsa Shunday holda in'iKos ettiriladigan rost, chin, rad etib bo'lmaydigan hodisa va dalillarni aytiladi. SHUning Uchun haqiqat oliyjanob bo'lmaydi; odam Shunday bo'lishi mUmKin. Azob chyeKish, Uning sababi, Undan xalos bo'lish, Uni bartaraf qilish v.x. shaxs yoKi ijtimoiy hodisalar bo'lib, Ular haqiqatdan yiroq yoKi Unga yaqin, tyesKari ham bo'lishi mUmKin. Azob chyeKish his-tUygUga tyegishli; U sUb'yeKtivdir; birov Unga chidaydi, boshqasi faryod, is'yon Ko'taradi. haqiqat esa sUb'yeKtiv emas, ob'yeKtiv bo'ladi, mavhUm emas, ryeal bo'ladi.

Buddizmning ahloqiy mye'yorlarida odam yovUzliKKa qarshi chiqmasligi, yivosh, itoatKor, mUrosasiz bo'lishi KyeraK dyegan ta'limot ham bor. BU ham bizning falsafa, etiKaga mos emas. BUlar, jUmladan Dinshunoslik asoslari yovUzliKKa qarshi ayovsiz KUrashishni, Uni yo'qotishni, aKs holda U inson va jamiyatga battar zarar Kyeltirishini isbotlagan. Daraxtning bo'shini qUrt yeydi, qovUnning yaxshisini chiya bo'ri, UzUmning pishganini, o'rab qo'yilmasa ola qanot yeydi dyegan hiKmatlar bor. SHUnday bo'lmasin Uchun dUshman bilan yizma-yiz Kyelganda, qaynona xaddidan oshganda xUjUmKor, jasUr, qo'rqmas, KUrashchan bo'lishi KyeraK; itoatKorliKni chyegarasi bor; Undan oshsa rahbarlar nazar-pisand qilmaydi; mUrosasozliK yomon illat; U odamni qo'rqoq, qat'iyatsiz, KyeliShuvchan, loqayd, byefarq qilib qo'yadi. Talabalar shiddatKor, qat'iyatli, jasUr, princtipial, bir so'zli, mUrosasiz bo'lsinlar.

Buddizmning ahloqiy goyalarda bilim, jUmladan ahloqiy mye'yorlar xUdojo'yliKKa xizmat qilishi KyeraK dyegan da'vat ham bor. BU da'vat tahlil etilsa asossizligi ma'lUm bo'ladi. Bilim, ayniqsa, ilm-fan jamiyat taraqqiyotiga, tabiatni insonga bo'ysUndirishga, salbiy omillarni yo'qotishga shaxs, jUmladan talaba Kamolatiga xizmat qilishi shart; xUdojo'yliKKa esa diniy ta'limot xizmat qilavyersin. LyeKin buddizning bilimlar azob-UqUbatdan qUtilishga xizmat qilishi zarUr dyegan da'vosi jUda to'gri. Masalan, myedictina bilimlari hamma odamlar Uchun sUv bilan havodyeK zarUr.

XUlosa ShuKi, buddizm ta'limotida ijobiy jihatlardan Ko'ra salbiy, goyat Ko'xna,. gayriilmiy da'vat, nasixat, tavsiyalar va o'rinsiz chyeKlash, asossiz ta'qiqlashlar UstUnroqdir. SHUning Uchun bu din tyez parchalanib Kyetgan.

4. Buddizmning muqaddas yozUvi TripitaKa eramizdan oldingi 1-ming yilliKda bitilgani Uchun zamonlar o'tishi, hindistonda har xil o'zgarishlar yiz byerishi natijasida talabga javob byermay qolgan; buddistlar orasida ziddiyatlar, xatto KonfliKtlar yizaga Kyelgan. Buddizm hindistonda KUshon podshoxligi davrida ravnaq topib, Kyeyin Uning ta'siri Kamayib, o'zi bo'linib, o'z o'rnini hindUizmga bo'shatib byergan. XII asrga Kyelganda bu o'lKada dyeyarli yo'qolib, boshqa mamlaKatlarga Kyengroq yoyilgan.

Buddizm orasida boshqa jaxon dinlaridagi Kabi Ko'plab oqim va syeKtorlarning KUrashi hamisha yiz byerib tUrgan. Buddizmning himayana, mahayana dyegan yiriK shaKllari Kyeng tarqalgan. Tibyetda esa XIV-XVI asrlarda lamaizm shaKllangan. Xitoyda boshqasi bo'lgan.

XX asr o'rtalariga Kyelib buddizm Garbiy Yevropa mamlaKatlarida ommalashib Kyetgan. BU asrning oxirlari 80-90 yillarda nyeobuddizm va myetabuddizmning bir qancha oqimlari paydo bo'lgan. hozirgi davrda Osiyoning o'zida saqlanib qolgan mintaqaviy shaKllarining Uyishmalari ijtimoiy hayotga, siyosatga aralashib, goh ijobiy, goh salbiy rol o'ynamoqda. Endi yaxlit buddizm yo'q, mintaqaviylari qolgan. Buddizmning bir qanoti Yevropaga o'tgan.

hindistonning ingliz mUstamlaKasi sirtmogidan chiqishi Uchun olib borilgan milliy-ozod liK xaraKatida hindUizm, himayana, mahayana oqimlari mUhim siyosiy rol o'ynaganlar. BUlarning salbiy roli ShundaKi, Ular vastachiliK guruxbozliKni KUchaytirib, hind xalqi qavm, tabaqalar orasiga nifoq solmoqda; musulmonlar bilan hindiylar orasida nizolar Kyeltirib chiqarmoqdalar. YAponiyada birmUncha mU'tadil, yivvosh, radiKal emas, biroq impyerator parast sintoizm hUKmron. Lamaizm esa Tibyetda, BUryatiya, TUva, Altayda Kyeng tarqalgan.

XUlosa ShuKi, buddizm o'rta asrlardayoq Krizisga Uchrab, parchalanib, yaxlit, bir butUn dindan mintaqaviy dinlarga aylanib Kyetgan.

3.. XristianliK jahon dinlaridan biri bo'lib, eramizning 1-asri 2-yarmida RUmo impyeriyasining Sharqiy viloyatlarida Ko'p xUdoliK dinlari o'rniga qUllar va mazlUm elatlarning dini sifatida yaKKa xUdoliK (monotyeistiK) shaKldagi tarzda shaKllangan. DyemaK, U dastavval dyemoKratiK xususiyatga ega bo'lgan. SHUning Uchun tyez, oson tarqalgan. Davrlar o'tishi bilan Uning Ushbu xususiyati Kamayib, hUKmron tabaqalarning dini bo'lib qolgan.

MazlUm tabaqalar o'zlarini goyat ogir, mUsibatli va KUlfatli hayotdan go'yo qUtqarUvchi, xalosKor-myessiya Kyelishiga Umid boglatadigan dini sifatida yizaga Kyelgan.

XristianliKda xUddi yahUdiyliK, islomga o'xshab ajr, ya'ni taqdirlanish, ragbatlanish goyasi bo'lgan. Unga binoan, diniy ta'qiqlarni buzganliK Uchun jazo olish yoKi dinga sadoqat bilan amal qilishliK, taqvodor hayot KyechirganliK Uchun gayri tabiiy KUchlarning taqdirlashidir. YAngi dinni tarqatUvchi mazlUmlarni aldash Uchun Shu Uydirmadan foydalanganlar. BU ajr yaKKa xUdoliK dinlariga asoslangan ijtimoiy ahloqqa, ilohiyotga xos gayri ilmiy ta'limotdir.

Islomdagi Kabi xristianliKda ham do'zax va jannat haqidagi ta'limotida ajr Konctyepctiyasi o'z ifodasini topgan. Unga binoan odamlar bu REJA dunyodagi yaxshi yoKi yomon xatti-xaraKatlari Uchun oxiratda ajrini tortadi dyeyiladi. GUnoxKorlar do'zax azobini tortar, taqvadorlar jannat rohatini Ko'rar emishlar.

hDinshunoslik asoslarih ajrni, U bilan boglangan jannat va do'zax tushunchasi faqat diniy goyada mavjUd dyeyiladi. Ularni ibtidoiy din Koxinlari o'ylab topgan; odamlarni dinga bo'ysUndirish, Unga ishonmaganlarni, ogohlantirish Uchun o'ylab topilgan; bu diniy fiKr dindan dinga o'tib, mUraKKablashib, butUn boshli esxatologiya goyasi vujudga Kyelgan. Agar U rost bo'lsa, qiyomat bo'lib, yer yizi yaKson bo'lishi, tiriKlar haloK bo'lib, hamma o'lganlar qayta tirilishi KyeraK. Etnografiya byergan ma'lUmotlarga Ko'ra hozirgacha dunyoga 70 mld. Odam Kyelib Kyetgan.

Barcha dinlar Kabi xristianliK ham zamonlar o'tishi bilan sinfiy jamiyatlarda xUKmron sinf va ijtimoiy tabaqalar maqsadlariga mUvofiqlashtirilgan; IVasr boshlariga Kyelib RUmo impyeriyasining davlat diniga, hUKmron mafKUrasiga aylangan.

XristianliK rivojiga Konstantinopolp patriarxi Nyestoriy o'zining ilohiyotga doir qarashlari bilan

mUayyan xissa qo'shgan. Qandaydir sabablarga binoan VI asrdan boshlab, qUvginga Uchrab nyestoriylar MarKaziy Osiyoga Ko'chib Kyela boshlaganlar. Ular faKtoriyalar dyeb atalgan diniy Uyishmalar tashKil etib, SUgdiyonada xristian dinini tarqatganlar. Natijada majUsiyliK dinlari zamon talablariga javob byerolmay qolgach, Ulardan yiz o'girib, xatto TUrK xoqonlari, mo'gUl xonlari orasiga ham xristianliK yoyilgan.

XristianliKning KosmopolitiK, ya'ni elat, xalq, millat ajratmaydigan din eKanligi oldin mazlUmlar manfaatlarini ifodalagan, Unda missionyerliK, ya'ni dinni tarqatish haraKati KUchliligi, ijtimoiy- siyosiy, ahloqqa xos dastUrlarning mavxUmligi, sinfiy va milliy farqlarni baravarlashtirish bu dinning nisbatan tyez tarqalishiga imKon byergan. X asrda Kiyev RUsi cho'qintirildi. SHUndan boshlab, U RUsiyaga ham yoyila boshladi.

XristianliK butUn Yevropa, SHimoliy va JanUbiy AmyeriKa, Avstraliya qit'alariga yoyilgan. MissionyerliK hozir ham Kyeng Ko'lamdadir. Masalan, O'zbekistonda Koryeyslar nisbatan bir joyga to'planib yashayotgan qishloqlarda rUs chyerKovlari qUrilib, Koryeyslarni ham xristianliKKa cho'qintirmoqda. Ilgari musulmon bo'lib, AmyeriKaga Kyelib qolgan nyegrlar ham xristian bo'layotir.

XUlosa ShuKi, xristianliK 1-asrda RUmoda paydo bo'lib, so'ng hoKim sinflarning davlat dini va xUKmron mafKUrasiga aylanib, pirovardida jahon diniga aylangan. IIк xristianliK jamoalari iUdaizm(Yaxudiylik) doirasida paydo bo'lgan. SHUning Uchun Bibliya har iKKala din Uchun birday muqaddas yozUvdir.

IIк xristianliK diniy ta'limotining Pavyel va Uning shogirdU izdoshlari bayon qilganlar. 325 yili bo'lib o'tgan jaxon NiKyeya sabori (maxsUs yigini) xristianliKKa xos asosiy aqidalarning qisqacha bayonini bitgan; bu xristian e'tiqodining ramzi (simvoli) bo'lib, islomdagiga o'xshagan iymon Kalimasi bo'lib qolgan.

XristianliK ta'limotining asosiy mazmUni-xUdoning o'gli - xUdo-odam Iso Masih haqidagi ta'limotdir, rivoyatlarga qaraganda U go'yo osmondan tUshib, odamlarni dastlabKi gUnoxlardan xolos etish Uchun gayridinlarning qiynoqlari va o'limiga rozi bo'lgan; Uni Kryestga o'xshagan parchinlab o'ldirgan; Kryest Shundan Kyelib chiqqan; Undan so'ng mo'jiza yiz byerib, U tirilgan va yana osmonga chiqib Kyetgan emish. BU dinga Ko'ra oxiratda Iso yana 2-marta osmondan qaytib tUshib, tiriKlarU o'liKlarni sUd qilar eKan. Xristianlarni tUrli nav'larga bo'lib, gUnoxKorlarni dUzaxga, savoblilarni jannatga jo'natar emish. Boshqa dinlar, chUnonchi yahUdiyliKda ham Shunday rivoyatlar bor.

Iso o'gitlarida Uning mUhlislariga bu o'gitlar amal qilish, tUrli mashaqqatlarga Iso Kabi chidash shartligi, buning evaziga esa Ular oxiratda ajr (mUKofot, ragbat)ga erishishlari xristianliKdagi asosiy da'volar singdirilgan.

XristianliK ham boshqa dinlar Kabi o'zga dinlar ta'siriga dUch Kyelgan. Uning ta'limotining tarKib topishiga Sharq diniy e'tiqodlari, ayniqsa yaxUdiylarning mahdiyliK haqidagi Uydirmalari, yaxUdiy-YInon va Undan Kyeyingi davrlarning falsafiy goyalari ta'sir etgan.

XristianliK ta'limotining shaKllanish jarayoni bir nyecha asrga cho'zilgan. Jahon NiKyeya va Konstantinapolp saborlari ishlab chiqqan e'tiqod timsoli bir nyecha marta o'zgargan va to'ldirilgan. BUnda daxanaKi janglar Ko'p bo'lgan.

GUnohlarni yivish, xUdoni zUhr etish, cho'qinish marosimlari, non va vinoni tatib Ko'rish odatiga, iKona (but)larga topinish va haKozolarga mUnosabat bilan bogliq bo'lgan KUrash ayniqsa cho'zilgan. Muqaddas yozUvlar bular haqida har xil, goxo ziddiyatli fiKrlar bayon etilgan.

TashKiliy jihatdan xristianliK hyech qachon va hyech bir mamlaKatda yagonaliK, yaxlitliK Kasb etmagan. hozir ham Shunday. BU hol Ushbu dinning ham tUrli saviyadagi, har xil manfaatni Ko'zlangan odamlar boshqa-boshqa sharoitlarda yashagan rUxoniylar ijod qilganliKlaridan dalolat byeradi. BU xolatni xristianliKning o'rta asrlardayoq 3 yiriK oqimga - pravoslaviye, Katolictizm va protyestantizmga bo'linib Kyetganligidan izoxlash mUmKin. BU ham yetmagandyeK, bularning har birini yana tUrli yo'nalish, gurux, syeKtalarga bo'linib Kyetgan. Natijada xristianliK chUqUr inqirozga Uchragan, parchalangan; Undan yiz o'girUvchi, Unga qarshi chiqUvchilar, goyat Ko'paygan.

Krizisdan qUtilish, dinni haloKatdan saqlab qolish, KatoliK chyerKovi Uchun XIII asrda inKivizictiya, ya'ni chyerKov sUdi tashKil etilgan. VatiKanda Papa xoKimiyati tUzilgan. InKvizactiya bid'atga, papa xoKimiyati dUshmanlariga, dunyoviy bilim vaKillariga qarshi KUrashish Uchun tUzilgan. U yiz yillar davomida amal qilib, o'taKyetgan shafqatsizliK qilgan. Millionlab odamlarni jismoniy qiynoqlarga solgan, qamoqxonalarda chiritgan; hatto olovda KUydirgan. Masalan, UlUg olim, faylasUf Djordano BrUno gUlhanda yondirilgan. Galilyey 27 yil qamoqxonada azob tortgan. Natijada xristianliKKa qarshi qo'zgolon, is'yon, galayonlar, ryefarmatorliK, zamonaviylashtirUvchiliK, fundamentalistiK va eKstryemistiK haraKatlar avj olgan. hozir nisbatan biroz tinchigan.

XUlosa ShuKi, xristianliKning ta'limoti mohiyati gayri ilmiy, mazmUnan KyesKin ziddiyatli, shaKlan xilma-xil, Ko'p tarmoqli dindir. Faqat Katolictizmlarida ryegional tashKilotlar jUda Ko'p. RUsiyadagi pravoslaviya chyerKoviga patrialxal sinod rahbarliK qiladi. Uning bosh rahnamosi hozir AlyeKsiy II dir.

XristianliKda ham axloq masalalariga Katta e'tibor byerilgan. Xozir ayniqsa Shunday. Xristian isloxiyotchilari bu dindagi axloqiy mye'yorlarni UmUminsoniy dyeb da'vo qilib, bu axloqning o'zini esa eng oliy d a raj ali va insonparvar axloq dyeb ishontirishga zo'r byerib o'rinadilar. BUning Uchun Ular 1-navbatda myexr- mUxabbat xaqidagi goyani dalil qilib Kyeltiradilar. Ayni paytda xristian iloxiyotchilari bu dindagilar gUnoxiga botganliKlari Uchun xristian axloqini odamlar ongiga sindirish mUmKin bo'lmay Kyelganligini tan olishga majbur bo'lmoqdalar. BUnga xistianlar orasida qotilliK, o'griliK, qallobliK, reKyetchiliK, byezoriliK Kyeng tarqalgani sabab bo'lmoqda.. LyeKin xristianliKda axloqsizliKni oqlab tasvirlash Uchun hasosh hamisha topiladi. BUnda aybni dinga emas, ijtimoiy tUzimga, siyosiy vaziyatga va ma'naviy Krizisga yopishtiradilar.

XristianliK axloqi odamlar moxiyatan axloqsizliKKa moyildir, faqat xUdo mUtloq axloqlidir dyeb da'vo qiladilar.Axloqqa baxo byerish xUqUqiga ega bo'lgan yaKKayi-yagona xaKam (sUdiya) aynan xUdo, dyeb targib qiladilar.

Dinshunoslik asoslari nUqtai nazaridan bu da'volar butUnlay o'rinsiz. Odamning biologiK va ijtimoiy moxiyatida axloqsizliKKa moyilliK yo'q. Faqat U go'daKliK yoshidan o'tib, balogatga yeta boshlagandan Uning axloqi shaKllana boshlaydi. BU davrda U o'z bilimiga, aqliga, ma'naviyati, ongiga ega eKanligiga, U qanday miKromUxitda, ya'ni oilada, qo'ni-qo'shni, maxalla, qarindosh -UrUg, o'qUv va ishlab chiqarish jamoalari, Ulfatlar oshna- ogayni mUxitining xususiyatiga, axloqiyliK darajasiga mUtanosib xolda mUayyan axloqqa ega bo'ladi. DyemaK, axloq tUgma emas. U odamning moxiyatidan Kyelib chiqmaydi; U odamning bilim saviyasiga, ongliK darajasiga, miKro va maKro mUxit ta'siri xususiyatiga bogliq.

XristianliK axloqiga Ko'ra yana bir fazilat hamma qilgUliKlarni Kyechiravyerishdan, binobarin, arzisa yoKi arzimasa, boshqalar gUnohini, azobini, yovUzligini afv etishdan iborat; bu ham odamning moxiyatan gUnoxKorligidan Kyeltirib noo'rin xUlosa chiqariladi. BU ham bizning etiKa- axloq xaqida fanimizga aslo to'ri Kyelmaydi. Kyechirish darajasi, xaraKtyeri, vaqti, o'rni aslo bir xil emas. Masalan, qastdan, bilib- tUrib qilingan jinoyatini aslo Kyechirib bo'lmaydi, mayda-chUyda dilozorliK, tasodifan, bilmasdan qilinib qo'yilgan, Uzr so'ralgan, taKrorlanmasliKKa va'da byerilgan gUnoxlarni Kyechirsa bo'ladi. Masalan,

talabaning institUt doirasidagi progUlini, byezoriligini, aldamchiligini, byeandishaligini Kyechirib bo'lmaydi; mayda- chUyda gUnoxlarnigina shartli ravishda, qattiq tanbyex byerib, Uzr so'ratib, taKrorlanmasliKKa va'da olib Kyechirsa bo'ladi.

Endigina paydo bo'layotganda mazlUmlar dini sifatida shaKllangan xristianliKda oddiy odamlarining orzU-Umidlari ham o'z ifodasini topgan. Masalan, barcha byeva-byechora, yetim-yesirlarning birodarligi, qavmU-qarindoshlarga myexr- mUxabbat bilan qarash lozimligini va xoKazolarga Kyeng o'rin, e'tibor byerilgan. BU goyat ijobiy axloqiy fazilat edi. Biroq, KyeyinchaliK bularni targib qilish va Ularga amal qilish sUsaygan. Ko'proq ogizda, muqaddas yozUvlar qogozida qolgan. CHUnKi, KyeyinchaliK chyerKov bu da'volarni oddiy dindorlarni o'ziga qarshi qaratib, yoppasiga myexr- mUxabbat Ulashish, taqdirga tan byerish va itoatKor bo'lishni targib qila boshlagan. Xozir ham Shunday qilinmoqda. BU xol chyerKovning ilK xristianliKdan chyeKinishidir.

CHyerKov o'tmishda ham, hozir ham mazlUmlarning azob- UqUbatlari evaziga byeriladigan ajr (mUKofat) ni va dalolat tantanasini h xUdoning saltanatih va marhamatiga boglab qo'yadi; bularning qachon Kyelishi provardida faqat Shu xUdoning irodasiga boglab qo'yiladi. SHU sababdan chyerKov oddiy dindorlar ommasini mavjUd adolatsiz jamiyatni qayta qUrish olib borayotgan KUrashni axloqsiz dyeb e'lon qiladi.

hDinshunoslik asoslarih chyerKovning bu da'vosini nasiya,aldov, Kafolatsiz va'da, natijasiz tasalli byerish dyeb baxolaydi.

XristianliKdagi Uch yizli odam- xUdo, o'gil- xUdo va muqaddas rUx Kyeng targibot qilinadi. XUdo o'gil- Iso Masixning o'zi azob- UqUbatlari ostida o'lib, osmonga parvoz qilib Kyetgan. Qachon hqaytarilib, qayta yerga tUshishih xaqidagi rUxoniylarning o'zi ham fiKr bildira olmaydilar. Ungacha mazlUmlar ezilib, xoKisor bo'lib, taqdirga tan byerib, xayotdan кo'z yimib Kyetavyeradilar.

XristianliKda yovUzliKKa KUch bilan qarshi chiqmasliK, yomonliKKa iloji boricha yaxshiliK qilish KyeraKligi xaqidagi goyani ham xyech qanday taxlil va tanqidga arzimaydi.

XUlosa ShuKi, xristianliK axloqi UmUminsoniy axloq mye'yor va tamoyillarga mUvofiq emas; Unga aKsariyat dindorlar ham, xatto ayrim rUxoniylarning o'zlari ham xar doim, hamma yerda, xarqanday sharoitda amal qilavyermaydilar.

4. Ma'IUmKi, xozirgi davrda mUstaqil O'zbekistonda 120 dan ziyod millat va elat yashaydi. BUlar 15 Konfyessiyaga, ya'ni diniy Uyishmaga e'tiqod qiladi. BUlar orasida islomdan so'ng 2- o'rinni xristianliKning pravoslaviya oqimi egallaydi. Uning bir nyecha chyerKovi va marKaziy Ushmasi bor: baptist, iyegovist, advintist Kabi syeKtalar bor. Kadrlarni MosKva va boshqa shaharlardagi syeminariyalar tayyorlab byeradi; diniy adabiyot va vaqtli matbuot nashrlari ham U yerlardan olinib Kyelinadi.

O'zbekiston KonstitUctiyasi va Unga asoslanib ishlab chiqargan vijdon erKinligi va diniy tashKilotlar to'grisidagi, yangi taxrirdagi KonUnga asosan ryespUbliKadagi barcha diniy Uyishmalar erKin, oshKora, tyeng xUqUqli tarzda faoliyat Ko'satmoqdalar. BU xUqUq va erKinliKlar qonUn bo'yicha Kafolatlangan. BU qonUnlarga binoan biror Konfyessiyaga imtiyoz byerilmagan; qonUnlar doirasidagi faoliyat chyeKlanmaydi; Ularning a'zolari va raxbarlari ham qonUnlashtirish xUqUq va erKinliKlardan byemalol foydalanishlari mUmKin. o'zlari Uchun Kadrlar tayyorlash, matbuot organi tashKil etish, saylovlarda ishtiroK etish, itimoiy xayotda qatnashish, KyeKsayganda, yoKi myexnatga layoqatsiz bo'lib qolganda nafaqa olish Kabi xUqUqlarga egadirlar.

RyespUbliKamizdagi barcha Konfyessiyalar orasida totUvliK hamjixatliK mavjUd bo'lib, xalqimizni

tarbiyalashga, tinch va xavfsizliKni saqlashga salmoqli xissa qo'shmoqdalar. XUlosa ShuKi, xozirgi davrda O'zbekistonda xristian chyerKovi va boshqa diniy Konfyessiyalar Kabi KonstitUctiya va vijdon erKinliK qonUni byergan xUqUq va erKinliKlardan byemalol foydalanmoqdalar; bular to'la Kafolatlangan.

Barcha Konfyessiyalar, xatlar, hamjixat yashab, davlat va siyosiy masalalariga aralashmasdan, xoKimiyat talashmasdan, o'z funkchiyalarini xotirjam bajarayotirlar. Davlatimiz bilan Ular orasida xyech qanday ziddiyat va tUShunmovchiliKlar yo'q.

TAKRORLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Buddizm dini dastlab qachon va qayerda paydo bo'lgan?
2. Buddizm dinining asosiy goyalari nima?
3. Buddizmdagi hto'rt olijanob haqiqath to'grisidagi goyalarda nimalar yoritilgan?
4. Buddizm ta'limotining ijobiy va salbiy jihatlarini Ko'rsatib byering.
5. Buddizm dinining Krizisi to'grisida nimalarni bilasiz?
6. XrisitianliK dastlab qachon va qayerda paydo bo'lgan?
7. XristianliKdagi asosiy oqimlar qaysilar?
8. XristianliKning axloq xaqidagi ta'limoti qanday?

9.O'zbekistonda hozirgi KUnda xristian chyerKovining tUtgan o'rni qanday?

4- MA'RUZA.O'zbeкistonda diniy jamoalar

Davlat ta'lim standarti

O'zbekistonda dinga bo'lgan munosabatni ijobiy tomonga o'zgartirilishining sabablari va Undan Ko'zlangan maqsad. XuKumatimiz tomonidan din soxasida olib borilayotgan siyosatning odilona va oyilona talablar asosida amalga oshirilayotganini anglatish, Shu bilan birgaliKda xUKUmatimizning dinga bo'lgan mUnosabatini erKinlashtirilishi natijasida diniy eKstrimistiK tashKilotlarining shaxobchalari mamlaKatimizga Kirib Kyelib o'z maqsadlarini amalga oshirishga Urinishlari xaqida ham tasavvUrni shaKllantirish.

Dastur

Vijdon erKinligi -diniy e'tiqod erKinligi.UzbyeKiston RyespUbliKasida vijdon erKinligining qonUnan Kafolatlanishi. Diniy eKstrimizmga yo'l qo'yilmasliK choralarining Ko'rilishi.

Vijdon erKinligi va diniy tashKilotlar masalasi. BMT ining Ustavida vijdon erKinligining chz ifodasini topishi.

BU masalaning davlat, jamiyat va diniy tashKilotlar orasidagi mUnosabatlarning mUstaxKamnishidagi o'rni .

Mustaqillik Vadin. UzbyeKiston RyespUbliKasining KonUstitUctiyasi tomonidan vijdon erKinligining Kafolatlanishi. hVijdon erKinligi va diniy tashKilotlarto'grisidahgi yangi taxrirdagi qonUnning qabul qilininishi. UzbyeKistonda amalda bo'lgan tUrli diniy Konfyessiyalar. Milliy istiqlol va mahnaviyat bir-biriga bogliq tushuncha eKanligi. Mahnaviyatning tarixan qaror topib barishida madaniyatva dinning o'rni Diniy dunyoqarashning insoniyat xayotidagio'rni.

BarKamol insonni shaKllantirish UzbyeKistlon mUstaqilligini mUstxKamlashning nazariy asosi eKanligi. Dunyoqarashlar erKinligini tahminlash jarayonida xar bir odamda shaxsiy fiKr, mavqyening shaKllanishi. Imonli, Komil insonlarni tarbiyalash O'zbekiston mUstaqil Kyelajagi Uchun Kafolat eKanligi.

REJA

1. Sobiq ittifoq davrida dinga bo'lgan munosabat.
2. O'zbyeKistonda vijdon erKinligining o'aror topishi va diniy tashkilotlar faoliyati.
3. O'zbyeKiston islom sivilizastsiyasining muhim markazi.
4. Diniy eKstrimizm va Fundamentalizm ularning jamiyat xayotiga taxdidi.

Tayanch iboralar:

Yevropa madaniyati ta'siri, Rossiya istibdodi, islom diniga salbiy mUnosabat, KommUnistiK mafKUra goyalari, mustaqillik va vijdon erKinligi, o'zliKni anglash: mustaqillik va din, dunyoviy davlat va din, davlat va din mUnosabatlari, diniy mUassasalar, mahnaviy madaniyat va din, islom va ahloq, barKamol inson shaxsi. : islom fundamentalizmi, islom fundamentalizmi goyalari, diniy eKstryemizm, havfsizliKKa tahdid, vahobiyliK, dunyoviy davlat va din.

Adabiyotiar

I. A.KariMov "UzbyeKistoh 21 asr busagasida: XavfsizliKKa taxdid, barKarorliK shartlari, tarraKKiyet Kafolatlari" ToshKyeht 1997 176-bet
3. I.A.KariMov " UzbyeKistioh 21 asrga ihtilMoKda" ToshKyeht 1999 86- bet
4. I.A.KariMov "Ollox KalbiMizda, yiragiMizda" ToshKyeht 1999y 46- bet
5. I.A.KariMov "E'tiKod erKihligi Kohuhiy asosda bulsih" "UzbyeKistoh RyespubliKasi Oliy Majlisi 11-syessiyasida suzlagah hutKi"." AhdijohhoMa". 1998 8May
6. A.IbroxiMov. X.Sultohov, H.Jurayev "Vatah tuygusi " ToshKyeht 1996 y 73- bet
7. Z.Muhavvarov, G.XotaMov,S.UMar,SH.XaMrayev "Duhyeviy davlat va dih" 1998
8. I.Abdullayev Dih hiKobidagi jihoyatchilar "UzbyeKistoh ovozi"1998 2Mart
9. A.Abdullayev "MaKsad asli hiMa edi?" "UZbyeKistoh adabiyeti va sah'ati" 1998 27 Mart
10. G.Eshohov "DuhyeviyliK va dihiyliK Muvozahati" "AhdijohhoMa" 1998 1May
II. "DihShuhosliK asoslari" ToshKyeht 1995
12. M.A.UsMohov "IsloM aKidalari va MarosiMlari" ToshKyeht "UzbyeKistoh 1975
13. U.Jurayev,Y.Saidjohov "Duhye dihlari tarixi" T."SHarK" 1998
24. G.XataMov,sh.XaMrayev "Bir bolaga yetti Maxalla ota-oha" "Xalq suzi.2004 y 24 mart

1. Islom o'zining mustaqillik sharoitlaridagi mUayyan nUfUzli samarali ta'sirli mavqyeiga osonliK bilan yetib Kyelgani yo'q. BU yo'lda U Katta qiyinchiliK, ziddiyat va o'rta asrlardagi mavqyeini tiKlash Uchun KUrashdi. Ayniqsa SHo'rolar sharoitida Unga Katta shiKast yetKazildi.

Birinchidan, UmUman MarKaziy Osiyoga, xUsUsan O'zbekistonga Yevropa madaniyatining Kirib Kyelishi ijobiy va salbiy jixatlarga olib Kyelgan. CHUnKi, bu madaniyatda taraqqiyparvar imKoniyatga xos tabiiy va ilmiy bilimlar Ustivor bo'lgan. BUlar maxalliy boy ma'rifat va Kyeng qamrovli ma'naviyat Kyeltirgan. BUnday dunyoviy bilimlarni tarqatUvchi ziyolilarni tayyorlaydigan dunyoviy maKtab, dorilfUnUn, madaniy - oKartUv mUassalari, ommaviy axborot vositalari, KommUniKactiya vositalari v.x. Kiritilgan. BUlar o'lKamizda qUlay mUxitga dUch Kyelib, tyez, oson ildiz otgan. Islom bularga KarshiliK Kilmagan, balKi musulmonlarni Ularni egallashga da'vat etgan.

Natijada Yevropa madaniyati tUfayli jamiyat xayotida tUb o'zgarishlar yiz byergan. Odamlar Yevropagacha myebyellar, Kiyim, Kyerosin lampa, KyeyinroK elyeKtr chiroqlaridan, ilK transport- tramvay, vyelosipyed, paravoz, pochta, tyelyegraflardan foydalana boshlaganlar.

YIKoridagi yangiliKlar islomga ham ijobiy ta'sir etgan. SHaroit, vaqt va o'rin talablarini tyez, oson xisobga olish Kabi xususiyatlarga ega bo'lgan islom ham esKirgan aqida, an'analardan voz Kyechib, musulmonlarni ilgor fan, madaniyat, adabiyot, san'at, axloqni o'zlashtirishga da'vat etgan; Ularni xat-savodli, bilim-ma'rifatli, axloq - odobli bo'lishlariga yordamlashgan. hatto diniy maKtab, madrasalarda ham Yevropacha myebyellar, zax, KorongU xUjralar o'rniga yorUg, Yevropacha KommUnal xizmat anjomlaridan, talabalarning maishiy xayoti Uchun qUIay yashash masKanlari, zamonaviy jixozlangan, dunyoviy adabiyotlar ham Kyeltiriladigan qiroatxonalar vujudga Kyeltirilgan. Diniy va dunyoviy adabiyotlarni nashr etadigan tosh bosma, litografiya, Kanctyelyariya tovarlariyi o'qUv qUrollari ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan.

Yevropa madaniyatining ijobiy ta'siri ostida va o'lKamizda yiz byergan ijtimoiy - iqtisodiy, madaniy o'zgarishlar ta'sirida XIX asr o'rtalaridan boshlab ma'rifatchiliK xaraKati Kyeng yoyilgan. BUnda 50 ga yaqin shoir, shoira, yozUvchi, olim, jUmladan Anbar otin Kabi faylasUf, tarixchi, UqitUvchi, tarjimon, san'atKor, xattot v.b. faol ishtiroK etganlar. BUlar Katorida dastavval shoira Nodiradan tortib MUazzamgacha, Donishdan e'tiboran Avloniygacha yashagan, ijod qilgan ma'rifat fidoyilari samarali myexnat qilganlar.

I. Karimov Tarixiy xotirasiz KyelajaK yo'q (hMUloqoth, 1998 y, 5-son) asarida hJamiyat taraqqiyotining asosi, Uni mUqarrar xaloKatdan qUtqarib qoladigan yagona KUch-ma'rifatdirh dyegan goyat chUqUr mazmUnli goyani olga sUrib, bu hyagona KUchh ning pyeshqadamlarining zo'r mamnUniyat bilan eslagan edilar. Asar mUallifi goyat o'rinli ravishda ta'KidlaganidyeK, hAsrimiz boshida TUrKistonda Kyechgan voqyealarni bir eslang. Nyega bu o'lKada Usha yillari ma'rifatchiliK haraKati har qachongidan ham KUchayib Kyetdi? NyegaKi, chor Rossiyasi asoratiga tUshib qolib, butKUl tanazzUlga yiz tUtgan o'lKani Uygotishga, xalqning Ko'zini ochishga faqat ma'rifat orqaligina erishish mUmKin edih.

Garchi ryespUbliKamiz xalqi ma'rifatchiliK haraKatining Uchchala bosqichini allaqachon bosib o'tgan bo'lsa ham yirtboshimiz aytganidyeK hMa'rifatparvarliK biz Uchun bugUn ham o'z ahamiyatini yUqotgani yUK, yUqotmaydi ham. Aql - zaKovatli, yiKsaK ma'naviyatli Kishilarni tarbiyalay olsaKKina, oldimizga KUygan maqsadlarga erisha olamiz, yirtimizda faravonliK va taraqqiyot qaror topadih.

Istiqlol sharoitida Uning talablariga javoban xar bir bo'lgUsi ziyoli,, jUmladan injyenyerlar, ma'rifat targibotchisi, fidoyi bo'lish shartligini Uqdirib, yirtboshimiz aytgan edilarKi, hma'naviyat, ma'rifatni targib qilish har bir ziyolining vijdon ishidir. Ma'rifatchi fidoyi bo'lishi KyeraK... ma'rifatchi, eng avvalo, fidoyi bo'lmogi, o'zidan Kyechmogi lozimh.

XIX asr o'rtalaridan boshlab, asrimizning 20-30 yillarida ma'rifatchiliK maydoniga chiqqan ziyolilardan Byexbudiy, MUnavvar qori, Fitrat, Tavvalloni misol Kyeltirib, xozirgi ziyolilar Ulardan ibrat olishlari KyeraKligini Uqdirib, asar soxibi yana bunday dyegan edi: ho'sha haraKatning namoyondalari boyliK Uchun, shon-Shuxrat Uchun maydonga chiqishdimi? M. Byexbudiy, MUnavvar qori, Fitrat, Tavvallolarga maKtab ochganlari, xalqni o'z haK-hUqUqlarini tanishga da'vat etganlari Uchun birov maosh to'ladimi?... Albatta yUK! Ular o't bilan o'ynashayotganlarini, istibdodga qarshi KUrashayotganlari Uchun ayovsiz jazolanishlarni oldindan yaxshi bilishgan. Bila tUrib, ongli ravishda mana Shu yo'ldan borganlar. CHUnKi, vijdonlari, iymonlari Shunga da'vat etganh.

Ma'rifatchiliK islomga ham ta'sir etib, Uning doirasida modyernizm va ryeformizm haraKatlari avj olgan. (BUlar haqida islom spravochniKida (145-b) tyegishli ma'lUmotlar borligi Uchun maxsUs to'xtalib o'tirmasaK ham bo'ladi. Talabalar syeminar mashgUlotlariga tayyorlanish jarayonida Ularni o'rganishlari va bayon etishlari, ryefyeratlar yozishlari, doKladlar qilishlari mUmKin va lozim.

XUlosa ShuKi, islom mustaqillik tUfayli erishgan erKin faoliyat mavqyeiga yetish Uchun Ko'p to'sqinliKlarni yenggan. Yevropa madaniyatining ijobiy ta'siri natijasida Unda ham islohotlar qilingan; zamonaviylashtirish (modyernizm) yiz byergan. BUlar dinni yanada ixcham, elastiK, yashovchan, ta'sirchan qilgan.

2. Ma'lUmKi, XIX asrning 60-yillaridan to 1917 yil to'ntarishigacha o'rta Osiyo RUsiya impyeriyasi mUstamlaKachiligida 60 yilcha yashagan. BU davrda boshKa moddiy boyliKlar va ma'naviy omillar Kabi islom va musulmon rUhoniylari ham chorizm tasarrUfida bo'lganlar. BU din va rUhoniylarning impyeriya manfaatlariga mos Kyeladigan va Unga sadoqat bilan xizmat qiladigan qUyi va yiqori tabaqa rUhoniylari bir mUncha erKin bo'lganlar. Ularga moyil bo'lmaganlar chyeKlanish, ta'qib, qUvginlarga dUchor bo'lganlar.

XIX asr o'rtalarida hIslom ryeformactiyasih isloxotchiligi oqimi ham oldin horijda, so'ng yirtimizda ham tarqalgan; U MarKaziy Osiyoda ham islomni islox qilish zarUrligini payqagan ilgor Kishilardan iborat bo'lgan. Uning yiriK namoyondalari Muhammad AbdU, al-Afgoni, Iqbol v.b. bo'lganlar. YIrtimizda Ular ta'limotini jadidlar qUvvatlaganlar, va amalga oshirganlar.

Ryeforyentlar islomni ractionalistiK, ya'ni aqlga mUvofiq talqin etish, ba'zi marosim, Urf-odat va an'analarni yengillashtirish, ta'lim tizimini o'zgartirish tarafdori bo'lganlar; Shu sababli islomdagi isloxchiliK, jadidchiliK bu dinning rivojida ijobiy rol o'ynab, bu din Ko'xna, byema'ni, zararli asoratlardan birmUncha xolos bo'lgan, ortodoKsal, ya'ni sof islomga qaytgan. Modyernizm va ryeformizmga xos ijobiy mayllar Shulardan iborat bo'lgan.

Biroq, bu ijobiy ta'sir Uzoqqa cho'zilmagan. 1917 yil to'ntarish natijasida vujudga Kyelgan Sobiq Ittifoq va Unda o'rnatilgan totalitar -qo'mondonliK diKtatUrasi, bularni mUstahKamlashga qaratilgan KommUnistiK mafKUra va siyosiy atyeizm islomni chyeKlab qUygan.

Garchi 1936 yilgi KonstitUctiyada vijdon erKinligi qonUnlashtirilgan bo'lsa - da bunga to'la amal qilinmagan. Musulmon, xristian, yaxUdiy ibodatxonalarining aKsariyati yopilgan. CHUnonchi, O'zbekiston bo'yicha 84 machit, 1 ta Madrasa qolgan edi. 1943 yilda tUzilgan hMarKaziy Osiyo va Qozogiston musulmonlari diniy boshqarmasih nomli diniy tashKilot bo'lib, Uning faoliyati ham hozirgacha nisbatan ancha chyeKlab qUyilgan edi. 1991 yil Ittifoq parchalangach, U ham bo'linib, har bir ryespUbliKada

o'zining bunday tashKiloti tUzilgan.

Kompartiya va KSM a'zolari dinga e'tiqod qilmasliKlari, diniy ibodatlarni bajarmasliKlari va Shunday marosimlarni o'tKazmasliKlari shart edi. BUnday qilmaganlar bu tashKilotlar safidan chiqarilar, rahbarliK lavozimidan tUshirilardi. Diniy adabiyotlarni nashr etish taqiqlangan edi; haj safariga yiliga 15-20 Kishiga ijozat byerilardi, xolos. Diniy ta'limotning man etilishi natijasida hnazariy islomh yo'qolgan, dinni islox etish sUn'iy ravishda to'xtatib qolindi. Diniy hayot "KUndaliK (oddiy) islom" darajasiga tUshib qolgan edi. XUlosa ShuKi, Rossiya impyeriyasi MarKaziy Osiyoda hUKmronliK qilgan salKam 40 yil davomida, Sobiq Ittifoq hoKimliK qilgan 70 yildan ziyod davrda barcha dinlar, jUmladan islom chyeKlanib, mavjUd tUzUmga mUxolif bo'lgan rUhoniylar ta'qib, xatto qUvgin ostiga olinib, ibodatxonalar soni goyat Kamaytirilib, diniy ta'lim mUassasalarining aKsariyati yopilib, partiya va. Komsomol a'zolarining dinga ishonishi ta'qiqlab qUyilgan edi.

1991yil 31 syentyabr O'zbekiston mUstaqilligi KUni dyeb e'lon qilingandan so'ng Uning 1992 yil 8 dyeKabrda qabul qilingan O'zbekiston RyespUbliKasi KonstitUctiyasida vijdon erKinligi qonUn sifatida Kafolatlangan. Ushbu asosiy qonUnning 31-moddasida bunday dyeb yozilgan: hhamma Uchun vijdon erKinligi Kafolatlanadi. har bir inson hoxlagan dinga e'tiqod qilish yoKi hyech qaysi dinga e'tiqod qilmasliK hUqUqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qUyilmaydih.

1998 yil may oyida hVijdon erKinligi va diniy tashKilotlar to'grisidah gi qonUnning yangi tahriri qabul qilingan, (BU qonUnning mazmUni va ahamiyati haqida maxsUs syeminar mashgUlotlarida fiKr - mUloxaza yiritilajaK).

hozirgi davrda ryespUbliKamizda 15 ta diniy Konfyessiya, ya'ni Uyishma mavjUd bo'lib, bularning eng yiriKlari islom, pravoslaviya, yahUdiylardir. Ular ixtiyorida 1702 tashKilot Adliya vazirligida ro'yxatga olingan. BUlardan 1500 dan ziyodrogi machit va madrasalardir. 11 ta madrasada Kadrlar tayyorlanmoqda.

Mustaqillikning 8 yilligida ryespUbliKamizdan 24 ming fUqaro xaj ziyoratini, 18 ming Kishi Umra safariga borib Kyelgan.

Ijtimoiy hayotimizda istiqlol yillari yiz byergan tUb o'zgarishlar dinlarga ham ijobiy ta'sir etib, Ularning asosiy e'tiborini axloq-odob, vatanparvarliK, baynalminalchiliK, insonparvarliK, ilm - hUnarni egallash mUammolariga qaratib, diniy ta'lim-tarbiya ishlariga dunyoviy bilimlarni ham Kiritib, Ularni bo'IgUsi Kadrlarga ham o'rgatmoqdalar. Dinda, jUmladan islomda XVIII asrda boshlangan islohotchiliK XX asr oxirlarida avj olgan zamonaviylashtirUvchiliK xaraKatlari yanada tyez va samarali davom etmoqda. BUlar esa boshqa ob'yeKtiv sharoit va sUb'yeKtiv omillar bilan birga Uning nUfUzi, ta'siri, Unga bo'lgan - intilishni KUchaytirmoqda. BU jihatdan ota - bobolarimiz e'tiqodi, UmUminsoniy axloq targibotchisi, tinchliK va dUstliK KUychisi islom ayniqsa taKomillashmoqda, nUfUzi va ta'siri ortib bormoqda.

YAngi missionyerliK, ya'ni dinga e'tiqodchilarni, ayniqsa yoshlarni da'vatchiliK bilan ShugUllanadigan tashKilotlar faoliyati KUchaymoqda. Islomda madrasalarga qabullar Ko'paytirilib, qizlar o'qitiladigan bilim yirtlari, machitlar qoshidagi KUrslar, xorijiy Univyersityetlarga, MosKva, Qozon shaharlariga yoshlarni yiborib o'qitish tobora Kyengaytirayotirlar. CHUnKi, diniy jamoalar Ko'paygan sari Ularni chala mUallimlardan, diniy fundamentalizmga moyil Kimsalardan tozalab, KyeKsalarni pyensiyaga Uzatib, Ular o'rniga malaKali, diniy va dunyoviy bilimlarni UygUnlashtirib ta'lim byeradigan mUtaxassislar tayyorlashga intilish KUchaytirilmoqda.

YIqoridagi burilish va intilishlarni davlatimiz ham qUvvatlamoqda.
XUlosa ShuKi, MUstaqil O'zbekistonda barcha fUqarolarga vijdon erKinligi byerilgan; dinga ishonUvchilarning o'z e'tiqodlarini amalga oshirishlari Uchun tyegishli imKoniyatlar yaratilgan. YIridiK va jismoniy shaxslarning diniy tashKilotlarning hUqUqlari vijdon erKinligi qonUnida byelgilangan.

Diniy eKstryemizm va Uning goyaviy asosi fundamentalizmning mazmUni, zararlari
I. Karimovning hO'zbekiston XXI asr busagasida...h dyegan Kitobi 1-bobining Shu masalaga bagishlangan qismida bayon etilgan. Unda ta'KidlanganidyeK, XX asr oxirida. jahon hamjamiyati hayotida islom qadriyatlarini tiKlash bayrogi ostida sodir bulayotgan hodisalar goyat xilma-xil, Ko'p qirrali, goho ziddiyatli, hatto qarama - qarshi qUtblarga bo'linganliKlari; jahon, jUmladan O'zbekiston jamoatchiligini bu jarayonlarga Katta qiziKish bilan qaralmoqda. hUning diniy eKstryemizm va fundamentalizm Kabi KyesKin hodisalar mUnosabati bilan byezovtalanayotgani, ba'zan esa xatto havfsirayotgani ham Ko'zga tashlanmoqdah.

Ilmiy bashorat, ya'ni KyelajaKni ilmiy asosda oldindan Ko'rish salohiyotiga ega bo'lgan aKadyemiK I.A. Karimov 1997 yilda nashr etilgan KitobidayoK islomda XX asr oxirida paydo bulayotgan diniy eKstryemizm va fundamentalizm Kabi o'taKyetgan KyesKin, buzgUnchi oqimlar mUnosabati bilan byezovtalanayotganini, ba'zan esa hatto havfsizlanayotganini, binobarin, Ular xavfsizliKKa tahdid solishi ehtimolligini oldindan izhor etgan edi. 16 fyevral voqyealari, o'sh viloyatida, Dogistonda sodir bo'lgan voqyealar bu bashoratni ortigi bilan tasdiqlagan edi.

Diniy eKstryemizm dyeb mUayyan diniy Konfyessiya va Uyishmalardagi radiKal, ashaddiy, mUtaassib UnsUrlarning KyesKin siyosiy, harbiy faoliyatini ifodalaydigan mafKUrani aytiladi.

Diniy fundamentalizm dyeb qachonlardir vujudga Kyelgan aqidalarni o'zgarmas dyeb hisoblaydigan, vahiy va mU'jizalarning muqaddas yozUvlardagi bayonining harfiy talqini tarafdori bo'lgan, bularning har qanday zamonaviy talqiniga qarshi tUradigan, sUzma-sUz talqiniga asoslangan ishonchni aqlga tayangan mantiliy fiKrlardan UstUn qUyadigan, mUayyan diniy e'tiqodni shaKllantirishning ilK davrlarida olga sUrilgan barcha yo'l- yUriq larni qat'iy, ogishmay bajarilavyerishini talab etadigan diniy oqimlarni tavsiflashda qUllaniladigan atamani aytiladi.

BU yaramas, mash'Um oqimlar yaxlit jamiyat a'zolarini, ayniqsa musulmonlarni bir - biriga zid tUrli xil guruxlarga bo'lib (parchalanib), jamiyatdagi barqarorliK, osoyishtaliKKa qarshi qaratilgan yovUz, mUdxish, tyerroristiK, talonchiliK, qonxo'rliK KirdiKorlarini amalga oshirgan buzgUnchi Kimsalardir.

Diniy eKstryemizmning eng ashaddiy, UrUshqoq, birodarKUsh jangarilari vaxxobiylardir. Ular Qur'onga sodiqmiz, xadislarning ximoyachilarimiz dyeb ogizda da'vo qilib, amalda Ularni niqobga aylantirib, tinchliKKa taxdid solib, osUda musulmonlar orasida qonUniy xoKimiyatdan noroziliK Uygotib, Uni agdarib tyepasiga chiqib olib, siyosiy islomga asoslanadigan fyeodal tyeoxrabiK xalifalashtirilgan davlat o'rnatishdan iborat,

Fundamentalist eKstryemistlar, Ularga diyorliK qiladigan vaxxobiylar yoshlar orasidagi bilimi sayoz, ongi past, ma'naviyati qashshoq, barqaror, mUxim mavqyeiga ega bo'lmagan, tarixiy xotiradan maxrUm bo'lgan laqma yigitlarni yo'ldan ozdirgaylar. Ularga qop-qop va'dalar byerib, ta'bir joiz bo'lsa, qo'ynini pUch yongoqqa to'ldirib, to'gri yo'ldan ozdirganlar. AfsUsKi bunday nUsxalar orasida ayrim Oliy UqUv yirtlarining talabalari ham bo'lgan.

Noan'anaviy sinKryetiK, ya'ni qUrama, omUxta diniy guruxlar - hMusulmon birodarlarih, xizbullox,

taxriri islomiya, vaxxobiyliK v.x, Uzlari xUrUj ^Ailgan o'lKalarda odamlarning sogligiga, xavsizligiga taxdid solganlar. Ular Namaiganda, ToshKyentda, BotKyentda, Doristonda Ulim zarbalariga Uchradilar. Biroq Ularning dUmlari xali ham bor. Pryezidyentimizning xUshyorliKKa da'vati hamma Uchun, jUmladan talabalar Uchun ham h dastUr bo'lsin.

XUlosa ShuKi, islom eKstryemizmi, Uning goyaviy asosi islom fundamentalizmi, buning esa UrUshqoq, qotil, xayvonsifat, buzggnchi va talonchiliKlari - vaxxobiy jangarilar xavfsizliKKa taxdid solgan va yana Shunday qilish extimolidan xoli bulmagan, qaboxat va razolat botqogiga botgan Kimsalardir. Agar Ular ildizi bilan qUritilmasa Shungiyaga, zarpyechaKKa, infyeKctiya tarqatUvchi miKroblarga o'xshab, musulmonlar boshiga chyeKsiz KUlfatU mUsibatlar Kyeltirishlari mUmKin.

1. O'zbekiston RyespUbliKasi mustaqillikKa erishgach, Ko'pgina dyemoKratiK davlatlarda bo'lgani Kabi dinning davlat ishlariga aralashmasligi asosidagi dunyoviy rivojlanish yo'li saqlab qolindi. O'zbekiston RyespUbliKasi qonUnchiligida asrlardan bo'yi qaror topgan vijdon erKinligiga yiKsaK va samimiy xUrmat ifodalangan va bu xalqimizning ma'naviy an'analari talablariga to'la javob byeradi. KonstitUctiyamizda har bir fUqaro Uchun vijdon erKinligi Kafolatlanadi. har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilishi yoKi hyech qanday dinga e'tiqod qilmasliK hUqUqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi (31 modda), dyeb ta'Kidlanadi O'zbekiston RyespUbliKasida 14 Konfyessiya vaKillari istiqomat qiladilar. Diniy tashKilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan holda qonUn oldida tyengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi. (61 modda)

Diniy davlatlashtirish Uning muqaddas asoslariga zid bo'lib, har bir insonning shaxsiy ishi bo'lgan diniy e'tiqodning ma'naviy mohiyatiga davlatning aralashish havfini vujudga Kyeltiradi. o'z navbatida diniy qarashlarni majburan o'tKazish muqaddas Qur'oni Karimda ham rad etiladi.

O'zbekiston RyespUbliKasida ijtimoiy hayot siyosiy institUtlar, mafKUralar va fiKrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi. hyech qaysi mafKUra davlat mafKUrasi sifatida o'rnatilishi mUmKin emas.(12modda)

Asosiy qonUnimizda yana Shu narsa qat'iy qilib byelgilab qo'yilganKi, KonstitUctiyaviy tUzUmni zo'rliK bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yivchi, RyespUbliKaning sUvyeryenityeti, yaxlitligi va xavfsizligiga fUqarolarning KonstitUctiyaviy hUqUq va erKinliKlariga qarshi chiqUvchi, UrUshni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni ta'qib qilUvchi, xalqning sogligi va ma'naviyatiga tajovUz qilUvchi ShuningdyeK xarbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy rUhdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tUzilishi va faoliyati ta'qiqlanadi. (57 modda).

SHUni ham e'tirof etish KyeraKKi, yirtboshimiz Karimov I.A. aytganidyeK, heng avvalo, jamiyat, gurux, alohida shaxs ma'naviy hayotining mUayyan sohasi bo'lgan din UmUminsoniy ahloq mye'yorlarini o'ziga singdirib olgan, Ularni jonlantirgan, xamma Uchun majburiy xUlq atvor qoidalariga aylantirgan. Binobarin, din odamlarda ishonch hissini mUstahKamlagan. Ularni poKlab yiKsaltirgan. hayot sinovlari, mUammo va qiyinchiliKlarni yengib o'tishlarida KUch bagishlagan. UmUminsoniy va ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish hamda avloddan avlodga yetKazishga yordam qilgan. Dinning yiKsaK rolini e'tirof etish bilan birga, diniy dunyoqarash tafaKKUrning, insonning o'zini o'rab tUrgan dunyoga o'zi Kabi odamlarga mUnosabatining yagona UsUli bo'lmaganligini ham ta'Kidlash zarUrdir. Dunyoviy fiKr, dunyoviy turmush tarzi ham U bilan yonma-yon U bilan tyeng yashash xUqUqiga ega bo'lgan xolda rivojlanib Kyelgan.h

hozirgi KUnda yirtimizda Ko'pchiliKni diniy masalalar qiziqtirib Kyelmoqda. Ayrim Kishilar, ayrim

chalasavod mUllalar, otinchalar bundan foydalanib, chyet eldan Kirib Kyelayotgan har-xil diniy eKstryemistiK va fundamentalists oqimlarni targib qilib yiribdilar, bu ishda Ularni chyet elliK sponsorlar mablag, adabiyotlar bilan ta'minlamoqdalar. BU ishda xorijiy qo'porUvchi tashKilotlarning ishtiroKi syezilmoqda. Pryezidyentimiz Karimov I. A. o'zining qator risolalarida, nUtqlarida diniy eKstryemistiK fundamentalists oqimlarning ryeaKction goyalaridan, jamiyatimizga solayotgan tahdididan ogoh bo'lishni ta'Kidlab Kyeldilar. Pryezidyentimiz o'zining hO'zbekiston XXI asr bo'sagasida ...h dyeb nomlangan asarlarida bunday dyeydi: "BUgUngi KUnda jahon jamoatchiligi diniy eKstryemizm va fundamentalizm Kabi KyesKin hodisalar mUnosabati bilan byezovtalanayotgani, ba'zan esa xatto xavfsirayotgani ham Ko'zga tashlanmoqda. AfsUsKi, hozirgi zamon tarixida ana Shu o'ta KyesKin Ko'rinishlar jiddiy mojarolarni, ziddiyatlarni Kyeltirib chiqarishi, barqarorliK va xavfsizliKKa taxdid solish mUmKinligi insoniyatni cho'chityapti , Shundan daraK byerUvchi fiKrlar ancha-mUncha to'planib qolgan. O'zbekistonning mUstaqilligini mUstahKamlash, Uning xafsizligini ta'minlash zarUrligi nUqtai nazaridan qaraganda bu xodisalar bizda ham jiddiy tashvish tUgdirmoqda. SHUnday eKan diniy fundamentalizm o'zi nima, U qanday yo'nalish, qayerdan paydo bo'ldi? Uning Kyelib chiqishi sabablari qisqacha tarixi nimadan iborat.

Diniy Fundamentalizm aqidaning o'zgarmasligini himoya qiladigan vaxiy va mo''jizalarning muqaddas Kitoblaridagi bayonining xarfiy talqini tarafdori, Ularning har qanday majoziy talqiniga mUrosasiz so'zma-so'z talqiniga asoslangan e'tiqodni aqlga tayangan mantiqiy dalillardan UstUn qo'yadigan, mUayyan diniy e'tiqod shaKllanishining bshlangich davrdagi byelgilangan barcha yo'l yo'riqlarini qat'iy va ogishmay bajarilishini talab qiladigan diniy oqimlarni ifodalashda qo'llaniladigan

Fundamentalizm tushunchaning diniy ma'nosini anglamoq Uchun syemantiK Kyelib chiqishiga e'tiborni qaratsaK Shu narsaning gUvohi bo'lamizKi, nasroniylar injilni tashviq qilinishi yo'lida Uni tUrli tillarga tarjima qilishlari natijasida mazKUr Kitobning tarjima matnlari jiddiy o'zgarishlarga Uchragan. SHUningdyeK nasroniyliKda Iso paygambar safdoshlari va boshqa tarixiy shaxslarga siginish, Ularni iloxiylashtirish darajasiga yetib borish oqibatida nasroniy dinining Ustivor goyalarini talqin qilishda ma'lUm ma'noda buzilishlar sodir bo'lgan, dyeb da'vo qilinadi. BU esa o'z navbatida Ushbu din pyeshvolari, ayniqsa, Uning dastlabKi goyalari ta'sirida bo'lgan radiKal din arboblari o'rtasida bu xolatni islox qilish fiKrini vujudga Kyeltiradi. NasroniyliKda h fUndamatalizmh tushunchasi ancha oldin paydo bo'lganiga qaramay, Uning dastlabKi rasmiy Ko'rinishini 1908 yili AQSHning Kaliforniya shtatida radiKal protyestantlarning hXristian dinining fundamental tushunchalari Konfyeryenctiyasih Uyishmasining vujudga Kyelishi bilan boglash mUmKin. Ularning asosiy va bosh maqsadi injilning sof xoliga qaytarishni Ko'tarish bo'lgan. Fundamentalistlar Ko'p yillar davomida faqat xristian diniga nisbatan qo'llanildi, KyeyinchaliK xind va yahUd Fundamentalizmi xaqida gapirildi.

Islom fUndamantalizmiga KyelsaK, avvaliga aKsariyat mUslmon taxlilchilari islomni yangilash yo'lidagi sa'y haraKatlarini ta'riflash Uchun h fundamentalizmh atamasini qo'llashni rad etishadi. Ayrimlar aytadiKi, bu atama johilliK va qoloqliK ma'nolarini anglatadi va Shu tUfayli islom yo'lidagi qayta tiKlashni taxqirlaydi, boshqalar esa bu atama arab va islomga e'tiqod qilgan o'zga xalqlar tilida aniq mUqobilga ega emas va Shu sababdan Uning mUslmon jamiyatlarida tadbiq etilishi Uchun asos yo'q dyeb dalil Kyeltirishdi. Biroq, arab tilida yozUvchilar 1980 yillardan boshlab hUsUliyah atamasini ishlata boshladilar, bu ibora "UsUl- asoslar"dan (birligi asl- asos) olingan bo'lib, fundamentalizmning so'zma- so'z tarjimasidir. 1980 yillarga Kyelib musulmon taxlilchilari Uni asosiy va ilmiy baxslarda qo'llay boshladilar. SHU tariqa fundamentalizm atamasi islom tiKlanish va Shu xaqidagi tadqiqotlarning tarKibiy qismiga aylandi.

Fundamentalizm har-bir dinning poydyevori, ya'ni diniy Kitoblari va paygambarlari hayotiga taqlidan yashashga da'vat bo'lsa, buning nimasi yomon, dyegan savol tUgilishi mUmKin. Axir hyech bir ilohiy Kitob yoKi diniy e'tiqod yovUzliK, o'griliK, odamxUshliK, zino va nojo'ya haraKatlarga chaqirmaydi-KU. AKsincha, bir-birlariga myehr- mUrUvvatli bo'lish, yetim- yesirlarga yordam byerish va hayrli savobli ishlarni har-bir hUKUmat qo'llab-qUvatlashi tUrgan gap. Ammo mUammoning iKKinchi tomoni ham mavjUd, mazKUr oliy janob va oliyhimmat da'vatlar niqobi ostida ayrim din haraKatlari va dindorlar hoKimiyat tyepasiga intiladi va bu yo'lda qon to'Kish, odamlarni honavayron qilish, bolani otasidan, onani oilasidan ajratishdan ham tap tortmaydi. Aytinchi, bu qaysi islom aqidalariga to'gri Kyeladi. BUnday xUKUmatparastlarni vahhobiy dyeysizmi, xizbut-taxrirchilar yoKi aKromiylar dyeysizmi farqi yo'q. Ularning niyati-islom rUKnlari soyasida hoKimiyatga erishish.

DyemaK, atom qUvvatini tinch maqsadda inson hizmatiga qo'yish bilan birga yovUzliK yo'lida bomba sifatida qo'llash mUmKin bo'lganidyeK, Fundamentalizmning iKKi qiyofasi mavjUd: biri insonlarni ezgU qadriyatlar asosida yashashga da'vat bo'lsa, iKKinchisi mazKUr da'vat ostida - hoKimiyatga erishish yo'lida qon to'Kishdan xam tap tortmasliK.

Ma'lUmKi, islom fundamentalizmining asosiy goyasi sof islom prictiplariga qaytish, maqsadi - islomiy taraqqiyot yo'lini joriy etishdir.

XX asrning 80-90 yillarida butUn dunyoda diniy omilning faollaShuvi sobiq sovyetlardan Kyeyingi maKonda ham o'z aKsini topdi. BU davr jamiyat taraqqiyotida, bir jihatdan diniy e'tiqodning ijtimoy madaniy xayotdagi tabiiy mavqyei tiKlayotgan, iKKinchi tomondan mazKUr asosda ayrim mafKUraviy ziddiyatlar tUgilishi vaqti bo'ldi.

MarKaziy Osiyodagi yangi davlatlar mUstaqilligining qaror topishi va mUstahKamlanishi davrida hislom omilih, hislom Uygonishih, hislom fyenomyenih, "qayta islomlashish" Kabi iboralar tobora Ko'proq ishlatilib, bu xol Ularning byeqiyos faollaShuvini o'zida aKs etirdi. BUning asosiy sabablari:

sobiq mafKUraviy tasavvUrlar va qadriyatlar tizimining yemirilishi va mUayyan vaqt davomida hosil bo'lgan ma'naviy bo'shliqni to'ldirish zarUriyati;
KommUnistiK mafKUraning ma'naviy qashshoqliK, o'ziga xos mUtaassibligi va mUayyan millatlar manfaatlariga qarshi qaratilganligi bilan sho'ro hoKimiyatidan Kyeyingi maKonda diniy fundamentalizm va tradictionalizm Uchun qUlay sharoit tUgilishi;

Sobiq ittifoqdagi hUKmron partiyaning jilovbardorlari diniy jamoalarni xalqlarni aql-idroKini egallash Uchun KUrashda o'zlarining raqibi dyeb xisoblashi, dinning pinhoniyatga chyeKinishi va xatto Uning mUayyan ma'nodagi mUxolif KUchga aylanishiga olib Kyelishi;

Sobiq sovyet tUzUmining butUn faoliyati davomida dinning ta'qib ostida bo'lib Kyelgani, islom dinining eng salohiyatli Ulamolari qatagon qilinishi, minglab machit va madrasalarning buzib tashlanishi diniy taassUbni yo'qotishga emas, balKi Uning ildizlarini oziqlantirUvchi xatarli omillarning KUchayishiga olib Kyelganligi;

Milliy o'zliKni anglash tUygUsi, etniK jihatdan nasl-nasabini izlashga intilishning byeqiyos KUchayishi va boshqalar;

- O'zbekistonga nisbatan islom fundamentalizmining taxdidi qUyidagilarda o'zini namoyon

etmoqda:

- AqidaparastliKni yoyish orqali mUslmonlarning isloxatchi

davlatga ishonchini yo'qqa chiqarishga Urinish:

- MUstahKamlanib borayotgan UmUmmilliy birdamliK va hamjihatliK, millatlar va fUqorolararo totUvliKKa raxna solishga qaratilgan Urinishlar;

- DyemoKratiya va dunyoviy davlat tushunchalarini, e'tiqod erKinligiga asoslangan Ko'p Konfyessiyali dunyoviy jamiyatni obro'sizlantirishga yo'naltirilgan sa'y haraKatlar va boshqalar.

2. Diniy fundamentalizm diniy eKstryemizm bilan Uzviy bogliqdir. Dinniy eKstryemizm mUayyan diniy Konfyessiya va tashKilotlardagi ashaddiy mUtaassib UnsUrlarning faoliyati mafKUrasi. BUnga misol tariqasida yaqin va o'rta Sharq mamlaKatlarida faoliyat Ko'rsatayotgan "Musulmon birodarlari " va Undan ajralib chiqqan Ko'plab dininy eKstryemistiK rUhdagi gUrUhlar va tashKilotlarni Ko'rsatish mUmKin.

hMusulmon birodarlarih tashKiloti vahhobiyliK mafKUrasi asosida birinchi marta Misrda shaKllanadi. Noan'ananaviy oqimlar xammasi Shunga borib taqaladi. 1906 yilda Misrda dindor oilada Xasan al Banna tavallUd topdi. 12-13 yoshlarida diniy bilimlarga chanqoqliK bilan ajralib tUradi. 1926 yil Qoxiraga o'qishga boradi. U yerda DorilUm himlar Uyigah o'qishga Kiradi, 4 yilda Uni bitiradi. Ismoiliyaga o'qishga boradi, targibot ishlarini boshlaydi. 1928 yilda hAlixvon al-mUsliminh (mUslmon birodarlari) tashKilotiga asos soladi. Tarafdorlari asta syeKin Ko'paya boradi .1934 yilda Xasan al-bonna Qoxiraga Kyeladi, faoliyati nixoyatda Kyengayib Kyetadi. Tipografiyaga ega bo'ladi .1935 yilning o'zidayoq Uning a'zolarining soni 40 mingtaga yetdi. TashKilot filiali 102 taga yetdi, moddiy jixatdan xam ma'naviy jixatdan xam KUchayib Kyetdi. Ularning ishori xUdo idyealiz, paygambar yo'lboshchimiz, jixod maqsadga erishish vositasi, ollox yo'lida jon byerish muqaddas tillagimiz. 2 qilich Kyesilgan joyda Qur'on rasmi bor.
hAl-ixvon al-mUsliminh bu ta'limotlar asosida islom dini tarqalgan mamaKatlarda Qur'on va shariatda ifodalangan qoidalarga to'liq rioya qilUvchi hislomiy adolath princtiplari o'rnatilgan jamiyat qUrish Uchun siyosiy KUrashni boshlab yibordilar. 1928-1936 yillardagi davrni xayriya va ma'rifatchiliK etapi dyeb atasa bo'ladi. Kyeyingi yillarda U KUrash UslUbi sifatida tyerrorni qo'llash darajasiga yetgan siyosiy tashKilot sifatida maydonga chiqadi, jamiyat mUraKKab va rivojlangan tashKiliy strUKtUraga ega. Uning tarKibida xarbiylashgan guruxlar, chyet el shaxobchalari mavjUd, jamiyat asosan barcha arab mamlaKatlarida faol xaraKat qiladi. Boshqa mamlaKalarda Ularning faoliyati KUzatilgan. AKsariyat mamlaKatlarda Uning faoliyati rasman ta'qiqlangan.

Rahbariyat garbiy Yevropa mamlaKatlaridagi maKazlardan tUrib boshqarUv ishlarini amalga oshiradi. Al-ixvon al-mUslimin goyalari 3 narsaga asoslanadi.

Islom nUqtai nazaridan mUslmonlar bir millatni tashKil qiladilar. GyeografiK va e'tiqod bo'yicha birodardirlar, gyeografiK mUxitni tan olishmaydi.

Islom nafaqat din, balKi turmush tarzi Unda iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va dunyoviy masalalar qaror topgan.

Islom hamma xalqlarni tabaqalarini birodarliKKa chaqiradi. YAgona rahbar xalifa bo'lishi KyeraK.

1944-45 yillarda Xasan al-Banna maxfiy organi Misr vazirlariga do'q-po'pisa qila boshlaydi. Ta'lim vaziriga aytadi: dunyoviy fanlarni olib tashlab diniy fanlarni qo'yasan dyeydi. Bosh vazir Uni tyergaydi, Unga

sUiqasd Uyishtiradilar. Xasan al-Banna qamoqqa olinadi.

1948 yilga Kyelib Xasan al-Banna o'ldiriladi. 1952 yil 26 iyinda Misrda ryevolyictiya bo'lib, davlat tyepasiga Jamol Abdil Nosir boshchiligidagi xUr ofictyerlar gUrUhi Kyeladi.1956-58 yillarda AS- SUvon to'goni qUrilgandan so'ng SSSR bilan mUnosabatlarni yaxshilaydi. BU holat ixvon al mUslimin tashKilotiga yoqmaydi va 1956 yilda Abdil Nosirga sUiqasd Uyishtiriladi. J.A Nosir Ularni daorga ostiradi. Ularning bir qismi Iordaniyaga qochib, o'sha yerda faoliyat boshlaydi. 1967 yilda arab-isroil UrUshi boshlanadi, bu Ularning faoliyati KUchayishiga qo'l Kyeladi. 1970 yilda J. A. Nosir o'ladi. Davlat tyepasiga Anvar Saodat Kyeladi, A.Saodat avval ixvon al- mUsliminga yordam byeradi, Kyeyin esa Ularni chyetlashtiradi. 1981 yil 6 oKtyabrda A. Saodatni otib o'ldirishadi. Undan so'ng bu tashKilotlarga qarshi KUrash KUchayib, Kyetadi Kyeyingi davrda al-ixvon al-mUslimin orasida bo'linish yiz byerib, Ular Uch yo'nalishga ajralib Kyetganlar:

1. "Mo''tadillar" - Xasan al- Banna va Sa'id QUtb tarafdorlari.

2. hIslom dyemoKratlarih- islom soctializmi ta'limoti izdoshlari.

3. Tyerror UslUbini qo'llovchi tUrli eKstryemistiK tashKilotlar, Ular orasida "Al- jixod ", " Xizb at-taxrir al- islomiy " (islom ozodliK firqasi), " Xizbulloh " va boshqa tashKilotlar" bor.

Xizb at-taxrir alislomiy-sUnniyliK doirasidagi diniy siyosiy partiya. 1952 yili QUddUs shaxrida FalastinliK Taqiy ad-din an-Nabaxoniy (1909-1979) tomonidan asos solingan. U Xayfada tUgilib o'sgan. Qoxiradagi hal-Asxarh Univyersityetida ta'lim olgan. TashKilotning asosiy maqsadi jaxon miqiyosida islom davlatini xalifaliK shaKlida qayta tiKlash. Asosiy da'vo davlat diniy islomiy qonUnlar asosida xalifa tomonidan idora etilishi lozim. Avval xalifaliK arab dunyosida, Kyeyin islom dini tarqalgan boshqa mamlaKatlarda, so'ngra butUn dunyo miqyosida amalga oshiriladi. Partiya dastUri 187 banddan iborat bo'lib, Uning asosiy maqsadi-xoKimiyatga erishish, bundagi asosiy yo'l-islomiy fiKrlovchi yiKsaK madaniyatli shaxslarni shaKllantirish. Unga islomiy ta'lim tarbiya byerish iKKi bochqichdan iborat:

U bilan islom ta'limoti bilan tanishtirish yo'lida madaniy ma'rifiy ishlar olib borish:

Siyosiy faoliyatga tortish. Partiya madaniy ishlarga jUda Katta et'ibor byeradi. Maqsadga erishiShuchun KUrash 3 bosqichdan iborat.

-goyaviy fiKriy KUrash

jamiyatda goyaviy inqilobni amalga oshirish

xoKimiyaga faqatgina Umma-jamoaning to'liq roziligi (ijmo) dan so'ng Kyelishi.

Xozirgi KUnda mavjUd ma'lUmotlarga Ko'ra firqaning butUn jaxon bo'yicha raxnamosi va amiri AbdUl Qaddim ZollUmdir .(U taxminlarga Ko'ra BayrUtda yashaydi va intyerpol tomonidan qadirilyapti. AbdUlqaddim ZolUmning Ko'rsatmalari TaKiy ad-din Nabiyxonnig Kitoblari amalda Kishilar o'rtasida ma'lUm maqsadga yo'naltirilgan targibot-tashviqot ishlari amalga oshirilayotir.

Ushbu mavjUd matiriallar taxmini Shuni Ko'rsatadiKi, 1992 yildan boshlab O'zbekiston ryespUbliKasi xUdUdida xizbut at-taxrirning yashirin faoliati Ko'rsatUvchi birlamchi tashKilot- (yachyeyKa) lari shaKllana boshladi. BU farqaning dastlabKi vaKillari ryespUbiKamiz xUdUdida 1988 yillardan boshlab paydo bo'la boshlaganlar.

Maxfiy siyosiy topshiriq bilan Kyelgan bunday shaxslar faoliyati o'ta yashirin, Ko'pchiliK ommani

jalb qilmagan xolda amalga oshirila boshladi va hozir ham Ular Ko'proq ongi shaKllanib UlgUrmayotganlar o'tasida nihoyatda pinhona ish olib boryaptilar. Pryezyentimiz Karimov I.A. TUrKiston gazyetasi mUhbirning sovollariga javob byerganlarida - "o'z KyelajaKmizni o'z qo'limiz bilan qUrmoqdamizda" dyeb maxsUs to'xtagani byejiz emas. BUnda qUyidagilarni o'qiymiz hUning vaKillari bizning mamlaKatimiz xUdUdida ham yashirincha pinhona ish olib borishcha Urinishmoqda. Ular asosan ongi shaKllanib UlgUrmagan tajribasiz yoshlarimizni o'z tUzogiga ilintirishga tUrli yo'llar bilan Ularning miyasini zaharlanib, o'z xalqini o'z yirtiga qarshi qo'yishga jon jahdi bilan xyech mablaglarini ayamasdan haraKat qilmoqdalar. TabiyKi biz bilan bunday yovUz intilishlarga yo'l qo'yolmaymiz, qo'ymaymiz hamh (o'zyeKiston ovozi 1999 yil 4 fyevral).

Ushbu firqa namoyondalari faoliyatining boshqa islom oqimlardan farqali hUsUsiyati ShundaKi, Ular o'z ishlarida aholining dinga ishonUvchi qismining dunyoqarashini tozalashga intildilar. Ular bu bo'shliqni o'z manfaatlariga to'gri Kyeladigan Ko'rsatmalar bilan to'ydirib siyosiy mavzUga baxs mUnozaralar o'tKazdilar, boshqa islom davlatlaridan siyosiy fitnalarni yaxshilab o'rganib, Ulardan o'z amaliy faoliyatlarida, Shu jUmladan, UzbuKiston xUdUdida foydalanish maqsadlarini Ko'zlaydilar. o'zga Kyelomiy oqimlarlardan farqli o'laroq Ular birdaniga "jihod"ga chaqirmaydilar. Ularning fiKricha , dinga ishonUvchilar jihodga hali tayyor emaslar. Dindorlar aniq amaliy xatti-xaraKatlarga tayyor bu ishlar Uchun o'rgatish tarbiyalash zarUr.

BU firqa o'z safini nihoyatda ehtiyotKorliK bilan a'zo qabul qiladi, yangi nomzodning tUrar joyi, ish joyi aniqlangach, U aloxida topshiriqlar bilan sinab Ko'riladi. Xalqa dyeb atalUvchi xar gurux 5 Kishidan iborat bo'lib, mUstaqil organ xisoblanadi. Xozir mazKUr firqa faoliyatiga oid ma'lUmotlar tabora oydinlashib bormoqda. SHUni aloxida ta'Kidlashni istardiKKi, o'zini firqa Uyishma dyeb atayotgan va tUrlicha nomlar bilan ish yiritgan Ushbu to'dalar, o'zining tor guruxlari manfaatlarini butUn jamiyat xalq manfaatlaridan UstUn qo'yib KonstitUctiyaviy tUzUmga zid faoliyat Ko'rsatib, istiqlolga, vatanga xalqga xiyonat qilishmoqda. Ular da'vo qilayotgan xalifaliK davlati barpo etishi goyasi esa mUtlaqo asossiz bo'lib, U xatto QU'roni Karimda, xadislarda xam qattiq qoralangan. JUmladan QU'roni Karimning "SHUra" sUrasi 13 oyatida "Dinni barpo qilganlar lyeKin Unda firqa - firqa bo'lib bo'linmanglar" dyebdilar.

Paygambarimiz esa xalifaliK myendan so'ng 30 yil davom etadi Undan so'ng amirliK boshlanadi, dyegan eKanlar. Ajoyib ta'rifni qaranKi, tarixda chindan xam paygambar vafotidan so'ng xUKm sUrgan 4 xalifa xUKUmronliK 30 yil davom etib, Undan so'ng xalifaliK tUgagan va amirliK mUslimin mUslmonlar amiri davlat boshligi bo'lgan.

3. XX asr so'ngiga Kyelib jahon siyosati maydonida yangi atama VaxxobiyliK tushunchasi paydo bo'ldi. XVIIIasr marKaziy Arabistonning panjo voxasida diniy-siyosiy oqim sifatida yizaga Kyelgan bu diniy haraKat namayondalari islom dini sofligini saqlash, asliga qaytarish, Uni tUrli bidiyatlardan xalos qilish baxonasiga fan, madaniyat, sa'nat yitUqlari, dunyoviy bilimlarni inKor qilish, oddiy xalqni o'rta asr jaxolati girdobiga qaytarish Umidida yiribdilar. SaUdiya Arabistoni va boshqa ba'zi mUsilmon mamlaKatlarida vaxxobiyliK marKazlari orqali butUn islom dunyosi xUdUdida vaxxobiyliK ta'limotini targib qilmoqdalar.

VaxxobiyliK yaqinda ozodliKKa chiqqan marKaziy Osiyo mamlaKatlarini, hzbyeKiston, Qirgizton xUdUdida xam KO'Z tiKan, bu yosh davlatlar axolisi o'rtasida o'z tarofdorilarini Ko'paytirish, yoshlarni o'z domiga tortish, tinch yirtda tyerrorchiliK, qatiyliK, talonchiliK. xaraKatlarini sodir etish, pUtUr yetKazish, yo'lida xyech narsadan toymaydilar.

Xo'sh. Islom dinidagi o'ziga xos oqimi bo'lgan bu yo'nalish tarfdorlari aslida Kimlar? Ular olga sUrgan goya va talablar nimalardan iborat? VaxxoiyliKning asl moxiyati nimada? Islom olimlari, Ulamolar shariat sUnna qoidalaridan Kyelib chqib bu oqimga qanday baxo byerganlar? Islom olamida bu oqimning xUqUqiy o'rni bormi ? bu Kabi savollarga javob topish Uchun avval vaxxobiyliKning tarixiy ildizlari, bu oqimning paydo bo'lishdagi shart-sharoit, Unga tarbiya byergan olimlarni bilmoq zarUr.

YIqorida aytganimizdyeK vaxxobiylar ilK marta XVIII asr o'rtalarida aniqrogi. 1730 yillarda xozirgi SaUdiya arabistoni saxrolaridagi vaxolarda paydo bo'lishdi.

o'sha paytga Kyelib Arabiston islom dunyosida yetaKchiliK mavqyeini yo'qotgan edi. XVII- XVII asrlarda qUdratli impyeriya tUzgan Usmoniylar TUrKiyasi bu davrda axolisi, xUdUdida,boyliKlari, armiyasi jixatdan yer yizidan eng Katta davlatlardan xisoblanardi. Uning tarKibiga xozirgi Misr, IROQ, SUriya, SaUdiya Arabistoni, Balgariya, RUmmiya, YIgaslaviya Kabi o'nlab mamlaKatlar Kirgan. KUch-qUvvati to'lib toshgan tUrK sUltoni o'zini xalifa,Istanbulni esa xalifaliK marKazi dyeb e'lon qildi. TUrKlar qo'l ostidagi mamlaKatlarda o'zgalar xUKUmronliga qarshi Kayfiyat mafjUd edi . o'rta asrlarda dunyoni tyebratgan ajdodalarining vorislari arablar Uchun tUrK islomi ostida yirish ayniqsa ogir xol edi.XUddi Shu vaqtga Kyelib,jUda Katta mUstamlaKalarga ega bulgan xorijiy, iqtisodiy qUdrati oshgan Angiliya xUKUmron doiralari oldida esa endi islom Sharqi -Xindiston, Eron,MarKaziy Osiyo, Arabiston o'lKalari byeboshliK REJAsi qilib etilmoqda.

Ammo bu REJAni amalga oshirmoq Uchun avvalo, islomning eng yiriK davlalari TUrKiya. Xindiston va Eronni ichidan yemirish xolsizlantirish, parchalab tashlamoq shart edi...BUning Uchun esa birinchidan bu mamlaatlar xalqlar dini tUrli Urf odatarini yaxshi biladigan mUtaxasislar tayyorlash o'zlarining josUlarini din va millatga raxna solish maqsadda yashirincha o'sha joylarga yiborish lozim edi. SHU maqsadda Londonda mUstaxKamalar ishlari bo'yicha maxsUs vozirliK tUzildi. XUddi Shu vazirliK isom mamlaKatlarga yioborilgan yizlab josUlar tayyorlandi. Mana Shunday josUlardan biri, ngiliz Xyempyer 1710 yili zarUr maxfiy malUmotlar yigish maqsadida Istanbulga Kyeldi. Xyempyer Istabulda yashagan 2 yil davomida islom olimlaridan dining eng noziK jixatlarini o'rgandi. TUrK. Arab, fors tillarining tUrli so'zlasha oladigan darajaga yetdi.Endi Xyemyerni xyech Kim nasroniy ingiliz dyeya olmas edi. 1743 yili Xyempyer Basra shaxriga Kyeladi.Basrada Ko'plab tUrli o'lKalardan Kyelgan minglab talabalar taxsil olishadi. SHaxar axolisining bir qismi sUnniy bulsa bir qismi shiya xisoblanardi . Xampyer bu yerda dUradgor Abdirizo Uyida ijaralda tUradi va Uning qo'lida dUradgor bo'lib ishlaydi.

o'zini esa TUrKiyaning izdir viloyatidan MUammad afandi dyeb tanishtiradi va o'sha yerda MUxammad AbdUl Vaxxob bilan tanishadi, Uni o'rgana boshlaydi. MUxammad AbdUl Vaxxob 1703 yilda o'lKasidagi U Valona qishlogida tUgildi. U tUgilgan oila o'ta xUdojo'y, islom an'analarga sodiq edi. Uning otasi madrasa Ko'rgan bo'lib, o'gliga dastlabKi sabogni o'zi byeradi. M.A Vaxxob Basra va Dyemashq shaxarlarida o'qidi. Ingiliz razvyedKachisi Xampyer bilan ayni Shu Basrada Uchrashadi. Xampyer syeKin - asta bu yigitning qo'ltigiga Kirib ongidagi islomiy e'tiqodni bid'yat bilan almashtirishga haraKat qilaldi. Islomni chUqUr bilgan josUs go'r, ammo, o'zini shariat eng chUqUr bilimdonlaridan xisoblovchi mUllovachani tUrli yo'llar bilan aynitishga Kirishadi. Xampyer Uni ingliz josUs ayol Sorya bilan tanishtiradi, eroniylarda mavjUd bo'lgan soxta niKox an'anasini dalil qilib , Unga Uylanishga da'vat qiladi . M.A. Vaxxob nasroniy bu jasUs ayolga Uylanib UniKida yashay boshlaydi, yigitni to'gri yo'ldan ozdirish Uchun bu ayol ham barcha vositalarni ishga soldi. Asta-syeKin Xyempyer ongida isom aqidaari mUstaxKamligi xam Shubxa Uygota boshladi. M.A. Vaxxab isfaxon, shyeroz shaharlari sayohatiga otlanadi. Isfaxanda yana bir

ingiliz tanishtjosUsi o'zini shayx MUhammmad ya'ni Xampyerning aKasi dyeb tanishtirgan AbdUKarim Uni KUtib oldi. U asli nasroniy bo'lib, Angliya mUstamlaKKalar vazirligi xodimi edi. U M.A Vaxxobni o'zlari ta'siri doirasidan chiqarmasliK Uchun Uni Osiyo ismlmi go'zal yaxUdiy ayolga Uylantirib qo'yadilar. BU ayol ham mUstamlaKalar vazirligi xodimi xisoblanardi. XUllas, to'rt ingiliz razvyetKachisi NajdliK M.A. Vaxobni yangi doxiy etib tarbiyalaganliKlari Uchun Xampyer xatto ingliz davlatidan KUmUsh myedal olishga sazovor bo'ladi.

VaxxobiyliKni jUda Ko'p manbaalar inigliz Kolanializmiga xizmat qilganligi ta'Kidlaydi. Xatto Eron islom ryespUbliKasining marxUm rUxoniy raxbari Imom XUmayniyning siyosiy-diniy vasiyatnomasining 22 bandida Shu narsa ta'Kidlanadi. VaxobiyliK doKtrinasi ingiliz Kalonializmi bilan bogliq edi.. Unga mUvofiq. islomning sUnniyliK va shiyaliK yo'nalishdagi oqimlar notiniy xisobanadi.

Paygambar va imomlarga xUrmat bildirish va qabrlar oldida bosh egish, vaxxobiyliKda aynan yeryetizm (mUshriKliK) va avliyolarga siginish, dyeb baxolanadi, Kabi ta'rif dyeyarli xaqiqatga yaqindir.

Nofi' ibn Umar rivoyat qilgan RasUlilloh sallolohi alayhi vassallamning qUyidagi hadislari har qanday Kishini hayratga soladi: " Najdda zilzilalar, fitnalar ro'y byergay va U yerdan shayton chiqgay ".

Vaxobiylar xaraKati iKKi yo'nalish tUfayli amalga oshdi, lyeKin bu iKKi yo'nalish ham islom ziddir va islomga xiyonat edi.

Birinchidan, marKazi Istambulda bo'lgan xalifaliK qo'shini bu mintaqadan Uzoqda sUlton Salim III boshchiligida Misrga yopirilgan OvrUpa bosqinchilari bilan UrUsh olib borib, islomiy ittifoq va Uning shon Shuxratini saqlab qolish Uchun jon olib jon byerayotgan edi. Vaxxobiylar esa ichKaridan din birligini buzib, xalifaliKni parchalab, xoKimiyat Uchun KUrashdilar. TUrKlar bilan arablarni gij-gijlab bir biriga qarshi qo'yishdi. XolbuKi, islom xyech qachon inson jamoalarini milliy byelgilariga qarab ajratmagan. Faqat e'tiqod va iymonga qarab xUKUm chqarilgan xolos. "Arab bilan arabdan boshqa odamning qaysi biri taqvodor bo'lsa, o'shanisi afzal..." dyeganlar paygamarimiz.

Vaxxobiylar esa yer yizini Katta bir mintaqasida UlUg islomiy birliK yaratilganda, qanchadan-qancha qavmlararo ahilliK , hamjihatliK barpo etilganda, birdan ollohni Unitib, millatchiliKni boshlab yibordilar. Milliy jazavalarini avj oldirib, evaziga xaraKat doirasini Kyengaytirdilar.

IKKinchidan, vaxxobiylar islom olamiga tajavUz qilayotgan OvrUpa bosqinchilari bilan bitim tUzdilar. o'z davlatlarining yaxlitligi buzilishiga xissa qo'shdilar.

YAna Shuni xam aloxida ta'Kidlash KyeraKKi, vaxxobiylar Xanbaliya mazhabidadirlar. Ma'IUmKi, sUnniyliKda to'rtta maxzab bor: xanafiyliK, shofyeiyliK, moliKiyliK va xanbaliliK. Jiddiy tadiqotlarning xisob - Kitoblariga Ko'ra bugUngi dunyodagi taxminan 1,3 mlrd mUslmon axolisining 92,5% sUnniylar tashKil qilib, Ular mazxablar bo'yicha qUyidagi nisbatda bo'lingan: xanafiylar-47% shofiiylar -27% maliKiylar -17% va xanbaliylar -1,5% qolgan 7,5% ni xorijiylar tashKil etadi.

Xanbaliy mazxabiga et'qod qilUvchilar, xozirgi Arabiston xUdUdida yashaydilar.

MazKUr o'lKa tarixining Uzviy qismi bo'gan vaxxobiyiK xaraKatini sUnniy mazxablarining eng KichiK va Shu qadar radiKal yo'nalish xisoblangan xanbaliyliK ichidan o'sib chiqqan dunyoviy qadriyatlarga nisbatan o'ta mUrosasiz diniy mafKUraviy oqim dyeyish mUmKin.

4. Kyelirilgan raqam va misollar qator mantiqiy savollarni olga sUradi. JUmladan, nima Uchun bizning mUslmonlarimiz sUnniyliK yo'nalishidan eng KichiK mazxab-xanbaliyliK goyalari bilan sUgorilgan va vaxxobiyliKKa byerilishi KyeraK? Axir bu nafaqat ma'naviy- madaniy, balKi sof diniy qadriyatlarimizdan ham chyeKinish emasmi?

Ma'lUmKi vaxxobiylar mUslMonlarni MUqaddas joy va qadaMjoylarga siginishlarini bid'yat dyeb atadilar. MUziKani haM inKor etadilar. PaygaMbariMizning Madinadagi Maqbaralarini ziyorat qilish haM bid'at , sUnnat noMozini o'qiMasliK KyeraK. Aziz avliyolarga siginish Katta gUnox, zyero U Ollohga shirK Kyeltirish bilan, Ko'p xUdoliKni tan oish bilan barobar. SHUnga o'xshash gaplar bilan xalqni chalgitadilar.

Bizning nazariMizda vaxxobiyliK Kabi eKstryeMizMga Moyil siyosiylashgan diniy oqiMlarni MaMlaKatiMizda yoyishga xaraKat qilayotgan KUchlarning asl MUddaosi, Ular da'vo qilayotganidyeK isloMni tozalash yoKi e'tiqod sofligini tiKlash eMas, UMUMMilliy haM jixatliKKa raxna solish orqali MUstaxKaMlanib borayotgan MaMlaKatiMizdagi siyosiy-ijtiMoiy barqarorliKni ichidan buzish, buning natijasida vujudga Kyelishi nazarda tUtilgan to's-to'polonlardan o'zlari initilayotgan garazli Maqsadlarga erishishdir. YAnada soddaroq qilib aytiladigan bo'lsa, siyosiy xoKiMiyatni qo'lga Kiritishdir. AyriM oddiy MUslMonlar esa o'zlari tUShunMagan xolda garazgo'y "dindor"larning asiriga aylanib qolMoqdalar. Ularning orasida yoshlar jUMladan. oliy o'qUv yirtlari talabalari haM borligi o'ta xatarli xoldir.

Biz MarKaziy Osiyo MUslMonlari xanafiyliK Mazxabining an'analariga haMisha sodiq qolib KyelganMiz. SHU Mazxab an'analaridan Kyelib chiqib, MarKaziy Osiyoda bir nyecha din vaKillari birga yashab Kyelganlar. Biroq biror Marotaba haM diniy nizo Kyelib chiqMagan.

MadoMiKi, xanafiyliK an'alarini eslagan eKanMiz, Shu o'rinda, Uni boshqa sUnniy Mazxablaridan ajratib tUrUvchi eng MUxiM xususiyatlaridan ba'zilarini eslab o'tayliK. XanafiyliK o'z tarixiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida MUslMonlarning xaMjixatligi, o'zaro inoqligi va birligini ta'Minlash Uchun KUrashib Kyelgan. U MUslMon jaMoasi orasidagi har qanday firqachiliKKa qarshi bo'lib qavMning diniy e'tiqod byelgilari bo'yicha guruxlarga bo'linishi goyasini xyech qachon qabul qilMagan.

XanafiyliKning boshqa Mazxablardan farqlantirib tUrUvchi fazilatlari byexisob bo'lib, Uning Mo'tadilligi va bagriKyengligi, xayotiy extiyojlar bilan xaMnafasligi, tiriKchiliK va taraqqiyot zarUriyatini chUqUr idroK etishidir.

Bizning yirtiMizda Shunday UlUg xaM diniy ilMlarda xaM dunyoviy ilMlarda jaxon Miqiyosida syezilarli iz qoldirgan zotlar o'tganKi, biz ana Shularning Myerosidan baxraMand bo'lishiMiz KyeraK. IsloM dini garchi taqvo sifatida Arabistonda vujudga Kyelgan bo'lsada, U nazariya sifatida KUchli goya sifatida bizning MarKaziy Osiyoda rivojlandi, shaKllandi va butUn dunyoga yoyildi. PryezidyentiMiz KariMov I.A. haM o'zlarining Ollox qalbiMizda, yiragiMizda risolalarida: "Biz MUslMon dini xaqida gapirganda, avvalo, olloh va Uning rasUlini, o'ziMizga rUhan yaqin bo'lgan UlUg alloMalariMiz, UlUg iMoMlariMizni tassavvUr qilaMiz. Mana Shu qUtlUg zaMiniMizda tUgilib voyaga yetKan, MUboraK noMlarini butUn isloM dunyosi chyeKsiz extiroM bilan tilga oladigan IMOM al-BUxoriy, iMoM at-TyerMiziy, Xoja BaxoUddin Naqshband, AhMad YAssaviy, AbdUlxoliq Gijdivoniy, ZaMaxshariy Kabi piri KoMillariMizni nazarda tUtaMiz. Ma'naviy xayotiMizni Mana Shu UlUglar bilan boglayMiz. KiM bu xaqiqatni inKor eta oladi?...

Biz bu MUtafaKKirlariMizning qUtlUg Myerosidan butUn xalqiMiz, jUMladan yoshlariMizni haM baxraMand bo'lishiga, Ularning Mana Shunday Ma'naviy MUxitda KOMOl topishiga, isloM

dinining insonparvarliK falsafasi, buyiK goyalari yosh avlod yiragidan xaM joy olishiga sharoit yaratMoqdaMiz.(IsloM AbdUlgani KariMov,. Ollox qalbiMizda, yiragiMizda, t-1999yil).

TAKRORLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Yevropa Madaniyatining MarKaziy Osiyo Mahnaviy Madaniyatiga Ko'rsatgan tahsiri niMalarda naMoyon bo'ldi?
2. RUs MUstaMlaKachilarining isloM diniga bo'lgan MUnosabati qanday edi?
3. KoMMUnistiK MafKUraning isloM diniga qarshi goyalarni ilgari sUrishdan Maqsadi niMadan iborat edi?
4. MUstaqilliK davri dinga bo'lgan MUnosabatda qanday o'zgarishlarni boshlab byerdi?
5. Diniy fUndaMyentalizM, isloM fUndaMyentalizMi qanday Kyelib chiqqan?
6. IsloM fUndaMyentalizMining asosiy goyalari qanday?
7. IsloM fUndaMyentlizMining asosiy Maqsadlari niMalardan iborat?
8. Diniy eKstryeMizMning qanday Ko'rinishlari bor?
9. Diniy eKstryeMizMning asosiy Maqsadlari niMada?
10. Diniy eKstryeMizMning jaxon xaMjaMiyatiga solayotgan taxdidi niMalarda Ko'rinyapti?
11. VaxxobiyliK oqimining Kyelib chiqishi, goyasi va maqsadlari nimalardan iborat.
    I.A.Karimov "UzbyeKiston XXI asr busagasida ..." nomli asarida Diniy eKstryemizm va fundamentalizm to'grisida nima dyedi.